

3/2021

Τετράδια

Διεθνούς Δικαίου
και Διεθνούς Πολιτικής

Τετράδια Διεθνούς Δικαίου
και Διεθνούς Πολιτικής

Cahiers de Droit International
et de Politique Internationale

Τεύχος 3^ο - Δεκέμβριος 2021

130+
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1891

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ

Περιεχόμενα

I. Επέκεινα των τύπων

“Περί Ελευθερίας”

Μερικές απελευθερωμένες σκέψεις

Γιάννης Πανούσης [13](#)

II. Συμβολές στη θεωρία και στην πρακτική

1. Η Συνθήκη Εγγύησης για την Κύπρο: τότε και τώρα

Αντώνης Μπρεδήμας [17](#)

2. Execution of the European Court of Human Rights’ judgments – major advances and challenges

Nikolaos Sitaropoulos [27](#)

3. Η οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου στην ΕΕ και η αντιμετώπισή της

Μιχάλης Δ. Χρυσομάλλης [33](#)

III. Σχολιασμοί/Επισημάνσεις

1. Η διακυβέρνηση των μη κανονικών: ο βαλκανικός κύκλος με την κιμωλία στον κύκλο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης
Κυριάκος Κεντρωτής [49](#)

2. Το Τέλος της Μεταψυχροπολεμικής Εποχής και η “Νέα Τάξη Πραγμάτων”

Μάριος Λ. Ευρυβιάδης [60](#)

3. Το τέλος της κρίσης του Κατάρ και οι πολιτικές μετατοπίσεις στον αραβο-περσικό Κόλπο και την Μέση Ανατολή
Βιβή Κεφαλά [76](#)
4. «Παραμένει η Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας κατάλληλη να επιτύχει τους στόχους της τον 21^ο αιώνα;» Μερικές Σκέψεις για την Έκθεση της Αγγλικής Βουλής των Λόρδων
Σοφία Γαλάνη [80](#)
5. Το NATO ενώπιον των τουρκικών επεμβάσεων εκτός του πεδίου εφαρμογής της Συνθήκης του Βορείου Ατλαντικού. Μια αποτίμηση της τελευταίας πενταετίας
Παναγιώτης Βασιλειάδης [87](#)
6. Μπορούν να «ηθικοποιηθούν» οι ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις;
Αλέκος Κρητικός [91](#)
7. Το πρώτο σύγχρονο ελληνόγλωσσο Εγχειρίδιο Δικαίου Ενόπλων Συγκρούσεων για το προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων
Νίκος Ζάικος [96](#)
8. The issue of granting access to sheltered places when ships are in distress. Does it still remain a controversial topic?
Aristotelis B. Alexopoulos [101](#)

IV. Φάκελος: 200 Χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση

1. «ΕΝΑ ΚΡΥΜΜΕΝΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ. Στρατηγικές και τακτικές θεωρήσεις στην διπλωματική σκέψη και πράξη του Ιωάννη Καποδίστρια»
Α.Ι.Δ. Μεταξάς [117](#)
2. Η Επανάσταση του 1821, θρυαλλίδα εμφάνισης του δικαιώματος αυτοδιάθεσης των λαών
Αντώνης Μπρεδήμας [122](#)
3. Όψεις της διεθνούς θέσης του Καποδίστρια ως κυβερνήτη της Ελλάδας και οι σχέσεις του με το μεγάλο βεζύρη Μεχμέτ Ρεσίτ Κιουταχί
Γιώργος Γεωργής [129](#)

4. Η υποδοχή του Καποδίστρια στην Ελλάδα: συμβολισμοί και προσδοκίες
Παναγιώτης Κιμουρτζής [138](#)
5. Κρατικός δανεισμός και διεθνές δίκαιο κατά την Επαναστατική περίοδο
Ιωάννης Στριμπής [148](#)

V. Χρονικό Διεθνών Γεγονότων και Καταστάσεων Επισημάνσεις από το περισκόπιο Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2021

1. Διεθνείς Οργανισμοί [165](#)
 - Ηνωμένα Έθνη [165](#)
 - Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ) [183](#)
 - Συμβούλιο της Ευρώπης [184](#)
 - Κοινοβουλευτική Συνέλευση (ΚΣ/ΣοΕ) [184](#)
 - Επιτροπή Υπουργών [193](#)
 - Γενική Γραμματέας [197](#)
 - Επίτροπος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου [201](#)
 - Κογκρέσο Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών [204](#)
 - Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) [205](#)
 - Ευρωπαϊκή Επιτροπή Πρόληψης των Βασανιστηρίων (CPT) [206](#)
 - Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης (CEPEJ) [207](#)
 - Ομάδα Εμπειρογνομόνων για την Δράση κατά της Βίας σε βάρος των Γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας (GREVIO) [208](#)
 - Συμβουλευτική Επιτροπή της Σύμβασης Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων [208](#)
 - Επιτροπή Εμπειρογνομόνων του Ευρωπαϊκού Χάρτη Περιφερειακών και Μειονοτικών Γλωσσών [209](#)
 - Ομάδα Εμπειρογνομόνων κατά της Διακίνησης και Εμπορίας Ανθρώπων (GRETA) [210](#)
 - Βουλή των Ελλήνων [211](#)

2. Δικαιώματα του Ανθρώπου	212
• Επιτροπές Συμβάσεων Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	214
3. Διεθνής Δικαιοσύνη.....	225
• Διεθνές Δικαστήριο (ICJ).....	225
• Διεθνής Ποινική Δικαιοσύνη.....	225
• Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕυρΔΔΑ)	226
• Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων του ΣοΕ (ΕΕΚΔ).....	233
• ΔιΑμερικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔΙΑΕΔΑ).....	238
4. Νομολογία Εθνικών Δικαστηρίων.....	244
5. Κοινοβουλευτική Διπλωματία	247
• Χρονολόγιο Σημαντικών Δράσεων Ελληνικής Κοινοβουλευτικής Διπλωματίας κατά το 2021 (Νοέμβριος-Δεκέμβριος)	247
6. Εκλογές Ελλήνων/Ελληνίδων σε διεθνή όργανα την περίοδο Νοέμβριος-Οκτώβριος 2021	249

VI. Νομοθεσία και Νομοθετική Πολιτική

1. Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία 2021-2030	253
--	---------------------

VII. Η Βιβλιοθήκη των “Τετραδίων”

1. Βιβλιοπαρουσιάσεις/Βιβλιοκριτικές	255
2. Επιλογή Βιβλιογραφίας & Αρθρογραφίας	260

VIII. Νέα από την επιστημονική κίνηση

Συνέδρια/Εκδηλώσεις

1. Venice School for Human Rights Defenders Summer School	263
2. Summer School on EU Immigration and Asylum Law & Policy 04 - 15 July 2022 in Brussels onsite & online.....	265
3. Executive Master in European law on Migration & Asylum September 2022 - July 2023 only online	267

Συμβολές.....	269
---------------	---------------------

Η ταυτότητα της έκδοσης

Διεύθυνση - Επιμέλεια - Σχεδίαση
Στέλιος Περράκης

Ακαδημαϊκή/Επιστημονική Επιτροπή:

*Χρήστος Ροζάκης
Κώστας Χατζηκωνσταντίνου
Γρηγόρης Τσάλτας
Χαρίτινη Δίπλα
Κώστας Υφαντής
Πάνος Γρηγορίου*

Γραμματεία:

*Γιώργος Ανεψιού
Κέλλυ Πισιμίσση
Βαγγέλης Παρράς
Χριστίνα Μέρκου*

Ι. Επέκεινα των τύπων

“Περί Ελευθερίας” Μερικές απελευθερωμένες σκέψεις

Γιάννης
Πανούσης

Ομότιμος Καθηγητής
ΕΚΠΑ,
πρώην Υπουργός,
πρώην Πρύτανης ΔΠΘ

Η ελευθερία σου
γίνεται απόσπασμα ημερολογίου

Π. Καραβασίλης, Απόσπασμα ημερολογίου

Το Κράτος, ως μία Τάξη γήινων πραγμάτων επηρεάζεται από τη ρυθμιστική φιλοσοφία του Δικαίου αλλά κι από τους άλλους δύο κρίσιμους παράγοντες: το Θεό και την Κοινή Γνώμη. Το Χάος, η Φύση και η Κοινωνία συγκροτούν τις πηγές του Καλού και του Κακού, άρα και της Ελευθερίας. Συνυπάρχουμε με τις προηγούμενες, τις επόμενες και τις μέλλουσες γενιές, γι' αυτό αναζητούμε εναγωνίως την πρωταρχική Αλήθεια, άλλοτε υπερβατικά, άλλοτε στην επιστήμη κι άλλοτε στη Μαγεία. Η Ανάγκη, όμως, είναι τυφλή, όπως το Πεπρωμένο και η οργή της Τύχης ή ο ζόφος του Επέκεινα, γι' αυτό διαπλάθουν μη-ορατό πλαίσιο αναφοράς, μέσα στο οποίο η Τραγωδία γεννάει φόβο και έλεος, αισθήματα που προκαλούν τ' ασυμβίβαστα μίσση και πάθη του ανθρώπου προς τους θεούς, την Εξουσία αλλά και προς τους συνανθρώπους. Η Ιστορία διαμορφώνει όρους Πολιτισμού, Μύθους, Ηγέτες, Ταυτότητες, αλλά το “μέτρον πάντων χρημάτων” είναι η ηθική του κάθε ανθρώπου κι όχι κάποιος γενικά αποδεκτός κώδικας αντιλήψεων και συμπεριφοράς. Έτσι ηθικός κι ελεύθερος σε πολλές κοινωνίες δεν νοείται μόνον ‘ο σοφός’ [επειδή ενεργεί εν γνώσει και εκούσια] αλλά και ‘ο κακός’ [μολονότι πολλοί ισχυρίζονται ότι ενεργεί εν αγνοία και ακούσια] [Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*]. Οι έννοιες της αθωότητας, της ενοχής και της Πτώσης, το Κακό, η Αμαρτία, η Αγωνία μπορεί να εμπεριέχουν και το

στοιχείο του ηθικού παραπτώματος, αλλά δεν είμαι βέβαιος ότι κινούνται στην ίδια λογική με τη Μαρξική άποψη για *“το βασίλειο της ελευθερίας”* (μέσω της επανάστασης) ή ότι συνιστούν μέρος της *‘καθολικής ελευθερίας’* (δια των θεσμών).

Η *Ελευθερία*, ως μοναδικό θεμέλιο αξιών, ιδίως σε συνθήκες αναγκαιότητας, συμπεριλαμβάνει και την επιλογή της ανελευθερίας διότι μόνον έτσι καλλιεργείται το αίσθημα ευθύνης. Η ανυπακοή από την άλλη συνιστά το πρώτο βήμα για τη διαφύλαξη της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η ελευθερία της αποχής είναι και αυτή δικαίωμα. Ηθικοί δεσμοί και ηθικοί ή φυσικοί νόμοι δεν έχουν τη δύναμη ν’αναχαιτίσουν την αναγκαιότητα ελευθερίας; Το όποιο ηθικό ιδανικό (κατασκευασμένο ή μη) και ο ιδεαλισμός, παρά την ένταξή τους στο Διαφωτισμό και τον Νεοθετικισμό υποχώρησαν ενώπιον του αιτήματος της ελεύθερης επιλογής [του *‘αληθινού’* και του *‘ορθού’* ή του *‘ψευδούς’* και του *‘λάθους’*]. Οι παραστάσεις καθορίζουν “τον κόσμο του καθενός” και οι πραγματικές καταστάσεις οριοθετούν τη δράση του.

Ανάμεσά τους η υποκειμενική βίωση της πραγματικότητας που θολώνει πολλές φορές την κρίση με αποτέλεσμα *‘ασαφείς παραισθήσεις’* να οδηγούν σε σύγχυση των *‘ωμών γεγονότων’* με τον *a posteriori* ντετερμινισμό αναγκαιών [;] αληθειών.

Μπορεί η υπαρξιακή ελευθερία των θεμελιακών επιλογών να διαφέρει από την πολιτική ελευθερία των κατά περίπτωση συμβατικότητων, όμως *“οι πράξεις”* παραμένουν ο κοινός παρονομαστής τόσο του Υπαρξισμού (l’homme n’est rien d’autre que ce qu’il fait) όσο και της ιστορικής αναγκαιότητας.

Αν πιστεύουμε ότι ο (κάθε) άνθρωπος είναι *“καταδικασμένος να είναι ελεύθερος”* (l’homme est condamné à être libre) αυτό δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως απόρροια μιάς γενικευμένης ηθικής επιταγής ή μιάς μυστικιστικής διεργασίας προκαθορισμών, αλλά να συνιστά το μέτρο της ευθύνης Πολιτείας, Πολιτικών και Πολιτών, ώστε να καταστεί ο άνθρωπος *‘κύριος του εαυτού του’*. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι το άτομο *“πρέπει”* να κατανοήσει πρώτα τον εαυτό του ως υπεύθυνο και κύριο των αποφάσεών του κι ύστερα να γίνει πολίτης” [Hegel], καθώς οι κίνδυνοι [της άλογης χρήσης] της ελευθερίας [Επίκουρος] είναι πάντοτε παρόντες. Κατά τη γνώμη μου η *“ελευθερία από...”* και η *“ελευθερία για να ..”* πρέπει να εναρμονίζονται και να συνδυάζουν την απελευθέρωση με τη συμμετοχή, τη συνευθύνη, τη λογοδοσία και τον έλεγχο. Αν κι εφόσον η εσωτερική ελευθερία/αυτονομία αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση της εξωτερικής ελευθερίας, τότε και οι δύο μαζί δοκιμάζονται στο πεδίο της άσκησης της κοινωνικής ελευθερίας των δικαιωμάτων στη Δημοκρατία. Η όποια αναδιάταξη του ηθικοκοινωνικού status quo της Ελευθερίας και των ελευθεριών δεν θα έρθει *‘απέξω ή αποπάνω’*, αλλά θα προκύψει μέσα από την Ιστορία του Ανθρώπου.

ΥΓ. Πρέπει άπαντες να συνειδητοποιήσουν ότι αλλάξαμε εποχή, άρα και μέσα επίτευξης στόχων. Το Καλό και το Κακό, φοβάμαι ότι, θα πάρουν άλλη μορφή κι άλλο περιεχόμενο.

Ο *μετα-άνθρωπος* [post-human being] της γενετικής μηχανικής και το *μετά-σύμπαν* [meta-verse] του Ζάκεμπεργκ δεν θα συναντηθούν δυστυχώς στο μέσον της διεθνούς αλληλο-κατανόησης και του πολιτισμού της ειρήνης των λαών, αλλά θα

βρεθούν αντιμέτωποι στο επίκεντρο του παγκόσμιου ανταγωνισμού, όχι μόνον γεωστρατηγικού/οικονομικού, ίσως και υγειονομικού ή και κλιματο-καταστροφικού.

ΥΓ2. *“Μέσα μας βρίσκεται η αλήθεια των πραγμάτων*

Πάντα στην ώρα της θα γεννηθεί”

[**Μαρίνα Μιχαήλ Χρηστάκη**, Αρμενό-πετρα]

II. Συμβολές στη θεωρία και στη διεθνή πρακτική

preferred
equals
also
theories
liquidity
rate
structure
term
relevant
differ
future
include
interest
pure habitat
practice
three
hypothesis
tations

Η Συνθήκη Εγγύησης για την Κύπρο: τότε και τώρα

1

Αντώνης
Μπρεδήμας

Ομότιμος
Καθηγητής
Πανεπιστημίου
Αθηνών

I. Εισαγωγή

Οι συνθήκες εγγύησης είναι ένα φαινόμενο των περασμένων αιώνων, και η σύναψή τους αποτελεί σήμερα σπάνιο φαινόμενο, έχοντας αντικατασταθεί ουσιαστικά από τις συνθήκες συμμαχίας. Οι λίγες μεταπολεμικές συνθήκες εγγύησης που υπήρχαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αφορούσαν είτε την εξασφάλιση της κυριαρχίας και ανεξαρτησίας ενός κράτους (Αυστρία/1955), είτε της υποχρέωσης του κράτους να τηρήσει τα συμφωνηθέντα (Γερμανία/1971, Αίγυπτος/1979)¹. Η Συνθήκη Εγγύησης για την Κύπρο έρχεται να περιλάβει και τις δύο αυτές όψεις των Συνθηκών Εγγύησης. Αυτή η Συνθήκη (για την Κύπρο) αποτέλεσε στο παρελθόν και συνεχίζει να αποτελεί μέχρι σήμερα, αντικείμενο εκτεταμένων αναφορών στη νομική φιλολογία, εξαιτίας ιδιαίτερα της τουρκικής εισβολής του 1974.

Στην παρούσα μελέτη θα προσπαθήσω να δώσω πρώτα από όλα (α) μία καταγραφή των νομικών δεδομένων σχετικά με τη νομιμότητα ή μη της χρήσης βίας, στη βάση της Συνθήκης, (β) σχετικά με τη συνέχιση της Συνθήκης Εγγύησης, παρά την παραβίασή της, και (γ) σχετικά με τη δυνατότητα, και πότε, έγκυρης καταγγελίας της από την Κύπρο. Τρίτο, θα αναφερθώ σε μία σειρά από προτάσεις που έχουν γίνει, κατά και-

1. Βλ. B. BAYER, Turkey, στο: B. Bayer (ed.), *Greek and Turkish view of the interpretation of the Treaty of Guarantee of 1960*, 1990, σ. 13, Z. M. NEDJATIGIL, *The Cyprus conflict. A lawyer's view*, 2nd ed., Nicosia, 1982, σ. 82.

ρους, για την αντικατάσταση της Συνθήκης Εγγύησης και την απομάκρυνση των τουρκικών κατοχικών δυνάμεων.

II. Τα νομικά δεδομένα σχετικά με τη Συνθήκη Εγγύησης

1. Η νομιμότητα ή μη της χρήσης βίας στη βάση της Συνθήκης Εγγύησης

Είναι το κατ' εξοχήν ζήτημα που έχει προκαλέσει τεράστιες συζητήσεις και αντιπαραθέσεις στο πολιτικό επίπεδο, και όχι μόνο μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών, ενώ έχει χυθεί πολύ μελάνι σχετικά με τη νομιμότητα της τουρκικής στρατιωτικής επέμβασης, κατά το διεθνές δίκαιο. Ως προς αυτό το τελευταίο σημείο, θα σκισάρω, για λόγους συντομίας, τρία ζητήματα: (α) τις θέσεις των ενδιαφερομένων κρατών, (β) τις θέσεις που έλαβαν τα όργανα του ΟΗΕ, και (γ) της εξέτασης της επίμαχης διάταξης του άρθρου IV παρ. 2 της Συνθήκης, υπό το φως του γενικού διεθνούς δικαίου.

(α) Όσον αφορά τις θέσεις των ενδιαφερομένων κρατών (Εγγυητριών Δυνάμεων και Κύπρου), είναι γνωστό ότι η Τουρκία και η Μ. Βρετανία υποστηρίζουν το επιτρεπτό της στρατιωτικής επέμβασης, χρησιμοποιώντας ένα επιχείρημα γραμματικής ερμηνείας της Συνθήκης Εγγύησης, τουτέστιν ότι η μεν παράγραφος 1 του άρθρου IV αναφέρεται σε *ειρηνικά μέτρα* αντιμε-

τώπισης μιας κρίσης, ενώ η μνημονευόμενη στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου IV «*δράση*», σε περίπτωση αποτυχίας των ειρηνικών μέτρων, δεν μπορεί να είναι άλλη από «*τη στρατιωτική δράση*»². Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και ένα άλλο επιχείρημα, στη βάση των «*προπαρασκευαστικών εργασιών*» της Συνθήκης Εγγύησης, ότι πρόταση του Έλληνα αντιπροσώπου να περιληφθεί προσθήκη για τα μέτρα δράσης «*σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο*», απορρίφθηκε από τις δύο άλλες πλευρές, έτσι ώστε να συμπεραίνει κανείς ότι η Ελλάδα αποδέχθηκε τη νομιμότητα της στρατιωτικής επέμβασης³.

Εξίσου γνωστές είναι οι θέσεις, *προς την αντίθετη κατεύθυνση*, της Κύπρου και της Ελλάδας. Ως προς το πρώτο επιχείρημα υποστηρίζουν ότι η διαφορά ανάμεσα στην πρώτη και τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου IV δεν είναι η εξουσιοδότηση για χρήση βίας, αλλά η μεν πρώτη παράγραφος αναφέρεται σε ειρηνικά μέτρα *λαμβανόμενα από κοινού* από τις Εγγυήτριες Δυνάμεις, ενώ η δεύτερη παράγραφος αναφέρεται σε *εξίσου ειρηνικά μέτρα* που λαμβάνονται *μονομερώς* από μία Εγγυήτρια Δύναμη⁴. Όσον αφορά το επιχείρημα από τις *προπαρασκευαστικές εργασίες της Συνθήκης*, θα πρέπει να παρατηρηθούν δύο σημεία: *πρώτο*, ότι το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης έχει επισημάνει ότι μη-υιοθέτηση μιας πρότασης δεν σημαίνει ότι το τελικό κείμενο έχει την αντίθετη με την πρόταση έννοια⁵, και *δεύτερο* ότι ο ερμηνευτικός κανόνας

της μεταγενέστερης πρακτικής των κρατών δείχνει ότι η Ελλάδα δεν είχε ποτέ αποδεχθεί τη νομιμότητα της χρήσης βίας⁶.

(β) Η θέση των κύριων οργάνων του ΟΗΕ (ιδιαίτερα του Συμβουλίου Ασφαλείας)

Είναι δεδομένο ότι τα κύρια όργανα του ΟΗΕ απέφυγαν να αναφερθούν ρητώς στη χρήση βίας από την Τουρκία, γεγονός που θα μπορούσε να εκληφθεί ως αναγνώριση της νομιμότητας της χρήσης αυτής. Με άλλα λόγια, ότι για τον ΟΗΕ, η Συνθήκη Εγγύησης δεν απαγορεύει τη χρήση βίας. Αν κοιτάξει όμως κανείς πιο προσεκτικά τα πράγματα, θα διαπιστώσει μία εντελώς διαφορετική κατάσταση. Συγκεκριμένα, όταν η Κύπρος έθεσε στα όργανα του ΟΗΕ θέμα *ακυρότητας* της Συνθήκης Εγγύησης, είναι γεγονός ότι τα όργανα αυτά απέφυγαν να τοποθετηθούν επί του θέματος. Σημαίνει αυτό αποδοχή της νομιμότητας της χρήσης βίας κατά τη Συνθήκη Εγγύησης; Κάθε άλλο παρά σημαίνει αυτό. Γιατί τα όργανα του ΟΗΕ είναι υποχρεωμένα αποφανθούν για την ακυρότητα μιας διεθνούς συνθήκης μόνο όταν υπάρχει *ρητή αναφορά* στη Συνθήκη δυνατότητας χρήσης στρατιωτικής βίας. Αν δεν υπάρχει παρόμοια ρητή αναφορά, τα όργανα του ΟΗΕ δεν έχουν λόγο να αποφανθούν για την ακυρότητα της Συνθήκης⁷. Αυτό έγινε στην περίπτωση της Συνθήκης Εγγύησης, όπου η αποφυγή αναφοράς στο θέμα της ακυρότητας δείχνει ότι τα δύο όργανα του ΟΗΕ δεν θεωρούσαν ότι η Συνθήκη αυτή περιλαμ-

βάνει, στο άρθρο IV, παρ. 2, δικαίωμα στρατιωτικής παρέμβασης.

Πέραν του ζητήματος της νομιμότητας χρήσης στρατιωτικής βίας εκ μέρους της Τουρκίας στη βάση της Συνθήκης Εγγύησης, αυτή η χρήση βίας θα πρέπει να εξεταστεί στη βάση των κανόνων του διεθνούς δικαίου.

(γ) Η διάταξη του άρθρου IV, παρ. 2 της Συνθήκης Εγγύησης υπό το φως του γενικού διεθνούς δικαίου

Η παράγραφος αυτή αφορά την περίπτωση που θα ισχυριζόταν κανείς ότι το άρθρο IV, παρ. 2 της Συνθήκης Εγγύησης προβλέπει τη δυνατότητα χρήσης βίας. Αν και, όπως δείξαμε στην προηγούμενη παράγραφο, αυτό δεν ισχύει, κρίνουμε σκόπιμο να εξετάσουμε τον ισχυρισμό αυτό υπό το φως του γενικού διεθνούς δικαίου και, συγκεκριμένα, (α) των κανόνων *jus cogens*, και (β) των διατάξεων του *Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών* (άρθρα 2 παρ. 4 και 103).

(i) Η χρήση βίας κατά της Κυπριακής Δημοκρατίας και οι κανόνες *jus cogens*

Έχει διατυπωθεί, ιδιαίτερα στη θεωρία⁸, η αντίληψη ότι το άρθρο IV, παρ. 2, της Συνθήκης Εγγύησης παραβιάζει τον θεμελιώδη κανόνα *jus cogens* για την απαγόρευση χρήσης βίας μεταξύ κρατών. Πράγματι, γίνεται γενικά δεκτό ότι υπάρχουν ορισμένοι θεμελιώδεις κανόνες του διεθνούς δικαίου οι οποίοι δεν επιτρέπουν καμιά παρέκκλιση, και οι οποίοι δεν μπορούν να τροποποιηθούν παρά μόνο από ίδιου χαρακτήρα κανόνες του διε-

2. Βλ. B. BAYER, *ό.π.π.*, σ. 14.

3. *Ibid.*

4. Βλ. Α. ΜΠΡΕΔΗΜΑ, Η Συνθήκη Εγγύησης και το Σχέδιο Ανάν για την Κύπρο, στο: «Ο Γόρδιος Δεσμός του Κυπριακού... Ό,τι δεν λύνεται πρέπει να κόβεται», ELSA, Αθήνα, 2005, σ. 59 επ., 65.

5. ICJ, *Namibia Opinion, Reports*, 1971, παρ. 69. Cf. ICJ, *Maritime delimitation and territorial questions between Qatar and Bahrain, Reports*, 2001, παρ. 41.

6. Δεν έχει παρά να αναφερθεί στις παρεμβάσεις της Ελλάδας στα όργανα των Ηνωμένων Εθνών.

7. Βλ. Α. ORAKHELASHVILI, *Peremptory norms in international law*, Oxford, 2006, σ. 160.

8. Βλ. G. ZOTIADES, *Intervention by treaty right, its legality in present day international law*, Nicosia 1965.

θνούς δικαίου⁹. Η Συνθήκη κάθε άλλο παρά σημαίνει αυτό. Γιατί, όπως προαναφέραμε, τα όργανα του ΟΗΕ θα ήταν *υποχρεωμένα* να αποφανθούν για την *ακυρότητα* μιας διεθνούς συνθήκης μόνο αν υπάρχει *ρητή αναφορά* στη συνθήκη για δυνατότητα χρήσης βίας. Το γεγονός ότι δεν πήραν θέση, σημαίνει, ως εκ τούτου, ότι θεωρούσαν ότι η σχετική διάταξη της Συνθήκης Εγγύησης δεν καθιερώνει δικαίωμα στρατιωτικής βίας.

Έχει διαπιστωθεί και στο πολιτικό επίπεδο σχετικά με το Κυπριακό, αλλά και γενικότερα στη θεωρία, ότι η χρήση βίας στις διεθνείς σχέσεις έρχεται σε σύγκρουση με τον ανώτερο κανόνα (*jus cogens*) για απαγόρευση παρόμοιας χρήσης βίας. Από τη μεριά της Τουρκίας έχει υποστηριχθεί ότι αυτό δεν ισχύει για την επέμβαση του 1974, για μία σειρά από λόγους: (α) η Τουρκία δεν δεσμεύεται από τη Σύμβαση της Βιέννης, που αναφέρεται (άρθρα 53, 64) στους κανόνες *jus cogens*, γιατί δεν την έχει επικυρώσει, (β) η Σύμβαση της Βιέννης εφαρμόζεται μόνο για συνθήκες που συνομολογήθηκαν μετά τη θέση σε ισχύ της, τουτέστιν το 1980, ενώ η Συνθήκη Εγγύησης συνήφθη το 1954, και (γ) ότι σε κάθε περίπτωση, η ύπαρξη κανόνων *jus cogens* για την εποχή εκείνη αμφισβητείται έντονα¹⁰.

Στα επιχειρήματα αυτά έχει αντιταχθεί ότι: (α) *η μη επικύρωση* από την

Τουρκία της Σύμβασης της Βιέννης δεν την απαλλάσσει από την υποχρέωση σεβασμού των διατάξεων περί κανόνων *jus cogens*, γιατί οι διατάξεις αυτές αντανakλούν διεθνές εθιμικό δίκαιο¹¹, (β) *για τον ίδιο λόγο*, οι κανόνες *jus cogens* εφαρμόζονται και για τις πριν το 1980 διεθνείς συνθήκες¹², ενώ (γ) το ότι η απαγόρευση χρήσης βίας αποτελούσε κανόνα *jus cogens*, ήδη πριν το 1960, δεν αμφισβητείται από κανένα¹³.

Ένα άλλο σημείο «τριβής» ανάμεσα στις δύο πλευρές ήταν το ζήτημα της απαγόρευσης χρήσης βίας από τα άρθρα 2 παρ. 4 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, διάταξη που, ως γνωστό, υπερσχύει κάθε άλλης διεθνούς συνθήκης (άρθρο 103 του Χάρτη). Η Μ. Βρετανία υποστήριξε στο Συμβούλιο Ασφαλείας ότι η στρατιωτική επέμβαση του 1974 δεν ήταν αντίθετη με το άρθρο αυτό, γιατί αφορούσε μόνο τη χρήση βίας κατά της πολιτικής ανεξαρτησίας και εδαφικής ακεραιότητας μιας χώρας, ενώ η επέμβαση έγινε με αποκλειστικό σκοπό την αποκατάσταση των πραγμάτων που κατοχυρώνει η Συνθήκη Εγγύησης¹⁴. Πλην του ότι, όπως φάνηκε στη συνέχεια, κάτι τέτοιο δεν ίσχυσε την πράξη, στο επιχείρημα αυτό αντιτάχθηκαν ορισμένα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας, με το επιχείρημα ότι ο κανόνας *jus cogens* για απαγόρευση χρήσης βίας δεν επιδέχεται εξαιρέσεων¹⁵, ενώ και

η θεωρία απέρριψε το βρετανικό επιχείρημα¹⁶.

2. Εξακολουθεί να ισχύει σήμερα η Συνθήκη Εγγύησης;

Θα μπορούσε κανείς να διερωτηθεί αν, μετά τη βάνουση παραβίασή της το 1974, η Συνθήκη Εγγύησης εξακολουθεί να ισχύει, αφού παραβιάστηκε στην καρδιά της. Στο νομικό επίπεδο, το ερώτημα που τίθεται είναι αν η Συνθήκη Εγγύησης ήταν *άκυρη* ή *ακυρώσιμη*, δηλαδή μπορεί να ακυρωθεί με την καταγγελία της. Η Κυπριακή Δημοκρατία υιοθετώντας παλαιότερα (ήδη από τα γεγονότα του 1963-1965, κυρίως δε του 1974) τη θέση ότι η Συνθήκη Εγγύησης ήταν *άκυρη* –γιατί βρισκόταν σε αντίθεση με τον κανόνα *jus cogens* περί απαγόρευσης της χρήσης βίας¹⁷– ερχόταν σε αντίφαση με τη θέση της ότι η Συνθήκη Εγγύησης δεν επέτρεπε τη χρήση βίας. Στο βαθμό που, όπως διαπιστώσαμε προηγουμένως, τα όργανα του ΟΗΕ θεώρησαν ότι το άρθρο IV, παρ. 2 της Συνθήκης Εγγύησης δεν επιτρέπει τη χρήση βίας, η διάταξη αυτή δεν παραβίαζε κανόνα *jus cogens* και δεν ήταν *de facto* άκυρη. Γιατί το άρθρο 53 της Σύμβασης της Βιέννης θεωρεί μία συνθήκη ως *άκυρη* μόνο όταν έρχεται σε αντίθεση με κανόνα *jus cogens* και όχι όταν η εφαρμογή της συνθήκης παραβιάζει τον κανόνα *jus cogens*¹⁸. Ενόψει αυτής της διαπίστωσης, και του γενικότερου κλίματος, η Κύπρος

άλλαξε στάση, θεωρώντας πλέον ότι η Συνθήκη Εγγύησης δεν είναι άκυρη¹⁹. Αν δεν είναι άκυρη, μπορεί όμως να είναι ακυρώσιμη, δηλαδή μπορεί να καταγγελθεί από το κράτος-θύμα. Και ερχόμαστε έτσι στο θέμα της καταγγελίας της Συνθήκης Εγγύησης.

3. Η καταγγελία από την Κύπρο της Συνθήκης Εγγύησης: είναι νομικά εφικτή και πολιτικά συμφέρουσα;

Το γεγονός ότι οι διαπραγματεύσεις υπό την αιγίδα του ΟΗΕ για το Κυπριακό, από το 1975 μέχρι σήμερα, δεν έχουν συμβάλει στην επίλυση του θέματος, έχει ωθήσει τους πολίτες να διερωτηθούν μήπως χρειάζεται η Κύπρος να καταγγείλει τη Συνθήκη Εγγύησης, ως μη προσφέρουσα τίποτα. Δεδομένου ότι η Συνθήκη Εγγύησης δεν περιλαμβάνει ρητά σχετικά με την καταγγελία της, θα πρέπει κανείς να αναζητήσει τι προβλέπει, στην περίπτωση αυτή, το διεθνές δίκαιο. Το θέμα αυτό αντιμετωπίζεται στο άρθρο 56 της Σύμβασης της Βιέννης, που προβλέπει ότι, σε παρόμοια περίπτωση, η Συνθήκη δεν υπόκειται σε καταγγελία, εκτός αν αυτό προκύπτει από *τη φύση* της συμφωνίας²⁰. Γενικά, οι Συνθήκες Εγγύησης αποτελούν διεθνή δεσμευτικά κείμενα, που είναι όμως προϊόντα πολιτικών συγκυριών και συσχετισμού. Αυτό σημαίνει ότι, *κατ' αρχήν*, η φύση τους συνηγορεί

9. Άρθρο 53 Σύμβασης Βιέννης 1969 για το δίκαιο των διεθνών συνθηκών. Βλ. γενικότερα Ch. ROZAKIS, *The Concept of jus cogens in the law of treaties*, 1976, L. HAINIKAINEN, *Peremptory norms (jus cogens) in international law*, Helsinki 1988, σ. 323 επ.

10. *Opinion of Professor M. H. Mendelson, Q.C. on the application of the Republic of Cyprus to join the European Union*, 1977, σ. 27.

11. ICJ, *Kosovo Opinion, Reports*, 2010, C. ΜΙΚ, *Ju Cogens in contemporary international law*, *Polish YBIL*, 2013, σ. 32 επ.

12. T. ELIAS, *Problems concerning the validity of treaties*, *RCADI*, 1971-III, σ. 388 επ.

13. *International Law Commission, Yearbook*, 1966-II, σ. 248.

14. SCOR, 1895th mtg, σ. 27, SCOR, 1098th mtg, σ. 11.

15. Ελλάδα, Κύπρος, Σοβιετική Ένωση, Τσεχοσλοβακία, SCOR, 1096th mtg, σ. 7 (ΕΣΣΔ), 1097th mtg, σ. 27-28 (Τσεχοσλοβακία).

16. A. ORAKHELASHVILI, *όπ.π.*, σ. 161.

17. SCOR, 1098th mtg, σ. 16-19. Το ίδιο υποστήριξε και η Ελλάδα, SCOR, 1098th mtg, σ. 32.

18. Βλ. Ch. ROZAKIS, *όπ.π.*, σ. 98-100, A. ORAKHELASHVILI, *όπ.π.*, σ. 166-167.

19. *Όπ.π.* (υποσημ. 17).

20. Για μία συζήτηση του θέματος της «φύσης» των συνθηκών στο άρθρο 56, βλ. Th. CHRISTAKIS, *Denunciation of or withdrawal from a treaty containing non provision regarding termination, denunciation or withdrawal*, στο: O. Corten, P. Klein (eds.), *The Vienna Convention on the law of Treaties, A Commentary*, v. I, Oxford, 2011, σ. 1269 επ.

υπέρ της δυνατότητας καταγγελίας²¹. Από την άλλη μεριά, ενώ οι *συνθήκες συμμαχίας* περιλαμβάνουν ρήτρα για καταγγελία, η Συνθήκη Συμμαχίας για την Κύπρο –*δίδυμο συμφωνίας* με τη Συνθήκη Εγγύησης– δεν περιλαμβάνει σχετική ρήτρα. Αυτό θα μπορούσε να ερμηνευθεί προς την κατεύθυνση της μη-δυνατότητας καταγγελίας.

Αυτό, όμως, εκ πρώτης όψεως. Γιατί θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η Συνθήκη Εγγύησης τοποθετήθηκε μέσα σε ένα γενικότερο πλαίσιο ρυθμίσεων για την ανεξαρτητοποίηση της Κύπρου, και αυτό προσδιορίζει ότι η Συνθήκη μπορεί να λήξει –να καταγγελθεί– μόνο όταν λήξουν οι λόγοι που την επέβαλαν, δηλαδή η ομαλοποίηση του εσωτερικού καθεστώτος στην Κύπρο. Αλλά η ομαλοποίηση αυτή δεν μπορεί να είναι προϊόν παρά μόνο των διαπραγματεύσεων υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών. Και μόνο όταν και εάν οι διαπραγματεύσεις αυτές *αποτύχουν οριστικά*, μπορεί, στο νομικό επίπεδο, η Κύπρος να καταγγείλει τη Συνθήκη Εγγύησης.

Σημαίνει αυτό ότι μέχρι να συμβεί αυτό η Κύπρος δεν μπορεί να κάνει τίποτε άλλο κατά το διεθνές δίκαιο; Θεωρώ ότι η Κύπρος έχει τη δυνατότητα, στη βάση του δικαίου για τη διεθνή ευθύνη των κρατών, να υιοθετήσει, κατά της Τουρκίας, *αντίμετρα* που συνίστανται στην *αναστολή ισχύος* της Συνθήκης Εγγύησης, όχι όμως στη λήξη της²². Τα αντίμετρα έχουν ένα χαρακτήρα «*παιδαγωγικό*», με την έννοια

ότι στοχεύουν να πιέσουν το παραβιάζον κράτος να *επανέλθει στη νομιμότητα*. Έχουν δηλαδή ένα *προσωρινό χαρακτήρα*²³ και, λόγω του στόχου τους, δεν έρχονται σε αντίθεση με τη διεξαγωγή διαπραγματεύσεων στο πλαίσιο του ΟΗΕ. Εξάλλου, στην περίπτωση της Κύπρου συντρέχουν όλες οι προϋποθέσεις του διεθνούς δικαίου για τη λήψη αντιμέτρων.

Στην πραγματικότητα, όμως, μία *αναστολή* της Συνθήκης Εγγύησης θα είχε ως πρακτικό αποτέλεσμα ότι θα «μπλόκαραν» οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των Εγγυητριών Δυνάμεων και συνολικότερα οι διαπραγματεύσεις για το Κυπριακό, πράγμα που, για την ώρα, η Κυπριακή και η Ελληνική πλευρά δεν επιθυμούν. Συνεπώς, θεωρώ ότι οι σκέψεις για καταγγελία ή αναστολή της Συνθήκης Εγγύησης πρέπει να αφεθούν για το μέλλον –μετά την οριστική αποτυχία των διαπραγματεύσεων– και ότι, εν πάση περιπτώσει, θα έχει η καταγγελία ένα απλώς *συμβολικό χαρακτήρα*. Αυτό, όμως, φέρνει στο να προβληματιστούμε πάνω στη δυνατότητα διερεύνησης άλλων *ατραπών και λύσεων* για την απομάκρυνση των τουρκικών κατοχικών δυνάμεων, πέραν της Συνθήκης Εγγύησης.

4. Άλλες ενδεχόμενες λύσεις για την απομάκρυνση των τουρκικών στρατευμάτων

Δεδομένου ότι η διαρκής ή μακροπρόθεσμη διατήρηση της Συνθήκης

Εγγύησης αποτελεί μία κατάσταση απαράδεκτη για ένα κυρίαρχο κράτος, θα ήταν ωφέλιμο να διερευνηθούν ενδεχόμενες εναλλακτικές λύσεις για άρση του αδιεξόδου, εκτιμώντας ταυτόχρονα τον ρεαλιστικό τους χαρακτήρα. Αυτές οι λύσεις θα μπορούσαν να είναι: (α) ρυθμίσεις τύπου Σχεδίου Ανάν (2004), (β) εμπλοκή του ΝΑΤΟ στην εγκαθίδρυση καθεστώτος ασφαλείας στην Κύπρο, (γ) προσωρινή παραμονή ή αποχώρηση σε τακτό χρονικό διάστημα των τουρκικών στρατευμάτων, και (δ) ως μία παραλλαγή της προηγούμενης λύσης, η παραμονή των τουρκικών δυνάμεων στην Κύπρο και η αποχώρηση σε τακτό χρονικό διάστημα, στο πλαίσιο όμως, αυτή τη φορά, μιας συμφωνίας της (ενιαίας) Κύπρου με την Τουρκία για εγκατάσταση στρατιωτικών βάσεων.

(α) Οι ρυθμίσεις του Σχεδίου Ανάν (2004): θετικά σημεία και συνολική ανεπάρκεια

Οι ρυθμίσεις του Σχεδίου Ανάν συμπίπτουν, *εν μέρει*, με αυτές της Συνθήκης Εγγύησης. Η Συνθήκη Εγγύησης προβλέπει λ.χ. (άρθρο 2, παρ. 1) ότι «σε περίπτωση παραβίασεως των διατάξεων της Συνθήκης, οι τρεις Εγγυήτριες Δυνάμεις υποχρεούνται να συνεννοούνται επί των διαβημάτων ή των απαραίτητων μέτρων προς εξασφάλιση του σεβασμού των διατάξεων της Συνθήκης». Ρύθμιση που καλύπτεται από το Σχέδιο Ανάν, το οποίο συνέστησε μία Επιτροπή Παρακολούθησης (Monitoring Committee) αποτελούμενη από τις τρεις Εγγυήτριες Δυνάμεις και τις δύο Κοινότητες, ενώ την προεδρία ασκεί εκπρόσωπος των Ηνωμένων Εθνών

οριζόμενος από το Συμβούλιο Ασφαλείας. Η Επιτροπή έχει ως αντικείμενο να παρακολουθεί την εφαρμογή της Συνθήκης Εγγύησης και να κάνει συστάσεις για οποιαδήποτε εξέλιξη που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την εφαρμογή της²⁴.

Όσον αφορά, όμως, το κεντρικό ζήτημα του επιτρεπτού ή όχι της στρατιωτικής επέμβασης, το Σχέδιο Ανάν δεν κάνει καμία απολύτως αναφορά. Έτσι, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι είναι περιττή παρόμοια αναφορά, δεδομένης της στάσης των οργάνων του ΟΗΕ ότι δεν προκύπτει δικαίωμα στρατιωτικής επέμβασης από τη Συνθήκη Εγγύησης²⁵, και άρα ότι οι τουρκικές δυνάμεις στην Κύπρο παραμένουν κατοχικές και θα πρέπει να απομακρυνθούν, έστω και σταδιακά. Το Σχέδιο Ανάν, όμως, αποφεύγει να αναφερθεί στο ζήτημα αυτό, με αποτέλεσμα να νομιμοποιείται, για απροσδιόριστο χρονικό διάστημα, η παραμονή των κατοχικών δυνάμεων, και αυτό σε πλήρη αντίθεση με το διεθνές δίκαιο. Κατά συνέπεια, το Σχέδιο Ανάν πάσχει δραματικά ως προς το ζήτημα της απομάκρυνσης των τουρκικών κατοχικών δυνάμεων, ενώ ταυτόχρονα, η συνεχιζόμενη διατήρηση σε ισχύ της Συνθήκης Εγγύησης, που δεν έχει πλέον ρόλο ύπαρξης στο πλαίσιο του Σχεδίου Ανάν, αφήνει να πλανάται μία αμφιβολία σχετικά με τη νομική και πολιτική διάσταση του άρθρου IV, παρ. 2, της Συνθήκης Εγγύησης. Ως εκ τούτου, η προτεινόμενη από το Σχέδιο Ανάν λύση μόνον ως ανεπαρκής και μονομερής μπορεί να χαρακτηριστεί.

24. Βλ. Α. ΜΠΡΕΔΗΜΑ, *ό.π.π.*, σ. 59 επ., 71.

25. Βλ. παραπάνω, κείμενο υποσημ. (7).

21. Όλες οι Συνθήκες Εγγύησης του παρελθόντος δεν περιλαμβάνουν ρύθμιση για την καταγγελία τους. Βλ. G. RESS, *Guarantee treaties*, *Encyclopedia of P.I.L.*, v. 2, σ. 617.

22. Το διεθνές δίκαιο προβλέπει δύο κατηγορίες απάντησης σε περίπτωση παραβίασης μιας διεθνούς συνθήκης: αυτών που σκοπούν στον τερματισμό ή την αναστολή της συνθήκης, στη βάση του δικαίου των διεθνών συνθηκών και αυτών που σκοπούν στην *αναστολή* των υποχρεώσεων του θιγόμενου κράτους (αντίμετρα). Βλ. D. ALLAND, *The definition of countermeasures*, στο: J. Crawford, A. Pellet, S. Olleson (eds.), *The law of international responsibility*, Oxford, 2010, σ. 1137 επ.

23. Ibid.

(β) *Η εμπλοκή του NATO στην εγκαθίδρυση καθεστώτος ασφάλειας στην Κύπρο*

Η πρόταση αυτή, προερχόμενη από Ελληνο-Κύπριο διεθνολόγο²⁶, στηρίζεται «...στις σχεδόν απεριόριστες δυνατότητες του Οργανισμού αυτού να ανταποκριθεί και να παράσχει ασφάλεια για ολόκληρη την Κύπρο»²⁷. Η εν λόγω πρόταση συνίσταται στη θέση υπό κοινή NATOϊκή διοίκηση του συνόλου των στρατιωτικών δυνάμεων στην Κύπρο, και πρώτα από όλα των τουρκικών και ελληνικών δυνάμεων, προκειμένου να παρασχεθεί ασφάλεια στην Κύπρο. Αν και παρόμοιο σχέδιο υπήρχε ήδη από το 1964, και μολοντί σε επεξεργασμένη μορφή²⁸, η υιοθέτησή του απέτυχε λόγω της τουρκικής στάσης που επιθυμούσε να έχει τον απόλυτο έλεγχο των δυνάμεων της στην Κύπρο.

Αλλά και μεταγενέστερα, και σήμερα, η πρόταση αυτή παρουσιάζει μία σειρά από αδυναμίες: πρώτο, το βέτο της Τουρκίας θα πρέπει να θεωρείται ως δεδομένο, λόγω της ομοφωνίας των αποφάσεων. Δεύτερο, ακόμα και αν αυτό δεν συνέβαινε, θα είναι πολύ αμφίβολο αν, σε περίπτωση που η Ελλάδα φέρει το θέμα ενώπιον του NATO, ο Οργανισμός θα προχωρήσει σε καθαρές λύσεις, δεδομένου ότι είναι ένας διεθνής Οργανισμός οι αποφάσεις του οποίου προσδιορίζονται με πολιτικά κριτήρια²⁹.

Τέλος, και σε περίπτωση που υποστηρίξει κανείς ότι η Ελλάδα θα μπορούσε να θέσει κατά τις διαπραγμα-

τεύσεις υπό την αιγίδα του ΟΗΕ για το μέλλον της Κύπρου στην εμπλοκή του NATO ως όρο απαράβατο για τη νομιμοποίηση του όποιου σχεδίου επίλυσης του Κυπριακού, είναι προφανές ότι η Τουρκία θα απέρριπτε την πρόταση αυτή, όπως το 1974, ενώ, παράλληλα, αυτό θα αποτελούσε ένα πρόσχημα για να «μπλοκάρει» επ' αόριστον τις διαπραγματεύσεις.

(γ) *Η προσωρινή παραμονή και η σε τακτό χρονικό διάστημα σταδιακή αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων από την Κύπρο*

Η πρόταση αυτή, που υποβλήθηκε από την Ελλάδα κατά τις διαπραγματεύσεις υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών στο Crans Montana της Ελβετίας (2017), συνίσταται στην παραμονή των τουρκικών δυνάμεων στην Κύπρο με κοινή συναίνεση των Μερών, υπό το σημερινό καθεστώς, και για ένα περιορισμένο χρονικό διάστημα που θα συμφωνηθεί και με σταδιακή αποχώρηση των τουρκικών δυνάμεων. Πρόταση που βασίζεται σε δύο περιπτώσεις της διεθνούς πρακτικής: αφενός της λεγόμενης “Good Friday” συμφωνίας για τη Βόρεια Ιρλανδία, και αφετέρου της αποχώρησης των σοβιετικών στρατευμάτων από το έδαφος της Ανατολικής Γερμανίας, μετά την απορρόφησή της από τη Δυτική Γερμανία (1990).

Στην περίπτωση της Β. Ιρλανδίας, η ευτυχής κατάληξη υπήρξε προϊόν των πιέσεων της διεθνούς κοινότη-

τας και πρώτιστα των ΗΠΑ³⁰. Όσον αφορά την Ανατολική Γερμανία, η αποχώρηση πραγματοποιήθηκε με βάση συμφωνία και ήταν σαφώς προσδιορισμένη χρονικά, δηλαδή είχε καταληκτική προθεσμία το τέλος του 1994³¹. Η ρύθμιση αυτή εντασσόταν πολιτικά στο γενικό πολιτικό πλαίσιο που είχε δημιουργήσει η κατάρρευση των καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης, δηλαδή σ' ένα νέο γεωπολιτικό τοπίο.

Η ελληνική πρόταση στο Crans Montana δεν βρήκε, ως εικός, ευήκοον ούς στην τουρκική πλευρά, αφενός λόγω της πάγιας στάσης της Τουρκίας, αφετέρου επειδή δεν συνέτρεχαν εκείνοι οι πολιτικοί λόγοι που καθιστούσαν δυνατή την αποχώρηση των δυνάμεων στις δύο προαναφερθείσες περιπτώσεις. Εξάλλου, οι διαπραγματεύσεις στο σημείο αυτό δεν φαίνεται να αποτέλεσαν αντικείμενο της προσοχής του ΟΗΕ, ούτε έγινε κάποια παρέμβαση από τις ΗΠΑ ή την Ευρωπαϊκή Ένωση. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η επίκληση από την Ελλάδα της διεθνούς πρακτικής, η οποία διαφοροποιείται σημαντικά από την περίπτωση της Κύπρου, δεν φαίνεται να έχει πιθανότητα επιτυχίας σε περίπτωση που προβληθεί εκ νέου σε μελλοντικές διαπραγματεύσεις.

(δ) *Η παραμονή των τουρκικών δυνάμεων στην Κύπρο μετά από συμφωνία της (ενιαίας) Κυπριακής Δημοκρατίας με την Τουρκία για εγκατάσταση στρατιωτικών δυνάμεων (βάσεις), περιορισμένης έκτασης και με πρόβλεψη για σταδιακή αποχώρησή τους σε τακτό χρονικό διάστημα*

Η πρόταση αυτή αποτελεί συμβιβαστική λύση ενώπιον του αδιεξόδου που παρουσιάζουν οι τρεις προαναφερθείσες προτάσεις. Η πρόταση αυτή ομοιάζει με την τρίτη παραπάνω πρόταση, δηλαδή την αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων σε τακτό χρονικό διάστημα, διαφέρει όμως κατά το ότι θα μπορούσε να βρει ισχυρότερη υποστήριξη στη διεθνή κοινότητα, ενώ η παραμονή των τουρκικών στρατευμάτων ως προϊόν διακρατικής συμφωνίας, και όχι ως κατοκικών δυνάμεων, θα μπορούσε να ικανοποιήσει και τις δύο πλευρές: την Κύπρο που δεν μπορεί να αποδεχθεί τη συνέχιση του κατοκικού καθεστώτος, και την Τουρκία, που χωρίς να χάσει μεσοπρόθεσμα την παρουσία της στο νησί, απαλλάσσεται από τη «ρετσινιά» του κατέχοντος κράτους, ιδιαίτερα μετά τα γεγονότα στην Ουκρανία (2022).

Η επίτευξη μιας παρόμοιας λύσης θα εξαρτηθεί από μία σειρά από παράγοντες: (α) την αποδοχή από την Τουρκία της σταδιακής αποχώρησης των δυνάμεών της εντός ενός εύλογου χρονικού διαστήματος. Αυτή η σταδιακή διαδικασία είναι επιτεύξιμη, στο βαθ-

26. Μ. ΕΥΡΥΒΙΑΔΗΣ, Αμοιβαία ασφάλεια ως προϋπόθεση της επίλυσης του Κυπριακού, στο: «Ο Γόρδιος Δεσμός του Κυπριακού...», ό.π., σ. 54 επ.

27. Ibid.

28. Το Σχέδιο αυτό πρόβλεπε τη συγκρότηση μιας NATOϊκής δύναμης 10.000 ανδρών, αποτελούμενης από Αμερικανούς, Βρετανούς, Έλληνες και Τούρκους, ό.π., σ. 55.

29. Βλ. J. KLABBERS, *An introduction to international institutional law*, 2nd ed., Cambridge, 2009, σ. 239.

30. J. DAMBRELL, Hope and history: the U.S. and peace in Northern Ireland, στο: M. Gox, A. Guelke, F. Stephen (eds.), *A farewell to arms? From "long war" to long peace in Northern Ireland*, Manchester 2000, σ. 214 επ.

31. Βλ. T. STEIN, External security and military aspects of German unification, *Zeitschrift für Ö.R. und V.*, 1991, σ. 466 επ.

μό που θα μετέχουν πλέον οι Τουρκο-Κύπριοι στο ενιαίο Κυπριακό κράτος και, έτσι, στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Με αυτό τον τρόπο ικανοποιείται το αίσθημα ασφάλειας των Τουρκο-Κυπρίων. (β) Η παραμονή, υπό μορφή βάσεων, των τουρκικών δυνάμεων θα πρέπει να συνοδεύεται απαραίτητως από μία γεωγραφική συρρίκνωση των δυνάμεων αυτών –σε μία κεντρική βάση με λίγες δευτερεύουσες εγκαταστάσεις– όπως γίνεται συνήθως με τις «κλασικές» στρατιωτικές βάσεις³², ρύθμιση που συμβάλλει μερικώς, στην επίτευξη ενός αισθήματος ασφάλειας για τους Ελληνο-Κύπριους. (γ) Αυτή όμως η επίτευξη ασφάλειας των Ελληνο-Κυπρίων θα πρέπει να ολοκληρωθεί με συμπληρωματικές ρυθμίσεις, που μπορεί να είναι αυτές που περιγράφηκαν σε σχέση με το Σχέδιο Ανάν.

Σε εκείνους, τέλος, που θα μπορούσαν ευλόγως να παρατηρήσουν ότι η άρνηση της Τουρκίας να αποχωρήσει με τα στρατεύματά της από το έδαφος της Κύπρου θα είχε ως συνέπεια ότι η Τουρκία, θα διατηρούσε τον έλεγχο χωρίς να θεωρείται πλέον ως δύναμη κατοχής, μπορεί κανείς να απαντήσει ότι το διεθνές δίκαιο αντιμετώπιζε παρόμοια περίπτωση. Συγκεκριμένα, το Ψήφισμα 3314/XXIX της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με την *επίθεση*, προβλέπει (άρθρο 3, ε) ότι «... toute prolongation de la présence des forces armées d'un État sur le territoire d'un autre État au-delà de la terminaison de l'accord de celui-ci réunit a priori les conditions d'un acte d'agression».

32. Τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Τουρκία οι αμερικανικές βάσεις είναι εγκατεστημένες σε ένα περιορισμένο αριθμό γεωγραφικών σημείων.

Execution of the European Court of Human Rights' judgments – major advances and challenges

2

Nikolaos
Sitaropoulos

*Head of Division,
Department for the
Execution of ECtHR
Judgments, DGI,
Council of Europe.
All views expressed
herein are
strictly personal*

Introductory remarks

At the 130th Session of the Council of Europe Committee of Ministers (CM) which was held in Athens in November 2020, the CM adopted [decisions](#) on *Securing the long-term effectiveness of the ECHR system* which underlined “the extraordinary contribution of the Convention system to the protection and promotion of human rights and the rule of law in Europe... as well as its central role in maintaining and fostering democratic stability across the Continent”. The CM stressed member states’ responsibility to resolve the systemic and structural human rights problems identified by the Court in its judgments. The states parties to the [ECHR](#) were called on in particular to give full effect to the principle of subsidiarity (which [Protocol No 15](#) to the ECHR inserted in the Convention’s preamble) by complying with their Convention obligations and abiding by the judgments of the ECtHR. The CM also recalled the importance of existence at national level of an efficient capacity for rapid execution of the ECtHR judgment, recalling the relevant CM Recommendation [CM/Rec\(2008\)2](#).

These issues were echoed in the [decisions](#) adopted by the CM in May 2021 at its 131st Session in Hamburg which additionally highlighted the increased complexity and challenges posed by non-execution or “persistent refusal” to execute ECtHR judgments, and by inter-state disputes which are on the rise. As shown below, the crucial importance of all these questions and the need to reinforce the execution process in Strasbourg and especially “at home” are confirmed by the [2021 Annual Report](#) on the execu-

tion of the ECtHR judgments ('2021 Annual Report') issued by the CM on 30 March 2022.

Major advances in the execution of the ECtHR judgments

According to the 2021 Annual Report, in 2021 there were 1,379 new judgments (an increase of 40% compared to 2020) delivered by the ECtHR and forwarded to the CM for execution supervision under Article 46§2 ECHR. As of end 2021, there were 5,533 ECtHR judgments under supervision by the CM. This number is a bit higher than those of 2019 (5,231) and 2020 (5,233) but still one of the lowest since 2007 (6,711). The fact that a case is pending before the CM does not in fact mean that the respondent state has not taken any measure for the execution of the relevant ECtHR judgment (individual measures to provide full redress to the applicant, and general measures to prevent recurrence of similar ECHR violations). Most often, the "pending case" status means either that measures adopted are under assessment by the CM and/or more measures appear to be necessary and are under consideration.

Every year the CM records a plethora of measures taken and reforms undertaken or completed by respondent states in order to fully comply with the ECtHR judgments.¹ Indeed it is rather an understatement to say that the number and range of law and policy-related changes which have occurred in European states over de-

CADES following ECtHR judgments are impressive and on many occasions groundbreaking. The 2021 Annual Report (chapter II) highlights examples of major advances recorded last year which include the following: Romania abolished prescription for torture by amending legislation, in line with the ECtHR case-law and the CM decisions in *Al Nashiri*.² A similar legislative change took place in Armenia (*Virabyan* and *Muradyan* groups of cases, in effect in 2022) and is planned by North Macedonia (*Kitanovski* group of cases). France adopted a law providing for a new judicial remedy concerning poor conditions of detention, following the ECtHR judgment in *J.M.B. and Others*. Wide-ranging measures to enhance investigations into hate (especially homophobic) crime were recorded in the context of execution of *Beizaras and Levickas v. Lithuania*.

Another major positive development recorded in 2021, was the reinforcement of the participatory nature and transparency of the execution process especially through communications submitted to the CM by European civil society organisations and National Human Rights Institutions (NHRIs). The submission of such communications is possible since 2006 under Rule 9.2 of the CM Rules on the supervision of execution of the ECtHR judgments. In 2021 these communications reached 207 concerning 27 states. This is a significant increase, bearing in mind that until 2019 these communications were never more than 90. It reflects and confirms also the importance of NHRIs and the valuable contribution of civil society or-

ganisations to the promotion and protection of the rights enshrined in the Convention, stressed by the CM in its above-mentioned decisions adopted in Athens at its 130th Session.

In this context one may note that the "Rule 9.2" communications submitted by NHRIs, compared to those submitted by NGOs, remain at a low level (11 received in 2021 and 14 received in 2020). However, in the last couple of years there has been an increased interest by NHRIs in the execution process. In 2021 the European Network of NHRIs (ENNHRI) created the first [interactive resource hub with guidance on the implementation of ECHR judgments](#), which was supported by the Department for the Execution of ECtHR judgments. This on-line hub aims to support and guide NHRIs in their efforts to enhance their work on the implementation of the ECtHR judgments at national and international levels. It contains a compilation of resources and tools on execution of the ECtHR judgments as well as information on good practices by NHRIs in this field.

Major challenges with which the execution process is faced

Several systemic and structural human rights problems persist and remain on the CM supervision agenda for many years, despite the efforts

made by respondent states and advances which have occurred. The persistence of such issues adversely affects the caseload of the ECtHR which, as a result, receives repetitive applications (raising structural/general problems already examined by the Court) and delivers repetitive judgments, then relayed to the CM to supervise their execution. Although the number of repetitive judgments pending before the CM as of end 2021 (4,233) is almost half compared to the 2011-2016 figures, there is a trend of increase since 2019 (see statistics section C.1 of 2021 Annual Report).

As noted in the 2021 Annual Report, major issues concerning the *functioning of the judicial system* scored high among the main themes of leading cases³ in enhanced supervision⁴: cases concerning excessive length of judicial proceedings constituted 8% while cases related to non-enforcement of domestic judicial decisions constituted 3%. Already in the [2011 Annual report](#) these themes were recorded among the major ones examined by the CM, but the respective percentages were higher (21,61% and 9,52%). Also, in 2021 12% of all leading cases in the enhanced supervision procedure concerned *actions of (mainly ill-treatment by) security forces and/or ineffective investigations*, this being the highest percentage of such cases under supervision. By way of comparison, in 2011 these cases constituted 13,92%. Lastly, *poor conditions of*

3. Leading cases refer to new, often structural or systemic, human rights problems, identified by the ECtHR or the CM.

4. This is a procedure followed by the CM to supervise execution of judgments requiring urgent individual measures, pilot judgments, judgments revealing structural or systemic problems identified by the ECtHR or the CM, and inter-state cases. This procedure allows the CM to follow closely progress in execution and facilitates exchanges with national authorities supporting execution.

1. See "main achievements" in [country factsheets](#) on the execution of ECtHR judgments.

2. Detailed information on the cases cited herein is available at <https://hudoc.exec.coe.int>.

detention (and lack of effective remedies) represented again in 2021 one of the highest percentages of leading cases in enhanced supervision (8%). In 2011 the relevant percentage was 11,36%.

The tackling and resolution of such systemic and structural human rights problems are linked, to a very high degree, to the respondent states' capacity to act and, above all, rapidly coordinate action necessary in order to adopt general measures able to prevent recurrence of similar violations. The [2020 Annual Report](#) (chapter II) had indicated that despite progress achieved in recent years in this domain, there are two major challenges identified in national practice. First, the status and resources of the national coordinator (usually this is the Government Agent before the ECtHR). Secondly, these coordinator's capacity in identifying the necessary execution measures and promptly preparing the action plans and reports, in cooperation with all competent national authorities.

Furthermore, other statistical data contained in the 2021 Annual Report (statistics – sections E.1 and G.2) give rise to concern. First, they indicate that there are delays in the submission by respondent states of action plans or reports. In fact, in 2021 84 relevant “reminder letters” were sent by the Secretariat (Department for the Execution of ECtHR judgments) to 16 states, while in 2020 48 such letters had been dispatched to 19 states. Secondly, there has been a steady increase of cases in which delays occur in the submission by states to the CM of information concerning payment of just satisfaction awarded by the

ECtHR. In 2021 there were 1,772 such cases, while in 2020 and 2019 they were 1,602 and 1,423 respectively.

Another major challenge to the execution process and the whole ECHR system are the inter-state and individual cases related to post-conflict situations or unresolved conflicts. Such cases are by definition highly complex and politically sensitive, often examined by the CM in more than one of its four annual Human Rights meetings. It is to be noted that (conflict related) inter-state applications before the ECtHR are on the rise and [ten such cases](#) were pending at the ECtHR as of end 2021. Since 2020 an [expert committee](#) of the CDDH (Steering Committee for Human Rights) in the Council of Europe has been working on proposals to enhance the effective processing and resolution of cases relating to inter-state disputes and individual applications arising from such situations.

In 2021 a new (third) inter-state case, [Georgia v. Russia \(II\)](#) was added to the agenda of the CM and scheduled to be examined in 2022 in a Human Rights meeting. It concerns various violations of the Convention in the context of the armed conflict between Georgia and Russia in August 2008. Two other inter-state cases examined by the CM in 2021 were the following: [Georgia v. Russia \(I\)](#) concerning the arrest, detention and expulsion from Russia of large numbers of Georgians between September 2006 and January 2007; [Cyprus v. Turkey](#), concerning various violations in relation to the situation in the northern part of Cyprus since the military intervention by Turkey in 1974. Related individual cases which were again in 2021 on the

CM Human Rights meetings' agenda were: [Xenides-Arestis group of cases v. Turkey](#) concerning mainly the continuous denial of access to property in the northern part of Cyprus and the consequent loss of control thereof; the [Kakoulli](#) and [Isaak](#) groups of cases v. Turkey, concerning the 1996 killings of Greek Cypriots by Turkish or Turkish-Cypriot security forces. In 2021 the CM also continued to examine another past conflict-related case, [Catan and Others v. Russia](#), concerning primarily violations of the right to education in Latin-script schools located in the Transnistrian region of the Republic of Moldova.

Last but not least, particularly challenging are the “Article 18” cases concerning abusive limitations of rights and freedoms enshrined in the ECHR. As of end 2021 there were 13 such cases pending before the CM concerning five member states: Azerbaijan, Georgia, Russia, Turkey and Ukraine.⁵ Such cases have compounded the complexity of the cases under supervision by the CM. They concern mainly the arrest, detention and, in some cases, conviction of civil society activists and politicians, aiming ultimately to their silencing. They are also linked to serious, structural issues concerning the independence and impartiality of the national judicial systems. In 2021 the CM recorded a positive development in the [Mammadli](#) (former *Ilgar Mammadov*) group of cases v. Azerbaijan. In one case of this group (*Rashad Hasanov and Others*), the Supreme Court of Azerbaijan quashed the criminal convictions of the four appli-

cants, discontinued criminal charges and awarded them compensation for unlawful arrest and imprisonment.

In *Ilgar Mammadov v. Azerbaijan*, the CM initiated in 2017, for the first time, infringement proceedings against Azerbaijan, under Article 46§4 ECHR, due to the respondent state's refusal to abide by the Court's judgment. These proceedings were successful, as far as individual measures are concerned, given that in 2020 the Supreme Court of Azerbaijan quashed the conviction of the applicant (and of Rasul Jafarov) and awarded non-pecuniary damages for the unlawful arrest and imprisonment.

In February 2022 the CM initiated infringement proceedings, for the second time in its history, in [Kavala v. Turkey](#) and as of late March 2022 the case was pending at the ECtHR under Article 46§4 ECHR. Earlier in 2021 the CM had examined the case in all four Human Rights meetings and at each regular CM meeting after March 2021, calling for the applicant's immediate release. Also, a letter was sent by the Chair of the CM to his Turkish counterpart expressing deep concern and the expectation that the applicant would be released in line with the ECtHR judgment.

Concluding remarks

A former, eminent judge at the ECtHR had incisively remarked that a judgment of the ECtHR “is not an end in itself, but a promise of future change, the starting-point of a process which

5. [Mammadli group of six cases v. Azerbaijan](#), [Merabishvili v. Georgia](#), [Navalnyy](#) and [Navalnyy \(No.2\) v. Russia](#), [Kavala v. Turkey](#), [Selahattin Demirtaş v. Turkey \(No. 2\)](#), [Lutsenko](#) and [Ty-moshenko v. Ukraine](#).

should enable rights and freedoms to be made effective".⁶ Indeed a judgment by any court would have little, if any value, if it were not promptly, fully and effectively implemented. In many cases the full and effective execution of ECtHR judgments has proven to be an arduous, complex and long process. This is linked to the fact that the ECHR has evolved into a "constitutional instrument of European public order" (see 2004 CM [Declaration](#)) and the full and effective execution of the ECtHR judgments often requires not only the initiation of complex changes of domestic case-law, legislation, or even constitutions, but often also a shift in national, dominant socio-legal cultures where ECHR standards are not yet fully embedded.

While the ECHR system and its oversight mechanism are still considered to be robust, there is no doubt that the complexity of cases that arrive and are pending for supervision by the CM is on the rise. This was made more evident in 2021 when the CM examined a record high number (161) of cases at its four Human Rights meetings, and by the initiation by the CM in February 2022, for the second time ever, of infringement proceedings against a state for refusal to abide by a ECtHR judgment, thus demonstrating a clear political determination to defend and preserve the effectiveness of the ECHR system.

In addition, the persistence for many years of several structural and systemic problems at national level, as

noted above, indicates that redoubled efforts are necessary for the rapid and effective execution by states of the ECtHR judgments. The 2021 Annual Report (chapter II) makes clearer that institutional reforms are necessary at national level in order to further enhance the states' capacity for rapid execution of the ECtHR judgments. This cannot be achieved without the systematic advancement of knowledge of the Convention system among all national, state and non-state, stakeholders so that all decisions taken at national level are ECHR-compliant.⁷ As noted in the 1950 ECHR preamble, the maintenance of the fundamental freedoms enshrined in the Convention depends on their "common understanding and observance". Despite the human rights advances that have been achieved since 1950, the new horrific conflict that erupted in Europe in February 2022 and its dramatic consequences for millions of human lives reminded that the further realisation of human rights and freedoms on the Old Continent is a long and winding path. There is no doubt though that it rewards those willing and able to follow it.

6. Françoise Tulkens in ECtHR, [Dialogue between Judges](#), Strasbourg 2006, p.7.

7. See also CM Recommendation [CM/Rec\(2021\)4](#) on the publication and dissemination of the European Convention on Human Rights, the case law of the European Court of Human Rights and other relevant texts

Η οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου στην ΕΕ και η αντιμετώπισή της*

3

Μιχάλης
Δ. Χρυσομάλλης

Καθηγητής,
Νομική Σχολή ΔΠΘ

1. Εισαγωγικά

Παρά τις επιτυχίες που παρουσίασε η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (ολοκλήρωση της Εσωτερικής Αγοράς, υιοθέτηση του Ευρώ, διαδοχικές διευρύνσεις) τις δύο τελευταίες δεκαετίες αντιμετωπίζει διαδοχικές κρίσεις. Η εικόνα που δημιουργείται είναι αυτή της Ένωσης, που έχει χάσει την ενοποιητική της ορμή, που αντιδρά με καθυστέρηση, άτολμα και κατά κανόνα αναποτελεσματικά μπροστά στις προκλήσεις των καιρών, που κινδυνεύει να εισέλθει σε τέλμα από το οποίο είχε ξεφύγει μετά το 1987 και την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη. Η κατάσταση αυτή δημιουργεί ένα διαρκώς αυξανόμενο έλλειμμα εμπιστοσύνης των ευρωπαϊκών λαών προς το ενοποιητικό εγχείρημα, που φαίνεται να αποστερείται της εκ του αποτελέσματος νομιμοποίησης, που απολάμβανε επί σειρά ετών, ενώ ενισχύει τον ευρωσκεπτικισμό και τις φυγόκεντρες τάσεις.

Από τις κρίσεις που αντιμετώπισε πρόσφατα η ΕΕ (κρίση χρέους Κρατών-μελών της Ευρωζώνης το 2010, προσφυγική κρίση το 2015, κρίση πανδημίας COVID-19 το 2020), που δοκίμασαν την αποτελεσματικότητά της και τη συνοχή της, η λιγότερο ίσως γνωστή και προβεβλημένη είναι η «κρίση Κράτους Δικαίου», στην οποία θα αναφερθώ στη συνέχεια, επιχειρώντας να αποδείξω ότι αυτή είναι η σοβαρότερη, αφού τείνει να καταστεί υπαρξιακή.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση σύμφωνα με το άρθρο 2 ΣΕΕ βασίζεται «στις αξίες του σεβασμού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της

*Γραπτή αποτύπωση
εισήγησης στις
Διεθολογικές
Συναντήσεις
Ναυπλίου, 16^η
Περίοδος, 24-27
Σεπτεμβρίου 2021,
προδημοσίευση
από τα πρακτικά
των "ΔΣΝ"

ισότητας, του κράτους δικαίου, καθώς και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες». Μεταξύ των παραπάνω «συνταγματικών θεμελιών», που συγκροτούν την φιλελεύθερη αξιακή ταυτότητα της Ένωσης. Μεταξύ αυτών κεντρική θέση κατέχει η αρχή του Κράτους Δικαίου¹, που λειτουργεί ως «αρχή ομπρέλα» περικλείοντας τυπικά και ουσιαστικά στοιχεία και επί μέρους αρχές², ενώ αποκτά καθολικό χαρακτήρα, αφού υποχρεώνει σε σεβασμό της τόσο τα Θεσμικά Όργανα κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, όσο και τα Κράτη-μέλη. Σημειώνεται ότι μόλις πρόσφατα εμφανίστηκε σε ενωσιακό νομικό κείμενο για πρώτη φορά ορισμός του Κράτους Δικαίου, που επί χρόνια η έννοια του θεωρούνταν αφηρημένη και ανοικτή, παρά την ενσωμάτωσή της στην έννομη τάξη της ΕΕ με τη νομολογία του Δικαστηρίου με την περίφημη απόφασή του στην υπόθεση των Πρασίνων το 1983³. Έτσι, στο άρθρο 2 του Κανονισμού 2020/2092 με αντικείμενο την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης στην περίπτωση παραβιάσεων των αρχών του Κράτους Δικαίου στα Κράτη-μέλη⁴, ως Κράτος Δικαίου

ορίζεται «η αξία της Ένωσης που κατοχυρώνεται στο άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία περιλαμβάνει τις εξής αρχές: νομιμότητα, που υποδηλώνει διαφανή, υπεύθυνη, δημοκρατική και πλουραλιστική διαδικασία για τη θέσπιση νόμων· ασφάλεια δικαίου· απαγόρευση της αυθαιρεσίας της εκτελεστικής εξουσίας· αποτελεσματική δικαστική προστασία από ανεξάρτητα δικαστήρια, συμπεριλαμβανομένων των θεμελιωδών δικαιωμάτων· διάκριση των εξουσιών και ισότητα ενώπιον του νόμου»

Από τις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας παρουσιάστηκαν σε Κράτη-μέλη, όπως στην Ουγγαρία, στην Ρουμανία και στην Πολωνία σοβαρές αποκλίσεις από τις αξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁵. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έκανε λόγο για «κρίση Κράτους Δικαίου». Ο όρος απηχούσε μια αρχική αντίληψη στους κόλπους των ευρωπαϊκών θεσμών ότι πρόκειται για μια κατάσταση, που είναι σοβαρή, αλλά ευκαιριακή, εξαιρετική και, τελικά, αντιμετωπίσιμη με τους διαθέσιμους μηχανισμούς. Γρήγορα, ωστόσο, χρησιμοποιήθηκε ο όρος «οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου» (*rule of law backsliding*)⁶, ως πιο κατάλληλος για

να περιγράψει το γενικότερο φαινόμενο, με παγκόσμιο χαρακτήρα, της συστηματικής αποδυνάμωσης των συνταγματικών μηχανισμών ελέγχου και εξισορρόπησης (checks and balances) από μια νέα γενιά εκλεγμένων, αλλά αυταρχικών ηγετών, όπως ο Πούτιν, ο Ερντογάν, οι Τσάβες και Μαδούρο, ο Όρμπαν και οι αδελφοί Κατσίνσκι. Εξάλλου, ο όρος αποτυπώνει, ιδιαίτερα για το χώρο της ΕΕ, μια κατάσταση διολίσθησης χωρών, όπως η Ουγγαρία και η Πολωνία, από το φιλελεύθερο και δημοκρατικό πρότυπο διακυβέρνησης, το οποίο ίσχυε σε αυτές και αποτέλεσε προϋπόθεση για την προσχώρησή τους στην Ένωση⁷ σε αντιφιλελεύθερες μορφές διακυβέρνησης (illiberalism). Οι L. Pech και K. L. Scheppele ορίζουν την οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου ως «τη διαδικασία μέσω της οποίας εκλεγμένες δημόσιες αρχές εφαρμόζουν εσκεμμένα κυβερνητικά σχέδια, που αποσκοπούν στη συστηματική αποδυνάμωση, εκμηδένιση ή έλεγχο των εσωτερικών μηχανισμών ελέγχου της εξουσίας, με στόχο την απογύμνωση του φιλελεύθερου δημοκρατικού κράτους και την εδραίωση της μακροχρόνιας κυριαρχίας του επικρατούντος κόμματος»⁸. Κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών των κυβερνητικών σχεδίων για την αποδυνάμωση του Κράτους Δικαίου, που εκδηλώθηκαν σε Κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

την τελευταία δεκαετία, είναι οι παρεμβάσεις στη δικαστική εξουσία, με σκοπό την επιβολή περιορισμών στην ανεξαρτησία της δικαιοσύνης, στην αμεροληψία του δικαστικού σώματος, στο σύστημα του δικαστικού ελέγχου, ιδιαίτερα των συνταγματικών δικαστηρίων, όπου αυτά υφίστανται⁹. Ελέγχοντας την δικαιοσύνη και ιδιαίτερα τα ανώτατα δικαστήρια, μπορούν κατόπιν να θεσπίζουν αυταρχική νομοθεσία, χωρίς να κινδυνεύουν να κριθεί αυτή ως αντισυνταγματική.

2. Οι κίνδυνοι από την οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου

Η οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου σε Κράτη-μέλη της Ένωσης εγκυμονεί σοβαρούς πολιτικούς και νομικούς κινδύνους για την εξέλιξη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και της ενωσιακής έννομης τάξης ειδικότερα¹⁰. Οι πολιτικοί κίνδυνοι συνδέονται με την αποδυνάμωση της νομιμοποίησης του ενωσιακού συστήματος λήψης αποφάσεων από τη συμμετοχή σε αυτό κυβερνήσεων που δεν σέβονται τις αξίες της. Σήμερα που η Ε.Ε. και τα Θεσμικά της Όργανα καθορίζουν μέσω του ενωσιακού δικαίου τη ζωή εκατομμυρίων πολιτών δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι αυτή εξαρτάται από αντιδημοκρατικές κυβερνήσεις, όταν αυτές καλούνται να συμπράξουν

1. Βλ. αναλυτικά, Μιχ. Χρυσομάλλης, Η αρχή του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της ΕΕ, στο Μιχ. Χρυσομάλλης (επιμ.), Η αρχή του κράτους δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Μελέτες, Νομική Βιβλιοθήκη 2018, σελ. 21 – 38 και ειδικά σελ. 34
2. Για μια παρουσίαση της διάκρισης μεταξύ διαδικαστικών και ουσιαστικών στοιχείων της αρχής του Κράτους Δικαίου βλ. ενδ. Craig P., Formal and Substantive Conceptions of the Rule of Law: an analytical Framework, *Public Law* 1997, σελ. 467
3. ΔΕΚ, απόφαση της 23^{ης} Απριλίου 1986, υπόθεση 294/83, *Κόμμα των Οικολόγων «Πράσινοι» κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου*, Συλλ. 1986, σελ. 1339.
4. Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ, L 433 I/6, της 22.12.2020
5. Bogdandy von Ar., Bogdanowicz P., Canor I., Taborowski M., Schmidt M., A potential constitutional moment for the European rule of law – The importance of red lines, CMLR 2018, σελ. 983 – 996
6. Βλ. ενδ. Jakab A., Kochenov Dim. (eds), *The Enforcement of EU Law and Values: Ensuring Member States' Compliance*, Oxford University Press, Oxford 2017· Pech L., Scheppele K. L., *Illiberalism Within: Rule of Law Backsliding in the EU*, Cambridge Yearbook of European Legal Studies, Volume 19, December 2017, σελ. 3-47· Konieczny T. T., *The Democratic*

Backsliding and the European constitutional design in error. When will HOW meet WHY?, Verfassungsblog 18/12/2018, [διαθέσιμο εδώ](#).

7. Άρθρο 49 ΣΕΕ
8. Pech L., Scheppele K. L., What is the Rule of Law Backsliding, Verfassungsblog 2/3/2018, [διαθέσιμο εδώ](#).
9. Βλ. σ. Μιχ. Χρυσομάλλης, Η διασφάλιση της αρχής του Κράτους Δικαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η περίπτωση της Πολωνίας, ηλεκτρονικό περιοδικό DIGESTA 2016, [διαθέσιμο εδώ](#).
10. Kochenov Dim., Bárd P., Rule of Law Crisis in the New Member States of the EU: The Pitfalls of Overemphasising Enforcement, Reconciling Europe with its Citizens through Democracy and Rule of Law (RECONNECT), Working Paper No. 1, Ιούλιος 2018μ [διαθέσιμο εδώ](#).

στην ενωσιακή διαδικασία λήψης αποφάσεων. Εξάλλου, ο σεβασμός της αρχής του Κράτους Δικαίου, ιδιαίτερα από τα Κράτη-μέλη, είναι κομβικής σημασίας, αφού «*παράγει*» την αναγκαία αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των Κρατών-μελών και μεταξύ των ευρωπαίων πολιτών, στην οποία εδράζεται το νομικό ενωσιακό οικοδόμημα μετά και την εγκαθίδρυση ενός Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, που θεμελιώνεται στην αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων¹¹. Βεβαίως, η οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου πέρα από τους παραπάνω σοβαρούς και προφανείς κινδύνους έχει και άλλες σημαντικές για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση συνέπειες:

(α) Ο κίνδυνος διάχυσης του φαινομένου. Ήδη η Επιτροπή στην Έκθεσή της το 2020 για την κατάσταση του Κράτους Δικαίου στα Κράτη-μέλη απαριθμεί, εκτός από την Ουγγαρία και την Πολωνία, αλλά 5 Κράτη-μέλη όπου παρουσιάζονται προβλήματα: Ρουμανία, Βουλγαρία, Σλοβακία, Κροατία και Μάλτα.¹²

(β) Η αμφισβήτηση της υποχρέωσης συμμόρφωσης στο ενωσιακό δίκαιο. Ο κίνδυνος της διάχυσης δεν αφορά μόνο την παραβίαση των αξιών, αλλά και την τάση της Ουγγαρίας και της Πολωνίας να αρνούνται να συμμορφωθούν στο δίκαιο της Ένωσης και στις αποφάσεις του Δικαστηρίου,

με τις οποίες αυτό αναγνωρίζει ότι οι χώρες αυτές παραβίασαν τις υποχρεώσεις τους εκ των Συνθηκών¹³. Η μη συμμόρφωση συνοδεύεται, μάλιστα, τελευταία με την αμφισβήτηση της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου. Έτσι, όμως, αμφισβητούνται τα βασικά δομικά χαρακτηριστικά της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, που δεν είναι άλλα από την αποτελεσματικότητα του ενωσιακού δικαίου και των μηχανισμών συμμόρφωσης σ' αυτό.

(γ) Η επιμέρους οπισθοδρόμηση Κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το Κράτος Δικαίου και την αξιακή ταυτότητά της γενικότερα θέτει, λαμβάνοντας υπόψη και τα Κράτη-μέλη στα οποία αυτή εκδηλώνεται, προς συζήτηση τους μηχανισμούς και τις ακολουθούμενες πρακτικές διεύρυνσης της Ένωσης (κριτήρια της Κοπεγχάγης 1993), στο βαθμό που ο σεβασμός των αξιών της αποτελεί κατά το άρθρο 49 ΣΕΕ προϋπόθεση προσχώρησης νέων Κρατών-μελών¹⁴.

(δ) Τέλος, επειδή η οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου συνδυάζεται κατά κανόνα με εκτεταμένη διαφθορά, που αφορά και τη διαχείριση των ευρωπαϊκών κονδυλίων των οποίων επωφελούνται τα Κράτη-μέλη, **αυτή απειλεί και τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης.**

11. Βλ. σχ. Χρυσομάλλη Μιχ., Η «οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου» σε Κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και οι μηχανισμοί για την αντιμετώπισή της, στο Λ. Παπαδοπούλου, Δ. Αναγνωστοπούλου (επιμ.), Προς μια Συμπεριληπτική Ευρωπαϊκή Πολιτότητα, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2019, σελ. 77 - 102

12. Έκθεση της Επιτροπής για το 2020 σχετικά με την κατάσταση του Κράτους Δικαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Βρυξέλλες 30/9/2020, COM(2020) 580 final

13. Βλ. ενδ. ΔΕΕ, Διάταξη της 27^{ης} Οκτωβρίου 2021, υπόθεση C-204/21 R, *Επιτροπή κατά Πολωνίας*, ECLI:EU:C:2021:878

14. *Σαπαρδάνη Μ.*, Κρίση του Κράτους Δικαίου στα νεότερα κράτη μέλη της ΕΕ: η αποτελεσματικότητα της ενταξιακής διαδικασίας υπό αμφισβήτηση, στο Χρυσομάλλης Μιχ. (επιμ.), *Κράτος Δικαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση: κεκτημένο ή ζητούμενο*, Πρακτικά Συνεδρίου της Έδρας Jean Monnet της Νομικής Σχολής του ΔΠΘ, Κομοτηνή 3 - 4 /12/ 2019, [διαθέσιμα εδώ](#) στο ηλεκτρονικό περιοδικό DIGESTAONLINE.

3. Οι ανεπάρκειες των προβλεπόμενων στις Συνθήκες μηχανισμών διασφάλισης του Κράτους Δικαίου

Παρά την αυξανόμενη σημασία της αρχής του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της Ένωσης ο έλεγχος του σεβασμού της αρχής, τόσο πολιτικά, όσο και δικαστικά, ιδιαίτερα όταν παρουσιάζονται «*συστημικές απειλές*» σ' ένα Κράτος-μέλος, παρουσιάστηκε αρκετά ανεπαρκής¹⁵. Κατ' ουσία η Ένωση εμφανίστηκε εξαιρετικά αδύναμη να προστατεύσει τις αρχές της φιλελεύθερης δημοκρατίας, όπως αυτές αποτυπώνονται στο άρθρο 2 ΣΕΕ, όταν αυτές παραβιάζονται συστηματικά από τα Κράτη-μέλη.

Από τη μια πλευρά, ο δικαστικός έλεγχος μέσω της προσφυγής για παράβαση του άρθρου 258 ΣΛΕΕ, με ευθύνη κυρίως της Επιτροπής, που κινεί «κατ' απόλυτη διακριτή ευχέρεια» τη διαδικασία της προσφυγής παρουσιάστηκε περιορισμένος. Κατά την Επιτροπή, αν και δεν αμφισβητείται ο δεσμευτικός χαρακτήρας της διάταξης του άρθρου 2 ΣΕΕ και των απαριθμούμενων σε αυτό αξιών/αρχών, ο «*ανοικτός*» και πολυσχιδής χαρακτήρας της αρχής του Κράτους Δικαίου, σε συνδυασμό με την ανάγκη ύπαρξης συγκεκριμένης παραβίασης της ενωσιακής νομοθεσίας για την ενεργοποίηση του άρθρου 258 ΣΛΕΕ, αποτελούν εμπόδιο στην αυτοτελή επίκληση του άρθρου

2 ΣΕΕ. Αν και σε ό,τι αφορά τον περιορισμό της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης, η ανάγνωση αυτή μετά την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση *ASJP*¹⁶ άλλαξε μετά το 2018, η συγκεκριμενοποίηση αυτή δεν είναι πάντα εφικτή σε όλο το εύρος των επιμέρους αρχών που συγκροτούν μια ανοικτή έννοια, όπως αυτή του Κράτους Δικαίου. Αναμφίβολα η ανωτέρω απόφασή του αποτελεί μια σημαντική συμβολή του δικαστικού οργάνου της Ένωσης στην αντιμετώπιση της οπισθοδρόμησης του Κράτους Δικαίου σε Κράτη-μέλη της Ένωσης, ερχόμενη, μεταξύ άλλων, να ενισχύσει τους μηχανισμούς συμμόρφωσης εντός του νομικού πλαισίου των Συνθηκών. Αν δε ληφθούν υπόψη οι εξελίξεις που ακολούθησαν στην περίπτωση της Πολωνίας, φαίνεται να επιβεβαιώνεται η θέση που είχε διατυπωθεί εξ αρχής, ότι η εν λόγω απόφαση είναι σε ό,τι αφορά το σεβασμό του Κράτους Δικαίου, η σημαντικότερη απόφαση του Δικαστηρίου μετά το 1986 και την απόφασή του στην υπόθεση *των Πρασίνων*. Ωστόσο, όπως παρατηρείται, η διαδικασία του άρθρου 258 ΣΛΕΕ, με τον τρόπο που χρησιμοποιήθηκε από την Επιτροπή στην περίπτωση της Ουγγαρίας, «*αν και μπορεί να προσφέρει ορισμένες σημαντικές νομικές νίκες, τελικά, δεν καταφέρνει να αντιμετωπίσει ευρύτερα θεσμικά θέματα, που απειλούν τα ίδια τα θεμέλια του κράτους δικαίου και των αρχών της φιλελεύθερης δημοκρατίας*»¹⁷.

Εξάλλου, τίθεται και ζήτημα αποτελε-

15. Βλ. σχ. *Αργαλιά Π.*, Οι ενωσιακοί μηχανισμοί διασφάλισης του Κράτους Δικαίου στα Κράτη-μέλη της ΕΕ, στο Μιχ. Χρυσομάλλης (επιμ.), Η αρχή του κράτους δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οπ. παρ., σελ. 80 - 100, όπου και πλούσια βιβλιογραφία. Βλ. ακόμη *Bogdanowicz P., Schmidt M.*, The infringement procedure in the rule of law crisis: How to make effective use of Article 258 TFEU, CMLR 2018, σελ. 1061 - 1100

16. ΔΕΕ, απόφαση της 27^{ης} Φεβρουαρίου 2018, υπόθεση C-64/16, *Associação Sindical dos Juizes Portugueses κατά Tribunal de Contas (ASJP)*, Ψηφιακή Συλλογή: ECLI:EU:C:2018:117

17. *Scheppele K. L.*, What Can the European Commission Do When Member States Violate

σματικότητας της διαδικασίας της προσφυγής για παράβαση. Αυτό φαίνεται ανάγλυφα στις περιπτώσεις της κατάδίκης για τη μη συμμόρφωση της Ουγγαρίας, της Πολωνίας και της Τσεχίας στο σύστημα μετεγκατάστασης αιτούντων άσυλο από την Ιταλία και την Ελλάδα, που αποφάσισε το Συμβούλιο το 2015¹⁸, αλλά και στην καταδίκη της Ουγγαρίας για τα μέτρα που έλαβε εναντίον του Πανεπιστημίου Κεντρικής Ευρώπης¹⁹. Οι καταδίκες αυτές δημιούργησαν μια γλυκόπικρη γεύση και χαρακτηρίστηκαν ως «*πύρρειος νίκη*», αφού οι αποφάσεις του ΔΕΕ ήρθαν με μεγάλη καθυστέρηση και όταν η ζημιά είχε γίνει. Έτσι, οι αποφάσεις του Δικαστηρίου δεν εμπόδισαν ούτε την κατάρρευση του συστήματος μετεγκατάστασης, ούτε τελικά την αποχώρηση Πανεπιστημίου Κεντρικής Ευρώπης από την Ουγγαρία²⁰. Οι εξελίξεις αυτές θέτουν το γενικότερο ζήτημα για το κατά πόσο η προσφυγή του άρθρου 258, που αποδείχτηκε εξαιρετικά αποτελεσματική για την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς, μπορεί να αποβεί εξίσου χρήσιμη, όταν παρουσιάζονται «*συστημικές απειλές*» κατά του Κράτους Δικαίου. Αξίζει να σημειωθεί, επίσης, ότι η αοριστία των εννοιών που συγκροτούν

την αξιακή ταυτότητα της Ένωσης και ο ανοικτός και πολυσιδής τους χαρακτήρας σε συνδυασμό με την έως πρόσφατα έλλειψη προσπάθειας συγκεκριμενοποίησης, εκτός του ότι δημιουργεί προβλήματα στην επικλησιμότητα των αξιών αυτών ενώπιον του Δικαστηρίου, προάγει την ερμηνευτική αμφισημία και επιτρέπει σε ηγέτες σαν τον Όρμπαν να ισχυρίζονται ότι συμμορφώνονται πλήρως με τις αξίες της Ένωσης. Έτσι αυτός, δηλώνει ότι είναι ο «*αληθινός ευρωπαίος*» και ότι οι πολιτικές του αντικατοπτρίζουν τις ρίζες της ΕΕ και αποσκοπούν στην ενίσχυση του ευρωπαϊκού σχεδίου, ενώ κατηγορούμενος για αντισημιτισμό και ξενοφοβία, που χρηματοδοτείται από το Κράτος, δεν διστάζει να ισχυριστεί ότι η αντί-μεταναστευτική πολιτική του είναι «*πλήρως εναρμονισμένη με τις βασικές αξίες της Ευρώπης και τις προθέσεις των ιδρυτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης*». Από εκεί και πέρα στη ρητορική του, για να δικαιολογήσει τις όποιες αποκλίσεις, αντλεί επιχειρήματα από την ίδια τη Συνθήκη αναφερόμενος στις αρχές της εθνικής κυριαρχίας, της επικουρικότητας και του σεβασμού της εθνικής και συνταγματικής ταυτότητας των Κρατών-μελών²¹.

Basic Principles of the European Union? The Case for Systematic Infringement Actions, συμβολή no. 45 στο Assises de la Justice 2013, σελ. 2 επ, [διαθέσιμο εδώ](#).

18. ΔΕΕ, απόφαση της 2ας Απριλίου 2020, Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-715/17, C-718/17 και C-719/17, *Επιτροπή κατά Πολωνίας, Ουγγαρίας και Τσεχίας*, ECLI:EU:C:2020:257. Αναλυτικό σχολιασμό της απόφασης βλ. *Χρυσomάλλη Μιχ.*, Η ενωσιακή αλληλεγγύη σε αμφισβήτηση: το σύστημα μετεγκατάστασης των αιτούντων άσυλο από την Ελλάδα και την Ιταλία ενώπιον του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Ηλεκτρονικό περιοδικό Digestaonline 2020, [διαθέσιμο εδώ](#).
19. ΔΕΕ, απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2020, υπόθεση C-66/18, *Επιτροπή κατά Ουγγαρίας*, ECLI:EU:C:2020:792. Αναλυτικό σχολιασμό της απόφασης βλ. *Χρυσomάλλη Μιχ.*, Αυταρχισμός και ακαδημαϊκή ελευθερία: μια αδύνατη συμβίωση. Η υπόθεση του Πανεπιστημίου της Κεντρικής Ευρώπης ενώπιον του ΔΕΕ, Ηλεκτρονικό περιοδικό Digestaonline 2020, [διαθέσιμο εδώ](#).
20. *Bornemann J.*, Academic freedom in illiberal times – A bittersweet victory for the Central European University, European Law Blog 21/10/2020, [διαθέσιμο εδώ](#).
21. *Mos M.* Ambiguity and interpretive politics in the crisis of European values: evidence from

Από την άλλη πλευρά οι μηχανισμοί του άρθρου 7 ΣΕΕ²², που προβλέπουν την επιβολή κυρώσεων σε Κράτη-μέλη, όταν δεν σέβονται τις αξίες της, παρουσιάζονται, όπως προαναφέρθηκε, παντελώς αναποτελεσματικοί. Ο κατασταλτικός μηχανισμός του άρθρου 7 παρ. 2 ΣΕΕ, που ονομάστηκε και «*πυρηνική επιλογή*»²³, ουδέποτε τέθηκε σε εφαρμογή, παρά το γεγονός ότι υπήρξαν περιπτώσεις που θα μπορούσαν να αποτελέσουν λόγο προσφυγής στη διάταξη. Είναι, βεβαίως, η παραλυτική απαίτηση ομοφωνίας στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο για τη διαπίστωση της ύπαρξης σοβαρής και διαρκούς παραβίασης, αν και δεν πρέπει να παραγνωρίζεται ο διακυβερνητικός χαρακτήρας της διαδικασίας, που επιτρέπει πολιτική διαχείριση της κρίσης και συμφωνίες μεταξύ των Κρατών-μελών «*πίσω από τις κουρτίνες*». Με μεγάλη δε καθυστέρηση επιχειρήθηκε με πρωτοβουλία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου η ενεργοποίηση για την περίπτωση της Ουγγαρίας του προληπτικού μηχανισμού του άρθρου 7 παρ. 1 ΣΕΕ. Πραγματικά, με Ψήφισμα της 12ης Σεπτεμβρίου του 2018, το Κοινοβούλιο, υιοθετώντας σχετική πρόταση Ψηφίσματος της J. Sargentini, αποφάσισε να απευθύνει αιτιολογημένη

πρόταση στο Συμβούλιο, το οποίο καλείται να διαπιστώσει, σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 1 ΣΕΕ, αν υπάρχει σαφής κίνδυνος σοβαρής παραβίασης των αξιών του άρθρου 2 ΣΕΕ από την Ουγγαρία και να της απευθύνει κατάλληλες συστάσεις. Η Ουγγρική κυβέρνηση προσέβαλε ανεπιτυχώς με προσφυγή ακυρώσεως το εν λόγω Ψήφισμα στο Δικαστήριο²⁴. Είναι εντυπωσιακό ότι τρία χρόνια μετά, το Συμβούλιο δεν πήρε θέση επί της αιτιολογημένης προτάσεως του Κοινοβουλίου (και της αντίστοιχης της Επιτροπής για την Πολωνία), γεγονός που έχει εγείρει τις διαμαρτυρίες του Κοινοβουλίου με Ψήφισμα της 16ης Ιανουαρίου 2020²⁵.

Οι ανεπάρκειες των μηχανισμών της Ένωσης για τη διασφάλιση των αξιών της, έδωσαν το έναυσμα για μια εκτεταμένη συζήτηση κυρίως στην επιστημονική κοινότητα, στο πλαίσιο της οποίας (ενν. της συζήτησης) κατατέθηκαν και υποστηρίχθηκαν μεγάλος αριθμός προτάσεων για την ενίσχυση των ενωσιακών μηχανισμών διασφάλισης της αξιακής ταυτότητας της Ένωσης στα Κράτη-μέλη²⁶. Η εξαντλητική απαρίθμηση και συζήτηση των παραπάνω προτάσεων ξεφεύγει από τα όρια αυτής της εισήγησης. Θα πρέπει, πάντως, να τονισθεί ότι η πλει-

Hungary, East European Politics, Volume 36, 2020 - Issue 2, σελ. 267 – 287, και [διαθέσιμο εδώ](#).

22. Βλ. σχ. *Αργαλιά Π.*, Οι ενωσιακοί μηχανισμοί διασφάλισης του Κράτους Δικαίου στα Κράτη-μέλη της ΕΕ, σελ. 80 -100 και ειδικά 88 επ.
23. Ο όρος αποδίδεται στον πρ. Πρόεδρο της Επιτροπής *Manuel Barroso*. Βλ. σχ. Commission President José Manuel Barroso called Article 7 the “nuclear option” in his State of the Union Speech in 2012 [διαθέσιμο εδώ](#).
24. ΔΕΕ, απόφαση της 3ης Ιουνίου 2021, υπόθεση C-650/18, *Ουγγαρία κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου* ECLI:EU:C:2021:426
25. Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 16ης Ιανουαρίου 2020 σχετικά με τις εν εξελίξει ακροάσεις σύμφωνα με το άρθρο 7 παράγραφος 1 ΣΕΕ σχετικά με την Πολωνία και την Ουγγαρία (2020/2513(RSP)), [διαθέσιμο εδώ](#).
26. Βλ. αναλυτικά *Bárd P., S. Carrera S., Guild El., Kochenov Dim.*, An EU mechanism on Democracy, the Rule of Law and Fundamental Rights, CEPS Papers in Liberty and Security in Europe No. 91/ 2016, σελ. 6 – 7, [διαθέσιμο εδώ](#).

οψηφία των παραπάνω προτάσεων απαιτεί τροποποίηση των Συνθηκών (π.χ. η αποπομπή Κράτους-μέλους), κάτι που στην παρούσα συγκυρία δεν αποτελεί ένα ρεαλιστικό εγχείρημα. Έτσι, ιδιαίτερη αξία απέκτησαν οι προτάσεις εκείνες, σύμφωνα με τις οποίες οι δυνατότητες των Συνθηκών δεν έχουν εξαντληθεί και ότι υπάρχουν διατάξεις, στις οποίες αφενός η Επιτροπή θα μπορούσε να καταφύγει συνδυάζοντας αυτές με το άρθρο 2 ΣΕΕ για την άσκηση προσφυγών κατά Κρατών-μελών και αφετέρου επιτρέπουν την υιοθέτηση μηχανισμών προστασίας των αξιών της Ένωσης²⁷. Σε θεσμικό επίπεδο, εισήχθησαν ορισμένα εργαλεία για τη διασφάλιση του Κράτους Δικαίου, όπως το «νέο πλαίσιο» που υιοθέτησε η Επιτροπή για να λειτουργήσει ως «μηχανισμός έγκαιρης προειδοποίησης»²⁸ ή ο ετήσιος διάλογος μεταξύ των Κρατών-μελών εντός του Συμβουλίου «με σκοπό την προώθηση και την ενίσχυση του Κράτους Δικαίου εντός του πλαισίου των Συνθηκών»²⁹. Οι μηχανισμοί αυτοί, που χαρακτηρίστηκαν «ήπιος ισχύος» αποδείχθηκαν εξίσου αναποτελεσματικοί, για να αντιμετωπίσουν την οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου στα Κράτη-μέλη.

4. Πρόσφατες εξελίξεις: η καθιέρωση αιρεσιμότητας Κράτους Δικαίου για την προστασία του προϋπολογισμού

Σοβαρές ελπίδες για την αντιμετώπιση του φαινομένου της οπισθοδρόμησης του Κράτους Δικαίου στα Κράτη-μέλη της Ένωσης, προκάλεσε το 2018 η πρόταση της Επιτροπής για τη θέσπιση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης στην περίπτωση γενικευμένων ελλείψεων όσον αφορά το κράτος δικαίου στα κράτη μέλη³⁰. Η πρόταση αφορούσε στην καθιέρωση «αιρεσιμότητας Κράτους Δικαίου» στην άντληση ευρωπαϊκών πόρων από τα Κράτη-μέλη. Ο όρος αιρεσιμότητα (conditionality) «αναφέρεται στην υιοθέτηση μιας καθορισμένης συμπεριφοράς από τις κυβερνήσεις ή τους ιδιωτικούς φορείς, επειδή η εν λόγω συμπεριφορά αποτελεί προϋπόθεση για την πρόσβαση σε ένα υποσχόμενο όφελος από την ΕΕ»³¹.

Η ιδέα της σύνδεσης του σεβασμού των απαιτήσεων του Κράτους Δικαίου με τα Ευρωπαϊκά Ταμεία διατυπώθηκε για πρώτη φορά το 2017, όταν έγινε φανερό ότι δεν μπορούσε να ανακοπεί η οπισθοδρόμηση του Κράτους

Δικαίου με τα προβλεπόμενα από τη Συνθήκη μέσα, και ιδιαίτερα με το άρθρο 7 ΣΕΕ³². Δεν ήταν λίγες οι φωνές στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο που τόνιζαν ότι δεν μπορεί τα χρήματα των ευρωπαϊκών φορολογούμενων να χρηματοδοτούν αυταρχικούς και ευρωσκεπτικιστές ηγέτες. Η ιδέα αναπτύχθηκε περαιτέρω και υποστηρίχθηκε από θεωρητικές συμβολές, που τόνισαν την ανάγκη υιοθέτησης ισχυρής αιρεσιμότητας Κράτους Δικαίου στον ενωσιακό προϋπολογισμό³³. Μια τέτοια αιρεσιμότητα δικαιολογείται από το γεγονός ότι ενωσιακή (οικονομική) αλληλεγγύη³⁴, που εκδηλώνεται μέσα από τον προϋπολογισμό, βασίζεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των Κρατών-μελών, που με τη σειρά της οικοδομείται πάνω στο σεβασμό των αξιών της Ένωσης. Έτσι, κάθε φορά που η αμοιβαία εμπιστοσύνη αμφισβητείται, λόγω παραβιάσεων της αξιακής ταυτότητας της Ένωσης από Κράτη-μέλη, δικαιολογείται η διακοπή της εκδήλωσης της αλληλεγγύης προς το υπεύθυνο Κράτος-μέ-

λος. Η θέση αυτή ενισχύονταν από το γεγονός ότι οι αυταρχικές κυβερνήσεις στην ΕΕ, όπως αυτές της Πολωνίας και της Ουγγαρίας, είναι οι κύριοι αποδέκτες των κονδυλίων της ΕΕ (καθαροί λήπτες), με αποτέλεσμα η ευρωπαϊκή χρηματοδότηση να καθίσταται ένα από τα βασικά εργαλεία που χρησιμοποιούν οι κυβερνήσεις αυτές για την διαίωνιση της εξουσίας τους³⁵. Παράλληλα, ελλείψεις στους μηχανισμούς του Κράτους Δικαίου σε αυτά τα Κράτη κάνουν δύσκολη την ανάκτηση κονδυλίων της Ένωσης, όταν διαπιστώνονται παρατυπίες από τα αρμόδια ελεγκτικά όργανά της (OLAF, Ελεγκτικό Συνέδριο)³⁶. Κατά την έναρξη των διαπραγματεύσεων για το νέο ΠΔΠ 2021 - 2027, η Επιτροπή στις 2 Μαΐου 2018 με σχετική της Ανακοίνωση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έθεσε το ζήτημα τονίζοντας ότι την ανάγκη «προστασίας του προϋπολογισμού της ΕΕ από χρηματοοικονομικούς κινδύνους που συνδέονται με γενικευμένες ελλείψεις όσον αφορά το κράτος δικαίου στα

32. Στις 31/10/2017 η Αντιπρόεδρος της Επιτροπής, αρμόδια για τις αξίες και τη διαφάνεια Vera Jourová σε ομιλία της στο Ελσίνκι υπογράμμισε ότι «η ΕΕ πρέπει να εξετάσει το ενδεχόμενο δημιουργίας ισχυρότερης αιρεσιμότητας μεταξύ του κράτους δικαίου και των ταμείων συνοχής της ΕΕ, που προορίζονται για φτωχότερα κράτη μέλη». Βλ. σχ. Zalan E, Justice Commissioner links EU funds to 'rule of law' (31. October 2017) EU Observer, [διαθέσιμο εδώ](#).

33. Βλ. Ενδεικτικά Halmai G., The Possibility and Desirability of Rule of Law Conditionality, Hague Journal on the Rule of Law 2019, σελ. 171 - 188· Heinemann Fr., Going for the Wall? Rule-of-Law Conditionality in the Next EU Multiannual Financial Framework, *Intereconomics* 2018, σελ. 297 - 301· Kelemen D., Scheppele K.L., How to Stop Funding Autocracy in the EU, *VerfBlog*, 2018/9/10, [διαθέσιμο εδώ](#). Kelemen D., Soll J., The EU is undermining its democracies while funding its autocracies, *Politiko* 13/5/2020, [διαθέσιμο εδώ](#).

34. Σχ. βλ. Χρυσομάλη Μιχ., Η αρχή της αλληλεγγύης στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2017, σελ. 52 επ.

35. Η Πολωνία είναι μακράν ο μεγαλύτερος δικαιούχος των πόρων της ΕΕ, λαμβάνοντας το 15% των συνολικών κονδυλίων που διατίθενται μέσω των πολιτικών συνοχής και της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής. Η Ουγγαρία είναι ένας άλλος μεγάλος αποδέκτης χρηματοδότησης από την ΕΕ, λαμβάνοντας 23 δισεκατομμύρια ευρώ από τη χρηματοδότηση της Πολιτικής Συνοχής και 12 δισεκατομμύρια ευρώ από την ΚΓΠ.

36. *Uitz R.*, Funding Illiberal Democracy: The Case for Credible Budgetary Conditionality in the EU, BRIDGE Network - Working Paper 7 November 2020, [διαθέσιμο εδώ](#).

27. Βλ. ενδ. Hillion Ch., Safeguarding EU Values in the Member States - Is Something Finally Happening? (Editorial Comment) *CMLR* 2015, σελ. 619 - 622· Pech L., Scheppele K. L., Illiberalism Within: Rule of Law Backsliding in the EU, *on. nap*.

28. *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Ανακοίνωση της 11/3/2014 προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο: Ένα νέο πλαίσιο της ΕΕ για την ενίσχυση του κράτους δικαίου, COM (2014) 158 final

29. *Συμβούλιο της ΕΕ*, Συμπεράσματα της Προεδρίας με θέμα: Ensuring respect for the rule of law in the European Union, Βρυξέλλες 14/11/2014, Doc 15206/14, FREMP 198, JAI 846, COHOM 152, POLGEN 156, [διαθέσιμο εδώ](#).

30. COM/2018/324 final - 2018/0136 (COD)

31. *Vita V.*, Revisiting the Dominant Discourse on Conditionality in the EU: The Case of EU Spending Conditionality, *Cambridge Yearbook of European Legal Studies* 2017, σελ. 1 - 28

κράτη μέλη³⁷. Την ίδια ημέρα, η Επιτροπή κατέθεσε πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «για την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης στην περίπτωση γενικευμένων ελλείψεων όσον αφορά το Κράτος Δικαίου στα Κράτη μέλη». Η πρόταση, με νομική βάση το άρθρο 322 παρ. 1, στ. α ΣΛΕΕ (λήψη μέτρων σχετικών με τη δημοσιονομική διαχείριση και την εκτέλεση του προϋπολογισμού της ΕΕ), αποσκοπούσε στην ενίσχυση της προστασίας του προϋπολογισμού της ΕΕ από χρηματοοικονομικούς κινδύνους που συνδέονται με «γενικευμένες ελλείψεις» του Κράτους Δικαίου στα Κράτη-μέλη. Αν οι ελλείψεις αυτές θίγουν ή απειλούν να θίξουν τη χρηστή δημοσιονομική διαχείριση ή την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, θα πρέπει να προβλέπεται η δυνατότητα να καθοριστούν οι συνέπειες για την ενωσιακή χρηματοδότηση. Η λήψη της απόφασης ως προς το εάν μια γενικευμένη έλλειψη Κράτους Δικαίου εγκυμονεί κινδύνους επηρεασμού των οικονομικών συμφερόντων της ΕΕ, προτείνεται από την Επιτροπή και εγκρίνεται από το Συμβούλιο με αντίστροφη ειδική πλειοψηφία³⁸.

Ακολουθώντας τη συνήθη νομοθετική διαδικασία, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, μετά τη γνωμοδότηση του Ελεγκτικού Συνεδρίου, υιοθέτησε στις 4 Απριλίου 2019 Ψήφισμα νομοθετικού

περιεχομένου σε πρώτη ανάγνωση, που τροποποιούσε την πρόταση της Επιτροπής, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τον προσδιορισμό των περιπτώσεων που συνιστούν «γενικευμένες ελλείψεις» όσον αφορά το Κράτος Δικαίου, και επηρεάζουν ή κινδυνεύουν να επηρεάσουν τις αρχές της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης ή της προστασίας των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης. Οι τροποποιήσεις έγιναν δεκτές από την Επιτροπή³⁹.

Ωστόσο, κατά τη διάρκεια του 2019, η νομοθετική διαδικασία λήμνασε, αφού το Συμβούλιο εμφανίστηκε διστακτικό στην ψήφιση του Κανονισμού. Σε αντίθεση με μια ευρέως διαδεδομένη πεποίθηση, οι αντιδράσεις δεν προέρχονταν μόνο από την Ουγγαρία και την Πολωνία. Πολλές άλλες κυβερνήσεις, ιδιαίτερα αυτές με προβλήματα Κράτους Δικαίου, αντιτάσσονταν στην ισχυροποίηση του ρόλου της Επιτροπής και στην αναγνώριση μεγάλης διακριτικής ευχέρειας υπέρ της, φοβούμενα ότι κάποια μέρα μπορεί να χρησιμοποιηθεί εναντίον τους. Υπό αυτές τις συνθήκες, θα ήταν δύσκολο να γίνει δεκτή, όπως είχε διατυπωθεί αρχικά, η πρόταση της Επιτροπής, από το Συμβούλιο, ιδιαίτερα η αντίστροφη ειδική πλειοψηφία ως κανόνας στη λήψη των αποφάσεων. Από την άλλη πλευρά, και η Νομική Υπηρεσία του Συμβουλίου δεν έβλεπε με καλό μάτι την υιοθέτηση του μηχανισμού, θεω-

ρώντας ότι η οποιαδήποτε παράκαμψη του άρθρου 7 ΣΕΕ θέτει ζητήματα νομιμότητας του προτεινόμενου Κανονισμού.

Σημείο καμπής αποτέλεσε η έκρηξη της πανδημίας COVID-19 και η ανάγκη μιας «ολοκληρωμένης, τολμηρής και διατηρήσιμης» αντίδρασης της Ένωσης στην κρίση. Έτσι, στο ιστορικό Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ιουλίου 2020, επήλθε πολιτική συμφωνία μεταξύ των Κρατών-μελών για την υιοθέτηση του ΠΔΠ 2021 – 2027, την δημιουργία του Ταμείου Ανάκαμψης (γνωστού ως New Generation EU – NGEU) και την αύξηση των ιδίων πόρων της ΕΕ. Το συνολικό «πακέτο» που αποφασίστηκε, ανήλθε σε 1,8 τρις ευρώ⁴⁰. Στο πλαίσιο αυτό, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο πιεζόμενο από την ομάδα των Καρτών-μελών, που είναι γνωστή ως «Frugal Four» (την Αυστρία, την Ολλανδία, τη Σουηδία και τη Δανία)⁴¹, που είναι «καθαροί δότες» του προϋπολογισμού, τοποθετήθηκε υπέρ της ταυτόχρονης θέσπισης ενός καθεστώτος αιρεσιμότητας για την προστασία του προϋπολογισμού και του NGEU και προδιέγραψε και τη λειτουργία του, τονίζοντας ότι η Επιτροπή θα μπορεί να προτείνει μέτρα σε περίπτωση παραβάσεων του Κράτους Δικαίου, που θα εγκρίνονται από το Συμβούλιο με ειδική πλειοψηφία. Αν και το «πακέτο ανάκαμψης» συμφωνήθηκε πολιτικά τον Ιούλιο, η θέσπιση των αναγκαίων νομικών πράξεων καθυστέρησε λόγω της εκκρεμότητας

στη διαμόρφωση του Κανονισμού για την αιρεσιμότητα του Κράτους Δικαίου, που θεωρήθηκε προϋπόθεση για την έγκριση των υπολοίπων πράξεων. Έχοντας την πολιτική ώθηση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, η Γερμανική Προεδρία, από το Σεπτέμβριο 2020, ξεκίνησε εντατικές διαβουλεύσεις αρχικά στο Συμβούλιο, και κατόπιν μεταξύ Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, Συμβουλίου και Επιτροπής, που κατέληξαν σε ένα οριστικό νομοθετικό σχέδιο, στις 5 Νοεμβρίου 2020. Το κείμενο του Κανονισμού, που τελικά υιοθετήθηκε και ήταν το αποτέλεσμα της τριμερούς διαπραγμάτευσης μεταξύ των θεσμικών οργάνων της Ένωσης, διαφέρει ουσιαστικά από την αρχική πρόταση της Επιτροπής, τόσο ως προς τις προϋποθέσεις ενεργοποίησης των μηχανισμών (πεδίο εφαρμογής), όσο και προς τη ακολουθητέα διαδικασία για τη λήψη μέτρων⁴². Οι σημαντικότερες αποκλίσεις από την αρχική πρόταση της Επιτροπής είναι: **Πρώτον, αλλάζει το εύρος και το κέντρο βάρους της προστασίας.** Έτσι, ενώ η πρόταση της Επιτροπής αποσκοπούσε στην προστασία του Κράτους Δικαίου, με την πίεση του κινδύνου διακοπής της ενωσιακής χρηματοδότησης, το κείμενο που υιοθετήθηκε, περιορίζει την εφαρμογή του μηχανισμού μόνο σε εκείνες τις περιπτώσεις που οι παραβιάσεις του Κράτους Δικαίου «επηρεάζουν ή απειλούν σοβαρά να επηρεάσουν τη χρηστή δημοσιονομική διαχείριση

37. Ανακοίνωση της Επιτροπής, Ένας σύγχρονος προϋπολογισμός για μια Ένωση που προστατεύει, ενδυναμώνει και υπερασπίζεται τους πολίτες της, Πολυετές δημοσιονομικό πλαίσιο 2021-2027, Βρυξέλλες, 2.5.2018, COM(2018) 321 final

38. Για την αντίστροφη ειδική πλειοψηφία βλ αναλυτικά Βλ. αναλυτικά *Χρυσομάλλη Μιχ.*, Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση: Οικοδόμηση, εμβάθυνση, ζητήματα δημοκρατίας και κράτους δικαίου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2018, σελ. 89 - 92

39. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, Νομοθετικό ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 4ης Απριλίου 2019 σχετικά με την πρόταση κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης στην περίπτωση γενικευμένων ελλείψεων όσον αφορά το κράτος δικαίου στα κράτη μέλη, COM(2018)0324 - C8-0178/2018 - 2018/0136(COD))

40. *Bl Morigin. J.*, Op-Ed: The July 2020 Special European Council, the EU budget(s) and the rule of law: Reading the European Council Conclusions in their legal and policy context', EU Law Live 23/7/2020, [διαθέσιμο εδώ](#). *Tridimas T.*, Editorial Note: Recovery Plan and Rule of Law Conditionality: A New Era Beckons?, Croatian Yearbook of European Law and Policy (CYELP) 2020, σελ. VII.

41. *Platon Séb.*, Bringing a Knife to a Gunfight: The European Parliament, the Rule of Law Conditionality, and the action for failure to act, VerfBlog, 2021/6/11, [διαθέσιμο εδώ](#).

42. *Louis J-V.*, [Διαθέσιμο εδώ](#). Respect de l' état de droit et protection des finances de l' Union, CDE 2021, σελ. 3-20. [Διαθέσιμο εδώ](#).

του προϋπολογισμού της Ένωσης ή την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης» και, μάλιστα, «κατά τρόπο επαρκώς άμεσο». Έτσι, ο μηχανισμός αποκτά επικουρικό χαρακτήρα στις εντελώς αναποτελεσματικές διαδικασίες του άρθρου 7 ΣΕΕ, αφού κάθε σημαντική παραβίαση του Κράτους Δικαίου δεν οδηγεί αυτόματα στη λήψη μέτρων, ενώ καθίσταται εξαιρετικά δύσκολη η απόδειξη του αναγκαίου στενού συνδέσμου παραβιάσεων του Κράτους Δικαίου με την χρηστή οικονομική διαχείριση του προϋπολογισμού.

Δεύτερον, αντί της αντίστροφης ειδικής πλειοψηφίας που πρότεινε η Επιτροπή και συμφωνούσε και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, επιβλήθηκε η ειδική πλειοψηφία στο Συμβούλιο, κάτι που κάνει ευκολότερο το μπλοκάρισμα της απόφασης λήψης μέτρων.

Τρίτον, προβλέπεται ρήτρα εφεδρικής τροχοπέδης, σύμφωνα με την οποία αναγνωρίζεται η δυνατότητα του Κράτους-μέλους κατά του οποίου απειλείται η λήψη μέτρων, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, να φέρει το θέμα στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, που πρέπει να συζητήσει το θέμα κατά κανόνα εντός τριών μηνών από την υποβολή της πρότασης της Επιτροπής στο Συμβούλιο. Στο διάστημα αυτό, δεν λαμβάνεται καμία απόφαση από το Συμβούλιο σχετικά με τα μέτρα. Η ρήτρα προσθέτει μια ακόμη καθυστέρηση της λήψης μέτρων και επεκτείνει την προθεσμία που έχει το Συμβούλιο, για να αποφασίσει τη λήψη μέτρων από τον ένα μήνα κατά την πρόταση της Επιτροπής στους έξι.

Όταν έγινε φανερό ότι επίκειται η υι-

οθέτηση του Κανονισμού αιρεσιμότητας, η Πολωνία και η Ουγγαρία, χώρες που από την αρχή αντιτάχθηκαν σε μια τέτοια προοπτική και κατά γενική ομολογία η οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου σ' αυτές είναι έκδηλη, απείλησαν με κοινή τους δήλωση να «μπλοκάρουν» την υιοθέτηση του νέου ΠΔΠ και της Απόφασης για τους ίδιους πόρους σε περίπτωση θέσπισης του Κανονισμού αιρεσιμότητας⁴³. Η διαπραγματευτική θέση των δύο χωρών παρουσιάζονταν ισχυρή, ώστε να μπορούν να εκβιάσουν, αφού, ενώ ο μιν Κανονισμός αιρεσιμότητας μπορούσε να ψηφιστεί από το Συμβούλιο με ειδική πλειοψηφία, ο Κανονισμός για το νέο ΠΔΠ θα έπρεπε, κατά το άρθρο 312 ΣΛΕΕ, να ψηφιστεί με ομοφωνία και η Απόφαση για τους ίδιους πόρους, για να τεθεί σε ισχύ θα έπρεπε να επικυρωθεί από όλα τα Κράτη-μέλη κατά τους συνταγματικούς τους κανόνες⁴⁴. Χρειάστηκε μια νέα σύνοδος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, που στις 10 - 11 Δεκεμβρίου 2020, για να αρθεί το αδιέξοδο, κατέληξε σε μια «ερμηνευτική δήλωση σχετικά με τον νέο μηχανισμό κράτους δικαίου»⁴⁵, που στην ουσία ανέστειλε την εφαρμογή του Κανονισμού αιρεσιμότητας πριν καν αυτός θεσπιστεί (!). Συγκεκριμένα, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κατά παράβαση της αρχής της θεσμικής ισορροπίας και ενεργώντας ultra vires, τροποποίησε de facto και ουσιαστικά τον Κανονισμό 2020/2092, αφού δέσμευσε την Επιτροπή να μην εφαρμόσει τον Κανονισμό, όπως κανονικά έπρεπε από 1 Ιανουαρίου 2021, μέχρι να αποφασίσει το Δικαστήριο επί των προσφυγών ακυρώσεως που θα κατέ-

θεταν η Ουγγαρία και η Πολωνία (τις οποίες και προανήγγειλε). Εξάλλου, η Επιτροπή υποχρεώθηκε να εκδώσει «κατευθυντήριες γραμμές» για την εφαρμογή του Κανονισμού (κάτι που δεν προβλέπεται στον Κανονισμό), που θα οριστικοποιηθούν όμως μετά την απόφαση του Δικαστηρίου, ώστε να ενσωματωθούν όλα τα σχετικά στοιχεία που θα προκύψουν από την εν λόγω απόφαση του ΔΕΕ. Η λύση αυτή, που δέχτηκε σφοδρή κριτική,⁴⁶ αφού εγείρει σοβαρά νομικά και πολιτικά ζητήματα, επέτρεψε την άρση του veto των δύο χωρών και την υιοθέτηση του Κανονισμού 2020/2092 για την αιρεσιμότητα από το Συμβούλιο (14.12.2020) με μειοψηφία της Πολωνίας και της Ουγγαρίας και από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (16.12.2020). Οι εξελίξεις που ακολούθησαν ήταν πυκνές. Έτσι, η Πολωνία και Ουγγαρία το Μάρτιο του 2021 προσέφυγαν στο Δικαστήριο και ζήτησαν την ακύρωση του Κανονισμού 2020/2092, προβάλλοντας μεταξύ άλλων τα επιχειρήματα ότι αυτός θεσπίστηκε βασιζόμενος σε εσφαλμένη νομική βάση και ότι αποτελεί κατ' ουσία προσπάθεια παράκαμψης του άρθρου 7 ΣΕΕ. Οι προσφυγές αυτές απορρίφθηκαν από το Δικαστήριο, στις 16 Φεβρουαρίου 2021⁴⁷. Η Επιτροπή από την πλευρά

της «συμμορφώθηκε» με τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και παρά την πίεση που της ασκήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν ενεργοποίησε τον Κανονισμό, πριν από τις αποφάσεις του Δικαστηρίου. Αυτό ανάγκασε το Κοινοβούλιο, αφού αμφιταλαντεύθηκε για τον τρόπο αντίδρασής του⁴⁸, να προσφύγει κατά της Επιτροπής στο Δικαστήριο με προσφυγή κατά παραλείψεως (άρθρο 265 ΣΛΕΕ)⁴⁹. Η Επιτροπή, τελικά, λίγες μέρες μετά τις απορριπτικές αποφάσεις του ΔΕΕ των προσφυγών της Ουγγαρίας και της Πολωνίας, δημοσίευσε τις «κατευθυντήριες οδηγίες»⁵⁰, που προβλέπει η «ερμηνευτική δήλωση» του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Συνεπώς, ο Κανονισμός μπορεί πλέον να ενεργοποιηθεί, κάτι που, όμως, δεν μπορεί να γίνει πριν από το τέλος του 2022, δηλαδή 2 σχεδόν χρόνια μετά την θέσπιση του.

Όσα διαδραματίστηκαν στο τέλος του 2020 κατά την υιοθέτηση του μηχανισμού, στον οποίο πολλοί είχαν εναποθέσει ελπίδες για την αντιμετώπιση της οπισθοδρόμησης του Κράτους Δικαίου αποτελούν, για άλλους δείγμα πολιτικού ρεαλισμού και αναγκών συμβιβασμών, έτσι ώστε να μπορέσουν να ξεμπλοκαριστεί η ψήφιση του ΠΔΠ και του Ταμείου Εξυγίανσης⁵¹,

46. Alemanno Alb., Chamon M., To Save the Rule of Law you Must Apparently Break It, Verf-Blog, 2020/12/11, [διαθέσιμο εδώ](#). Al. Dimitrovs, Rule of law-conditionality as interpreted by EU leaders, EU Law Live 11.12.2020, [διαθέσιμο εδώ](#). Jeney P., The EU Conditionality Regulation - Variations on Procrastination, EIPA Briefing 2021/4, [διαθέσιμο εδώ](#).

47. ΔΕΕ, απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2021, C-156/21, Ουγγαρία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, ECLI:EU:C:2022:97. ΔΕΕ, απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2021, C-157/21, Πολωνία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, ECLI:EU:C:2022:98.

48. Platon S., Bringing a Knife to a Gunfight: The European Parliament, the Rule of Law Conditionality, and the action for failure to act, [on.nap](#).

49. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κατά Επιτροπής, υπόθεση C-657/21. Η προσφυγή [διαθέσιμη εδώ](#).

50. Ανακοίνωση της Επιτροπής, Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την εφαρμογή του κανονισμού (ΕΕ, ΕΥΡΑΤΟΜ) 2020/2092 περί γενικού καθεστώτος αιρεσιμότητας για την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης, Βρυξέλλες 2.3.2022, C(2022) 1382 final.

51. Βλ. ενδ. Gros Dan., The European Council's compromise on the Rule of Law Regulation. Capitulation to illiberal states or misplaced expectations?, [on.nap](#). Nils Kirst, Rule of Law

ενώ για άλλους δείγμα της διστακτικότητας και της αμφισβήτησης πολλών Κρατών-μελών απέναντι στο καθεστώς Όρμπαν, που κινείται στη γκρίζα ζώνη μεταξύ δημοκρατίας και δικτατορίας. Για πολλούς, οι αποφάσεις που λήφθηκαν, δίνουν την δυνατότητα στον Όρμπαν να πάει στις εκλογές του Ιουνίου 2022, χωρίς να κινδυνεύει να στερηθεί της ενωσιακής χρηματοδότησης, που είναι αναγκαία για την διαιώνιση του καθεστώτος που εγκαθίδρυσε⁵².

Είναι φανερό ότι ο Βίκτωρ Όρμπαν και το Fidesz επί σειρά ετών απολαμβάνει ασυλίας στο πλαίσιο του συστήματος της ΕΕ. Ισχυρή προστασία από την κριτική του προσφέρει η συμμετοχή του στο ΕΛΚ, που μόλις το 2019 ανέστειλε την ιδιότητα μέλους του Fidesz, χωρίς να τολμήσει να το αποπέμψει από τους κόλπους⁵³. Είναι ενδεικτικό ότι η υιοθέτηση του Ψηφίσματος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την ενεργοποίηση του άρθρου 7 παρ.1 ΣΕΕ έγινε, τελικά, εφικτή, μόνο όταν ένα μέρος των ευρωβουλευτών προερχομένων από το ΕΛΚ ψήφισαν υπέρ του Ψηφίσματος, θεωρώντας ότι εξαντλείται η υπομονή τους απέναντι στο καθεστώς Όρμπαν ιδιαίτερα μετά τα μέτρα που ελήφθησαν κατά του Πανεπιστημίου της Κεντρικής Ευρώπης.

Έτσι, το ερώτημα που τίθεται είναι αν το ζήτημα της αντιμετώπισης της οπισθοδρόμησης του Κράτους Δικαίου στην ΕΕ είναι νομικό και θεσμικό (υπό την έννοια της ανεπάρκειας

των μηχανισμών διασφάλισης και της ανάγκης δημιουργίας νέων) ή μήπως, τελικά, είναι πολιτικό (υπό την έννοια έλλειψης ισχυρής πολιτικής βούλησης εκ μέρους των Κρατών-μελών). Δεν σας κρύβω ότι τείνω να αποδεχτώ την δεύτερη θέση.

5. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

(α) Η «οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου» σε Κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν αποτελεί απλώς μια ακόμη κρίση του συστήματος της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης, αλλά μία κατάσταση που τείνει να θέσει σε αμφισβόληση την ίδια την ιδέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, ως μιας «διαρκώς στενότερης ένωσης των ευρωπαϊκών λαών», βασισμένης στις αξίες της φιλελεύθερης δημοκρατίας, στο επίκεντρο των οποίων τοποθετείται η αρχή του Κράτους Δικαίου. Σήμερα, η Ένωση βρίσκεται ενώπιον του υπαρκτού κινδύνου να έχει στους κόλπους της ένα ή περισσότερα αντιφιλελεύθερα (illiberal) Κράτη-μέλη. Ο κίνδυνος, όμως, αυτός δύσκολα αντιμετωπίζεται, αφού το «ενωσιακό συνταγματικό σύστημα» χαρακτηρίζεται από μια «κανονιστική ασυμμετρία» εξαιτίας του γεγονότος ότι η υποχρέωση σεβασμού των αρχών που συγκροτούν κατά το άρθρο 2 ΣΕΕ την αξιακή ταυτότητα της Ένωσης δεν συνοδεύονται από μια αποτελεσματική «εργαλειοθήκη» μηχανισμών διασφάλισης.

(β) Παρά την ομολογουμένως εξαιρετικά σημαντική συμβολή του Δικαστηρίου στη διασφάλιση του Κράτους Δικαίου, κάτι που δεν προκαλεί έκπληξη αφού σε «ατελή συνταγματικά συστήματα», όπως αυτό της Ένωσης, ο ρόλος που καλούνται να διαδραματίσουν τα δικαστήρια είναι κατά κανόνα υπερτονισμένος, αυτό δεν μπορεί να απαντήσει, ως εκ της φύσεώς του, στο θεμελιώδες πολιτικό ερώτημα: η αντιμετώπιση της οπισθοδρόμησης του Κράτους Δικαίου στην Ένωση απαιτεί μεταρρύθμιση των μηχανισμών συμμόρφωσης των Κρατών-μελών ή απαιτεί την μεταρρύθμιση της ίδιας της Ένωσης στο σύνολό της;

(δ) Η οποιαδήποτε ανοχή απέναντι σε αυταρχικές κυβερνήσεις εντός της ΕΕ, εκτός από την υπονόμηση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των Κρατών-μελών και της αναγκαιότητας της νομιμοποίησης του συστήματος λήψης αποφάσεων, εγκυμονεί τον κίνδυνο διάχυσης. Όπως παρατηρεί ο R. D. Kelemen, «η αποδοχή μιας αυταρχικής κυβέρνησης στην ΕΕ είναι σαν να αφήνεις μια τουαλέτα σε μια πισίνα. Τελικά, η βρωμιά θα μολύνει ολόκληρη την πισίνα»⁵⁴.

(ε) Η προστασία του Κράτους Δικαίου σε περιπτώσεις οπισθοδρόμησης εξελίσσεται σε μια δύσκολη υπόθεση. Αυτό, τουλάχιστον, δείχνουν τα όσα διαδραματίστηκαν κατά την κυοφορία του Κανονισμού 2020/2092 με την έκδηλη προσπάθεια του Συμβουλίου να περιοριστεί το πεδίο εφαρμογής του μηχανισμού αιρεσιμότητας, να επιμνησθύνουν οι προθεσμίες μεταξύ των διαδοχικών φάσεων κατά την ενεργοποίησή του, να γίνει δυσκολό-

τερη η επιβολή των μέτρων και, κυρίως, να μετατοπιστεί το κέντρο βάρους της ρύθμισης από την προστασία του Κράτους Δικαίου στην προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης. Με την «ερμηνευτική δήλωση» του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, το Δεκέμβριο του 2020, η προσπάθεια συστηματικής αποδυνάμωσης του Κανονισμού αιρεσιμότητας συνεχίστηκε, με αποτέλεσμα να γεννάται το ερώτημα μήπως αυτός, τελικά, αποδειχτεί πρακτικά άχρηστος, ενώ ταυτόχρονα τίθενται εν αμφισβόληση και άλλοι μηχανισμοί ελέγχου των Κρατών-μελών της Ένωσης που δεν σέβονται το Κράτος Δικαίου. Αποτελεί ειρωνεία, εξάλλου, το γεγονός ότι ένα κείμενο σχετικά με την προστασία του Κράτους Δικαίου σε εθνικό επίπεδο, μπορεί να αποκαλύψει ένα έλλειμμα του Κράτους Δικαίου σε επίπεδο Ένωσης, λόγω της αντίθετης με τις Συνθήκες παρέμβασης του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στην νομοθετική εξουσία της⁵⁵.

(στ) Η κρίση αξιών στους κόλπους της Ένωσης τείνει, τελικά, να εξελιχθεί σε υπαρξιακό ζήτημα για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, αφού σε τελευταία ανάλυση, θέτει σε αμφισβήτηση την δομική επιλογή των «πατέρων των Συνθηκών» για την «δια του δικαίου ολοκλήρωση». Για να το θέσουμε διαφορετικά η Ευρωπαϊκή Ένωση ή θα είναι δημοκρατική ή θα τεθεί σε αμφισβήτηση η ύπαρξή της.

Conditionality: The Long-awaited Step towards a solution of the Rule of Law Crisis in the European Union?, [διαθέσιμο εδώ](#), οπ. παρ. Nguyen T., The EU's New Rule of Law Mechanism: How it Works and why the 'Deal' Did Not Weaken it, Hertie School Policy Brief 17 December 2020, [διαθέσιμο εδώ](#). Tridimas T., Editorial Note: Recovery Plan and Rule of Law Conditionality: A New Era Beckons?, οπ. παρ., σελ. XII.

52. Scheppele K. L., Pech L., Platon S., Compromising the Rule of Law while Compromising on the Rule of Law, *VerfBlog*, 2020/12/13, [διαθέσιμο εδώ](#).

53. Mueller J.-W., If You're Not a Democracy, You're Not European Anymore, *Foreign Policy* 2017, [διαθέσιμο εδώ](#).

54. Kelemen R. D., Is differentiation possible in rule of law?, [διαθέσιμο εδώ](#), *Comparative European Politics* 2019, σελ. 246 – 260 [διαθέσιμο εδώ](#) και [διαθέσιμο εδώ](#).

55. Scheppele K. L., Pech L., Platon S., Compromising the Rule of Law while compromising on the Rule of Law, οπ. παρ.

III. Σχολιασμοί/ Επισημάνσεις

Η διακυβέρνηση των μη κανονικών: ο βαλκανικός κύκλος με την κιμωλία στον κύκλο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης*

1

*Δεν μπορούμε να πιστέψουμε στον παράδεισο·
μπορούμε, όμως, να πιστέψουμε στην κόλαση*

Χόρχε Λουίς Μπόρχες παντα Πεζά, 2005

Κυριάκος Δ.
Κεντρωτής

*Καθηγητής,
Τμήμα Βαλκανικών,
Σλαβικών και Ανατολικών
Σπουδών,
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας*

**Γραπτή αποτύπωση
εισήγησης στο
Συνέδριο της
Ελληνικής Εταιρείας
Διεθνούς Δικαίου και
Διεθνών Σχέσεων και
του Πανεπιστημίου
Μακεδονίας (2019)
"Ευρώπη: Η Βαλκανική
φαντασίωση. Σύγχρονα
ζητήματα και ευρωπαϊκή
προοπτική των
δυτικών Βαλκανίων",
προδημοσίευση από τα
Πρακτικά του Συνεδρίου*

Εισαγωγή

Ανάμεσα στους δύο Παγκόσμιους Πολέμους, ο Charles-Édouard Jeanneret-Gris (1887-1965), γνωστός ως Le Corbusier, παρουσίασε το όραμά του για την «ακτινοβολούσα πόλη» του μέλλοντος (La Ville radieuse)¹, όπου δέσποζαν τα υψηλά συγκροτήματα διαμερισμάτων, οι λεγόμενες "Unités". Τα διαμερίσματα θα δίνονταν αναλόγως του μεγέθους της κάθε οικογενείας και των αναγκών της. Για κάθε "Unité" είχαν προβλεφθεί γυμναστήρια, πισίνες, αμμόδεις παραλίες, γήπεδα, κήποι και χώροι στάθμευσης. Εντός της πόλης θα επικρατούσε μια ιεραρχία παραγωγής και διοίκησης. Στη βάση της πυραμίδας, η ομάδα των εργαζομένων και των μηχανικών θα διηύθυναν το δικό τους εργοστάσιο. Κάθε τμήμα θα ανταποκρινόταν σε ένα επίπεδο διοικητικής ευθύνης. Η ιεραρχία της διοίκησης θα αντικαθιστούσε την πολιτεία.

Σε μια περίοδο που τα διακοσμητικά σύμβολα στις εθνικές πολιτείες είχαν γίνει αυτοσκοπός μεταξύ των εγωκεντρικών Ευρωπαίων, ο Le Corbusier έκανε τη ρήξη με τη διακόσμηση στην αρχιτεκτονική, προσφέροντας χώρο και πρακτικές λύσεις στη διακυβέρνηση της «ακτινοβολούσας πόλης»², που θα στηριζόταν

1. Κυκλοφόρησε το 1933 σε γαλλική έκδοση. Βλ. Le Corbusier, *The Radiant City: Elements of a Doctrine of Urbanism to be used as a Basis of our Machine-Age Civilization*, London: Faber and Faber, 1967.
2. Είναι γνωστή ως «η σύγχρονη πόλη τριών εκατομμυρίων κατοίκων» που σχεδιάστηκε από τον Le Corbusier για το κεντρικό Παρίσι και παρουσιάστηκε για πρώτη φορά

στην ικανότητά της για ταχύτητα. Η ταχύτητα είναι η ελευθερία να συναντιέσαι, να συντονίζεσαι, να ανταλλάσσεις, να εμπορεύεσαι³.

Μια αντίστοιχη «ακτινοβολούσα πόλη» στα ερείπια της Ευρώπης οραματίστηκαν να ξαναχτίσουν οι αρχιτέκτονες του ευρωπαϊκού σχεδίου για την ολοκλήρωσή της. Πέρα και πάνω από τα διακοσμητικά και, συνάμα εγωιστικά, εθνικά σύμβολα, η νέα ευρωπαϊκή πολιτεία θα στηριζόταν στην ίδια ταχύτητα της πόλης του Le Corbusier για την ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίων και των πολιτών της.

Η παρούσα μελέτη στηρίζεται στην ιδιότυπη συνομιλία οραμάτων και σχεδίων αρχιτεκτονικής για τις ευρωπαϊκές πολιτείες μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Για την οικοδόμηση μιας μη κανονικής πολιτείας ανάμεσα στις κανονικές εθνικές πολιτείες με τα σύμβολα και τα διακοσμητικά τους, αλλά και για τους πολίτες τους με τα προγράμματα ένταξης σ' αυτές, τόσο στο κέντρο της Ευρώπης, όσο και στη βαλκανική περιφέρεια. Παρουσιάζεται η πορεία τους από το κάθε φορά κανονικό στο μη κανονικό και αντιστρόφως. Ως βασικοί συνομιλητές εμφανίζονται οι μη κανονικοί Michel Foucault και Bertolt Brecht, αλλά και οι Jean Monnet και Robert Schumann, μαζί με όλους τους κανονικούς και μη, πολιτικούς και πολίτες. Ως βασικό συμπέρασμα αναδεικνύ-

εται η προσαρμοζόμενη στον χρόνο συμπίεση ανάμεσα στο Zeitgeist και στο *genius loci* στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια για τη διακυβέρνηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Η κανονικότητα του εθνικού κράτους:

«τέρατα και σημεία»

«Στο κέντρο της Ευρώπης, στα υψίπεδα της Ευρώπης, υψώνεται ένας πύργος λογικής και στέρεης πίστης»⁴, σημειώνει emphaticά ο Jorge Luis Borges. Είμαστε, όμως, στο 1291 και είναι οι Ελβετοί που «πήραν την παράξενη απόφαση να λογικευτούν», συνωμοτώντας απέναντι στους υπόλοιπους Ευρωπαίους, κλεισμένους στα φρούριά τους. Με τη Μεταρρύθμιση, τα μεσαιωνικά φρούρια νικήθηκαν από τα κανόνια λογικής του βεσφαλιανού κράτους. Ο Hans Morgenthau υποστήριξε ότι η ειρήνη της Βεσφαλίας καθιέρωσε το εδαφικό κράτος ως τον ακρογωνιαίο λίθο του σύγχρονου κρατικού συστήματος που, με τη σειρά του, νίκησε τους μεσολαβητές του Θεού και τους θεόσταλτους ηγεμόνες⁵.

Με την επικράτηση της Γαλλικής Επανάστασης, θα επικρατήσει η λογική του αποκάτω ξεχασμένου κόσμου της, νοηματοδοτώντας τη νέα κανονικότητα του εθνικού κράτους. Αυτό προσφέρει, πλέον, το νέο αρχιτεκτονικό σχέδιο για όλους. Επαγγέλλεται το

μηχανιστικό δημοκρατικό κράτος της ισότητας. Βασική προτεραιότητά του συνιστά η κρατικοποίηση οργάνωσης του ατόμου, τρέχοντας πίσω από το παρόν και την πρόοδο. Συγκεκριμένα, κυριαρχεί η πλήρης κρατική παρακολούθηση και οργάνωση του ασυμμόρφωτου ατόμου σε πειθαρχημένο πολίτη με τη μικροφυσική της επιτήρησης⁶ και της θεραπείας εντός του εθνικού κράτους, παρέχοντας, συνάμα, ασφάλεια και πρόοδο με τη βεσφαλιανή διπλωματία του πολέμου. Αποικεί τον χώρο και τον χρόνο, αλλάζοντας την καθημερινότητα των πολιτών, για να κατοικήσουν εντός του, πέρα από τα αφιλόξενα φεουδαρχικά φρούρια για τους λίγους εκλεκτούς⁷. Από το 18° αιώνα και μετά, σύμφωνα με τον Michel Foucault, η διακυβέρνηση του εθνικού κράτους των πειθαρχημένων στρατιωτών και πολιτών παγιώνεται στον άξονα επιτήρηση, πειθαρχία, κανονικοποίηση. Η εξουσία συντηρείται και αναπτύσσεται με μηχανισμούς που κατασκευάζουν, δημιουργούν και παράγουν. «Γαλήνιο μοιάζει το Παλά-

τι, όμως γιατί σαν φυλακή πλακώνει;»⁸ Μια εξουσία σύνθεσης της φυλακής με το νοσοκομείο μέσω της επιστημονικής γνώσης. Κάθε δραστηριότητα κανονικοποιείται με την πραγματογνωμοσύνη της ιατρικής γνώσης με την αντίστοιχη δικαστική⁹. Στη Γαλλία¹⁰, από την Bicêtre¹¹ έξω από το Παρίσι και τη Mettray¹² κοντά στην πόλη Tours, μέχρι το νοσοκομείο Charité στο Βερολίνο και τα σωφρονιστικά ιδρύματα ως "Besserungsmaschinen"¹³ στην Πρωσία και στο Ράιχ, οι ειδήμονες πραγματογνώμονες έχουν την εξουσία να προστατεύουν το κανονικό εθνικό κράτος. Το δίλημμα δεν είναι «ή φυλακή ή νοσοκομείο», «είτε εξιλέωση είτε θεραπεία». Βασικό ζητούμενο είναι η επικράτηση μιας ομοιογενούς κοινωνικής αντίδρασης, ένα είδος προστατευτικού συνεχούς, διαπερνώντας όλο το κοινωνικό σώμα από τα μέτρα σωφρονισμού του ατόμου μέχρι την έσχατη κύρωση του θανάτου¹⁴. Για τους άλλους, τους μη κανονικούς, το νέο εθνικό κράτος έχει προβλέψει ειδικούς χώρους εγκλεισμού, επιτή-

6. Βλ. Michel Foucault, *Η μικροφυσική της εξουσίας*, μετάφραση Λ. Τρουλινού, Αθήνα: Ύψιλον/βιβλία, 1991.
7. Βλ. γενικότερα για την περίοδο αυτή, Christopher Alan Bayly, *Η γέννηση του νεωτερικού κόσμου 1780-1914. Παγκόσμιες διασυνδέσεις και συγκρίσεις*, μετάφραση Κ. Αντύπας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2013.
8. Απόσπασμα ποιήματος που απαγγέλλεται από τον ποιητή, στο Μπέρτολτ Μπρεχτ, *Ο κύκλος με την κιμωλία στον Καύκασο*, μετάφραση Ο. Ελύτης, Αθήνα: Εκδόσεις Ύψιλον/θέατρο, 2010, σελ. 23.
9. Μισέλ Φουκώ, *Οι μη κανονικοί. Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας, 1974-1975*, μετάφραση Σ. Σιαμανδούρας, Αθήνα: Εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της «Εστίας». Ι.Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε., 2011, σελ. 67-68.
10. Βλ. Patricia O' Brien, *The Promises of Punishment. Prisons in Nineteenth Century France*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2014.
11. «Διαδοχικά στρατιωτικό νοσοκομείο, ορφανοτροφείο, φυλακή, άσυλο, νοσοκομείο, στα νότια του Παρισιού. Ο πιο διάσημος «ένοικος» του ήταν ο Μαρκήσιος ντε Σαντ», Φουκώ, *ό.π.*, σελ. 117.
12. «Ήταν η πρώτη "École Normale" της καθαρής πειθαρχίας», Michel Foucault, *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, μετάφραση Τ. Μπέτζελος, Αθήνα: Εκδόσεις Πλέθρον, 2011, σελ. 339.
13. «Μηχανές αναμόρφωσης», βλ. Thomas Nutz: "Strafanstalt als Besserungsmaschine". *Reformdiskurs und Gefängniswissenschaft 1775-1848*, München: R. Oldenbourg Verlag, 2001.
14. Φουκώ, *ό.π.*, σελ. 79-80.

τον Νοέμβριο του 1922 στο Salon d' Automne στο Παρίσι. Ο Le Corbusier πρότεινε την προσαρμογή του σχεδίου του και για άλλες πόλεις, όπως είναι το Αλγέρι, η Βαρκελώνη, το Μπουένος Άιρες, η Μπραζίλια και το Σάο Πάολο. Βλ. Marylène Montavon, Koen Steemers, Vicky Cheng and Raphaël Compagnon, 'La Ville Radieuse' by Le Corbusier once again a case study, PLEA2006 - The 23rd Conference on Passive and Low Energy Architecture, Geneva, Switzerland, 6-8 September 2006. [Διαθέσιμο εδώ](#).

3. William J.R. Curtis, *Modern Architecture since 1900*, Oxford: Phaidon Press, 1982, pp.206-210, 286-290.

4. Χόρχε Λουίς Μπόρχες, *Απαντα Πεζά*, μετάφραση, επιμέλεια, σχόλια Α. Κυριακίδης, Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2005, σελ. 630.

5. Hans Morgenthau, *Politics Among Nations*, New York, NY: Alfred A. Knopf, p. 161.

ρησης και θεραπείας. Εκεί οδηγούνται τα τέρατα ως νομικοφυσική εξαίρεση, οι παντός είδους ασυμμόρφωτοι και όλοι εκείνοι, παιδιά και ενήλικες, που δεν ελέγχουν τις ορμές τους στο οικογενειακό και κοινωνικό σώμα¹⁵. Για όλους αυτούς εφαρμόζεται η ιατρική και νομική γνώση, για να επικρατήσει παντού η εξουσία κανονικοποίησης μέσα από τις τεχνικές κανονικοποίησης των παραβατικών πολιτών. Για τον Foucault, πάντοτε υπήρχαν τα τέρατα που αναζητούν τη λεία τους, αλλά η μορφή τους αλλάζει με την ιστορία της γνώσης¹⁶. Ο κυρίαρχος λόγος της εφαρμοσμένης πολιτικής συγκροτείται από την εξειδικευμένη γνώση και τις απεριόριστες δυνατότητες της τεχνολογίας για τα κράτη και τους θεσμούς αναδεικνύοντας νέες θέσεις ως «φυσικές». Πρόκειται για την αντιστροφή του δόγματος ότι η γνώση είναι ισχύς. Σε αυτόν τον νέο τύπο ισχύος, όλα τα διαθέσιμα εργαλεία, οι διαδικασίες, οι δυνατότητες, οι τεχνικές και οι στόχοι συγκροτούν τη νέα «φυσική» ανατομία της. Η τεχνολογία της ισχύος οικοδομεί ένα διαρκώς εναλλασσόμενο δίκτυο παραγωγικών σχέσεων και δράσεων που δεν στηρίζεται απλώς και μόνο στην υπακοή μέσω της καταστολής¹⁷.

Έτσι πορεύτηκαν από το 1648-1945 οι εθνικές πολιτείες στο κέντρο της Ευρώπης, παρασύροντας και τις περιφέρειές της στη νέα κανονικότητα. «Τι κάνουν στρατηγές; Εμπρός, έλα να βάλεις

τάξη! Αχ, τα ίδια θα παθαίναμε κι εμείς, αν μέναμε ακόμη λίγον καιρό χωρίς τάξη»¹⁸. Μέχρι το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το εθνικό κράτος, συνδυάζοντας τους ρόλους του δεσμοφύλακα και του αστυνόμου, βρίσκεται με το παραγωγικό σώμα του σε διαρκή πόλεμο ενάντια στο μη κανονικό σώμα των υπηκόων-πολιτών με τις ηδονές¹⁹, αλλά και τις ιδέες που δεν πειθαρχούν στην αρχιτεκτονική και στην τεχνολογία της δικής του κανονικότητας.

Από τους κανονικούς Ευρωπαίους στη μη κανονική Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση

Δράκοι και κοντορεβηθούληδες

«Η ιστορία [...] αρχίζει πολύ απλά με τον Κινγκ Κονγκ, δηλαδή βρισκόμαστε [...] από την έναρξη ήδη του παιχνιδιού, στη χώρα των δράκων»²⁰. Το εθνικό κράτος, από την ίδρυσή του και σε όλη τη διάρκεια της νεωτερικής και σύγχρονης διαδρομής του, δεν στηρίχθηκε απλώς και μόνον στην τεχνολογία του αίματος και της βίας. Όπως κάθε παραμύθι έχει τον δράκο του που εξαγνίζει στο τέλος το καλό, έτσι και το εθνικό κράτος έχει στη διάθεσή του τέρατα, δαίμονες και φαντάσματα, για να περιφρουρούν ως άγγελοι προστάτες την απειλούμενη κυρίαρχη υπόστασή του, τόσο έναντι των άλλων κρατών, όσο και εντός της δικής του δικαιοταξίας²¹.

Στα ερείπια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, παλαιά και νέα κράτη αναζητούν ξανά την κανονικότητά τους. Από κοντά και οι κανονικοί Ευρωπαίοι αναζητούν την ταυτότητά τους στα στρατιωτικά νοσοκομεία, στα ορφανοτροφεία, στις φυλακές, στα άσυλα, των νικητών και ηττημένων εθνικών κρατών. Εκεί θα ξεπροβάλει «η μεγάλη δυναστεία των κοντορεβηθούληδων μη κανονικών [...] με τη μεγάλη μορφή του δράκου. Είναι οι απόγονοί του»²². Εγκαταλελειμμένοι στο δάσος από τους κανονικούς γονείς τους, τα εθνικά κράτη, έρμαιο του ανθρωποφάγου δράκου που τρομοκράτησε την Ευρώπη. Μέχρι να τον νικήσουν στα σφαγεία του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, είχαν εντυπωσιαστεί από την εικόνα και έργα του. Η νίκη του πολέμου έφερε τον ενταφιασμό του φασισμού και του ναζισμού μαζί με τους μεγάλους δράκους πατέρες τους. Στη μεταπολεμική εποχή των νικητών, η νέα κανονικότητα των ανοικοδομούμενων εθνικών κρατών δεν μπορεί να στηριχθεί στους δράκους και στα τέρατα παλαιάς κοπής. Τέτοιοι κοντορεβηθούληδες, σαν τον Robert Schuman, χτίζουν, όπως σημείωνε ο Jean Monnet, «τούβλο τούβλο την Ευρώπη»²³, αλλάζοντας τη ζωή που τους έδωσαν οι γονείς τους με μια άλλη που να μην εκτρέφει τέρατα²⁴. Αναδεικνύεται, τότε, ένας πολύ μικρός κύκλος πολιτικών και βιομηχανικών

ελίτ, παρουσιάζοντας τη νέου τύπου μη κανονική διακυβέρνηση με την αμοιβαία κερδοφορία, υποσχόμενος, συνάμα, έναν αντίστοιχο κύκλο ευημερίας και δικαιωμάτων για τα μεγάλα λαϊκά, κανονικά στρώματα. Είναι οι μη κανονικοί Ευρωπαίοι μιας «ακτινοβολούσας» ομοσπονδιακής Ευρώπης μοντέρνας, που να μην τρομάζει, όμως, τις άλλες πιο πέρα κανονικές πολιτείες. Σχεδιάζουν και στήνουν γέφυρες και γειτονιές ανάμεσα σε θανάσιμους εχθρούς, σχηματίζοντας «ενάρετους κύκλους» υποσχέσεων και ωφελημάτων.

«[Ο] Γκεόργκι αποφάσισε επιτέλους να κάνει καινούργια κτίρια, από τη δυτική πτέρυγα. Θα γκρεμίσουμε όλες τις παλιοπαράγκες της συνοικίας και θα φτιάξουμε ένα κήπο»²⁵. Έτσι άρχισε μετά το 1951 να χτίζεται η μη κανονική πόλη δίπλα ανάμεσα στις κανονικές εθνικές πολιτείες. Η ΕΚΑΧ, το αποτέλεσμα των σχεδίων των αρχιτεκτόνων και μηχανικών εμπνευστών της, αντιμετωπίστηκε, κυρίως από τους ίδιους τους συμμετέχοντες Γάλλους και τους άλλους συνοδοιπόρους τους, με τη μεγαλύτερη δυσπιστία, ως ένα διοικητικό τέρας μιας μη κρατικής και ανεξέλεγκτης Αρχής ειδικών τεχνοκρατών²⁶. Οι Βρετανοί απέρριψαν το σχέδιο της ΕΚΑΧ (Le Plan)²⁷, και το 1955 στη Μεσσίνα, παρουσιάστηκαν περισσότερο δύσπιστοι απέναντι στους συμμετέχοντες

15. Φουκώ, ό.π., σελ. 616.

16. Michel Foucault, "The Order of Discourse", στο Robert J.C. Young (ed.) *Unifying the Text: A Poststructuralist Reader*, London: Routledge, 1981, p. 60.

17. Jon Simmons, *Foucault and the political*, London and New York: Routledge, 1995, pp. 27-30.

18. Απόσπασμα διαλόγου του λαϊκού δικαστή Αζτάκ με τον αστυνόμο Σωβά, στο Μπέρτολτ Μπρεχτ, ό.π., σελ. 114.

19. Φουκώ, ό.π., σελ. 614.

20. Φουκώ, ό.π., σελ. 217-18.

21. Βλ. Richard Devetak, "The Gothic scene of international relations: ghosts, monsters, ter-

ror and the sublime after September 11", *Review of International Studies*, Vol. 31, No. 4, 2005, 621-43. Richard Kearney, *Ξένοι, Θεοί και τέρατα, μετάφραση Ν. Κουφάκης*, Αθήνα: Ίνδικτος, 2006.

22. Φουκώ, ό.π., σελ. 218.

23. François Duchêne, *Jean Monnet - The First Statesman of Interdependence*, New York, NY: W.W. Norton and Co., 1994, p. 86.

24. Φουκώ, ό.π., σελ. 219.

25. Απόσπασμα διαλόγου της γυναίκας του Κυβερνήτη με τον Πρίγκιπα, στο Μπέρτολτ Μπρεχτ, ό.π., σελ. 19.

26. Φουκώ, ό.π., σελ. 514.

27. Alexander Werth, *France 1940-1955*, London: Robert Hale Ltd, 1957, p. 550.

27. Ό.π., p. 481.

στις συνομιλίες για την ίδρυση της ΕΟΚ²⁸.

Το ευρωπαϊκό σχέδιο προχώρησε υπό τη διαρκή επιτήρηση και τη συνεχή αμφισβήτηση των υπόλοιπων κανονικών εθνικών κρατών. Μια «ακτινοβολούσα πόλη» ημιτελής, που χρειάστηκε πολλά δώρα και προσφορές, 'via money'²⁹, όπως έλεγε ο Monnet, για να κερδίσει την εμπιστοσύνη των κανονικών κρατών και των πολιτών τους. Να λάβει το κατάλληλο πιστοποιητικό κανονικότητας και ότι δεν συνιστά κίνδυνο για τις εθνικές πολιτείες. Η κοινοτική δομή στηρίχθηκε στο εμπόριο και την οικονομία για την κανονικοποίησή της. Οι προσδοκίες της οικονομικής μεγέθυνσης και ευημερίας σε υπερεθνικό επίπεδο εξισορροπούνταν με την παροχή αφειδώς ελευθεριών και δικαιωμάτων εντός των εθνικών κρατών συνδυάζοντας και τον «εχθρό» πέραν των συνόρων. Η κοινοτική ολοκλήρωση λειτουργούσε ως εμπέδωση της κυρίαρχης εθνικής ασφαλειοποίησης στην ψυχροπολεμική περίοδο εξυπηρετώντας, συνάμα, τον μη κανονικό λόγο των κοινοτικών ηγεμονικών ελίτ. Η συνεχής αναβάθμιση της κοινοτικής δομής με τα χαρακτηριστικά της οικονομικής δύναμης επιβεβαιώνεται από την αντίστοιχη εναλλαγή των Συνθηκών και την παραγωγή του κοινοτικού δικαίου³⁰. Φιλόδοξοι ευρωπαίοι ηγέτες σχεδίαζαν τα βήματα ολοκλήρωσης της ΕΕ, αρκούμενοι σε ένα ελάχιστο όριο σιωπηρής

συναίνεσης των πολιτών. «Πάλεψα τόσο καιρό [...] να σε συγκρατήσω με το σιδερένιο χαλινάρι της λογικής [...] [σ]ε καμουτσίκωσα με τους πιο τετράγωνους συλλογισμούς»³¹. Στο πλαίσιο των προγραμμάτων αναμόρφωσης και πιστοποίησης, οι μη κανονικοί θεσμοί —αντιπαλεύοντας ανάμεσα στην απομόνωση και στην αυταρέσκεια— καλλιέργησαν το νέο όραμα στο περίκλειστο περιβάλλον των ψυχροπολεμικών διεθνών σχέσεων: δηλαδή, θεραπεία και επιβράβευση των Ευρωπαίων για συνεχή οικονομική ανάπτυξη με διαρκή κατανάλωση και λογοδοσία.

Οι κοντορεβηθούληδες μεγάλωσαν

Από τη δεκαετία του '90 και μετά, το κανονικό εθνικό κράτος και η μη κανονική «ακτινοβολούσα πόλη» της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης μοιράζονται την κανονικότητα στο πλαίσιο του παιχνιδιού αμοιβαίου οφέλους και της αντίστοιχης προσαρμογής της βεσφαλιανής παράδοσης στα νέα δεδομένα των ανοιχτών συνόρων της οικονομίας³². Πρόκειται, ουσιαστικά, για μια ιδιότυπη συνύπαρξη που οφείλεται στην οικονομική δύναμη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης των προηγούμενων δεκαετιών που επιστρέφει στις εθνικές πατρίδες με νέες τεχνικές διακυβέρνησης στον ρόλο της κανονιστικής δύναμης, ελέγχοντας την εφαρμογή του κοι-

νοτικού κεκτημένου και το πρακτικό αντίκρισμα της οικονομικής σύγκλισης³³.

Η κοινοτική δομή εξελίχθηκε σταδιακά σε μια μηχανή εξορθολογισμού αποφάσεων και εφαρμογής πολιτικών. Η τεχνολογία της οικονομικής διακυβέρνησης διαχέει τη σχετική τεχνογνωσία σε όλο το φάσμα της παραγόμενης πολιτικής. Αυτή καθορίζεται από το νέο δόγμα της μεταψυχροπολεμικής περιόδου: «μην-αφήσετε-να δράσει η κυβέρνηση [το κράτος] εν ονόματι ενός νόμου της αγοράς που θα δώσει την ευχέρεια να κριθεί και να εκτιμηθεί καθεμιά από τις δραστηριότητες της διακυβέρνησης»³⁴. Το κοινοτικό κεκτημένο οριοθετεί εκ νέου τη διακυβέρνηση, λειτουργώντας ως «ένα είδος οικονομικού δικαστηρίου» απέναντί της³⁵.

Με πρωταγωνιστές την οικονομία και το κοινοτικό κεκτημένο, κράτη και πολίτες βρίσκονται να είναι όχι μόνο ισοδύναμα των επιχειρήσεων και των πελατών, αλλά και αδυσώπητοι ανταγωνιστές στις χρηματοπιστωτικές αγορές. Στο νέο Zeitgeist, η κυρίαρχη κανονικότητα αναπτύσσεται ως ένα νέο είδος μηχανικής διακυβέρνησης για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, το εθνικό κράτος και τους πολίτες ορίζοντας όλες τις δραστηριότητες της πολιτικής και της κοινωνίας μέσα από ένα δαιδαλώδες σύστημα πρακτικών πιστοποίησης και αξιολογήσεων. Από τη συνεχή συμπόρευση-αντιπαράθεση του εθνικού δεσμοφύλακα και του υπερεθνικού αρχιτέκτονα κυριαρχεί, πλέον, ο

παντεπόπτης λογιστής. Αυτός, τώρα, θεραπεύει και εξασφαλίζει κράτη και πολίτες με τις δικές του πραγματωμοσύνες, προσφέροντας πιστοποιημένες τεχνικές του πανοπτικού χαρακτήρα της λυτρωτικής αυτοκριτικής, του ατέρμονου ανταγωνισμού και της διαρκούς επιτήρησης. Πρόκειται, ουσιαστικά, για «ένα μεγάλο και νέο εργαλείο διακυβέρνησης»³⁶, με το οποίο «οι μικροί μη κανονικοί, οι μικροί μη κανονικοί κοντορεβηθούληδες, είναι αυτοί που στο τέλος κατασπάραξαν τους μεγάλους τερατώδεις δράκους πατέρες τους»³⁷. Η εξέλιξη της μη κανονικής ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αυτής της μεγάλης και εξαιρετικής τερατωδίας της ψυχροπολεμικής περιόδου, κατάφερε «να κατανεμηθεί, να διαμοιραστεί σε αυτό το νεφέλωμα μικρών ανωμαλιών, χαρακτήρων που είναι ταυτόχρονα μη κανονικοί και οικείοι»³⁸.

Από τους ασυμμόρφωτους Βαλκάνιους στα μη κανονικά κράτη των Δ. Βαλκανίων

Αποκλίσεις εκ γενετής

Η γεωγραφία των Βαλκανίων θεωρείται εκ γενετής ως απόφυση και απόκλιση της συνολικής ευρωπαϊκής. Η ιστορία τους έχει γραφτεί από αμέτρητα ίχνη στρατευμάτων. Μέσα από τη σταδιακή εθνική διαμόρφωση των βαλκανικών χωρών, σε συνδυασμό με τα συμφέροντα των εκάστοτε Μεγά-

28. Βλ. Kyriakos Kentrotis, "60 years after Messina: 'the double life' of the European Integration", στο Jean-Paul Jacqué, Florence Benoît-Rohmer, Panagiotis Grigoriou, and Maria Daniella Marouda (eds) *Liber Amicorum Stelios Perakis*, Athens: I. Sideris, 2017, pp. 241-50.

29. Duchêne, *ό.π.*, p. 312.

30. Βλ. Erik Jones, "The economic mythology of European integration", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 48, No. 1, 2010, 89-109.

31. Απόσπασμα μονολόγου του λαϊκού δικαστή Αζτάκ, στο Μπέρτολτ Μπρεχτ, *ό.π.*, σελ. 113.

32. Βλ. James A. Caporaso, "The European Union and forms of state: Westphalian, regulatory or post-modern", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, No 1, 1996, 29-52.

33. Βλ. Sibylle Scheipers and Daniela Sicurelli, "Normative power Europa: A credible utopia?" *Journal of Common Market Studies*, Vol. 45, No. 2, 2007, 435-57. Andrea Biondi, Piet Eeckhout, Stefanie Ripley (eds), *EU Law after Lisbon*, Oxford: Oxford University Press, 2012.

34. Michel Foucault, *Η γέννηση της βιοπολιτικής. Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας (1978-1979)*, μετάφραση Β. Πατσογιάννης, Αθήνα: Εκδόσεις Πλέθρον, 2012, σελ. 227-28.

35. *Ό.π.*, σ. 228.

36. Foucault, *ό.π.*, 2011, σελ. 235.

37. Φουκώ, *ό.π.*, σελ. 218.

38. *Ό.π.*

λων Δυνάμεων, έχει παγιωθεί διαχρονικά και ανεξίτηλα η εικόνα τους που στερείται, όχι μόνο φυσικών ορίων με τη Δυτική Ευρώπη, αλλά περισσότερο ως της βάρβαρης και πρωτόγονης νοοτροπίας, που δεν υπόκειται στον κανονικό ευρωπαϊκό λόγο της πολιτικής και του πολιτισμού³⁹.

Τα Βαλκάνια κουβαλούν αμέτρητες σελίδες ιατροδικαστικής πραγματογνωμοσύνης για την κακή τους φήμη, συνιστώντας μια διαρκή απειλή μόλυνσης της ευρωπαϊκής κανονικότητας. Η διαχρονική αναζήτηση εθνικής ταυτότητας στα Βαλκάνια θα γνωρίσει όλο το κυρίαρχο σύστημα πειθαρχίας και κανονικότητας στο πλαίσιο του αντίστοιχου εθνικού ευρωπαϊκού. Οι μη κανονικοί Βαλκάνιοι και τα κράτη τους συνιστούν διαχρονικά τα τέρατα, τους ασυμμόρφωτους και απροσάρμοστους με τις κάθε είδους και πέραν των επιτρεπτών ορίων ορμές τους. «[Εκεί], οι άνθρωποι δεν ενδιαφέρονται να συμμορφωθούν στα πρότυπα συμπεριφοράς που θεωρούνται γενικώς αποδεκτά από και για τον πολιτισμένο κόσμο»⁴⁰.

Οι ιστορικές καταβολές των Βαλκανίων από την εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας τους, υποστηρίζουν τη θέση ως προς τον εθισμό των τοπικών κοινωνιών να θεωρείται καθετί που συνδέεται με την κρατική εξουσία ως αντικείμενο καχυποψίας, ξένο, μη ελέγξιμο και εν μέρει εκθρικό έναντι της ιερότητας του στενού ατομικού και οικογενειακού κεκτημένου. «Και να τώρα που έφτασε η στιγμή [...] ν' ακολουθήσεις πάλι τις ταπεινές σου

ορέξεις, κι εκείνο το ένστιχτο που σε βάνει να πατείς με τα χοντροπάπουτσά σου πάνω στην όψη των ανθρώπων»⁴¹. Οι ασυμμόρφωτοι Βαλκάνιοι εξακολουθούν να αντιστέκονται στο καθιερωμένο ευρωπαϊκό πρότυπο της «οικογενειακής θαλπωρής» στην πολιτική ως τρόπου ζωής στις δομές του εθνικού κράτους και των θεσμών του. Το κανονικό δυτικό πρότυπο διακυβέρνησης έχει λειτουργήσει στα Βαλκάνια ως φυλακή και νοσοκομείο. Τα τοπικά συμφέροντα βιώνουν τον εγκλεισμό και την προσαρμογή τους στα αντίστοιχα αντικρουόμενα μεταξύ των Μ. Δυνάμεων. Η ημιτελής δομή του εθνικού βαλκανικού κράτους ως προς τα μιμούμενα δυτικά πρότυπα ακολουθεί διαχρονικά συνταγές θεραπείας για την κανονικότητά του, αντιπαλεύοντας ανάμεσα σε απηρχαιωμένες οικονομικές δομές, στην επιθυμία εξευρωπαϊσμού των τοπικών κοινωνιών και στον αμυντικό εθνικισμό έναντι των υπολοίπων γειτονικών. Επιπλέον, ο διαρκής εγκλεισμός και η συνεχής θεραπευτική αγωγή έχουν ως παράπλευρη συνέπεια για τα Βαλκάνια τη συνεχή θυματοποίησή τους εντός της δικής τους κοινότητας.

Από τον εγκλεισμό στα πιστοποιητικά θεραπείας

«Είναι να θαυμάζει κανείς την Εξοχότητά του, που κάνει σχέδια για καινούργια κτίρια, παρά τις ανησυχαστικές φήμες που κυκλοφορούν ως προς την έκβαση του πολέμου στην Περσία»⁴². Μετά το 1990, η «ακτινο-

βολούσα» ευρωπαϊκή πολιτεία χρειαζόταν ζωτικό χώρο και ανθρώπινο δυναμικό⁴³. Η περίπτωση των Βαλκανίων είναι ιδανική ως προς τη γεωγραφική και ιστορική γειτνίαση. Στη μεταψυχροπολεμική περίοδο, τα νέα Βαλκάνια εξακολουθούν να είναι συνώνυμο της διαφθοράς και της κατάχρησης εξουσίας, όπου κυριαρχούν η επιφυλακτικότητα και η δυσπιστία των πολιτών τους έναντι του κράτους και των θεσμών του. Τα παλαιά ιστορικά βαλκανικά κράτη καταφέρνουν με ταχύρρυθμες διαδικασίες θεραπείας και πιστοποίησης, βάσει των κριτηρίων της Κοπεγχάγης του 1993⁴⁴, να ενσωματωθούν στο παιχνίδι αμοιβαίου οφέλους της ΕΕ. Και αυτή, με τη σειρά της, αναγκάζεται λόγω του παγκόσμιου ανταγωνισμού, να τα αποδεχθεί ως τμήμα της, προβάλλοντας σ' αυτά τις επιθυμίες της, τις ελπίδες της και τα άγχη της.

Για τα νεότερα κράτη των Δυτικών Βαλκανίων, «[θ]α κάνουμε λοιπόν ένα πείραμα. – Σωβά, πάρε μια κιμωλία και χάραξε χάρω στο πάτωμα έναν κύκλο»⁴⁵, τον πρώτο λόγο έχει ο μακροχρόνιος εγκλεισμός τους σε θεσμούς ωρίμανσης της ενσωμάτωσής τους. Η αρχιτεκτονική είναι έτοιμη με την ιατρική και δικαστική πραγματογνωμοσύνη, για να περάσουν κράτη και πολίτες των Δυτικών Βαλκανίων από τον αποκλεισμό στον εγκλεισμό και στη θεραπεία. Η ΕΕ έχει τα μέσα

και τους τρόπους να διαχειρισθεί τα νέα τέρατα και τους ασυμμόρφωτους με όλες τις ορμές τους από τα Δυτικά Βαλκάνια. Συγκεκριμένα, η μελλοντική προσχώρηση των Δυτικών Βαλκανίων στην ΕΕ περιλαμβάνει ένα πλήθος σταδίων που συνδέονται σε γενικές γραμμές με προπαρασκευαστικούς μηχανισμούς διαλόγου και προετοιμασίας της προσχώρησης, μελέτες σκοπιμότητας, διαπραγματεύσεις για την υπογραφή Συμφωνίας Σταθεροποίησης και Σύνδεσης (ΣΣΣ), υπογραφή Ενδιάμεσης Συμφωνίας για το εμπόριο και τα εμπορικά θέματα, εφαρμογή της ΣΣΣ με τη θέση της σε ισχύ, αίτηση για ένταξη, γνώμη της Επιτροπής και διαπραγματεύσεις προσχώρησης ως προς τα κεφάλαια του κοινοτικού κεκτημένου⁴⁶.

«Με τη σφραγίδα όλα είναι εντάξει. Άμα δεν υπάρχει χαρτί, κι ο Σάχης της Περσίας να σου πει πως είναι Σάχης, δεν το πιστεύεις»⁴⁷. Τα κράτη των Δυτικών Βαλκανίων πρέπει να μπουν στον δικό τους κύκλο με την κιμωλία, αντιπαλεύοντας για την ταυτότητά τους ανάμεσα στην παγίωση της εθνικής τους μνήμης και στην εξασφάλισή τους μέσω των κανονικών και ορθολογικών ευρωπαϊκών θεσμών και προτύπων. Πρόκειται για μια διαρκή και επώδυνη διεκυστήνδα προσαρμογής στο δόγμα: «διαχωρίστε τα σώματα με τη μέγιστη δυνατή απόσταση»⁴⁸. Δεν έχουν καμία επιλογή να τα τρα-

42. Φουκώ, *ό.π.*, σελ. 514.

43. Βλ. Κυριάκος Δ. Κεντρωτής, «Η Ε.Ε. μετά την Πτώση του Τείχους του Βερολίνου: Ανάμεσα στην ημιτελή Ολοκλήρωση και στην «περιτειχισμένη» Πολιτεία», στο Κυριάκος Δ. Κεντρωτής (επιμ.) *Μετά το «Τέλος» της Ιστορίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, 2012, σελ. 225-46.

44. Κυριάκος Δ. Κεντρωτής, «*Περιτειχισμένες Πολιτείες*»: *Ευρωπαϊκή Ένωση και Δυτικά Βαλκάνια*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επίκεντρο, 2011, σελ. 27.

45. Απόσπασμα διαλόγου του λαϊκού δικαστή Αζτάκ με τον αστυνόμο Σωβά, στο Μπέρτολτ Μπρεχτ, *ό.π.*, σελ. 131.

46. Κεντρωτής, *ό.π.*, 2011, σελ. 25-38.

47. Απόσπασμα διαλόγου του αδελφού της Γρούσας Λαυρέντη με την ίδια, στο Μπέρτολτ Μπρεχτ, *ό.π.*, σελ. 70.

48. Φουκώ, *ό.π.*, σελ. 514.

39. Βλ. Dusan I. Bjelić and Obrad Savić (eds.), *Balkan as Metaphor: Between Globalization and Fragmentation*, Cambridge, MA/London: The MIT Press, 2005.

40. Maria Todorova, *Βαλκάνια. Η Δυτική φαντασίωση*, μετάφραση Ι. Κολοβού, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 2000, σελ. 29.

41. Απόσπασμα μονολόγου του λαϊκού δικαστή Αζτάκ, στο Μπέρτολτ Μπρεχτ, *ό.π.*, σελ. 113.

42. Απόσπασμα διαλόγου του αρχιτέκτονα με τον υπασπιστή, στο Μπέρτολτ Μπρεχτ, *ό.π.*, σελ. 25.

βήξουν τα κράτη των Δυτικών Βαλκανίων εκτός τους κύκλου ή να τα διεκδικήσουν. Πρόκειται για «εκστρατεία ενάντια στα κοινά δωμάτια, ενάντια στα κοινά κρεβάτια γονιών-παιδιών, ενάντια στα κοινά κρεβάτια για τα παιδιά 'διαφορετικού φύλου'...», όπου τα Δυτικά Βαλκάνια έχουν μόνο χώρο για «το περίφημο μικρό τριάρι: ένα κοινό δωμάτιο, ένα δωμάτιο για τους γονείς, ένα δωμάτιο για τα παιδιά»⁴⁹. Τα Δυτικά Βαλκάνια με την ιστορική παράδοση της αιμομιξίας από τη συστέγαση όλης της οικογένειας σε ένα δωμάτιο, καλούνται να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα, για να «αποφευχθεί ένας συγχρωτισμός μεταξύ προγόνου και απογόνου, μεταξύ μεγαλύτερου και μικρότερου, ο οποίος θα μπορούσε να είναι υπεύθυνος για μια πιθανή αιμομιξία»⁵⁰.

Στην «ακτινοβολούσα» πολιτεία «κυριαρχεί και δεσπόζει ένα συγκεκριμένο καθεστώς αλήθειας και αυτό είναι η ορθολογικότητα της οικονομίας για τις τεχνικές διακυβέρνησης»⁵¹. Οι ειδήμονες πραγματογνώμονες της ΕΕ εφαρμόζουν τις πιο σκληρές πρακτικές κανονικοποίησης των Δυτικών Βαλκανίων, εκθέτοντας πρώτα αυτές τις κοινωνίες χωρίς φιλελεύθερη δημοκρατική παράδοση ή μνήμη στις αρχές των νεοφιλελεύθερων οικονομικών. Οι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων βρίσκονται στο αντίστοιχο αναμορφωτήριο της Mettray, με νεαρούς οικοτρόφους που «κρατούνταν, όπως κατά τον 18^ο αιώνα, με την έννοια του

πατρικού σωφρονισμού»⁵². Η ένταξή τους στους μεγάλους ευρωπλαντικούς θεσμούς του δυτικού κόσμου αναδεικνύει την πολυεπίπεδη λειτουργία τους ως θεσμών εγκλεισμού και θεραπείας, με σκοπό την κανονικοποίηση, όπως τότε με τη Mettray ως φυλακή, αναμορφωτήριο και οικοτροφείο που «ήταν το διασημότερο από μια σειρά ιδρύματα που συγκρότησαν [...] αυτό που θα μπορούσε να ονομαστεί «σωφρονιστικό αρχιπέλαγος»»⁵³. Πώς θα μπορούσαν, άλλωστε, τα Δυτικά Βαλκάνια να αποτελούν εξαίρεση στη γενικότερη παγκόσμια τάση, όπου, όχι μόνο η εθνική σημαία ακολουθεί τη σημαία ευκαιρίας της νεοφιλελεύθερης οικονομίας, αλλά και αυτή η ίδια η δημοκρατία⁵⁴;

Αντί επιλόγου

Η εξελισσόμενη ευρωπαϊκή πολιτεία μέσω της διαχρονικής της οικονομικής και κανονιστικής υπεραξίας κατάφερε να γίνει μέρος της γενικότερης ευρωπαϊκής κανονικότητας. Αναπτύσσοντας το ιδιότυπο μοντέλο της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης, όπου μέσα από την ενότητα στην πολυμορφία δεν στηρίζεται σε ένα ενιαίο ««κέντρο εξουσίας» [...], αλλά σ' ένα πολλαπλό δίκτυο αποτελούμενο από διάφορα στοιχεία [...] χώρος, ίδρυμα, κανόνες, λόγοι»⁵⁵, η ΕΕ έγινε κανονική και οικεία για τα εθνικά κράτη, μέλη της και μη, τους διεθνείς Οργανισμούς, καθώς και για τους πολίτες.

Στο πλαίσιο αυτό, επικαλύπτει τη διττή σωφρονιστική της αποστολή: Από τη μία, «φυσικοποιεί» τη νόμιμη εξουσία του τιμωρείν και αναμορφώνειν και, ταυτοχρόνως, από την άλλη, «νομιμοποιεί» την τεχνική εξουσία πειθάρχησης των κρατών μελών, προκειμένου να επιτευχθεί η ομογενοποίησή τους σε μια κανονικοποιητική εξουσία ορθολογικότητας μέσω της εγκαθίδρυσης νέων αντικειμενικοτήτων, όπου θα επικρατεί η αρχή της ομοιομορφίας⁵⁶. Στην τεχνική διακυβέρνησή της, η αλληλεγγύη ασκείται επιλεκτικά, έχοντας πάντοτε τους αντίστοιχους δικούς της χρήσιμους μη κανονικούς στον κύκλο με την κιμωλία, όπως είναι τα Δυτικά Βαλκάνια. Μια αλληλεγγύη άρρηκτα συνδεδεμένη με τη διαδικασία σωφρονισμού των μη κανονικών κρατών και της επίγνωσής τους ότι αυτά είναι, προπάντων, ένοχα για την κατάστασή τους που δεν συγκλίνουν με τα κανονικά πρότυπα.

Από την άλλη, είναι αυτή η ίδια η «ακτινοβολούσα» ΕΕ που βιώνει το μαρτύριο του κύκλου με την κιμωλία από το φύσει απροσάρμοστο εθνικό κράτος σε μοντέρνες αρχιτεκτονικές επιβίωσης. Το εθνικό κράτος, όταν αισθάνεται τον κίνδυνο ότι μειώνεται ο δικός του ζωτικός χώρος στους νέους ακαθόριστους χώρους της μοντέρνας αρχιτεκτονικής της «ακτινοβολούσας πόλης», τότε είναι που τη μαρκάρει με την κιμωλία, στενεύοντας τον κύκλο της δικής της επιβίωσης στη δική του κανονικότητα. Και όλα ξαναρχίζουν από την αρχή. Η «νέα ακτινοβολούσα πόλη» δεν ενδείκνυται για κανονικούς κατοίκους που αναζητούν εκ νέου την εθνική σιγουριά της συνηθισμένης κανονικής πόλης.

49. Ό.π..

50. Ό.π., σελ. 515.

51. Foucault, ό.π., 2012, σελ. 33.

52. Foucault, ό.π., 2011, σελ. 341.

53. Ό.π..

54. Βλ. Michael Smith, "Does the flag follow trade: 'politicisation' and EU foreign policy" στο John Peterson and Helene Sjursen (eds) *A Common Foreign Policy for Europe? Competing visions of the CFSP*, London: Routledge, 1998.

55. Foucault, ό.π., 2011, σελ. 352-53.

56. Foucault, ό.π., 2011, σελ. 348-49, 352.

Το Τέλος της Μεταψυχροπολεμικής Εποχής και η “Νέα Τάξη Πραγμάτων”

2

**Μάριος Λ.
Ευρυβιάδης**

*Καθηγητής Διεθνών
Σχέσεων και Ασφάλειας,
Πανεπιστήμιο Νεάπολις
Πάφος
Μέλος, Board of Directors,
ERPIC:European Rim Policy
and Investment Council*

Η μεταψυχροπολεμική έφθασε στο τέλος της τη διετία 2014-15. Και το γεγονός αυτό σηματοδοτήθηκε από δύο επάλληλες κρίσεις σε Ουκρανία και Συρία και στην αναμεταξύ τους στρατηγική αλληλουχία.

Τον Φεβρουάριο-Μάρτιο 2014, είχαμε την κορύφωση του μεταψυχροπολεμικού γεωπολιτικού ανταγωνισμού στην Ουκρανία ανάμεσα στις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Ρωσία. Η τελευταία επενέβη στρατιωτικά στην Αυτόνομη Δημοκρατία της Κριμαίας της Ουκρανικής Ομοσπονδίας, και, κατόπιν «νομότυπων» διαδικασιών την προσάρτησε ως Αυτόνομη Δημοκρατία της Κριμαίας στην Ρωσική Ομοσπονδία. Είχαν προηγηθεί τα αιματηρά γεγονότα του Φεβρουαρίου στην πλατεία Maidan του Κιέβου. Αυτά οδήγησαν στην βίαιη ουσιαστικά εκπαράθρωση του Προέδρου Viktor Yanukovich ο οποίος διέφυγε στη Μόσχα ζητώντας τη βοήθειά της¹.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν κατάφεραν να αποτρέψουν την ντε φάκτο στρατηγική αυτή εξέλιξη στην

1. Η ανατροπή του Yanukovich κατέληξε σε εμφύλιο πόλεμο και στην σημερινή de facto κατάσταση με την απόσχιση των ανατολικών περιοχών της Ουκρανίας (Ντονπάζ) με την άμεση στήριξη της Μόσχας. Ιστορικά, η Ουκρανία είναι μια χώρα γεωγραφικά, εθνοτικά και πολιτισμικά διχασμένη. Η ανατροπή του Yanukovich, καθώς και η διαδοχή του ήταν πραξικοπηματικές ενέργειες και συνέχεια των λεγόμενων “επαναστάσεων των χρωμάτων”. Δες σχετικά παρακάτω (παρ. 23). Για την άμεση αμερικανική εμπλοκή στις εξελίξεις του Φεβρουαρίου βλ. “Ukraine crisis: Transcript of leaked Nuland-Pyatt call”, BBC News, 7 February 2014. Τότε η Nuland ήταν βοηθός Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ και ο Pyatt ο αμερικανός πρέσβης στην Ουκρανία.

Κριμαία, ούτε και να την ακυρώσουν εκ των υστέρων με διάφορες πολιτικές, όπως κυρώσεις και την πολιτική της μη αναγνώρισης.

Στην Συρία, με την οποία η Ρωσία διατηρούσε μακρόχρονη στρατηγική σχέση και η οποία συμπεριλάμβανε και στρατιωτική παρουσία, η Μόσχα αποδέχθηκε πρόσκληση της κυβέρνησης για στρατιωτική επέμβαση, το 2015. Από το 2011 μέχρι τη Ρωσική στρατιωτική επέμβαση, η κυβέρνηση της Συρίας πολεμούσε απελπισμένα κατά μια καλά οργάνωμένης και κυριολεκτικά ανίερης συμμαχίας -Ατλαντικής Δύσης, Τουρκίας, Σαουδικής Αραβίας, Κατάρ, Ισραήλ και της τρομοκρατικής οργάνωσης Αλ Κάϊντα. Πρόσχημα της ανίερης αυτής συμμαχίας ήταν η δημοκρατική, τάχατες, αλλαγή καθεστώτος στη Συρία, ώστε και οι Σύριοι να ωφεληθούν από τη “νέα τάξη πραγμάτων” της μεταψυχροπολεμικής εποχής.²

Στη Μέση Ανατολή, η πραγματική “νέα τάξη” του αμερικανικού μονοπολισμού άρχισε με τον πόλεμο στο Ιράκ το 2003.³ Η λεγόμενη “Αραβική Άνοιξη”, που τυπικά άρχισε το 2010, υπήρ-

ξε μια σημαντική της φάση. Τελικός, όμως, στόχος στη Μέση Ανατολή ήταν και παραμένει η αλλαγή καθεστώτος στο Ιράν, με απαραίτητο ενδιάμεσο σταθμό την αλλαγή καθεστώτος στη Συρία.⁴

Στη Συρία, “οπλίτες” στο έδαφος της ανίερης αυτής συμμαχίας ήταν ιεροπολεμιστές (τζιχαντιστές) του σουνιτικού Ισλάμ οι οποίοι, από το 2013-4 μέχρι το τέλος του 2018, όταν και κατischύθηκαν, εγκατέστησαν σε εδάφη που ήλεγχαν σε Συρία και Ιράκ το λεγόμενο «Χαλιφάτο του Ισλαμικού Κράτους». Η Ρωσική επέμβαση του 2015 πιστώνεται καθολικά πως απέτρεψε την νίκη των εξτρεμιστών του Ισλαμικού Κράτους και τη διατήρηση της κυβέρνησης του Χαλέφ Άσσαντ στην εξουσία.

Οι δυο Ρωσικές στρατιωτικές επεμβάσεις σε Ουκρανία/Κριμέα και στη Συρία προέκυψαν από περιφερειακές δυναμικές. Υπήρξαν, όμως, ταυτόχρονα και επεμβάσεις παγκοσμίου εμβέλειας, διότι και στις δυο περιπτώσεις ενυπήρχε στρατηγική γεωπολιτική διάσταση. Οι επεμβάσεις δεν άλλαξαν μόνο τα περιφερειακό ισοζύγιο. Άλλα-

2. Οι προσπάθειες “αλλαγής καθεστώτος” στη Συρία -μέσω δηλαδή πραξικοπημάτων- χρονολογούνται από το 1949. Μέχρι το 1970, υπήρξαν τουλάχιστον έξι. Τα περισσότερα είχαν την ενεργή ανάμειξη και στήριξη Λονδίνου και Ουάσιγκτον. Βλ. Μάριος Ευρυβιάδης “Syria 1957 και 2012”, *Infogonomon Politics*, 16 Σεπτεμβρίου, 2012 (*Infogonomon.gr*). Βλ. επίσης, Ben Fenton, “Macmillan backed Syria assassination plot: Documents show White House and No 10 conspired over oil-fuelled invasion plan”, *The Guardian*, Sept. 27, 2003. Στους αγγλο-αμερικανικούς σχεδιασμούς, η Τουρκία του Πρωθυπουργού Μεντερές θα διενεργούσε εισβολή στη Συρία. Τα σχέδια ακυρώθηκαν την τελευταία στιγμή λόγω άρνησης της Ιορδανίας να συμμετάσχει.

3. Και όχι με τον πόλεμο του 1991 για την εκδίωξη του Σαντάμ Χουσεΐν από το Κουβέιτ. Αντίθετα με την αμερικανική εισβολή του 2003, ο πόλεμος του 1991 προέκυψε με απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ κάτω από το Κεφάλαιο 7 της Χάρτας του ΟΗΕ και ήταν καθόλα νόμιμος.

4. Οι Αμερικανοί (και οι Ισραηλινοί) δεν συμφιλιώθηκαν ποτέ με την “απώλεια” του πιο σημαντικού τους στρατηγικού εταίρου στη Μέση Ανατολή, το 1978-79. Με διάφορους τρόπους προσπαθούν από τότε να “ξανακερδίσουν” την Τεχεράνη, με τελευταία επιλογή να καταλήγει να είναι η “αλλαγή καθεστώτος”. Όμως, η συμμαχία Συρίας - Ιράν συνιστά κρίσιμο εμπόδιο.

ξαν και το παγκόσμιο. Και όπως θα υποστηρίξω παρακάτω, απέδειξαν εκ των πραγμάτων πως ο αμερικανικός μονοπολισμός της μεταψυχροπολεμικής εποχής έχασε την ικανότητά του να “δημιουργεί πραγματικότητες”⁵ με τα υπόλοιπα κράτη να προσαρμόζονται σε αυτές. Γι αυτό θεωρώ την διετία 2014-15 ως το “τέλος εποχής” της μεταψυχροπολεμικής περιόδου.

Ο Αμερικανικός Μονοπολισμός

Ποιο υπήρξε το χαρακτηριστικό γνώρισμα της μεταψυχροπολεμικής εποχής; Ήταν ο αμερικανικός μονοπολισμός που διαφημίσθηκε και εξυμνήθηκε από το γνωστό σχολιαστή Charles Krauthammer στο κείμενό του, «The Unipolar Moment», που αποτελούσε μέρος της ειδικής έκδοσης του περιοδικού Foreign Affairs, «America and the World 1990/91». Έγραφε τότε ο Krauthammer πως με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η Αμερική θα βρεθεί αντιμέτωπη με δύσκολους καιρούς και πως «η καλύτερή μας ελπίδα για ασφάλεια σε τέτοιους καιρούς, όπως και σε αντίστοιχους στο παρελθόν, είναι η αμερικανική ισχύς και βούληση να ισχύς και η βούληση να ηγηθούμε ενός μονοπολικού κόσμου (“a unipolar world») θέτοντας ξεδιάντροπα (“unashamedly») τους κανόνες της παγκόσμιας τάξης και με την ετοιμότητά μας να τους επιβάλουμε.”⁶

Η διατύπωση του Krauthammer, παρά την ειλικρίνειά της, δεν είναι καινοφανής. Αντίθετα, καταγράφει μια ιστορικά διαχρονική αρχή και θέση των ΗΠΑ, βάσει της οποίας οι Ηνωμένες Πολιτείες θα πρέπει να διαθέτουν την στρατιωτική ικανότητα και να διατηρούν μονομερώς το αυτονόητο «δικαίωμα» (the right of «exceptionalism») να διαμορφώνουν το στρατηγικό περιβάλλον. Με άλλα λόγια, να είναι σε θέση να εφαρμόζουν μια τέτοιας εμβέλειας υψηλή στρατηγική για την εξυπηρέτηση του αμερικανικού εθνικού συμφέροντος, που να μην επιτρέπει σε άλλες χώρες ή συνασπισμούς να αναπτύξουν τη δική τους αυτόνομη στρατηγική η οποία, δυνητικά ή ευθέως, να αντιστρατεύεται την Ουάσιγκτον.

Pax Americana: NSC-68 και DPG 1992

Στην μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο περίοδο, η Αμερική «επέλεξε», εσκεμμένα και κατόπιν ενδελεχούς και πολυεπίπεδης επεξεργασίας στην οποία συνέβαλε οργανωμένα και μεθοδικά ολόκληρο το σύστημα ασφαλείας του κράτους, μία στρατηγική παγκόσμιας πολιτικής ηγεμονίας. Οι μέθοδοι της στρατηγικής αυτής αποτυπώθηκαν στο περίφημο έγγραφο του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας (NSC), το NSC-68 1950 της Προεδρίας Τρούμαν.⁷ Κατά το NSC-68, οι ΗΠΑ θα έπρεπε να εφαρμόσουν μία παρεμβατική πολιτική στα παγκόσμια

δρώμενα και, κατ’ επέκταση, να έχουν ένα ηγετικό ηγεμονικό ρόλο ο οποίος όχι μόνο θα λειτουργούσε αποτρεπτικά/ανασχετικά έναντι της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά ταυτόχρονα θα απέτρεπε και την “αυτονόμηση” και των δικών της δυτικών συμμάχων από την αμερικανική “ευμενή,” αν θέλετε, ηγεμονία. Η εκπληκτική, κατά κάποιο τρόπο, «παραδοχή» του NSC-68, όπως επαναβεβαιώθηκε μισό αιώνα αργότερα από τον Paul Nitze, διευθυντή τότε του Policy Planning Staff του Υπουργείου Εξωτερικών, ο οποίος συντόνισε την παραγωγή του NSC-68, είναι πως οι ΗΠΑ έπρεπε να ακολουθήσουν την ηγεμονική στρατηγική που ακολούθησαν μετά τον Β΄ ΠΠ, έστω και αν δεν υπήρχε η Σοβιετική Ένωση! Η ύπαρξη της Σοβιετικής Ένωσης, μας πληροφορεί ο Nitze το 1999, απλά προσέδωσε επιτακτικότητα (urgency) σε μία στρατηγική ηγεμονίας που επέβαλλαν οι αμερικάνικες επιταγές.⁸

Θα προσθέσω και κάτι ακόμη. Ούτε και το NSC-68 ήταν καινοτόμο αναφορικά με τις ηγεμονικές βλέψεις των ΗΠΑ. Για τον εντοπισμό τους, θα πρέπει να μεταφερθούμε πίσω στο 19ο αιώνα, στο Δόγμα Monroe (1823), όσων προηγήθηκαν της διακήρυξής του, καθώς και αυτών που ακολούθησαν κυρίως μετά τον Αμερικανο-ισπανικό πόλεμο του 1898.⁹ Ανεξάρτητα, όπως μας πληροφορεί ο Melvyn P. Leffler,

με βάση τους αμερικανικούς μεταπολεμικούς σχεδιασμούς, “ούτε μία ενοποιημένη Ευρώπη, ούτε μία ενωμένη Γερμανία, ούτε μία ανεξάρτητη Ιαπωνία, επιτρέπεται να αναδυθούν ως μία τρίτη δύναμη ή ως ένας ουδέτερος συνασπισμός”.¹⁰

Το πόσο ειλικρινείς υπήρξαν οι συντάκτες του NSC-68, όπως ο Paul Nitze, αναφορικά με τους διαχρονικούς στόχους και τις μεθοδεύσεις των ΗΠΑ, φάνηκε αμέσως μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, το 1991. Πιο συγκεκριμένα, τον Μάρτιο του 1992 διέρευσαν στον αμερικανικό τύπο αποσπάσματα ενός απόρρητου προσχεδίου (draft) του Αμερικανικού Πενταγώνου που έφερε τον τίτλο “Οδηγίες Αμυντικού Σχεδιασμού” (Defence Planning Guidance – DPG).¹¹ Στο απόρρητο αυτό προσχέδιο, προσφέρεται μία άνευ προηγουμένου ευκαιρία να αντιληφθεί ο αναγνώστης τον τρόπο σκέψης, καθώς και τις αντιλήψεις που καθοδήγησαν και διαμόρφωσαν τις διαχρονικές παραμέτρους της αμερικανικής μακροστρατηγικής (grand strategy). Το έγγραφο καταγράφει τόσο τη λογική, όσο και την διαχρονικότητα των αμερικανικών στόχων και επιδιώξεων στον μετά τον Β΄ ΠΠ κόσμο, αλλά και της μεταψυχροπολεμικής εποχής. Οι διατυπώσεις και οι επιδιώξεις στα δυο αυτά έγγραφα είναι πανομοιότυπες και αποβλέπουν στη διατήρηση της αμερικανικής υπε-

5. “We’re an empire now, and when we act, we create our own reality. And while you’re studying that reality — judiciously, as you will — we’ll act again, creating other new realities, which you can study too, and that’s how things will sort out. We’re history’s actors ... and you, all of you, will be left to just study what we do.” Το χωρίο αποδίδεται στον σύμβουλο το Προέδρου Μπούς (νεότερου) Karl Rove, αν και αυτός το διαψεύδει. Βλ. Ron Suskind, “Faith, Certainty and the Presidency of George W. Bush”, The New York Times, Oct. 17, 2004.

6. Foreign Affairs, Vol. 70 No. 1, 1991.

7. Το NSC-68 είναι προσβάσιμο στο Διαδίκτυο. Δες π.χ. τον ιστότοπο, www.fas.org

8. Βλ. το εισαγωγικό σημείωμα του Nitze στο ειδικό αφιέρωμα “NSC-68 and US Foreign Policy Today”, SAIS Review, Vol. XIX Number One (Winter – Spring 1999), σελ. 2.

9. Βλ. γενικά, Warren Zimmermann, The First Great Triumph, (New York: Farrar Straus and Giroux) 2002 και William Earl Weeks, John Quincy Adams and American Global Empire, (Lexington: University of Kentucky Press, 1992).

10. A Preponderance of Power, (Stanford, California: Stanford University Press, 1992), σελ. 17. Δες επίσης γενικά, William Appleman Williams, The Tragedy of American Diplomacy, (New York: Dell Publishing Co., Inc. 1959).

11. Patrick E. Tyler, “US Strategy Plan Calls for Insuring No Rivals Develop: A One Superpower World”, The New York Times, March 8, 1992 σελ. A1.

ροχής (preponderance), έναντι όλων απολύτως των αντιπάλων.

Με το επιχείρημα ότι η υπεροχή αυτή είναι αναγκαία, διότι διασφαλίζει την παγκόσμια πολιτική σταθερότητα και παρέχει ασφάλεια (όπως και στην διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου), το DPG υπογραμμίζει ότι οι ΗΠΑ θα πρέπει, συνεπώς, “να αποθαρρύνουν τα ανεπτυγμένα βιομηχανικά κράτη, από το να αμφισβητήσουν την ηγεσία μας ή ακόμη και να τρέφουν φιλοδοξίες για έναν ευρύτερο παγκόσμιο ή περιφερειακό ρόλο.”¹² Ταυτόχρονα, το “κυρίαρχο ζήτημα” της αμερικανικής μακροστρατηγικής πρέπει να είναι η “αποτροπή κάθε εχθρικής δύναμης από την δυνατότητα να κυριαρχήσει μιας περιοχής της οποίας οι πόροι (resources) θα της επιτρέπουν, κάτω από συγκεντρωτικό έλεγχο, να παράγει παγκόσμιας εμβέλειας δυνατότητες.” Στις περιοχές (regions) που μπορούν να αναδείξουν τέτοιας μορφής ανταγωνιστές (“peer competitors”), κατονομάζονται η Δυτική Ευρώπη, η Ανατολική Ασία, οι περιοχές της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και η Νοτιοδυτική Ασία (ευρύτερη Μέση Ανατολή).

Πάντοτε κατά το DPG του 1992, η Αμερική δεν πρέπει, κατά συνέπεια, να πράξει τίποτα λιγότερο από το να “διατηρήσει την κύρια ευθύνη για την αντιμετώπιση... των κακώς εχόντων που απειλούν όχι μόνο τα συμφέροντά μας, αλλά και εκείνα των συμμάχων και φίλων μας ή και να αντιμετωπίσουν όλα εκείνα τα κακά τα οποία θα μπορούσαν να κλονίσουν στα σοβαρά τις διεθνείς σχέσεις.”¹³

Για την πραγμάτωση των παραπάνω στρατηγικών τους στόχων στην μεταψυχροπολεμική περίοδο, οι ΗΠΑ θα έπρεπε να εφαρμόσουν μια πολιτική που να τους επέτρεπε να λειτουργούν, κατά το DPG, ως “επιτηρητής ενηλίκων” (“adult supervisor” είναι η φράση του κειμένου). Δηλαδή, οι Ηνωμένες Πολιτείες αναλάμβαναν ουσιαστικά να επιβλέπουν και να προστατεύουν τα συμφέροντα όλων των δυνητικά μεγάλων δυνάμεων για λογαριασμό τους, όπως βέβαια αυτά ερμηνεύονται από την Ουάσινγκτον, ώστε οι δυνάμεις αυτές να παραμένουν δυνητικά τέτοιες και να μην λειτουργούν στην πράξη ως πραγματικά μεγάλες δυνάμεις ανεξάρτητα από τη βούληση των ΗΠΑ.¹⁴

Το αναπόδραστο συμπέρασμα ως προς τη διαχρονικότητα της μακροστρατηγικής των ΗΠΑ, τόσο στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, όσο και μεταψυχροπολεμικά, είναι ότι η Ουάσινγκτον δεν ανέχεται την ύπαρξη πραγματικά ανεξάρτητων δρώντων στο διεθνές σύστημα, διότι μια τέτοια κατάσταση διαρρηγνύει την αμερικανική ηγεμονία την οποία οι διαμορφωτές της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής θεωρούν κλειδί για την παγκόσμια σταθερότητα ή, αλλιώς, την αμερικανική ειρήνη (Pax Americana).¹⁵

Αντίθετα με τις διαβεβαιώσεις της Προεδρίας Μπους (πατέρα) και της Προεδρίας Κλίντον που ακολούθησε, ότι η φιλοσοφία των DPG 1992 εγκαταλείφθηκε, η παρεμβατική πολιτική Κλίντον στα Βαλκάνια, στο Ιράκ, στην Κεντρική Ασία, όπως επίσης η διεύρυνση

του NATO, κάθε άλλο παρά ακύρωναν τις επιταγές του DPG 1992. Στην πράξη τις επιβεβαίωναν. Με την τρομοκρατική επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 στις ΗΠΑ και την διακήρυξη του Δόγματος Μπους (νεώτερου) για προληπτικούς πολέμους και μονομερείς δράσεις τον Σεπτέμβριο του 2002, έχουμε την επαναδιατύπωση με ακραίους τρόπους της πολιτικής φιλοσοφίας του DPG 1992 το οποίο, με τη σειρά του, μας πάει πίσω στο NSC-68 και τις διαχρονικές επιταγές για αμερικανική ηγεμονία και πρωτοκαθεδρία που διασφαλίζει την Αμερική.¹⁶

Παρά το γεγονός πως το σύστημα μετά το Β' ΠΠ ήταν διπολικό και η παγκόσμια ειρήνη και ασφάλεια εξασφαλιζόταν στο επίπεδο των δύο Υπερδυνάμεων λόγω της ύπαρξης θερμοπυρηνικών όπλων, ο μεταπολεμικός κόσμος διαμορφώθηκε, σε πολύ μεγάλο βαθμό, από τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Τα υπόλοιπα κράτη, συμπεριλαμβανομένης και της Σοβιετικής Ένωσης -και της Κίνας αργότερα- είτε αντιδρούσαν σε πολιτικές επιλογές των ΗΠΑ, π.χ. στη Γερμανία χτίζοντας το τείχος του Βερολίνου (1961), ή με πολέμους στην περιφέρεια, όπως π.χ. στο Βι-

ετνάμ, ή με προσαρμογές που ευθυγραμμίζονταν με τις ΗΠΑ όπως, π.χ. στην περίπτωση των Νατοϊκών συμμάχων των ΗΠΑ.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες, δηλαδή, είχαν πάντοτε την πρωτοβουλία των κινήσεων. Υπήρξαν, για παράδειγμα, οι αρχιτέκτονες της παγκόσμιας πολιτικής οικονομίας, αρχίζοντας με το σύστημα του Bretton Woods (1944) και με εργαλεία που ήλεγχαν, όπως την Παγκόσμια Τράπεζα το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, κλπ.

Γνωρίζουμε πως ήταν και οι αρχιτέκτονες του NATO, που λειτουργούσε και λειτουργεί ως κατ'έξοχήν εργαλείο των ΗΠΑ.¹⁷ Πόσοι, όμως, γνωρίζουν πως οι Αμερικάνοι υπήρξαν οι πραγματικοί αρχιτέκτονες (και αρχικοί χρηματοδότες μέσω του Σχεδίου Μάρσαλ και όχι μόνο) και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για τον ίδιο σκοπό και λόγο;¹⁸ Αντίθετα, στην Ευρώπη καλλιεργείται ο χρήσιμος πολιτικός μύθος πως η ΕΕ ήταν δημιούργημα πεφωτισμένων και διορατικών ευρωπαίων ηγετών, όπως ήταν οι Ζαν Μονέ, ο Ρομπέρ Σουμάν και άλλοι.

Σ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και σχεδόν ολοκληρωτικά στη με-

16. Για το δόγμα Μπους, δες National Security Strategy of the United States, Σεπτέμβριος 2002 (Έκδοση του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας προς το Αμερικανικό Κογκρέσο). Βασικές συνιστώσες του δόγματος είναι η μονομέρεια και οι προληπτικοί πόλεμοι, όπως π.χ. η εισβολή στο Ιράκ το 2003.

17. Μια ρήση που αποδίδεται στον πρώτο ΓΓ του NATO, τον Βρετανό Λόρδο Ismay, δεν έχασε ποτέ την διαχρονική επικαιρότητά της αναφορικά με τη λογική πίσω από την αμερικανική δημιουργία του NATO. Η ρήση παραπέμπει, επίσης, και στη λογική της συνέχισης του NATO μεταψυχροπολεμικά. Ο Ismay χαρακτήρισε το NATO ως “an organization to keep the Americans in [Europe], the Germans down [in Europe] and the Russians out”[of Europe].

18. Βλ. Luise Hemmer Pihl, “CIA Supported British 1975 Yes to EU”, Euobserver, 18 August 2001 (euobserver.com). Δείτε επιπλέον και τα παραπεμπόμενα στο κείμενο: “OSS, CIA and European Unity” στο “Diplomacy and Statecraft” (vol.8, no.1, March 1997), και J. Aldrich, The Hidden Hand, (John Murray, 2001). Βλ. επίσης Ambrose Evans-Prichard, “Euro-federalists financed by US spy chiefs”, The Telegraph, 19 Sept., 2000.

12. Tyler, ο.π.

13. Ο.π.

14. Ο.π.

15. Christopher Layne, Benjamin Schwartz, “American Hegemony-Without an Enemy”, Foreign Policy, Number 92, (Fall 1993), σελ. 23.

ταψυχροπολεμική περίοδο, οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν την ικανότητα και επιλογή να διαμορφώνουν το στρατηγικό περιβάλλον, ασκώντας -κατά την Ουάσιγκτον- “ευμενή ηγεμονία” και παράγοντας αγαθά και ειρήνη.

Αυτό μέχρι πρόσφατα. Μέχρι την κρίση στη Συρία και την άλλη της όψη, την κρίση στην Ουκρανία.

Η υπόθεση που υποστηρίζω στο παρόν κείμενο είναι πως η ικανότητα των Ηνωμένων Πολιτειών να διαμορφώνουν το στρατηγικό περιβάλλον -να θέτουν «ξεδιάντροπα τους κανόνες της διεθνούς τάξης»- έπαυσε να ισχύει και πως το γεγονός αυτό μπορεί να τεκμηριωθεί μέσα από την πορεία και την εξέλιξη των κρίσεων σε Συρία και Ουκρανία και πως, έτσι, φθάσαμε στο “τέλος εποχής.”

Για πρώτη φορά και στις δύο αυτές παγκοσμίου εμβέλειας γεωπολιτικές κρίσεις, οι Ηνωμένες Πολιτείες έχασαν την πρωτοβουλία των κινήσεων. Δεν ήταν πλέον σε θέση να διαμορφώσουν το στρατηγικό περιβάλλον. Η συνθήκη αυτή είναι πρωτόγνωρη για την Ουάσιγκτον, αλλά και για τον υπόλοιπο κόσμο.

Η αρχή του “τέλους εποχής” άρχισε στη Συρία με την άμεση Ρωσική στρατιωτική επέμβαση. Ωστόσο, συνδέθηκε άμεσα με μια άλλη, επίσης παγκόσμιας εμβέλειας γεωπολιτική κρίση, αυτή της Ουκρανίας που άρχισε το 2004 και κορυφώθηκε το 2014. Υπάρ-

χει μια αλληλουχία ανάμεσα στις δύο αυτές κρίσεις. Είναι οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Και μαζί αποτελούν την πρώτη μεταψυχροπολεμική κορύφωση του ανταγωνισμού ανάμεσα στις ΗΠΑ και τη Ρωσία.¹⁹

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, τερματίστηκε το διπολικό σύστημα. Τα διπολικό σύστημα, δηλαδή η κυριαρχία των δύο μεγάλων υπερδυνάμεων από το 1945 μέχρι το 1991, προέκυψε ως συνέπεια των γεωπολιτικών αλλαγών του Β' ΠΠ που είχαν οδηγήσει στην κατάρρευση της Ευρώπης ως παράγοντα ισχύος και τη δημιουργία α) ενός πρωτόγνωρου κενού ισχύος στον μέχρι τότε “κέντρο βάρους” του σύγχρονου κόσμου και β) την γεωπολιτική γειτνίαση, χωρίς δίκη τους υπαιτιότητα, δυο εξωευρωπαϊκών δυνάμεων στο κέντρο μιας διαμελισμένης Ευρώπης.²⁰

Για ένα χρονικό διάστημα, για μια περίπου εικοσιπενταετία, από το 1991 μέχρι το 2014-5, επικράτησε στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο ο Αμερικανικός μονοπολισμός, η κυριαρχία δηλαδή των Ηνωμένων Πολιτειών. Η παγκοσμιοποίηση δεν ήταν παρά η άλλη όψη του Αμερικανικού μονοπολισμού ή, αν θέλετε η κυριαρχία της ιδεολογίας του (νεο)φιλελευθερισμού. Ή ακόμη αν θέλετε, το “τέλος της ιστορίας”, όμως υποστήριξε ο Francis Fukuyama.

Θα τολμήσω, ωστόσο, να διατυπώσω και κάτι, ίσως, πιο ριζοσπαστικό.

Δεν έχουμε, το 2014-15, μόνο το τέλος της μεταψυχροπολεμικής εποχής, αλλά και το τέλος της μεταπολεμικής εποχής. Το τέλος, δηλαδή, του κόσμου, όπως αυτός διαμορφώθηκε μετά τον Β'ΠΠ- ο κόσμος που γνωρίζαμε μέχρι τώρα.

Novus ordo seclorum: Προς μια “νέα τάξη πραγμάτων;”

Πού πάμε ως προς τη “νέα τάξη πραγμάτων;” Πάμε «πίσω στο μέλλον»- “back to the future”- κατά τη γνωστή χολιγουντιανή ρήση. Πάμε πίσω στην πριν τον Β' ΠΠ περίοδο, δηλαδή σε ένα πολυπολικό σύστημα το οποίο ναι μεν βρίσκεται υπό διαμόρφωση, αλλά παρουσιάζει τα κλασικά γνωρίσματα του πολυπολισμού ή πολυκεντρισμού. Αντίθετα, δηλαδή, με το διπολικό, γνωρίζουμε από το ιστορικό του πως το πολυπολικό σύστημα είναι επιρρεπές στην αστάθεια. Στο μείζον αυτό ζήτημα θα επανέλθω.

Εδώ θέλω να υπομνήσω πως τόσο το διπολικό σύστημα της περιόδου του Ψυχρού Πολέμου, όπως και το μονοπολικό της μεταψυχροπολεμικής εποχής -αλλά κυρίως το πρώτο- αποτελούσαν εξαίρεση στην ιστορία των από καταβολής συστημάτων διακυβέρνησης.

Το σύγχρονο διακρατικό σύστημα, το Βεσφαλικό, που χρονολογείται από τον 17° αιώνα, είναι κρατο-κεντρικό. Το κράτος είναι ο κύριος παίκτης και διαμορφωτής των κανόνων και των θεσμών του. Ως θεμελιωτές του συστήματος, τα ισότιμα κρά-

τη «νομιμοποιούν» το σύστημα και δεν «νομιμοποιούνται» από αυτό. Το Βεσφαλικό κράτος έχει, δηλαδή, αυθύπαρκτη ύπαρξη. Στην μεταψυχροπολεμική κυρίως περίοδο, έχουν γραφτεί πολλά για το “τέλος” του Βεσφαλικού κράτους και την αντικατάστασή του με άλλες μορφές διακυβέρνησης και με διάφορους μη-κρατικούς δρώντες. Ίσως ο κόσμος να “οπισθοδρομήσει” ακόμη και σε κάποια μορφή “αυτοκρατορικής ειρήνης” στην βάση μεταφυσικών αξιώσεων, όπως και στο ιστορικό παρελθόν.

Στη παρούσα, όμως, περίοδο ήταν αρκετές τρεις μείζονες οικονομικές κυρίως κρίσεις²¹, αλλά και αναπάντεχες, όπως η πρόσφατη επιδημιολογική του Covid-19, για να αναδειχθεί ο καταλυτικός ρόλος του κράτους στην διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης και να τεθεί στο περιθώριο η όλη σχετική φιλολογία για άλλες μορφές διακυβέρνησης.

Μέσα στο Βεσφαλικό σύστημα λειτούργησαν και «αυτοκρατορικές δυνάμεις» («imperial powers»), όπως π.χ. η πάλαι ποτέ Μεγάλη Βρετανία. Κύριο, όμως, χαρακτηριστικό του σύγχρονου διακρατικού συστήματος υπήρξε α) η πολυπολικότητα και β) η εξισορρόπηση δυνάμεων, μέσω της ισορροπίας της ισχύος (balance of power).²²

Το πολυπολικό διακρατικό σύστημα είναι, από τη φύση του, αντιηγεμονικό. Και η διπολική περίοδος του Ψυχρού Πολέμου αποτελούσε εξαίρεση, ή ως λέγεται «παρένθεση», στην ιστορία του διακρατικού συστήματος και των διεθνών σχέσεων. Το ίδιο ισχύει και

19. Βλ. Samuel Charap, et. al., Understanding Russian Intervention in Syria, RAND Corporation, Document Number RR -3180-AF, 2019 (rand.org). Επίσης βλ. Joseph Nye Jr., “The Russian Connection Between Syria and the Ukraine”, The National Interest, Feb. 17, 2016 και George Friedman, “Why Putin Went to Syria”, GPF: Geopolitical Futures, March 15, 2016 (geopoliticalfutures.com)

20. Βλ. γενικά, John A. Lukacs, A New History of the Cold War, (New York: Anchor Books, 1966).

21. Στη Ρωσία 1992-1997, στην Ασία 1997-2001 και στον κόσμο 2007-2009.

22. Βλ. γενικά, Edward Vose Gulick, Europe's Classical Balance of Power (New York: W.W. Norton & Company, Inc. 1967).

για τον μονοπολισμό. Ανεξάρτητα, οι ΗΠΑ ήταν σε θέση από το 1991 μέχρι το 2014-15 να επιβάλλουν “ξεδιάντροπα” τους δικούς τους κανόνες.

Όμως, και στις δυο περιπτώσεις των υπό αναφορά κρίσεων, την πρωτοβουλία και τον έλεγχο των κινήσεων πήραν οι Ρώσοι. Στην περίπτωση της κρίσης με την Ουκρανία, απέσπασαν τον στρατηγικό έλεγχο της Κριμαίας (της αρχαίας Ταυρίδας -όπως επέμενε να την ονομάζει η Μεγάλη Αικατερίνη), με τους Αμερικανούς να αδυνατούν να αντιδράσουν παρά μόνο με την επιβολή αναποτελεσματικών κυρώσεων. Μετωπική σύγκρουση με τη Ρωσία ήταν εκτός πραγματικότητας.

Ως προς τη Συρία, είχαμε κορύφωση της Ρωσικής επέμβασης που εκδηλώθηκε στρατιωτικά τον Σεπτέμβριο του 2015. Η επέμβαση αυτή άλλαξε το στρατιωτικό ισοζύγιο και έτσι απέτρεψε την υλοποίηση της “ανατροπής καθεστώτος” (“regime change”) στη Δαμασκό, μιας αμερικανικής στρατηγικής που μέχρι τότε είχε στο ενεργητικό της αρκετές επιτυχίες. Όπως και στην Ουκρανία/Κριμαία, έτσι και στην Συρία οι Αμερικανοί δεν απέτρεψαν τις εξελίξεις.

Εδώ πρέπει να υπομνησθεί πως προπομπός και των δύο κρίσεων του 2014-15 υπήρξε η κρίση του 2008 στη Γεωργία. Στη Γεωργία τότε (2003),

αλλά και στη Σερβία παλαιότερα (2000), όπως και στην Ουκρανία το 2004-2005, είχαμε τις λεγόμενες «επαναστάσεις των χρωμάτων» («colour revolutions»). Οι επαναστάσεις αυτές αποτελούν ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον κεφάλαιο της μεταψυχροπολεμικής εποχής, όπου οι αλλαγές κυβερνήσεων συντελούνται όχι μέσω δημοκρατικών διαδικασιών, αλλά μέσω χειραγωγημένων δράσεων υπό την επίφαση μορφών “λαϊκής” ισχύος και βούλησης.²³

Στη Γεωργία, η οποία μαζί με την Ουκρανία αποτελούν το γεωστρατηγικό υπογάστριο της Ρωσίας, η “επανάσταση” του 2003 κατέληξε -οργανωμένα και εσκεμμένα- σε μια ανεπιτυχή προσπάθεια στρατιωτικού καταναγκασμού της Ρωσίας το 2008.

Ο πολιτικά ανώριμος ηγέτης της Γεωργίας, ο αποτυχημένος σήμερα Μ. Σαακασβίλι (ο οποίος από το 2015 «ανταμείφθηκε» από του δυτικούς πάτρωνές του με διάφορα αξιώματα στην Ουκρανία), ενθαρρύνθηκε από τις ΗΠΑ, την Τουρκία, αλλά και από άλλες Νατοϊκές χώρες, να προκαλέσει στρατιωτικά τη Μόσχα στην αποσχισθείσα περιοχή της Νοτίου Οσσετίας της Γεωργίας. Η Μόσχα αντέδρασε στη βία με στρατιωτική επέμβαση στη Γεωργία, ακυρώνοντας τους όποιους σχεδιασμούς της Ουάσινγκτον και των ενεργούντων της στην Ευρώπη.²⁴

23. Βλ. παρά πάνω (παρ. 2) όπως επίσης: Jonathan Steele, “Ukraine’s post-modern coup d’etat”, The Guardian, November 26, 2004, Mark Almond, “The price of People Power”, December 7, 2004 και ειδικά για το ιστορικό “αλλαγής καθεστώτων” που έχει τις καταβολές του τη δεκαετία του 1950, δες Jonathan Mowat, “The new Gladio in action?” OnlineJournal, May 19, 2005. Το κείμενο του Mowat μπορεί να εντοπιστεί και στο Center for Research on Globalization (www.globalresearch.ca)

24. Herber P. Bix, “The Russo-Georgia War and the Challenge to American Global Dominance”, The Asia-Pacific Journal, Vol. 6 Issue 10 (October 3 2008). Βλ. επίσης, Sarah Pruitt “How a Five-Day War With Georgia Allowed Russia to Reassert Its Military Might”, (history.com, Sept. 4 2018).

Ουσιαστικά, ο πόλεμος του 2008 στη Γεωργία σηματοδοτούσε την δυναμική απάντηση της Ρωσίας του Πούτιν στις συνεχείς και επίμονες προσπάθειες της Ουάσινγκτον και των ευρωατλαντιστών να διευρυνθεί το NATO στο μαλακό υπογάστριο της Ρωσίας.

Απώτερος στρατηγικός στόχος όλων αυτών των κινήσεων ήταν, βέβαια, η ένταξη της Ουκρανίας στο NATO. Ήταν μια στρατηγική που έφερε την ψυχροπολεμική σφραγίδα του Zbigniew Brzezinski και η οποία εξέφραζε τον μύχιο στόχο της Αμερικανικής στρατηγικής μεταψυχροπολεμικά. Αυτός ήταν και παραμένει ο πολιτικός ευνοχισμός της Μόσχας.²⁵

Το πολύ ενδιαφέρον για την κρίση στη Γεωργία υπήρξε η αντίδραση της Γερμανίας. Ήταν η καγκελάρια Α. Μέρκελ που πήρε την πρωτοβουλία για την εκτόνωση της κρίσης, βάζοντας φρένο στη NATO-ατλαντική ατζέντα για ένταξη στο NATO της Γεωργίας και της Ουκρανίας.²⁶ Εδώ έχουμε μια πολύ ώριμη και στρα-

τηγικά βαθυστόχαστη γερμανική κίνηση που μας πάει πίσω σε πολιτικές του Καγκελάριου Μπίσμαρκ. Αυτή είναι η κρίσιμη, αλλά και διαχρονική σημασία των σχέσεων Γερμανίας και Ρωσίας για την ειρήνη στην Ευρώπη, που πιθανό να προιδεάζει για μελλοντικές θετικές εξελίξεις αναφορικά με το μέλλον των ευρώ-ρωσικών σχέσεων. Αν, για παράδειγμα, στην τότε Γερμανική πρωτοβουλία της Μέρκελ δοθεί σήμερα συνέχεια, ίσως η ενωμένη Γερμανία να λειτουργήσει ως «γεφυροποιός» μεταξύ των ευρωατλαντιστών και της Ρωσίας, πετυχαίνοντας εκεί που απέτυχε η Γαλλία του Ντε Γκώλ. Μια πιθανή Γερμανό-ρωσική προσέγγιση θα μπορούσε να αποτελέσει ισχυρό δομικό στοιχείο της αναδυόμενης μεταψυχροπολεμικής τάξης πραγμάτων.²⁷

Είναι στη Γεωργία, ουσιαστικά, που το 2008 είχαμε μια πρόγευση, ένα πρώτο δείγμα γραφής γι’ αυτά που διαμαρτίσθηκαν λίγα χρόνια μετά σε Συρία και Ουκρανία.²⁸

25. Ο γεννημένος στη Πολωνία Zbigniew Brzezinski δεν έκρυψε ποτέ την αντιπάθειά του και τα αντιρωσικά του αισθήματα. Ως γεωπολιτικός αναλυτής αναγνώριζε τη γεωστρατηγική σημασία του χώρου της Ουκρανίας στα παγκόσμια δρώμενα. Ταυτόχρονα όμως ως ρεαλιστής και υψηλόβαθμος αξιωματούχος των ΗΠΑ είχε επίγνωση της σημασίας της Ουκρανίας για τη Σοβιετική Ένωση/Ρωσία. Υπήρξε, επίσης, και ένθερμος υποστηρικτής της διεύρυνσης του NATO προς την πρώην Ανατολική Ευρώπη. Όμως, συμβιβάστηκε στο ζήτημα της ένταξης της Ουκρανίας στο NATO υποστηρίζοντας, ουσιαστικά, την “φιλανδοποίηση” της. Σχετικά δες, Zbigniew Brzezinski, “After Putin’s aggression in Ukraine, the West must be ready to respond”, The Washington Post, March 3, 2014.

26. Von Ralf Beste, Markus Feldenkirchen, “Merkel’s Most Serious Foreign Policy Crisis”, Spiegel International, 18 August 2008. Η Μέρκελ καταδίκασε την Ρωσική στάση απερίφραστα. Ταυτόχρονα, όμως, μαζί με την Γαλλία έθεσε βέτο στο ετήσιο συνέδριο του NATO το 2008 στη Βουδαπέστη για ένταξη της Γεωργίας και Ουκρανίας στο NATO. Ουσιαστικά, τα δυο κράτη συμμετέχουν σε διάφορες νατοϊκές δραστηριότητες -κυρίως με ΗΠΑ- χωρίς, όμως, να υπάρχουν δεσμεύσεις και χρονοδιαγράμματα υποψηφιότητας.

27. Βλ. σχετικά παρ. 37 παρακάτω.

28. Η ομιλία του Πούτιν το 2007 στο ετήσιο συνέδριο του Μονάχου για την ασφάλεια, θεωρείται καταλυτική των προθέσεων της Ρωσίας για αντιπαράθεση με τη Δύση, εφόσον συνεχιστεί ο αμερικανικός μονοπολισμός και προσπάθειες ένταξης χωρών, όπως Γεωργία και Ουκρανία στο NATO. Το πλήρες κείμενο και η συζήτηση που ακολούθησε της ομιλίας, είναι προσβάσιμες στην επίσημη ιστοσελίδα της Ρωσικής Προεδρίας (en.kremlin.ru):

Τώρα, ως προς την αλληλουχία των δύο αυτών κρίσεων και πως αυτές σηματοδοτούν, όπως υποστηρίζω, “τέλος εποχής,” θέλω να αναφερθώ συνοπτικά σε κάποια συναφή γεγονότα και εξελίξεις στην περιοχή της ευρύτερης Μέσης Ανατολής.

Το 2010 είχαμε την έναρξη της λεγόμενης Αραβικής Άνοιξης και την ανατροπή –με τον τρόπο που επιτεύχθηκαν– των καθεστώτων του Μ. Καντάφι (2011) στη Λιβύη και του Χ. Μουμπάρακ στην Αίγυπτο (2012).

Στην περίπτωση της Λιβύης ειδικά, και γνωρίζοντας πλέον σχεδόν και όλες τις λεπτομέρειες, είχαμε την κατάχρηση από τις ΗΠΑ –και με εργαλείο μέλη της Νατοϊκής Συμμαχίας (Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία)– αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ για ανθρωπιστική βοήθεια στην χειμαζόμενη χώρα. Οι αποφάσεις αυτές (Ψήφισμα Συμβ. Ασφ. Αρ. 1973) μετατράπηκαν καταχρηστικά σε μια στρατιωτική επιχείρηση ανατροπής του καθεστώτος στη Λιβύη.²⁹ Η Δυτική αυτή επιχείρηση καταστρατήγησε τη διεθνή έννομη τάξη, όπως αυτή οικοδομήθηκε μεταπολεμικά με ακρογωνιαίο λίθο τη Χάρτα του ΟΗΕ και την αρχή της μη επέμβασης στα εσωτερικά των κρατών, μιας θεμελιειακής αρχής του Βεσφαλικού συστήματος.

Μπορεί κάποιοι να διαφωνούν μ’ αυτή την τοποθέτηση, εγώ όμως υποστηρίζω πως αυτό που διεπράχθει στη Λι-

βύη το 2011 ήταν εντελώς παράνομο και πως το ΝΑΤΟ ή εκείνα τα μέλη του που συνείργησαν στην ανατροπή του Καντάφι δεν λειτούργησαν ως ένας αμυντικός συνασπισμός ή συμμαχία, αλλά ως μια συμμορία.

Αφήνω πίσω την Αίγυπτο, όπου παίχθηκε αποτελεσματικά το «πρότυπο» σενάριο ανατροπής του Μουμπάρακ μέσω χειραγωγημένων δράσεων, για να επικεντρωθώ στη Συρία.

Όταν σε κάποια φάση της Συριακής κρίσης γύρω στο 2012, οι Ευρωπαϊστές προσπάθησαν να επαναλάβουν το σενάριο της Λιβύης στη Συρία, καταχραζόμενοι και πάλιν τυχόν αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας, προσέκρουσαν τούτη τη φορά σε (επαναλαμβανόμενα) βέτο Ρωσίας και Κίνας.

Αλλά το κρίσιμο στοιχείο ήταν πως στο έδαφος στη Συρία τα πράγματα ήταν πολύ διαφορετικά από ό,τι στη Λιβύη. Στη Συρία υπήρχε και το Ιράν, ένας ιστορικός σύμμαχος –γεωπολιτικά αλλά και θρησκευτικά– της Συρίας. Οι Αλαουίτες του Άσσαντ, μειονοτική φυλή που ασκούσε εξουσία στη χώρα από το 1970, είναι παρακλάδι του Σιιτισμού με την ειδοποιό διαφορά, βέβαια, πως στη Συρία το καθεστώς είναι μεν δεσποτικό, αλλά ήταν και παραμένει κοσμικό και όχι φονταμενταλιστικό, όπως στο Ιράν.

Αδυνατώντας να οδηγήσουν τα πράγ-

ματα εκεί που ήθελαν –δηλαδή στην ανατροπή του Άσσαντ– καθ’ οδόν προς την Τχεράνη και την ανατροπή του εκεί θεοκρατικού καθεστώτος των Μουλλάδων –που ήταν και ο απώτερος στρατηγικός στόχος του όλου εγχειρήματος ανατροπής καθεστώτων στην περιοχή– οι Αμερικάνοι αντέδρασαν πυροδοτώντας τη κρίση στην Ουκρανία και την έναρξη του εκεί εμφυλίου πολέμου.

Άνοιξαν έτσι μέτωπο κατά της Ρωσίας μέσα στην αυλή της, το 2014. Και η Μόσχα αντέδρασε υποστηρίζοντας τους αυτονομιστές της Ουκρανικής περιοχής του Ντονπας και ελέγχοντας την Κριμαία ακυρώνοντας, ταυτόχρονα, κάθε μορφή Ευρω-ατλαντικής αντίδρασης.

Ειδικά τώρα, ως προς τη Συρία, οι Ρώσοι πήγαν εκεί για λόγους εθνικού συμφέροντος. Ποιοι υπήρξαν οι λόγοι αυτοί;

1ον: Τους διακήρυξαν δημόσια και επανειλημμένα.³⁰ Αν πέσει η Συρία, υποστήριξαν, και κυριαρχήσουν οι εξτρεμιστές, τότε θα πρέπει μετά να τους πολεμήσουν μέσα στη Ρωσία –στον Καύκασο και στη Μόσχα. Υπήρχαν τότε, 5000 Ρώσοι υπήκοοι στη Συρία που πολεμούσαν ως ιεροποlemιστές/τζινχαντιστές.

2ον: Οι Αμερικάνοι, κατά το Κρεμλίνο, δεν μπορούσαν να συνεχίζουν ανεβοκατεβάζουν κυβερνήσεις κατά το δοκούν και με τη βία. Και πως στη Συ-

ρία δεν μπορούσε να επαναληφθεί το φαινόμενο της Λιβύης.

3ον: Οι Ρώσοι είχαν παρουσία στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου (και στη Συρία, ειδικά) από τα μέσα της δεκαετίας του 1950. Διατηρούσαν πολιτικές προσβάσεις και στρατιωτικές βάσεις τις οποίες επιθυμούσαν να διατηρήσουν. Στη Συρία, η Ρωσική παρουσία και παρέμβαση υπήρξε και παραμένει νόμιμη βάσει της διμερούς συνθήκης συνεργασίας και ασφάλειας του 1980 που παραμένει σε ισχύ (Treaty of Friendship between the Soviet Union and the Syrian Arab Republic), καθώς και της συμπληρωματικής που υπεγράφη στις 26 Αυγούστου 2015, ένα μήνα δηλαδή πριν την Ρωσική επέμβαση. Το δε κείμενο της συμφωνίας του 2015 αναρτήθηκε στην επίσημη ιστοσελίδα της Ρωσίας.³¹

Αντίθετα με όλες τις άλλες χώρες, η Ρωσία μαζί με το Ιράν –το οποίο έχει και αυτό συνθήκη αμοιβαίας αμυντικής συνεργασίας με τη Συρία που συνομολογήθηκε το 2006 (Mutual Defence Treaty)– βρίσκονται στη Συρία νόμιμα και κατόπιν πρόσκλησης της νόμιμης και διεθνώς αναγνωρισμένης κυβέρνησης της χώρας. Όλα τα άλλα κράτη επεμβαίνουν στη Συρία στρατιωτικά αυθαίρετα και με το «έτσι θέλω». Το γεγονός της παράνομης αυτής επέμβασης εκλογικεύεται κατά κόρον. Όμως, πάσχει νομικά. Πάσχει επίσης και ηθικά αν εξετασθεί ποιοι είναι όλοι αυτοί που επιχειρούν, εδώ σχεδόν και μια δεκαετία, να «εξανθρωπίσουν» και

²⁹ “Speech and the following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”, February 10, 2007, Munich.

²⁹ Βλ. Patrick CR Terry, “The Libyan intervention (2011): neither lawful nor successful”, The Comparative and International Law Journal of South Africa, Vol. 48, No.2 (July 2015). Sean Richmonds, “Why is humanitarian intervention so derisive? Revisiting the debate over the 1999 Kosovo intervention”, Journal on the Use of Force and International Law”, Vol. 3, Issue 2, 2016. Βλ. επίσης Mark Urban, “Is the overthrow of Gaddafi a new type of intervention?”, BBC News, 31 August 2011.

³⁰ Δες παρά πάνω (παρ. 19 και 27) καθώς επίσης και: Leon Aron, “The Coming of the Russian Jihad, Part II”, War on the Rocks, December 19, 2016, “Moscow warns of possible attacks by Russian jihadists on return from Syria”, Reuters, November 5, 2016, Colin Clarke, “Jihadist Violence in the Caucasus”, RAND Corporation, Document Number CT-483 (2017).

³¹ Michael Birnbaum, “The secret pact between Russia and Syria gives Moscow carte blanche”, The Washington Post, January 15, 2016.

να «εκδημοκρατίσουν» τη χώρα, αλλά και την περιοχή.³²

Στην περίπτωση της Συρίας, η ανίερη συμμαχία των Ευρω-ατλαντιστών, των Τούρκων, των Σαουδαραβίων (μέχρι πρόσφατα) των Καταριανών, της Αλ Κάιντα, αλλά και των αποκεφαλιστών του μέχρι πρόσφατα Ισλαμικού Κράτους (όπως και του Ισραήλ-κεφάλαιο που δεν άγγιξα διότι από μόνο του αποτελεί ολόκληρο θέμα), απέτυχε μετά από μια δεκαετία πολέμου και με εκατοντάδες χιλιάδες θύματα, να ανατρέψει το κοσμικό καθεστώς Άσσαντ. Αντίθετα, και λόγω της δυναμικής Ρωσικής παρέμβασης (συνεπικουρούμενης και από το Ιράν), διανοίγονται προοπτικές ειρήνευσης στην περιοχή που δεν υπήρχαν πριν και υπό όρους πολύ διαφορετικούς απ' αυτούς που θα επέβαλλαν οι Αμερικάνοι (και οι σύμμαχοί τους), εάν οι τελευταίοι συνέχιζαν να έχουν τη δυνατότητα να διαμορφώνουν το στρατηγικό περιβάλλον όπως τις παλιές-καλές γι' αυτούς εποχές.

Novus ordo seclorum: Προς μια “νέα τάξη πραγμάτων,”

Τι σηματοδοτεί για τα παγκόσμια δρώμενα το τέλος της μεταψυχροπολεμικής εποχής; Πώς διαμορφώνονται τα πράγματα και ποια θα είναι τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της “νέας τάξης πραγμάτων”, όταν και εάν αυτή τελικά διαμορφωθεί; Ο μόνος ασφαλής οδηγός στη διάθεσή μας είναι το παρελθόν. Υπογράμμισα πως ο πολυπολισμός υπήρξε το μακροβιότε-

ρο σύστημα στη σύγχρονη εποχή και πως ο διπολισμός και ο μονοπολισμός αποτέλεσαν βραχείες παρενθέσεις.

Ένα είναι σίγουρο. Οδεύουμε προς ένα πολυπολικό σύστημα, αλλά διανύουμε μια περίοδο μετάβασης που μπορεί να διαρκέσει χρόνια. Αυτό σημαίνει αστάθεια, ακόμη και χάος, με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Θα μπορούσαμε, ωστόσο, να σταθούμε σε κάποια σταθερά γνωρίσματα της προ του 1945 εποχής και της ψυχροπολεμικής και, με αναγωγή, να κάνουμε κάποιες υποθέσεις.

Υπάρχουν δυο δεδομένα ως προς της διαμορφούμενη “νέα τάξη”. Το πρώτο είναι η κατοχή πυρηνικών όπλων. Πέραν των πέντε μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας που τα κατέχουν νόμιμα μεν, αλλά με ημερομηνία λήξης βάσει της Συνθήκης για τη Μη Διασπορά Πυρηνικών Όπλων³³ (Non Proliferation Treaty, 1968), τέτοια όπλα κατέχουν και άλλες δυνάμεις. Είναι το Ισραήλ, η Ινδία, το Πακιστάν και η Β. Κορέα που δεν δεσμεύονται από τη Συνθήκη. Αλλά ακόμη και για τα κράτη που δεσμεύονται, η δέσμευση δεν είναι απόλυτη και θα μπορούσαν να τα αποκτήσουν με επίκληση την ασφάλειά τους. Σχεδόν όλα τα δυτικά κράτη και η Ιαπωνία μπορούν, ορισμένα σε μήνες, να συναρμολογήσουν πυρηνικές κεφαλές.

Πέραν των κρατών αυτών, υπάρχουν και αρκετά άλλα. Είναι η Ουκρανία και η Νότιος Αφρική. Και βέβαια, το Ιράν. Εάν το Ιράν, τελικά, κινηθεί προς απόκτησή τους, η διασπορά τους στη Μέση Ανατολή θα καταστεί αναπό-

φευκτη. Σίγουρα θα ακολουθήσουν Σαουδική Αραβία και Τουρκία. Και τα δυο αυτά κράτη έχουν ιστορικό υπόγειας συνεργασίας με το Πακιστάν, με την Τουρκία ειδικά να έχει πολύ ανεπτυγμένη σχετική τεχνογνωσία.³⁴

Υπάρχουν δυο βασικά επιχειρήματα υπέρ της κατοχής πυρηνικών όπλων. Το ένα είναι πως τα κράτη που δεν τα κατέχουν αποδέχονται να λειτουργούν ως δευτεροκλασάτα στο διεθνές σύστημα, με την ασφάλειά τους να βρίσκεται συνεχώς υπό την αίρεση και την “καλή πίστη” αυτών που τα κατέχουν. Και το δεύτερο είναι πως η κατοχή πυρηνικών όπλων διασφαλίζει την ειρήνη. Έχουν, δηλαδή, υψηλή αποτρεπτική ισχύ. Γαλλία και Ισραήλ απέκτησαν πυρηνικό οπλοστάσιο για τον πρώτο κυρίως λόγο. Και η μέχρι τώρα εμπειρία καταδεικνύει πως διασφαλίζουν την ειρήνη. Αυτό είναι και το επιχείρημα του John Mearsheimer ο οποίος υποστηρίζει την διασπορά τους και στη Ευρώπη και στη Μέση Ανατολή. Αλλιώς, “νομοτελειακά” κατά τον Mearsheimer, τα κράτη σε Ευρώπη και άλλου θα επανέλθουν σε συμπεριφορές της προπολεμικής περιόδου με χαρακτηριστικό παράδειγμα την αστάθεια την περίοδο του μεσοπόλεμου (1919-1939).³⁵

Ένα μείζον ερώτημα, λοιπόν, για τη “νέα τάξη” είναι το ζήτημα της διασποράς ή μη των πυρηνικών όπλων. Θα δούμε μια Γερμανία πυρηνική δύναμη; Το ερώτημα δεν είναι ρητορικό.

Το δεύτερο δεδομένο ως προς τη “νέα τάξη” είναι πως το θεσμικό πλαίσιο διατήρησης της παγκόσμιας ειρήνης και ασφάλειας παραμένει από το 1945 η συνθήκη της Χάρτας των Ηνωμένων Εθνών και ο κρίσιμος ρόλος των πέντε μόνιμων μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας. Ο ΟΗΕ είναι ένας διακρατικός οργανισμός με τις γνωστές του θεσμικές αδυναμίες. Παραμένει όμως το θεσμικό πλαίσιο διατήρησης της παγκόσμιας ειρήνης και ασφάλειας. Ωστόσο, στη μεταψυχροπολεμική περίοδο παρατηρήθηκε μια Ευρωατλαντική προσπάθεια υπό την ηγεσία των ΗΠΑ, αλλά με αρκετά δυτικοευρωπαϊκά κράτη να συμπεριφέρονται “βασιλικότερα του βασιλέως”, καταστράτηγησης της Χάρτας στο μείζον ζήτημα του πολέμου.

Μια ριζική καινοτομία του βεσταφαλίσκου συστήματος μεταπολεμικά ήταν η προγραφή του πολέμου ως εργαλείου για την εξυπηρέτηση του εθνικού συμφέροντος. Οι πόλεμοι δεν εξαλείφθηκαν. Αλλά έγιναν παράνομοι. Και

34. Οι φιλοδοξίες της Τουρκίας για απόκτηση πυρηνικών όπλων έχουν μακρύ ιστορικό. Από δε τα τέλη της δεκαετίας του 1970 άρχισε μια σημαντική υπόγεια σχετική συνεργασία με το Πακιστάν που συνεχίζεται αδιάλειπτα μέχρι σήμερα. Πρόσφατα, με δηλώσεις του Προέδρου Ερντογάν για το πόσο είναι “άδικο” η χώρα του να μην κατέχει πυρηνικά όπλα, υπήρξε και σχετική δημοσιότητα. Βλ. π.χ. “Erdogan says it's unacceptable that Turkey can't have nuclear weapons”, Reuters September 4, 2019 και Colum Lynch, “Turkey Has Long Had Nuclear Dreams”, Foreign Policy Magazine, November 1, 2009.

35. Βλ. John J. Mearsheimer, “Why We Will Soon Miss the Cold War”, The Atlantic Monthly, August 1990. Το μεστό και προγνωστικό αυτό κείμενο, γραμμένο πριν την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, προειδεάζει για όσα συνέβησαν στα Βαλκάνια τη δεκαετία του 1990, υπογραμμίζει την σημασία του διπολικού συστήματος και κατοχής πυρηνικών όπλων για τη διατήρηση της ειρήνης και προειδοποιεί για επερχόμενους πολέμους στο αναδυόμενο πολυπολικό σύστημα, ακόμη και μέσα στην Ευρώπη. Βλ. και τα σχετικά του επιχειρήματα του στο “The Case for a Ukraine Nuclear Deterrent”, Foreign Affairs, Summer 1993.

32. Χώρες όπως π.χ. Τουρκία, Σαουδική Αραβία, Κατάρ, και με οπλίτες ένα συνοθύλευμα ιεροπολεμιστών.

33. Τα πέντε μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ νομιμοποιούνται να κατέχουν πυρηνικά όπλα, εφόσον α) παρέχουν προστασία σε μη πυρηνικές δυνάμεις και β) δεσμεύονται να εργαστούν για την τελική κατάργησή τους.

στιγματίστηκαν από τη διεθνή κοινή γνώμη. Ο αμερικανικός μονοπολισμός και γενικά οι συμπεριφορές Δυτικών κρατών να υποκαταστήσουν ουσιαστικά την Χάρτα σε ζητήματα ειρήνης και ασφάλειας με περιφερειακούς οργανισμούς, όπως το NATO, με “συνασπισμούς προθύμων κρατών” και με έωλα και επιλεκτικά επιχειρήματα περί “ανθρωπιστικών επεμβάσεων”, δεν συνηγορούν υπέρ θετικών εξελίξεων για το μέλλον.

Το ζήτημα του πολέμου παραμένει κεντρικό σε κάθε “τάξη πραγμάτων.” Και το ζητούμενο παραμένει η διασφάλιση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Το υπό διαμόρφωση πολυπολικό σύστημα θα διασφαλίζει τα παραπάνω αγαθά με τους βασικούς παραδοσιακούς τρόπους, δηλαδή την εξισορροπία και τον αντιγεγονιστικό, μέσω συμμαχιών και συνασπισμών. Λόγω, όμως, της πολυπλοκότητας του -με κατανάλωση των τεχνολογιών- η διασφάλιση ισορροπιών θα απαιτεί υψηλού βαθμού διπλωματικές δεξιότητες και όχι μόνο. Θα πρέπει να υπάρχει συνεχής συνειδητοποίηση του διακυβεύματος.

Η διασπορά των πυρηνικών όπλων μπορεί ακόμη να αποφευχθεί με πρωτοβουλίες των πέντε μόνιμων μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας. Ωστόσο, με τα σημερινά δεδομένα ενός ήδη σε εξέλιξη νέου Ψυχρού Πολέμου μεταξύ “ατλαντιστών” και “ευρασιασιατών,” οι προοπτικές είναι πενιχρές. Εκτιμώ πως στο νέο πολυπολικό σύστημα θα υπάρξει διασπορά

πυρηνικών όπλων και η ευχή είναι να λειτουργήσει εξίσου αποτελεσματικά ο ορθολογισμός στην διαχείριση της κατοχής τους, όπως και στο διπολικό σύστημα της περιόδου 1945-1991.

Περιορίζομαι στα παραπάνω δυο κρίσιμα σημεία ως προς τα μελλούμενα, δηλαδή το θεσμικό πλαίσιο διατήρησης της ειρήνης και στο ζήτημα της διασποράς πυρηνικών όπλων. Ωστόσο, υπάρχουν και πολλά άλλα.

Στην Ευρώπη, για παράδειγμα, που οικονομικά και γεωπολιτικά θα διατηρήσει σημαντικό εκτόπισμα σε ένα πολυπολικό σύστημα, το κρίσιμο ερώτημα αφορά στον ρόλο των ΗΠΑ. Θα διατηρήσει η Ουάσινγκτον την υπέρμετρη επιρροή της, ή θα ισχύσουν τα περί απόσυρσης, “νέο-απομονωτισμού” και των εκλογικών δεσμεύσεων, αλλά και συνεχών διακηρύξεων του Προέδρου Τράμπ για τερματισμό των “ατέρμωνων πολέμων” (“endless wars”) των ΗΠΑ και επαναπατρισμό αμερικανών στρατιωτών από τα διάφορα μέτωπα; Αν ισχύει ήδη το τελευταίο, τότε πρέπει να μας εξηγηθεί τι συμβαίνει, για παράδειγμα, στις σχέσεις Βαρσοβίας και Ουάσινγκτον που αναπτύσσονται ραγδαία σε όλα τα επίπεδα, συμπεριλαμβανομένης και της αμερικανικής στρατιωτικής παρουσίας στην Πολωνία.³⁶ (Το ίδιο ισχύει και για τη Μέση Ανατολή. Με την υφιστάμενη στρατηγική σχέση ΗΠΑ-Ισραήλ και την προοπτική απόκτησης πυρηνικών όπλων από το Ιράν, είναι δυνατόν να υπάρξει αμερικανική απουσία από την περιοχή;)

Η εκτίμησή μου είναι πως η Ουάσινγκτον δεν θα εγκαταλείψει τους Νατοϊκούς μηχανισμούς οι οποίοι της προσφέρουν ένα πολύ φθηνό εργαλείο άσκησης επιρροής σε ένα ιστορικό και γεωπολιτικό χώρο μείζονος σημασίας. Αυτό, όμως, εξυπηρετεί και τους ατλαντικούς της εταίρους. Και αυτοί βολεύονται ως “λαθρεπιβάτες” στο αμερικανικό άρμα ασφαλείας. Συνεπώς, τα περί “αυτόνομης ευρωπαϊκής άμυνας και ασφάλειας” και τα περί “Ευρωστρατού” κλπ., θα παραμείνουν βολικές και χρήσιμες γραφειοκρατικές ασκήσεις, συνεχίζοντας μια υφιστάμενη παράδοση.

Υπάρχει, όμως, ένα ενδεχόμενο που μπορεί να δημιουργήσει καινούργια δεδομένα στη Ευρώπη και για το οποίο υπάρχουν προηγούμενα. Και αυτό είναι μια προσέγγιση της ενωμένης πλέον Γερμανίας και της Ρωσίας, με ή χωρίς τη συμμετοχή της Γαλλίας. Πέραν της πολιτικής Μπίσμαρκ έναντι στην τσαρική Ρωσία, υπάρχει και αυτή της περιόδου 1919-1939. Το κρίσιμο ερώτημα είναι: θα υπάρξει ένα νέο Ραπάλο;³⁷ Το ζήτημα δεν είναι ιδεολογικό. Είναι κατεξοχήν γεωπολιτικό, όπως ήταν ανέκαθεν. Το θέτω ως ερώτημα που δεν είναι εύκολο να απαντηθεί. Όμως, για να υπάρξει ένα νέο Ραπάλο, η Γερμανία πρέπει να είναι ισχυρή και αυτόνομη στρατιωτικά. Μήπως μια Γερμανία με πυρηνικά όπλα;

“Μην προφητεύεις, ειδικά σε ό,τι αφορά στο μέλλον”, είναι η αμερικανική εκδοχή ενός γνωστού αφορισμού. Στο μεσοδιάστημα, ο τυφλοπόντικας

της ιστορίας φτιάχνει τα λαγούμια του αθόρυβα και εμφανίζεται αναπάντεχα και απρόσμενα. Η σύγχρονη εκδοχή της μαρξιστικής αυτής ρήσης είναι το φαινόμενο εμφάνισης “Μαύρου ή Μαύρων Κύκνων.” Ωστόσο, το παρελθόν παραμένει οδηγός για τα μελλούμενα, παρά το γεγονός πως επανειλημμένα έχει αποδειχθεί καταστροφικός οδηγός πολιτικών επιλογών. Σε κάθε περίπτωση αδυνατούμε να το αγνοήσουμε.

Πάμε όντως πίσω σε ένα πολυπολικό σύστημα, πολύ πιο περίπλοκο από τα προηγούμενα; Θα ξαναυπάρξει ένα “διευθυντήριο”; Λίγα “περιφεριακά” τέτοια; Η ευχή είναι το συλλογικό τίμημα για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας να είναι όσο το δυνατό περιορισμένο. Αυτή είναι μια κλισέ τοποθέτηση αλλά δεν υπάρχει άλλη. Είναι πολλοί οι μεταβλητές στην εξέλιξη.

Δεν είναι μόνο τα ισχυρά κράτη -πέραν των ΗΠΑ, Ρωσίας και Κίνας- που θα διαμορφώσουν την καινούργια τάξη πραγμάτων. Είναι και η αυτόνομη δυναμική άλλων εξελίξεων, όπως της τεχνολογίας, της οικονομίας και του περιβάλλοντος, του δημογραφικού, καθώς και οραμάτων -θεμιτών, ματαιόδοξων και μεταφυσικών. Είναι και τα απρόσμενα γεγονότα και εξελίξεις. Οψόμεθα.

36. Το ερώτημα είναι: Θα υπάρξει επαναπατρισμός αμερικανικών στρατευμάτων ή η μεταφορά τους σε άλλα μέτωπα στο πλαίσιο μιας πολιτικής του Προέδρου Τράμπ να πειθανάγκασε παραδοσιακούς της συμμάχους όπως Γερμανία, Ν.Κορέα και Ιαπωνία να αυξήσουν το ποσοστό της συνεισφορά τους στην άμυνα, το οποίο ιστορικά οι αμερικανοί θεωρούν, πως είναι χαμηλό; Αλλά ο Τράμπ το έχει αναγάγει σε μείζον θέμα. Στην πιο πρόσφατη περίπτωση για πρόθεση απόσυρσης εννέα περίπου χιλιάδων στρατιωτών από τη Γερμανία, αυτοί θα επαναπατρισθούν, ή θα οδεύουν προς Πολωνία; Δες σχετικά Michael R.Gordon and

Gordon Lubold, “Trump to Pull Thousands of U.S. Troops from Germany”, The Wall Street Journal, June 5, 2020, και Reuters, “Warsaw hopes some U.S. troops based in Germany will be moved to Poland”.

37. Η σχετική αμοιβαία συνθήκη φιλίας και συνεργασίας της ηττημένης Γερμανίας και της απομονωμένης Σοβιετικής Ένωσης του 1922, η οποία αναστάτωσε τις λοιπές ευρωπαϊκές δυνάμεις.

Το τέλος της κρίσης του Κατάρ και οι πολιτικές μετατοπίσεις στον αραβο-περσικό Κόλπο και την Μέση Ανατολή

3

Βιβή Κεφαλά

Καθηγήτρια Διεθνών
Σχέσεων στην ευρύτερη
Μέση Ανατολή και την
Βόρεια Αφρική,
Τμήμα Μεσογειακών
Σπουδών,
Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Η μεσανατολική πολιτική του Ντόναλντ Τράμπ, ανέτρεψε πάγιες θέσεις της πολιτικής των ΗΠΑ, στοχεύοντας στα εξής: στην διατήρηση της αμερικανικής ηγεμονίας στην ευρύτερη Μέση Ανατολή και τον αραβο-περσικό Κόλπο, χωρίς, όμως, το ανάλογο κόστος, την αντιμετώπιση του Ιράν, το οποίο συνέχιζε να θεωρεί εμπόδιο για την ευόδωση των αμερικανικών στόχων στην περιοχή, στην άνευ όρων στήριξη του Ισραήλ, καθώς και στην προσέγγιση Σαουδικής Αραβίας - Ισραήλ, αφού και οι δύο χώρες αντιλαμβάνονταν το Ιράν ως απειλή εναντίον τους, ιδίως μετά τις αραβικές εξεγέρσεις του 2011.¹ Έτσι, θα αναβίωνε η λεγόμενη πολιτική των δύο πυλώνων στον Κόλπο², προσαρμοσμένη στις σύγχρονες συνθήκες, πράγμα που σήμαινε ότι την θέση του Ιράν θα έπαιρνε το Ισραήλ.

Οι προσπάθειες για την επίτευξη των στόχων αυτών άρχισαν με τον εξαναγκασμό των πετρομοναρχιών του Κόλπου σε υπέρογκες αγορές αμερικανικών οπλικών συστημάτων³ και συνεχίστηκαν με την παρουσίαση της λεγόμενης Συμφωνίας του αιώνα, το

1. Κεφαλά Β. Ιράν - Ισραήλ: από την συνεργασία στην σύγκρουση. στο Κεφαλά Β. - Τσαρδανίδης Χαρ. (επιμ.) *Ιράν: Πολιτική, οικονομία, διεθνείς και περιφερειακές σχέσεις*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2014, σσ.389 - 416.
2. Khan M. N., The US Policy towards the Persian Gulf: Continuity and Change. *Strategic Analysis*, May 2001, Vol. XXV, No. 2. [Διαθέσιμο εδώ](#) (πρόσβαση: 28/07/2021).
3. *Le Parisien*, «Plus de 380 milliards» de dollars de contrats signés entre les Etats-Unis et l'Arabie saoudite. Le 20 mai 2017 [διαθέσιμο εδώ](#). (πρόσβαση: 15/06/2021).

2019, ώστε να κλείσει το μείζον πρόβλημα της περιοχής, δηλαδή το Παλαιστινιακό, προς όφελος του Ισραήλ. Στο μεταξύ, όμως, η πολιτική Τράμπ παροξύνει τις σχέσεις μεταξύ των κρατών - μελών του Συμβουλίου Συνεργασίας του Κόλπου⁴ και έτσι τον Ιούνιο του 2017, ξεσπάει η δεύτερη κρίση του Κατάρ, το οποίο κατηγορείται, μεταξύ άλλων, ότι υποθάλλει την ισλαμική τρομοκρατία και του υποβάλλονται, υπό μορφήν τελεσιγράφου, δεκατρείς όροι, τους οποίους το Κατάρ απέρριψε ως απαράδεκτους. Στην πραγματικότητα, η κρίση του 2017 ήταν η αντίδραση, Αράβων και Αμερικανών, στην πολιτική του Κατάρ, τόσο εξ αιτίας των αλλαγών στο εσωτερικό της χώρας, όπως για παράδειγμα η δημιουργία του τηλεοπτικού σταθμού Αλ Τζαζίρα, όσο και εξαιτίας της εξωτερικής του πολιτικής, κυρίως όσον αφορά την προσέγγιση με την Τουρκία, αλλά και το Ιράν για την συνεκμετάλλευση των πλουσιότατων υποθαλάσσιων κοιτασμάτων φυσικού αερίου του νοτίου Πάρς⁵.

Παρά τον δρακόντειο αποκλεισμό του, το Κατάρ κατάφερε να αντεπεξέλθει χάρη στην αμέριστη υποστήριξη της Τουρκίας και του Ιράν, πράγμα που σήμαινε αφ' ενός την εσωτερική ενίσχυση του καθεστώτος και αφ' ετέρου ότι δύο μη αραβικές χώρες αποκτούσαν βαρύνοντα ρόλο στον Κόλπο, όπως επίσης και στην συριακή κρίση. Μάλιστα, το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την ενίσχυση της Μουσουλμανικής Αδελφότητας η οποία, μετά το 2011,

αποτελεί σημαντικό αντίπαλο για το Ριάντ, συνιστούν παράγοντες που εξηγούν την πολιτική στροφή της Σαουδικής Αραβίας για την οποία η πτώση του καθεστώτος Άσαντ, μέχρι το 2018, αποτελούσε ζητούμενο, αλλά όχι πια⁶. Την ίδια ώρα, η θέση της Σαουδικής Αραβίας γίνεται όλο και πιο δύσκολη, δεδομένου ότι παραμένει εγκλωβισμένη στον πόλεμο που άρχισε το 2015 εναντίον των σιιτών Χούθι στην Υεμένη, ενώ οι αραβικές χώρες που συμμετείχαν, όπως η Αίγυπτος, άρχισαν να αποσύρουν τις δυνάμεις τους. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ο Πρόεδρος Τράμπ παρουσίασε την νέα του πρωτοβουλία, τις λεγόμενες Συμφωνίες του Αβραάμ, στοχεύοντας στην πλήρη αποκατάσταση των σχέσεων αραβικών κρατών με το Ισραήλ. Έτσι, στις 15 Σεπτεμβρίου 2020, το Ισραήλ υπέγραψε τις εν λόγω Συμφωνίες με το Μπαχρέϊν και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και στις 22 Δεκεμβρίου με το Σουδάν και το Μαρόκο. Οι Συμφωνίες αυτές μπορεί να κατακερματίζουν τον αραβικό κόσμο και να μειώνουν ακόμα περισσότερο τις δυνατότητές του, αλλά φαίνονται επωφελείς για τα συμβαλλόμενα μέρη. Για το Ισραήλ, η υπογραφή των Συμφωνιών του Αβραάμ αίρει σταδιακά την απομόνωσή του από τον αραβικό κόσμο, αποκομίζοντας παράλληλα οικονομικά οφέλη αλλά και τοπικά ερείσματα εναντίον του Ιράν⁷, όπως συμβαίνει με το Μπαχρέϊν και τα ΗΑΕ, που θεωρούν ότι οι εξεγέρσεις του 2011 στον αραβο - περσικό Κόλπο

4. Ulrichsen K. C., What's going on with Qatar? In: The Qatar Crisis, *POMEPS Briefings* 31, October 2017, pp.6-8.
5. Chaker R., « Retour sur la crise du Golfe de 2017 », *Politique étrangère*, No 3, 2017, pp. 73-83.
6. Ayton M. Times have changed': Saudi Arabia-Syria in rapprochement talks. Al Jazieera, June 8, 2021. [Διαθέσιμο εδώ](#) (πρόσβαση: 10/07/2021).
7. Guzansky Y. - Marshall Z., The Abraham Accords: Immediate Significance and Long-Term Implications. *Israel Journal of Foreign Affairs*, Volume 14, 2020 - Issue 3, pp. 379-389. Dazi - Heni F., The Gulf States and Israel after Abraham Accords. *Arab Reform Initiative*, November 6, 2020. [Διαθέσιμο εδώ](#) (πρόσβαση: 12/03/2022).

οφείλονται σε ιρανική υποκίνηση. Όσο για το Σουδάν κέρδισε την διαγραφή του από τον κατάλογο των χωρών που υποθάλπουν την ισλαμική τρομοκρατία και μπορεί να ελπίζει σε εξωτερική οικονομική βοήθεια, ενώ το Μαρόκο πήρε ως αντάλλαγμα την αμερικανική αναγνώριση της κυριαρχίας του στην Δυτική Σαχάρα⁸.

Λίγες ημέρες μετά, στις 5 Ιανουαρίου 2021, δηλαδή την παραμονή της έναρξης της 41^{ης} Συνόδου Κορυφής του Συμβουλίου Συνεργασίας του Κόλπου, το Κουβέϊτ, που λειτουργούσε ως μεσολαβητής στην κρίση του Κατάρ, ανακοίνωσε την συμμετοχή του Εμιράτου στην Σύνοδο, προσθέτοντας ότι η Σαουδική Αραβία, τα ΗΑΕ, το Μπαχρέϊν και η Αίγυπτος συμφώνησαν στην πλήρη εξομάλυνση των σχέσεών τους με το Κουβέϊτ.⁹

Θα μπορούσε κανείς να θεωρήσει ότι οι Συμφωνίες του Αβραάμ, αλλά και η λήξη της κρίσης με το Κατάρ, αποτελούν ένα βήμα προς την ειρήνη και την σταθερότητα στην περιοχή, ωστόσο ο δρόμος είναι ακόμα πολύ μακρύς, διότι μπορεί να εξομαλύνθηκαν οι σχέσεις του Κατάρ με τις χώρες που συμμετείχαν στον αποκλεισμό του, αλλά κανένα από τα υπάρχοντα προβλήματα δεν επιλύθηκε.¹⁰ Αντιθέτως, η εκατέρωθεν καχυποψία συνεχίζεται εξαιτίας του ενδο-αραβικού Ψυχρού Πολέμου, ενώ εμφανίστηκαν

και νέες αντιπαλότητες, όπως αυτή μεταξύ Σαουδικής Αραβίας και ΗΑΕ. Εξ άλλου, το Ριάντ, που αντιμετωπίζει εσωτερικά προβλήματα, μεταξύ των οποίων η πτώση των πωλήσεων πετρελαίου λόγω του κορωνοϊού, δεν είναι το μικρότερο, συνεχίζει να θεωρεί το Ιράν ως βασικό του αντίπαλο, αν μη τι άλλο διότι συνεχίζει τον πόλεμο εναντίον των Χούθι, των οποίων οι στρατιωτικές δυνατότητες ενισχύονται.¹¹

Τα προβλήματα ασφάλειας για την Σαουδική Αραβία αυξάνονται, καθώς οι ΗΠΑ υπό τον Πρόεδρο Μπάιντεν φαίνονται αποφασισμένες να στρέψουν την προσοχή τους στην αντιμετώπιση της Ρωσίας και της Κίνας, την αυξανόμενη ισχύ των οποίων αντιλαμβάνονται ως απειλή εναντίον τους. Ταυτόχρονα, όμως, θέλοντας να συνεχίσουν να ασκούν επιρροή στην Μέση Ανατολή και τον Κόλπο, επιδιώκουν την εξομάλυνση των αντιπαλοτήτων και την σταθεροποίηση χωρών, όπως το Ιράκ ή η Υεμένη, αλλά για να συμβεί αυτό θα πρέπει τόσο οι ΗΠΑ, όσο και οι περιφερειακοί τους σύμμαχοι να συνομιλήσουν με το Ιράν.¹² Ως εκ τούτου, οι διπλωματικές επαφές μεταξύ Σαουδικής Αραβίας και Ιράν που άρχισαν τον Απρίλιο του 2021 στην Βαγδάτη¹³, μπορούν να γίνουν αντιληπτές τόσο υπό το πρίσμα των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν Τεχεράνη

και Ριάντ¹⁴, όσο και υπό το πρίσμα της διαφαινόμενης, σχετικής τουλάχιστον, αποστασιοποίησης των ΗΠΑ από τον Κόλπο και την Μέση Ανατολή.

Όπως προκύπτει, όλοι οι περιφερειακοί δρώντες, καθώς και οι ΗΠΑ, έχουν κάθε λόγο να προωθήσουν τον διάλογο και να κάνουν κινήσεις καλής θέλησεως, όπως λ.χ. το Ιράν στο ζήτημα της Υεμένης.¹⁵ Όμως, από τον διάλογο μέχρι την αποκατάσταση των σχέσεων και την σταθεροποίηση της Μέσης Ανατολής και του Κόλπου υπάρχει μεγάλη απόσταση, δεδομένου ότι οι σχέσεις των χωρών της περιοχής είναι ιδιαίτερα περίπλοκες, τα διακυβεύματα είναι σημαντικά και αφορούν τόσο την ισχύ και την περιφερειακή τους πολιτική, όσο και την οικονομία.¹⁶ Παράλληλα, η εικόνα απειλής παραμένει ή έχει μεγεθυνθεί¹⁷, οι πόλεμοι δι' αντιπροσώπων συνεχίζονται, η σύγκρουση μεταξύ κοσμικών και ισλαμικών δυνάμεων εντείνεται. Έτσι, η λήξη της κρίσης του Κατάρ μπορεί να θεωρηθεί ως μία έκφανση των μετατοπίσεων που παρατηρούνται στην Μέση Ανατολή και τον Κόλπο και, μάλιστα, την στιγμή που το διεθνές σύστημα βρίσκεται σε μετάβαση, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τις περιφερειακές ισορροπίες.

8. Shmuel E. et al. The Economic-Strategic Dimension of the Abraham Accords. *Institute for National Security Studies*, No.1388, 12 October 2020. [Διαθέσιμο εδώ](#) (πρόσβαση: 06/12/2021).

9. Qatar crisis: Saudi Arabia and allies restore diplomatic ties with emirate. January 5, 2021. [Διαθέσιμο εδώ](#) (πρόσβαση: 12/04/2021).

10. Ramani S., The Qatar Blockade Is Over, but the Gulf Crisis Lives On. *Argument*, January 27, 2021, [Διαθέσιμο εδώ](#) (πρόσβαση: 12/04/2021).

11. Βλ. μεταξύ άλλων το πλήγμα των Χούθι στις εγκαταστάσεις της ARAMCO στην Τζέντα. *Εφημερίδα των Συντακτών*, 23.11.2020.

12. A Time for Talks: Toward Dialogue between the Gulf Arab States and Iran, *Crisis Group Middle East Report*, No 226, 2021.

13. Iraq president confirms hosting Saudi, Iran talks, *Middle East Monitor*, May 6, 2021. [Διαθέσιμο εδώ](#) (πρόσβαση: 10/05/2021).

14. Parsi T., Why Mohammed bin Salman Suddenly Wants to Talk to Iran. *Argument*, April 29, 2021, [Διαθέσιμο εδώ](#) (πρόσβαση: 15/05/2021).

15. Iran backs Yemen ceasefire after talks with Houthi spokesman. *Middle East Monitor*, April 29, 2021. [Διαθέσιμο εδώ](#) (πρόσβαση: 10/05/2021).

16. Για παράδειγμα, το Ιράν και η Σαουδική Αραβία δεν βρίσκονται σε αντιπαλότητα μόνο όσον αφορά ζητήματα περιφερειακής ηγεμονίας και ασφάλειας αλλά και στην διεθνή αγορά ενέργειας. Βλ. Shokri O., The Iran-Saudi Arabia normalization process. *Middle East Monitor*, May 8, 2021. [Διαθέσιμο εδώ](#) (πρόσβαση: 20/05/2021).

17. Iran-Saudi rapprochement a serious breach in Israel's anti-Iran front, study says. *Middle East Monitor*, May 7, 2021. [Διαθέσιμο εδώ](#) (πρόσβαση: 20/06/2021).

«Παραμένει η Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας κατάλληλη να επιτύχει τους στόχους της τον 21ο αιώνα;» Μερικές Σκέψεις για την Έκθεση της Αγγλικής Βουλής των Λόρδων

4

Σοφία Γαλάνη

Επίκουρη Καθηγήτρια
Διεθνούς Δικαίου,
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Φέτος συμπληρώνονται 40 χρόνια από την υιοθέτηση της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (Σύμβαση ΔΘ).¹ Αυτή η χρονιά ορόσημο είναι μια ευκαιρία να αναλογιστούμε τις επιτυχίες, αλλά και τις αδυναμίες της Σύμβασης ΔΘ, με στόχο να κατανοήσουμε το ρόλο που καλείται να διαδραματίσει στα επόμενα χρόνια. Ένα πρώτο σημαντικό βήμα προς αυτή την κατεύθυνση έγινε από την Επιτροπή Διεθνών Σχέσεων και Άμυνας της αγγλικής Βουλής των Λόρδων, η οποία προέβη σε μία ενδελεχή εξέταση της Σύμβασης ΔΘ, με στόχο να απαντηθεί το ακόλουθο ερώτημα: «Παραμένει η Σύμβαση ΔΘ κατάλληλη να επιτύχει τους στόχους της τον 21ο αιώνα;»² Στη διαδικασία συμμετείχαν περισσότεροι από 50 ειδικοί σε θέματα δικαίου της θάλασσας από τη διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα, υπουργεία της αγγλικής κυβέρνησης και ΜΚΟ.³

Η Επιτροπή παρουσίασε τα πορίσματα της εξέτασης σε μια εκτενή έκθεση, η οποία δημοσιεύθηκε

1. Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας, Μοντέγκο Μπαϊϋ, 10 Δεκεμβρίου 1982, τέθηκε σε ισχύ στις 16 Νοεμβρίου 1994.
2. House of Lords, International Relations and Defence Select Committee Inquiry, "UNCLOS: fit for purpose in the 21st century?" <https://committees.parliament.uk/work/1557/unclos-fit-for-purpose-in-the-21st-century>.
3. Ibid.

το Μάρτιο του 2022.⁴ Είχα την τιμή να συμμετέχω στην προετοιμασία της εν λόγω εξέτασης, καθώς και να απαντήσω σε ερωτήσεις των Λόρδων σχετικά με τη Σύμβαση ΔΘ.⁵ Αν και η έκθεση και τα πορίσματα της Επιτροπής απευθύνονται πρωτίστως στην αγγλική κυβέρνηση, θεωρώ πως η έκθεση έχει ευρύτερη σημασία για όσους ασχολούνται με το δίκαιο της θάλασσας. Αξίζει, λοιπόν, να προβούμε σε μία ανάλυση των πορισμάτων της, με στόχο μια αποτίμηση του ρόλου που έχει διαδραματίσει η Σύμβαση ΔΘ εδώ και 40 χρόνια και μια πρόβλεψη για το ρόλο της στο μέλλον.

Θαλάσσια Ασφάλεια

Η Επιτροπή θέλησε να ξεκινήσει την εξέταση με ένα ζήτημα, το οποίο έχει τύχει μεγάλης προσοχής τα τελευταία χρόνια και επανέλαβε ουσιαστικά την ερώτηση αν η Σύμβαση ΔΘ επιτρέπει στα Κράτη να διασφαλίσουν τους ωκεανούς ή θέτει εμπόδια στα εγχειρήματά τους για τη διασφάλιση των ωκεανών.⁶ Ο όρος «θαλάσσια ασφάλεια», αν και χρησιμοποιείται ευρέως, δεν ορίζεται με σαφήνεια με αποτέλεσμα να έχει αποκτήσει πολλαπλές ερμηνείες. Η χρήση του όρου συνδέεται με ζητήματα εθνικής και ανθρώπινης ασφάλειας, την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος, την οικονομι-

κή ανάπτυξη και διασυνοριακά εγκλήματα, όπως η πειρατεία, η τρομοκρατία, η παράνομη αλιεία και το εμπόριο λευκής σαρκός.⁷ Κάποια από αυτά τα ζητήματα ρυθμίζονται από τη Σύμβαση ΔΘ, όπως για παράδειγμα η μόλυνση του θαλάσσιου περιβάλλοντος (Μέρος XII) και η πειρατεία (άρθρα 100-107). Οι ειδικοί τόνισαν πως οι θαλάσσιες ζώνες δικαιοδοσίας, όπως αυτές ορίζονται από τη Σύμβαση ΔΘ, επιτρέπουν στα Κράτη να υιοθετούν και να εφαρμόζουν εσωτερική νομοθεσία, με στόχο την πρόληψη και την καταστολή παράνομων δραστηριοτήτων.⁸ Παρόλα αυτά, οι αρμοδιότητες των παράκτιων Κρατών περιορίζονται όσο κάποιος απομακρύνεται από την ακτή, με αποτέλεσμα να παρατηρούνται κενά στις προσπάθειες διασφάλισης των θαλασσών.⁹ Για παράδειγμα, ένα παράκτιο Κράτος μπορεί να λάβει μέτρα για την πρόληψη και καταστολή τρομοκρατικών ενεργειών στα χωρικά του ύδατα, αλλά δεν μπορεί να λάβει αντίστοιχα μέτρα στην ΑΟΖ του ή στην ανοικτή θάλασσα. Έμφαση δόθηκε, επίσης, στη δικαιοδοσία των Κρατών σημαίας, η οποία, αν και ξεχωρίζει ως μία βασική αρχή του δικαίου της θάλασσας απαραίτητη για την διασφάλιση της ελεύθερης ναυσιπλοΐας, δημιουργεί σημαντικά κενά στη θαλάσσια ασφάλεια, ιδιαίτερα στην περίπτωση των Κρατών με ανοικτά

4. House of Lords, International Relations and Defence Select Committee, 2nd Report of Session 2021-2022, "UNCLOS: the law of the sea in the 21st century", 1 March 2022, [διαθέσιμο εδώ](#).
5. International Relations and Defence Committee, Corrected oral evidence: UNCLOS: fit for purpose in the 21st century?, Witnesses Dr Sofia Galani & Professor Natalie Klein, 3 November 2021, [διαθέσιμο εδώ](#).
6. Malcolm Evans & Sofia Galani (eds.), *Maritime Security and the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea: Help or Hindrance?* (EE, 2020).
7. Natalie Klein, *Maritime Security and the Law of the Sea* (OUP, 2011) p. 2, Christian Bueger, "What Is Maritime Security?", *Marine Policy*, 2015, p. 159, HoL Report, βλ. υποσημείωση 4, §§ 61-63, 98-82.
8. HoL Report, βλ. υποσημείωση 4, §§ 65-67.
9. Ibid.

νολόγια.¹⁰ Είναι πλέον αναμφισβήτητο πως τα πλοία τα οποία δεν συμμορφώνονται με τους κανόνες διεθνούς δικαίου, προτιμούν να χρησιμοποιούν σημαίες ευκαιρίας, καθώς τα Κράτη σημαίας αδυνατούν ή αδιαφορούν να εφαρμόσουν αυτούς τους κανόνες στα πλοία που φέρουν τη σημαία τους.¹¹ Το πρόβλημα αυτό είναι ιδιαίτερα αισθητό στην ανοιχτή θάλασσα, όπου σύμφωνα με τη Σύμβαση ΔΘ τα πλοία υπόκεινται στην αποκλειστική δικαιοδοσία του Κράτους σημαίας και, ως αποτέλεσμα καθίσταται εξαιρετικά δύσκολο να αντιμετωπιστούν παράνομες δραστηριότητες (άρθρο 92 Σύμβαση ΔΘ).

Κλιματική Αλλαγή

Το επόμενο ζήτημα με το οποίο ασχολήθηκε η Επιτροπή αφορά την κλιματική αλλαγή και την άνοδο της στάθμης των θαλασσών.¹² Εκ των πραγμάτων, η κλιματική αλλαγή δεν ήταν ένα ζήτημα το οποίο θα μπορούσε να απασχολήσει τα Κράτη την περίοδο την οποία συντάχθηκε η Σύμβαση ΔΘ, καθώς δεν είχαν γίνει αισθητές οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και, ως εκ τούτου, δεν υπάρχουν σχετικές αναφορές στο κείμενό της. Παρόλα αυτά, η συνεχώς αυξανόμενη στάθμη των

θαλασσών προβλέπεται να έχει σημαντική επίπτωση στα όσα ορίζει η Σύμβαση ΔΘ για τα θαλάσσια σύνορα.¹³ Πολλές από τις υπάρχουσες γραμμές βάσεις θα βρεθούν κάτω από το νερό, με αποτέλεσμα να τίθεται το ερώτημα αν αυτές θα πρέπει να οριστούν εκ νέου και αν, κατά συνέπεια, θα πρέπει να μετατοπιστούν και τα υπάρχοντα θαλάσσια σύνορα. Κράτη, κυρίως στον Ειρηνικό Ωκεανό, των οποίων η ύπαρξή τους απειλείται από την αυξανόμενη στάθμη των θαλασσών έχουν προτείνει να διατηρηθούν οι γραμμές βάσεις ως έχουν, χωρίς, ωστόσο, την απουσία αντίλογου που υποστηρίζει ότι η διατήρηση των γραμμών βάσης για βράχους, νησιά και ακτές που βρίσκονται κάτω από το νερό θα αντίκειται στα όσα ορίζει η Σύμβαση.¹⁴ Συγχρόνως, υπάρχουν και εκείνα τα Κράτη τα οποία κρατούν θέση αναμονής στο εν λόγω ζήτημα, όπως για παράδειγμα το Ηνωμένο Βασίλειο.¹⁵

Ανθρώπινα Δικαιώματα στη Θάλασσα

Ένα τρίτο ζήτημα το οποίο κέντρισε το ενδιαφέρον της Επιτροπής αφορά την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη θάλασσα.¹⁶ Κατά τη διάρκεια της συζήτησης κατέστη σαφές πως οι

παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη θάλασσα με θύματα ναυτικούς, αλιείς, πρόσφυγες, επιβάτες τουριστικών πλοίων, και όσους συλλαμβάνονται στη θάλασσα πληθαίνουν.¹⁷ Παρά τους ισχυρισμούς ορισμένων Κρατών ότι η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη θάλασσα μπορεί να επιτευχθεί μέσω των συμβάσεων της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, όπως για παράδειγμα μέσω της Σύμβασης Ναυτικής Εργασίας του 2006, έχει διευκρινιστεί πως οι εν λόγω συμβάσεις αφορούν μόνο όσους εργάζονται στη θάλασσα, αφήνοντας χωρίς καμία νομική προστασία τα υπόλοιπα θύματα.¹⁸ Την ίδια στιγμή, η Σύμβαση ΔΘ έχει ελάχιστες αναφορές στην προστασία των ανθρώπων στη θάλασσα, οι οποίες περιορίζονται κυρίως στην προστασία της ζωής και της ελευθερίας (βλέπε για παράδειγμα άρθρα 94, 98, 292).¹⁹ Όπως χαρακτηριστικά σχολίασε ο Καθηγητής Sir Malcom Evans κατά τη διάρκεια της εξέτασης, «η Σύμβαση ΔΘ προστατεύει περισσότερο τα ψάρια απ' ό,τι τους ανθρώπους».²⁰ Παρότι είναι κοινώς αποδεκτό πως η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν ενέπιπτε στους στόχους της Σύμβασης ΔΘ και η απουσία σχετικών διατάξεων είναι απολύτως δικαιολογημένη, υπήρξε ομοφωνία των ειδικών πως η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι πλέον ένα σημαντικό πρόβλημα, το οποίο απαιτεί άμεση λύση. Οι ειδικοί

τόνισαν πως, δυστυχώς, η λύση αυτή δεν μπορεί να προκύψει από τη Σύμβαση ΔΘ, η οποία πέρα από την έλλειψη σχετικών διατάξεων, έχει αναπτύξει ένα σύστημα δικαιοδοσίας, το οποίο δεν συμβαδίζει με τη δικαιοδοσία, όπως αυτή ερμηνεύεται και εφαρμόζεται στο διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.²¹ Για παράδειγμα, η Σύμβαση ΔΘ δεν επιτρέπει σε ένα παράκτιο Κράτος να ανακόψει το δικαίωμα αβλαβούς διέλευσης ενός αλλοδαπού πλοίου πάνω στο οποίο διαπράττονται παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων (άρθρα 18, 19), αν και τα θύματα βρίσκονται εντός της δικαιοδοσίας του σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι το παράκτιο Κράτος έχει την υποχρέωση να προστατεύσει τα δικαιώματά τους.²² Οι δυσκολίες του να συμβιβάσουμε αυτούς τους δύο τομείς δικαίου στην πράξη οδήγησαν τους ειδικούς να καταλήξουν στο συμπέρασμα πως η λύση στο πρόβλημα των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη θάλασσα θα πρέπει να αναζητηθεί πέρα από το πλαίσιο της Σύμβασης ΔΘ.

Μη επανδρωμένα θαλάσσια οχήματα

Το ερώτημα αν η Σύμβαση ΔΘ είναι σε θέση να ρυθμίσει τη χρήση νέας τεχνολογίας στη θάλασσα απαντήθη-

10. HoL Report, βλ. υποσημείωση 4, §§ 68-81.

11. Sam Bateman, "The Role of Flag States" in Robin Warner & Stuart Kaye (eds.), *Routledge Handbook of Maritime Regulation and Enforcement* (Routledge, 2016) 43.

12. International Law Commission, Sea-level rise in relation to international law, [διαθέσιμο εδώ](#), Davor Vidas et al (eds.), *International Law and Sea Level Rise, Report of the International Law Association Committee on International Law and Sea Level Rise* (Brill, 2019).

13. HoL Report, βλ. υποσημείωση 4, §§ 115-126.

14. Pacific Islands Forum, Declaration on Preserving Maritime Zones in the Face of Climate Change-Related Sea-Level Rise (6 August 2021) [διαθέσιμο εδώ](#).

15. HoL Report, βλ. υποσημείωση 4, § 124.

16. Irene Papanicolopulu, *International Law and the Protection of People at Sea* (OUP, 2018), Sofia Galani, "Assessing Maritime Security and Human Rights: The Role of the EU and Its Member States in the Protection of Human Rights in the Maritime Domain" (2020) 35 *International Journal of Marine and Coastal Law* 325-347, Sofia Galani, "Port Closures and Persons at Sea in International Law" *International and Comparative Law Quarterly*, 2021, 605-633.

17. HoL Report, βλ. υποσημείωση 4, § 173. S Haines, 'Developing Human Rights at Sea' (2021) 35 *Ocean Yearbook* 1.

18. Sofia Galani, "The First Parliamentary Debate on Human Rights at Sea: One Step Forward, Two Steps Back?", *EJIL: Talk!*, 10 July 2021, [διαθέσιμο εδώ](#), Sofia Galani & Kevin Judkins, "Discriminating against Your Own Nationals: The Peculiar Case of New Zealand Seafarers", *EJIL: Talk!*, 23 November 2021, [διαθέσιμο εδώ](#).

19. HoL Report, βλ. υποσημείωση 4, §§ 174-175.

20. "[UNCLOS] has more to say about protecting fish than about protecting people", HoL Report, βλ. υποσημείωση 4, § 175.

21. HoL Report, βλ. υποσημείωση 4, §§ 176-186.

22. HoL Report, βλ. υποσημείωση 4, § 185.

κε κυρίως μέσα από την εξέταση των μη επανδρωμένων θαλάσσιων οχημάτων.²³ Τα τελευταία χρησιμοποιούνται πλέον ευρέως τόσο από την ακτοφυλακή και το ναυτικό των παράκτιων Κρατών για τη συλλογή πληροφοριών, τη συνεχή καταδίωξη και τις νηοψίες, όσο και από εγκληματικές οργανώσεις για παράνομες δραστηριότητες, όπως η διακίνηση ναρκωτικών ή όπλων.²⁴ Συγχρόνως, η διεθνής ναυτιλιακή βιομηχανία συνεχίζει να πιλοτάρει τη χρήση μη επανδρωμένων εμπορικών πλοίων.²⁵ Οι ειδικοί συμφώνησαν πως μια εξελικτική προσέγγιση στην ερμηνεία της Σύμβασης ΔΘ θα μπορούσε να δώσει σημαντικές απαντήσεις σε ερωτήματα, όπως αν τα μη επανδρωμένα θαλάσσια οχήματα μπορούν να χαρακτηριστούν ως «πλοία» ή «πολεμικά πλοία» ή αν μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε επιχειρήσεις επιβολής του νόμου σύμφωνα με τα όσα ορίζει η Σύμβαση ΔΘ (άρθρα 29, 110, 111).²⁶ Παρά ταύτα, υπάρχουν πολλές περιπτώσεις όπου η Σύμβαση ΔΘ είναι σωπητή όσον αφορά ζητήματα ευθύνης και δικαιοδοσίας

και, ως εκ τούτου, θα πρέπει να αναζητηθούν ρυθμιστικές λύσεις πέρα από το πλαίσιο της σύμβασης. Η ρύθμιση της χρήσης μη επανδρωμένων εμπορικών πλοίων, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, αναμένεται να δημιουργήσει ακόμα περισσότερα προβλήματα, καθώς τόσο η Σύμβαση ΔΘ, όσο και οι συμβάσεις του Διεθνούς Ναυτιλιακού Οργανισμού έχουν σχεδιαστεί, ώστε να εφαρμόζονται σε πλοία πάνω στα οποία βρίσκεται ειδικά εκπαιδευμένο προσωπικό²⁷ και αναπόφευκτα οι εν λόγω διατάξεις δεν θα χρήζουν καμίας πρακτικής εφαρμογής στην περίπτωση των μη επανδρωμένων πλοίων.²⁸

Πρόσβαση στους Φυσικούς Πόρους

Το τελευταίο ζήτημα το οποίο απασχόλησε την Επιτροπή αφορά στην πρόσβαση των Κρατών στους φυσικούς πόρους της θάλασσας, οι οποίες, έχουν ιδιαίτερη σημασία για την οικονομική ανάπτυξή τους. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην εκμετάλλευση

των ζώντων και μη ζώντων πόρων που βρίσκονται πέρα από την κυριαρχία των παράκτιων Κρατών τόσο στην υδάτινη στήλη, όσο και στην Περιοχή.²⁹ Η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων της Περιοχής υπήρξε ένα ακανθώδες ζήτημα κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, της Σύμβασης ΔΘ. Κατόπιν σκληρών διαπραγματεύσεων συμφωνήθηκε ότι η Περιοχή θα αναγνωρίζεται ως κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας και δημιουργήθηκε ένα ειδικό καθεστώς για την εκμετάλλευσή της με διαχειριστή την Αρχή (Μέρος XI Σύμβαση ΔΘ). Αν και η Αρχή δεν έχει ακόμη επιτρέψει την εξόρυξη ορυκτών στην Περιοχή, σημαντικές ανησυχίες εκφράστηκαν για την αδυναμία της να προστατεύσει τη βιοποικιλότητα της Περιοχής, όταν αρχίσουν οι εξορύξεις.³⁰ Σημαντικές ανησυχίες εκφράστηκαν επίσης, και για τη διαχείριση των αλιευμάτων καθώς παρατηρήθηκε ότι, παρότι η Σύμβαση ΔΘ, καθώς και πολλές περιφερειακές συμφωνίες ασχολούνται με την ορθή διαχείρισή τους, η εφαρμογή τους συνοδεύεται από σημαντικά κενά στην πράξη.³¹

Κοιτώντας Μπροστά

Η παραπάνω συζήτηση μας επιτρέπει να εξαγάγουμε ορισμένα σημαντικά συμπεράσματα για το ρόλο της Σύμβασης ΔΘ στον 21ο αιώνα. Πρώτον, η Σύμβαση ΔΘ, 40 χρόνια μετά την υιοθέτησή της, παραμένει το πιο σημαντικό ρυθμιστικό πλαίσιο για τη θάλασσα. Ακόμη και για ζητήματα τα οποία δεν ρυθμίζονται απευθείας από τη Σύμβαση ΔΘ, συνεχίζουμε να καθοδηγούμεσθε από αυτήν στην προσπάθειά μας

να τα ερμηνεύσουμε και να τα ρυθμίσουμε. Η εξελικτική ερμηνεία της Σύμβασης ΔΘ της επιτρέπει να δώσει απαντήσεις σε σύγχρονα ερωτήματα, τα οποία δεν είχαν απασχολήσει τους δημιουργούς της, όπως για παράδειγμα η χρήση μη επανδρωμένων θαλάσσιων οχημάτων. Οι απαντήσεις αυτές, όμως, είναι περιορισμένες και σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπουν τη συνολική αντιμετώπιση σημαντικών ζητημάτων που ταλανίζουν τη διεθνή κοινότητα τον 21ο αιώνα, όπως για παράδειγμα οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Έχει καταστεί πλέον σαφές πως, για να βρούμε λύσεις στα σύγχρονα προβλήματα, πρέπει να κοιτάξουμε πέρα από τη Σύμβαση ΔΘ.³² Είναι, επίσης, αδιαμφισβήτητο πως ο τρόπος με τον οποίο η Σύμβαση ΔΘ προσεγγίζει σημαντικά ζητήματα, όπως είναι οι θαλάσσιες ζώνες, η αποκλειστική δικαιοδοσία των Κρατών σημαίας και η ελευθερία της ναυσιπλοΐας, μπορεί να επιτυγχάνει τους στόχους της Σύμβασης ΔΘ αλλά αποτελεί τροχοπέδη στις προσπάθειες των Κρατών να αντιμετωπίσουν ζητήματα, τα οποία δεν εμπίπτουν στο ρυθμιστικό πλαίσιο της Σύμβασης, όπως για παράδειγμα τις δραστηριότητες, οι οποίες απειλούν τη θαλάσσια ασφάλεια και τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σε αυτές τις περιπτώσεις είναι, όχι απλά επιθυμητό, αλλά επιτακτικό να βρεθούν νέες ουσιαστικές λύσεις πέρα από τα όσα ορίζει η Σύμβαση ΔΘ. Η Σύμβαση ΔΘ παραμένει ένα αξιόλογο νομοθετικό πλαίσιο, το οποίο απολαμβάνει οικουμενικής αποδοχής και αντικατοπτρίζει εθιμικό δίκαιο. Είναι κοινώς αποδεκτό πως μία επανα-

23. Natalie Klein, Douglas Guilfoyle, Md Saiful Karim and Rob McLaughlin, 'Maritime Autonomous Vehicles: New Frontiers in the Law of the Sea' International and Comparative Law Quarterly, 2020, 719-734, Natalie Klein, "Maritime Autonomous Vehicles within the International Law Framework to Enhance Maritime Security", International Law Studies, 2019, 245-271.

24. HoL Report, βλ. υποσημείωση 4, §§ 239-244 - 252-256.

25. HoL Report, βλ. υποσημείωση 4, § 257.

26. HoL Report, βλ. υποσημείωση 4, §§ 245-249. Kara Chadwick, "Unmanned Maritime Systems Will Shape the Future of Naval Operations: Is International Law Ready?" in Malcolm Evans & Sofia Galani (eds.) *Maritime Security and the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea: Help or Hindrance?* (EE, 2020), Anna Petrig, "The Commission of Maritime Crimes with Unmanned Systems: An Interpretive Challenge for the United Nations Convention on the Law of the Sea" in in Malcolm Evans & Sofia Galani (eds.) *Maritime Security and the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea: Help or Hindrance?* (EE, 2020).

27. Π.χ. η Διεθνής Σύμβαση για την Ασφάλεια της Ανθρώπινης Ζωής στη Θάλασσα (SOLAS 1974 - N. 1045/1980), η Διεθνής Σύμβαση για την Πρόληψη της Ρύπανσης από Πλοία (MARPOL 73/78 - N. 1269/1982) και η Διεθνής Σύμβαση για τα Πρότυπα Εκπαίδευσης, Πιστοποίησης και Τήρησης Φυλακών των Ναυτικών (STCW 1978/95 - N. 1314/1983).

28. IMO, Outcome of the Regulatory Scoping Exercise for the Use of Maritime Autonomous Surface Ships (MASS), MSC.1/Circ.1638, 3 June 2021, [διαθέσιμο εδώ](#).

29. HoL Report, βλ. υποσημείωση 4, §§ 278-290.

30. HoL Report, βλ. υποσημείωση 4, §§ 284-285.

31. HoL Report, βλ. υποσημείωση 4, §§ 292-303.

32. Natalie Klein (ed.), *Unconventional Lawmaking in the Law of the Sea* (OUP, 2022).

διαπραγμάτευση της Σύμβασης ΔΘ δεν είναι ούτε επιθυμητή, ούτε εφικτή.³³ Συγχρόνως όμως θα πρέπει να αποδεχτούμε πως η Σύμβαση ΔΘ δεν μπορεί να είναι πανάκεια για όλα τα προβλήματα του 21ου αιώνα και πως οι συνεχείς προσπάθειες ερμηνείας και εφαρμογής της σε ζητήματα που δεν ρυθμίζονται απευθείας από αυτή ενέχουν τον κίνδυνο να προκαλέσουν ασάφειες και ασυνέπειες ως προς την ορθή ερμηνεία και εφαρμογή της, καταλήγοντας σε μια ουσιαστική αποδυνάμωσή της.

33. HoL Report, βλ. υποσημείωση 4, §§ 42-55.

Το ΝΑΤΟ ενώπιον των τουρκικών επεμβάσεων εκτός του πεδίου εφαρμογής της Συνθήκης του Βορείου Ατλαντικού. Μια αποτίμηση της τελευταίας πενταετίας

5

Παναγιώτης Βασιλειάδης

Λοχαγός
Κοινού Νομικού Σώματος
Ενόπλων Δυνάμεων,
Τμηματάρχης Διεθνούς
Δικαίου Γενικού Επιτελείου
Αεροπορίας,
Διδάκτωρ Νομικής
Σχολής ΑΠΘ.

Κατά την τελευταία πενταετία, η Τουρκία έχει πραγματοποιήσει επτά στρατιωτικές επεμβάσεις σε τρεις διαφορετικές χώρες της ευρύτερης περιφέρειας της. Συγκεκριμένα, έχει εισβάλει κατ' επανάληψη στο έδαφος της Συρίας, καταλαμβάνοντας, μάλιστα, ένα διόλου ευκαταφρόνητο κομμάτι της επικράτειάς της, έχει υποστηρίξει την αναγνωρισμένη από τον ΟΗΕ κυβέρνηση εθνικής ενότητας της Λιβύης στη σύγκρουση με τις δυνάμεις του στρατάρχη Χαλίφα Χαφτάρ, και έχει ενισχύσει το Αζερμπαϊτζάν κατά την πρόσφατη σύρραξη με την Αρμενία στην περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Οι τουρκικές ενέργειες έχουν οδηγήσει στη *de facto* προσάρτηση αρκετών περιοχών -στη Συρία έχει καταλάβει μια έκταση περισσότερων από οκτώ χιλιάδων τετραγωνικών χιλιομέτρων, δηλαδή περίπου τριπλάσια από τα κατεχόμενα εδάφη στην Κύπρο- και στην εδραίωση της επιρροής της Άγκυρας στις περιοχές του Καυκάσου και της Βόρειας Αφρικής.¹

Οι επιχειρήσεις αυτές εντάσσονται στη γενικότερη επεκτατική, «νεοθωμανική» πολιτική της κυβέρνησης του Προέδρου Ερντογάν, μέρος της οποίας είναι, φυσικά, και οι παράνομες έρευνες για υδρογονάνθρακες στις ελληνικές και κυπριακές θαλάσσιες ζώνες.²

1. Rauf Baker, 'Turkish Imperialism: When Will Turkey Annex Northern Syria?' (2021) Fall MEQ, [διαθέσιμο εδώ](#) τελευταία επίσκεψη στις 25/12/2021.
2. Για την επεμβατική εξωτερική πολιτική της Τουρκίας υπό το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) ιδίως στη Συρία κατά την περίοδο 2016-2019 και τις στοχεύσεις της σε εσωτερικό και εξωτερικό επίπεδο, βλ. Βιβή Κεφάλαια, 'Η Μεσο-

Η δυναμική και επιθετική στρατηγική της Άγκυρας έχει προκαλέσει έντονο προβληματισμό σε μεγάλο τμήμα της διεθνούς κοινότητας για δύο λόγους, πέραν, βεβαίως, των καθαρά εθνικών συμφερόντων που θίγει σε ορισμένες περιπτώσεις: Πρώτον, οι τουρκικές επιχειρήσεις πάσχουν από πλευράς διεθνούς νομιμότητας, είτε λόγω της ανεπαρκούς νομιμοποιητικής τους βάσης, είτε λόγω της υιοθέτησης πρακτικών κατάφωρα αντίθετων με θεμελιώδεις κανόνες του δημοσίου διεθνούς δικαίου.³ Και δεύτερον, λειτούργουν αποσταθεροποιητικά για κάποιες από τις πλέον κρίσιμες γεωστρατηγικά περιοχές του πλανήτη.⁴ Επομένως, παρουσιάζει ενδιαφέρον η στάση που έχει τηρήσει έναντι αυτών των τουρκικών εγχειρημάτων ο διακυβερνητικός φορέας που ενσαρκώνει επί της ουσίας το μεταπολεμικό σύστημα συλλογικής ασφάλειας της Δύσης, δηλαδή ο Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO).

Αν συνοψίζαμε τη στάση της Συμμαχίας με δύο λέξεις, θα μπορούσαμε να κάνουμε λόγο για «ευμενή ουδετερότητα». Ο Γενικός Γραμματέας της, καθ' όλη τη διάρκεια της προηγούμε-

νης πενταετίας, έχει τηρήσει γενικά ίσες αποστάσεις μεταξύ της Τουρκίας και των κρατών μελών που καυτηριάζουν τη συμπεριφορά της, και ιδίως της Γαλλίας, που εμφανίζεται ως άμεσα θιγόμενη από τις τουρκικές επεμβάσεις σε περιοχές που θεωρεί παραδοσιακά προνομιακό πεδίο επιρροής της.⁵ Ακόμα χειρότερα, σε τουλάχιστον τρεις από τις συνολικά πέντε τουρκικές επιχειρήσεις στη Συρία, ο κ. Στόλτενμπεργκ έχει πάρει θέση κατ' ουσίαν υπέρ της Τουρκίας, αποσιωπώντας τις σοβαρές ευθύνες της για το χάος στις περιοχές του Καυκάσου, της Μέσης Ανατολής και της Αφρικής και ισχυριζόμενος -μάλλον ανακριβώς- ότι η γειτονική χώρα έχει πληγεί από την τρομοκρατία περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο κράτος μέλος της Συμμαχίας στη διάρκεια των τελευταίων ετών.⁶

Πρόκειται για μια βαθιά προβληματική στάση, αν αναλογιστεί κανείς ότι η Τουρκία, με τις αποσταθεροποιητικές και διεθνώς παράνομες ενέργειές της, επηρεάζει τη συλλογική ασφάλεια όλων των μελών της Συμμαχίας. Φαντάζει αδιανόητο το γεγονός ότι το NATO φαίνεται να σιωπά ή ακό-

μα και να επικροτεί τη συστηματική χρήση μισθοφόρων τζιχαντιστών, την ωμή περιφρόνηση των Αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ και την αμφιλεγόμενη ρωσοτουρκική συνεργασία. Εν μέρει, λόγω αυτών των προβληματισμών για τη στάση της Άγκυρας και την πλήρη έλλειψη συντονισμού με τους υποτιθέμενους συμμάχους της, ο Πρόεδρος Μακρόν έφτασε τον Δεκέμβριο του 2019 στο σημείο να χρησιμοποιήσει τη βαριά έκφραση «εγκεφαλικά νεκρό», προκειμένου να περιγράψει την κατάσταση του NATO.⁷

Στην πραγματικότητα, η τοποθέτηση της Συμμαχίας είναι εξηγήσιμη, έστω και αν είναι δύσκολο να γίνει αποδεκτή από οποιονδήποτε καλόπιστο παρατηρητή. Το βασικό πρόβλημα για την καταδίκη ενός κράτους μέλους από το ίδιο το NATO, είναι ο κανόνας της ομοφωνίας στη λήψη αποφάσεων, που ισχύει στο εσωτερικό της Συμμαχίας. Η αρχή αυτή δεν προκύπτει από κάποιο γραπτό κείμενο, αλλά έχει αδιαμφισβήτητη εθιμική ισχύ που ανάγεται στην εποχή που ιδρύθηκε το NATO. Το σκεπτικό από πίσω της συνίσταται στο ότι οι αποφάσεις του Οργανισμού εκφράζουν τη συλλογική βούληση των κρατών-μελών του. Συνεπώς, οποιοσδήποτε σύμμαχος δεν συμφωνεί ή θίγεται από κάποιο σχέδιο απόφασης, μπορεί να εμποδίσει την υιοθέτησή του, αρνούμενος να

συναινέσει.⁸ Επιπλέον, ακόμα και κορυφαία στελέχη του γραφειοκρατικού μηχανισμού της Συμμαχίας, όπως ο Γενικός Γραμματέας της, οφείλουν να είναι ιδιαίτερα προσεκτικά στην κριτική που ασκούν στην εξωτερική πολιτική κρατών μελών, καθώς με κάθε τέτοια τους κίνηση, διακυβεύεται το κύρος και η αμεροληψία τους, και συνεπώς η αξιοπιστία τυχόν μελλοντικών παρεμβάσεών τους.⁹

Ωστόσο, υπάρχουν τουλάχιστον δύο διατάξεις της -ιδρυτικής της Συμμαχίας- Συνθήκης του Βορείου Ατλαντικού του 1949 που παρουσιάζουν ενδιαφέρον, ως προς τις δυνατότητες που παρέχουν για τον στοιχειώδη έλεγχο των τουρκικών ενεργειών.¹⁰

Θα πρέπει να επισημανθεί, καταρχάς, ότι όλες οι πρόσφατες τουρκικές στρατιωτικές επιχειρήσεις πραγματοποιούνται εκτός του πεδίου εφαρμογής της Συνθήκης του Βορείου Ατλαντικού. Αυτό οριοθετείται από το άρθρο 6 της ίδιας της Συνθήκης, που περιορίζει την προστασία που εξασφαλίζει αυτή αποκλειστικά έναντι ενόπλων επιθέσεων που εκδηλώνονται στην επικράτεια των κρατών-μελών, βορείως του Τροπικού του Καρκίνου, ή στις θαλάσσιες περιοχές της Μεσογείου ή του Βόρειου Ατλαντικού.¹¹ Επομένως, σίγουρα δεν περιλαμβάνονται περιοχές όπως η Συρία ή η Λιβύη, και συνεπώς η Τουρκία δεν μπορεί να αξιώσει τη συνδρομή των συμμάχων της κατ'

ανατολική Πολιτική της Τουρκίας υπό το AKP και η Επίδρασή της στην Περιφερειακή Σταθερότητα: η Περίπτωση της Συρίας' στο Στέλιος Πετράκης (επιμ), *Διεθνές Δίκαιο και Διεθνής Πολιτική στο Αιγαίο και στην Ανατολική Μεσόγειο. Πρακτικά του 2^{ου} Συμποσίου Ρόδου-Καστελόριζου, 27-30 Σεπτεμβρίου 2018* (Εκδόσεις Ι. Σιδέρης 2021) 419-425.

3. European Parliament resolution of 24 October 2019 on the Turkish military operation in northeast Syria and its consequences [2019] OJL 202 80-85.
4. Alan Mikhail, 'Why Recep Tayyip Erdogan's Love Affair with the Ottoman Empire Should Worry The World' (*Time*, 3 September 2020) [διαθέσιμο εδώ](#) τελευταία επίσκεψη στις 25/12/2021.
5. Jana Jabbour, "France vs. Turkey in the EastMed: A Geopolitical Rivalry between a 'Keeper' of the Old Order and a Challenging Emergent Power" (2010) Briefings de l'Ifri, [διαθέσιμο εδώ](#) τελευταία επίσκεψη στις 26/12/2021
6. Reuters Staff, 'NATO chief says welcomes Turkey's efforts against Islamic State: NTV' (*Reuters*, 9 September 2016) [διαθέσιμο εδώ](#) τελευταία επίσκεψη στις 26/12/2021. 'Joint press conference with NATO Secretary General Jens Stoltenberg and the Minister of Defence of Spain, María Dolores de Cospedal García' (NATO, 25 January 2018) [διαθέσιμο εδώ](#) τελευταία επίσκεψη στις 26/12/2021. 'Joint press conference with NATO Secretary General Jens Stoltenberg and the Minister of Foreign Affairs of Turkey, Mevlüt Çavuşoğlu' (NATO, 11 October 2019) [διαθέσιμο εδώ](#) τελευταία επίσκεψη στις 26/12/2021

7. Nathalie Guibert, '«Mort cérébrale de l'OTAN»: Emmanuel Macron assume, Jens Stoltenberg recherche l'unité' (*Le Monde*, 28 November 2019) [διαθέσιμο εδώ](#) τελευταία επίσκεψη στις 26/12/2021.
8. NATO, 'Consensus decision-making at NATO' (*Thematic Index of NATO Topics*, 2 October 2020) [διαθέσιμο εδώ](#) τελευταία επίσκεψη στις 27/12/21.
9. Για μια ευσύνοπτη παρουσίαση των αρμοδιοτήτων και του ρόλου του Γενικού Γραμματέα του NATO, βλ. NATO/OTAN, *NATO Handbook* (NATO Office of Information and Press 2001) 219-220.
10. Ολόκληρη η Συνθήκη του Βορείου Ατλαντικού είναι [διαθέσιμο εδώ](#) τελευταία επίσκεψη στις 27/12/2021.
11. Antoaneta Boeva & Ivan Novotny, 'Scope and Historical Developments of Article 6' (2019) 34 EILR 121.

εφαρμογή του άρθρου 5 της Συνθήκης, σε περίπτωση που δεχτεί επίθεση στη διάρκεια των επιχειρήσεων της στις περιοχές αυτές.

Αυτό το «κενό ασφαλείας» που έχει προκαλέσει η ίδια η Άγκυρα στον εαυτό της, πρέπει να επισημαίνεται με κάθε ευκαιρία, στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο. Αξίζει να σημειωθεί ότι κάτι αντίστοιχο συνέβη τον Ιούνιο του 1964 από την αμερικανική πλευρά με τη γνωστή «επιστολή Τζόνσον». Με επιστολή του, γραμμένη σε ήκιστα διπλωματικό τόνο, ο τότε Πρόεδρος των ΗΠΑ προειδοποίησε τον τούρκο Πρωθυπουργό Ινονού ότι σε περίπτωση που η άμεσα επικείμενη τουρκική απόβαση στην Κύπρο οδηγούσε σε επέμβαση της ΕΣΣΔ, η Τουρκία δεν θα έπρεπε να υπολογίζει στη συνδρομή των συμμάχων της στο ΝΑΤΟ. Η επιστολή προκάλεσε σοκ στους τουρκικούς διπλωματικούς κύκλους και οδήγησε στη ματαίωση της επιχείρησής.¹²

Δεύτερον, το άρθρο 4 της Συνθήκης προβλέπει τη δυνατότητα κάθε Συμμάχου να φέρνει προς συζήτηση οποιοδήποτε ανησυχία του, ιδίως αν σχετίζεται με την ασφάλειά του. Είναι, μάλιστα, χαρακτηριστικό ότι στην ιστορία της Συμμαχίας, έχει γίνει επίκληση του συγκεκριμένου άρθρου συνολικά έξι φορές, οι πέντε από την Τουρκία.¹³ Με δεδομένο ότι η τουρκική εξωτερική πολιτική επηρεάζει τη συλλογική ασφάλεια και των υπολοίπων κρατών μελών, εκτιμάται ότι το άρθρο 4 αποτελεί ένα εργαλείο που θα μπορούσε να αξιοποιηθεί, και μάλιστα σε τακτική βάση, προκειμένου να αναδειχθούν πιο αποτελεσματικά

διεθνώς οι επιπτώσεις της τουρκικής στρατηγικής, αλλά και να τονιστεί η μη κάλυψη της Τουρκίας από την αμυντική «ομπρέλα» του ΝΑΤΟ για τις παράνομες επιχειρήσεις της στο εξωτερικό, για τους λόγους που αναλύθηκαν παραπάνω.

Καταλήγοντας, επισημαίνεται ότι όπως έχει αποδειχθεί κατ' επανάληψη από το 1952 που Ελλάδα και Τουρκία εντάχθηκαν στη Συμμαχία, το ΝΑΤΟ δεν αποτελεί γενικώς ένα κατάλληλο forum προώθησης των εθνικών θέσεων ενός κράτους μέλους σε βάρος ενός άλλου. Ωστόσο, δεν πρέπει να απεμπολούνται οι δυνατότητες που υπάρχουν, για να αναδειχθεί μέσω του ΝΑΤΟ ο έκνομος και αποσταθεροποιητικός ρόλος της Τουρκίας στη σύγχρονη διεθνή σκακιέρα, και φυσικά δεν πρέπει επ' ουδενί να επιτραπεί η μετατροπή της Συμμαχίας σε ένα ακόμα εργαλείο για την υλοποίηση της αναθεωρητικής στρατηγικής της Άγκυρας.

Μπορούν να «νητικοποιηθούν» οι ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις;

6

Αλέκος Κρητικός

*Ειδικός Σύμβουλος
του ΕΛΙΑΜΕΠ,
πρώην στέλεχος της ΕΕ,
πρώην Γενικός Γραμματέας
στα υπουργεία Εσωτερικών
και Ανάπτυξης*

Ένα από τα μεγάλα ζητήματα που παραμένουν ανοιχτά και λειτουργούν τραυματικά για την Ευρωπαϊκή Ένωση, είναι η μη τήρηση από ορισμένα κράτη-μέλη των αρχών του κράτους δικαίου και η επακόλουθη αναστολή των ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων προς αυτά. Η διάσταση των απόψεων είναι μεγάλη και θέτει γενικότερα ζητήματα ισορροπίας μεταξύ του δυτικού και του ανατολικού μέρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θέτει, όμως, και υπαρκτά, πλέον, ερωτήματα για το σύνολο της ΕΕ, αλλά και για τον ρόλο της πολιτικής της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής.

Το κράτος δικαίου κατοχυρώνεται στο άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και είναι μία από τις θεμελιώδεις αξίες της Ένωσης, η προστασία των οποίων αποτελεί αντικείμενο ιδιαίτερου άρθρου της Συνθήκης της Λισαβόνας και συγκεκριμένα του άρθρου 7. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό, το Συμβούλιο μπορεί να διαπιστώσει την ύπαρξη σοβαρής και διαρκούς παραβίασης από κράτος μέλος των αξιών του άρθρου 2 και να αποφασίσει την αναστολή ορισμένων δικαιωμάτων του κράτους αυτού, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων ψήφου στο Συμβούλιο. Όμως, οι συσχετισμοί δυνάμεων κατά την εποχή της υιοθέτησης της Συνθήκης της Λισαβόνας και οι αντιδράσεις των χωρών που ήταν εν δυνάμει υποψήφιος να υποστούν τέτοιες συνέπειες, οδήγησαν σε θέσπιση διαδικασιών και απαιτούμενων πλειοψηφιών που, πρακτικά, είναι απαγορευτικές για τη λήψη τέτοιων αποφάσεων¹. Αυτό έχει ήδη φανεί στις δύο, μέχρι σήμερα, περιπτώσεις ενεργοποίησης της δια-

12. Άγγελος Συρίγος, «Η ελληνική μεραρχία στην Κύπρο και ο ρόλος των μεγάλων δυνάμεων» <Academia.edu, [διαθέσιμο εδώ](#) τελευταία επίσκεψη στις 28/12/2021.

13. NATO, 'The consultation process and Article 4' (*Thematic Index of NATO Topics*, 28 February 2020) [διαθέσιμο εδώ](#) τελευταία επίσκεψη στις 27/12/21.

1. Κρητικός, Α (2021): «Η πολιτική συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης - Η εξέλιξή της στις μεγάλες στιγμές της ευρωπαϊκής ενοποίησης», σ.225, Αθήνα (2021), Εκδ. Επίμετρο

δικασίας του άρθρου 7 της Συνθήκης: στην περίπτωση της Πολωνίας (τον Δεκέμβριο 2017, με τη διαδικασία να κινείται από την Επιτροπή), και της Ουγγαρίας (τον Σεπτέμβριο του 2018, με τη διαδικασία να κινείται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο), χωρίς όμως κανένα από αποτέλεσμα πέραν του πολιτικού συμβολισμού. Ανησυχίες, όμως, περί του σεβασμού του κράτους δικαίου έχουν εκφραστεί και για άλλα ανατολικά κράτη της ΕΕ, χωρίς να υπάρξει συνέχεια.

Τα δύο τελευταία χρόνια, παρατηρήθηκαν αλληλέγγυα «κρούσματα» μη σεβασμού των αρχών του κράτους δικαίου, κατά κύριο λόγο από την Πολωνία και την Ουγγαρία, είτε με αμφισβήτηση της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης και ακολούθως της αμφισβήτησης της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου έναντι του εθνικού, είτε για θέματα νομοθεσίας που παραβιάζει τα δικαιώματα της κοινότητας ΛΟΑΤ-KI+.

Η αδυναμία αποτελεσματικής ενεργοποίησης του άρθρου 7 της Συνθήκης, οδήγησε την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να αναζητήσει άλλες λύσεις και, συγκεκριμένα, τη μείωση ή την πλήρη αναστολή των ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων προς τα υπόλογα κράτη μέλη. Έτσι, μετά από πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και μέσα από εκβιαστικού χαρακτήρα αντιρρήσεις της Πολωνίας και Ουγγαρίας (κρατούσαν ως «όμηρο» την έγκριση της απόφασης για τους Ιδίους Πόρους της ΕΕ και, ως εκ τούτου, την έγκριση του Πολυετούς Προϋπολογισμού), στις 16 Δεκεμβρίου 2020 εγκρίθηκε ο Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2020/2092 [Κανονισμός περί γενικού καθεστώτος αιρεσιμότητας για

την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης²], ο οποίος θεσπίζει γενικό καθεστώς αιρεσιμότητας για την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης σε περίπτωση παραβίασης των αρχών του κράτους δικαίου στα κράτη μέλη. Για την επίτευξη του σκοπού αυτού, ο Κανονισμός επιτρέπει στο Συμβούλιο, κατόπιν πρότασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, να λάβει, μεταξύ άλλων, μέτρα, όπως η αναστολή των πληρωμών από τον προϋπολογισμό της Ένωσης ή η αναστολή της έγκρισης ενός ή περισσότερων προγραμμάτων χρηματοδοτούμενων από τον προϋπολογισμό αυτόν. Πρέπει, πάντως, να επισημανθεί ότι με τον εν λόγω Κανονισμό το Συμβούλιο έβαλε πολύ νερό στο κρασί του, προκειμένου να αρθεί το βέτο Πολωνίας και Ουγγαρίας στο «πακέτο» 2021-2027. Έτσι, ο Κανονισμός αυτός, όσο και αν με λεκτικές αμφισβησίες θέλει να δείξει το αντίθετο, ουσιαστικά περιορίζει το πεδίο δράσης του στις περιπτώσεις που οι παραβιάσεις των αρχών του κράτους δικαίου επηρεάζουν τη χρηστή δημοσιονομική διαχείριση του προϋπολογισμού της Ένωσης ή τα οικονομικά συμφέροντά της.

Την κατάσταση επιδείνωσε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Δεκεμβρίου 2020³, που σε μια τελευταία προσπάθεια καθησυχασμού των Πολωνών και των Ούγγρων, πρόβλεψε ότι ο Κανονισμός θα αρχίσει να υλοποιείται μετά τη θέσπιση, από την Επιτροπή, κατευθυντήριων γραμμών εφαρμογής του. Συνεχίζοντας, όμως, έλεγε ότι αυτές οι κατευθυντήριες γραμμές δεν επιτρέπεται να θεσπιστούν, εάν έχει ασκηθεί προσφυγή κατά του Κανονισμού και ότι μπορούν να οριστικοποι-

ηθούν μόνο μετά από την απόφαση του Δικαστηρίου επί της προσφυγής. Όπως ήταν αναμενόμενο, η Ουγγαρία και η Πολωνία άσκησαν αμφότερες προσφυγή ενώπιον του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ζητώντας την ακύρωση του Κανονισμού. Οι προσφυγές τους στηρίζονται, μεταξύ άλλων λόγων, στην έλλειψη ή ακαταλληλότητα της νομικής βάσης του Κανονισμού, στην ασυμβατότητά του προς το άρθρο 7 ΣΕΕ (το οποίο προβλέπει τη δυνατότητα κίνησης διαδικασίας κατά κράτους μέλους λόγω σοβαρής παραβίασης των αρχών της Ένωσης ή σαφούς κινδύνου τέτοιας παραβίασης) και στην παραβίαση της αρχής της ασφάλειας δικαίου⁴.

Ήλθε δε στη συνέχεια και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, που κατέθεσε στο Δικαστήριο της ΕΕ αγωγή κατά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για μη εφαρμογή του Κανονισμού Αιρεσιμότητας, υποστηρίζοντας ότι αυτό μπορεί να γίνει και χωρίς να υπάρχουν κατευθυντήριες γραμμές. Και τούτο, επειδή η θέσπιση κατευθυντήριων γραμμών δεν προβλέπεται από τον Κανονισμό ούτε από κάποιο άλλο νομικό κείμενο, αλλά μόνο από τα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, τα οποία όμως δεν είναι νομικώς δεσμευτικά. Η τελευταία εξέλιξη είναι ότι τις αρχές Δεκεμβρίου 2021, ο Γενικός Εισαγγελέας του Δικαστηρίου της ΕΕ πρότεινε την απόρριψη των προσφυγών της Ουγγαρίας και της Πολωνίας κατά του Κανονισμού Αιρεσιμότητας. Προφανώς, δεν μπορεί να προεξοφληθεί η απόφαση του ΔΕΕ, η οποία δεν έχει υπάρξει μέχρι την ώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές. Το πιθανότερο, όμως, είναι ότι θα συμφωνήσει με την

εισήγηση του Γενικού Εισαγγελέα και, ως εκ τούτου, θα κατοχυρωθεί η περικοπή των χρηματοδοτήσεων μέσω της εφαρμογής του Κανονισμού Αιρεσιμότητας.

Είναι πλέον από σαφές ότι η παραβίαση βασικών αρχών του κράτους δικαίου ναρκοθετεί τα θεμέλια της Ευρωπαϊκής Ένωσης και θα πρέπει να αποτραπεί με κάθε πρόσφορο μέσο. Δεδομένου δε ότι το άρθρο 7 της Συνθήκης είναι πρακτικώς μη εφαρμόσιμο, η μόνη δυνατότητα που απομένει και γίνεται άμεσα αισθητή από το εκτρεπόμενο κράτος-μέλος είναι η αναστολή των χρηματοδοτήσεων.

Δεδομένου όμως, ότι το μεγαλύτερο μέρος των χρηματοδοτήσεων αυτών στα κράτη μέλη καταλαμβάνεται από τις χρηματοδοτήσεις των διαρθρωτικών και επενδυτικών ταμείων και, πλέον, και από το Ταμείο Ανάκαμψης, γίνεται σαφές ότι η λύση αυτή αφορά κατά κύριο λόγο τους πόρους της πολιτικής συνοχής, στην οποία ανατίθεται έτσι εκ των πραγμάτων και ένας ρόλος «ηθικοπλαστικός». Τούτο, βέβαια, εμπεριέχει την αντίληψη ότι η πολιτική της συνοχής είναι ένα «δώρο» των χρηματοδοτριών ισχυρών χωρών της ΕΕ προς τις λιγότερο ανεπτυγμένες, που μπορεί ενίοτε να ζητείται να επιστραφεί. Η αντίληψη της συνοχής ως «δώρου» είναι αρκετά διαδεδομένη, αν όχι και εντέχνως καλλιεργημένη, στην κοινή γνώμη του πλούσιου ευρωπαϊκού βορρά, η οποία δεν θα έβλεπε με δυσaráσκεια τους πόρους της να λειτουργούν και σωφρονιστικά αν όχι και τιμωρητικά, σύμφωνα, άλλωστε, και με τη Λουθηρανική παράδοση⁵. Είναι, όμως, καθαρό ότι η πολιτική συνοχής δεν είναι δώρο των «πλουσίων»

2. Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ, L 4331/22 Δεκεμβρίου 2020

3. Συμπεράσματα Ευρωπαϊκού Συμβουλίου 10-11 Δεκεμβρίου 2020, EUCO 22/20, 11 Δεκεμβρίου 2020

4. <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/einai-nomimo-kathestos-airesimotitas-gia-tin-prostasia-toy-proypologismoy-tis-enosis-otan>

5. Κρητικός, Α (2020), Η «ηθικοποίηση» των ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων, liberal.gr, 3 Ιανουαρίου 2020

προς τους «φτωχούς» της ΕΕ αλλά συστατικό στοιχείο και προϋπόθεση της ύπαρξης και λειτουργίας της ΕΕ, όπως συστατικό στοιχείο της Ένωσης και προϋπόθεση λειτουργίας της είναι και η Ενιαία Αγορά. Για να επιβεβαιώσουμε δε ότι η αντίληψη περί «δω-ρου» είναι τουλάχιστον αφελής, αρκεί η ακόλουθη σύγκριση: αν οι πόροι της συνοχής ανέρχονταν μέχρι το 2020 ετησίως σε 45-50 δισ. ευρώ, τα ετήσια οφέλη από την Ενιαία Αγορά για το σύνολο της ΕΕ υπολογίζονταν σε 460 δισ. ευρώ, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων αφορά τις ισχυρές οικονομίες της Ένωσης (έκθεση Ιδρύματος Bertelsmann, Μάιος 2019)⁶.

Οι πόροι της συνοχής έχουν, σύμφωνα με τη Συνθήκη, συγκεκριμένη στόχευση που είναι η μείωση των ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών της ΕΕ και η αντιμετώπιση της αναπτυξιακής υστέρησης των πλέον μειονεκτικών μεταξύ αυτών. Σε δεκάδες εκθέσεων και αποφάσεων της ΕΕ, υπογραμμίζεται ότι η Ενιαία Αγορά (όπως και η Οικονομική και Νομισματική Ένωση) δεν μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά όσο υπάρχουν οι ανισότητες αυτές. Επομένως, η προτεινόμενη περικοπή πόρων της συνοχής, δηλαδή η διακοπή της μείωσης των ανισοτήτων, δεν θα πλήττει μόνο τη χώρα ή τις χώρες που θα αφορά, αλλά το σύνολο της Ένωσης. Θα έχει, δηλαδή, ένα χαρακτήρα αυτοτραυματισμού της ΕΕ. Η Συνθήκη δεν έχει «ηθικοποιήσει» τους πόρους συνοχής και δεν τους έχει αναθέσει κανένα σωφρονιστικό ή τιμωρητικό ρόλο. Αν κάποιες χώρες παραβιάζουν τις αρχές του κράτους δικαίου, ας τολμήσουν οι υπόλοιπες να εφαρμόσουν το άρθρο 7 της Συνθήκης. Και αν οι διατάξεις του δεν

είναι εφαρμόσιμες στην πράξη, θα πρέπει να τις αλλάξουν ή να προβλέψουν άλλες, όπως για παράδειγμα ένα πρόστιμο ή μια αύξηση της ετήσιας συνεισφοράς των «τιμωρούμενων» χωρών στον προϋπολογισμό της ΕΕ. Το ταμειακό αποτέλεσμα μπορεί να είναι το ίδιο για το κράτος μέλος που θα υποστεί τις συνέπειες, αλλά δεν θα μειωθούν οι χρηματοδοτήσεις των αναγκών για τη συνοχή αναπτυξιακών παρεμβάσεων στις περιοχές που έχουν ανάγκη. Η αναμφισβήτητη ανάγκη προστασίας των αρχών του κράτους δικαίου δεν μπορεί να καλυφθεί με υπονόμευση ενός από τους κύριους πυλώνες λειτουργίας της ΕΕ, όπως είναι η πολιτική συνοχής.

Η υποστήριξη της άποψης αυτής ουδόλως αποσκοπεί στην αμφισβήτηση της σκοπιμότητας, αν όχι και αναγκαιότητας, της αναστολής των ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων στις εν λόγω χώρες. Στόχο έχει να καταδείξει ότι η ενέργεια αυτή πρέπει να γίνει «κατ' οικονομίαν» αποδεκτή, δεδομένης της σοβαρότητας των περιστάσεων, και ότι δεν πρέπει να οδηγήσει σε εφησυχασμό ως προς την ανάγκη να αναζητηθούν λύσεις που δεν θα αμφισβητούν βασικούς συντελεστές της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Οι χώρες που επωφελούνται από τους πόρους συνοχής έχουν και έναν επί-πλέον λόγο να είναι προσεκτικές έναντι παρόμοιων λύσεων, έστω και αν οι περισσότερες εκ των χωρών αυτών δεν έχουν καμία πρόθεση αμφισβήτησης των θεμελιωδών αρχών του κράτους δικαίου. Αν επιτραπεί η αναστολή χρηματοδοτήσεων για τον συγκεκριμένο λόγο, θα έχει γίνει μια αρχή. Ποιος εγγυάται ότι στο μέλλον δεν θα επισείεται το φόβητρο της περιστολής

πόρων συνοχής και σε άλλες περιπτώσεις, στις οποίες μπορεί να διακυβεύονται για κάποιες χώρες ζωτικά για αυτές ζητήματα, ίσως και θέματα εθνικής κυριαρχίας, στα οποία δεν θα υπάρχει περιθώριο υποχώρησης;

Παρά τις προαναφερθείσες εξελίξεις και παρά την πιθανολογούμενη απόρριψη της προσφυγής των δύο χωρών από το ΔΕΕ, το πρόβλημα παραμένει. Η απόσταση αξιών που χωρίζει τις δυο πλευρές δεν έχει μειωθεί. Σύντομα, η ενωμένη Ευρώπη θα κληθεί να απαντήσει σε σκληρά υπαρξιακά ερωτήματα. Που δεν θα μπορούν να λυθούν με λεκτικές δεξιότητες και συγκρότηση συγκυριακών πλειοψηφιών και που θα απαιτήσουν ριζοσπαστικές, ενδεχομένως και επώδυνες, απαντήσεις. Η εν εξελίξει Διάσκεψη για το Μέλλον της Ευρώπης δεν θα πρέπει να μείνει αδιάφορη απέναντι σε αυτό το ζήτημα.

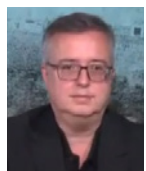
6. Mion, G. & Ponattu, D. (2019): Estimating economic benefits of the Single Market for European countries and regions, Policy Paper, Bertelsmann Stiftung, May 2019

Το πρώτο σύγχρονο ελληνόγλωσσο Εγχειρίδιο Δικαίου Ενόπλων Συγκρούσεων για το προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων¹

7

Νίκος Ζάικος

Αναπληρωτής Καθηγητής,
Τμήμα
Βαλκανικών, Σλαβικών
και Ανατολικών Σπουδών
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Η εκπαίδευση, η κατάρτιση και η ενημέρωση των στελεχών των Ενόπλων Δυνάμεων, αλλά και όλων των κρατικών λειτουργών, γύρω από το νομικό πλαίσιο που διέπει τις σύγχρονες ένοπλες συγκρούσεις είναι επιβεβλημένη για πολλούς λόγους.

Η σύγχρονη διεθνής πραγματικότητα δείχνει ότι τα κράτη συνεργάζονται αρμονικά σε κάθε τομέα που μπορεί να φανταστεί κανείς, αλλά παράλληλα δεν παύουν να προετοιμάζονται στον στρατιωτικό τομέα. Η στρατιωτική ετοιμότητα του κράτους έχει ως πολιτικό αντικειμενικό σκοπό να αποτρέπει την άσκηση στρατιωτικής ισχύος από άλλα κράτη, καθιστώντας τη ριψοκίνδυνη γι' αυτά – εξάλλου οι Ένοπλες Δυνάμεις των κρατών ενδέχεται να κληθούν να συμμετάσχουν σε πολυεθνικές αποστολές στρατιωτικής φύσης.

1. Το κείμενο αποδίδει προφορική εισήγηση στο πλαίσιο ημερίδας για την παρουσίαση του *Εγχειριδίου Δικαίου Ενόπλων Συγκρούσεων* των Αντισυνταγματάρχη (ΝΟΜ) Βασίλειος Καρατζιάς, Ταγματάρχη (ΝΟΜ) Βασίλειος Ζαλίδης και Λοχαγού (ΝΟΜ) Αλέξανδρος Λιούτας, Έκδ. Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, 2021 (1^η έκδοση σε φωτοτυπημένη μορφή) (Η ημερίδα πραγματοποιήθηκε στο Αμφιθέατρο του Πολεμικού Μουσείου, Αθήνα, 15 Δεκεμβρίου 2021, Διοργάνωση: Διεύθυνση Νομικού Τμήματος ΓΕΕΘΑ, Υποστήριξη: NATO Rapid Deployable Corps Greece, Office of the Legal Advisor).

Επίσης, παρά τη ρητή διεθνή νομική αποκήρυξη του πολέμου από το 1945 και μετέπειτα, η εμπειρία δείχνει ότι η σύγκρουση εξακολουθεί να αποτελεί ένα σύνθετο πρότυπο αλληλεπίδρασης στη διεθνή σκηνή. Για τον λόγο αυτό, άλλωστε, το διεθνές δίκαιο όχι μόνο συνεχίζει να ρυθμίζει τις ένοπλες συγκρούσεις, αλλά οι σχετικοί κανόνες του εμπλουτίζονται, αναθεωρούνται και εξειδικεύονται, συχνά και υπό το φως των εξελίξεων στον τομέα της στρατιωτικής τεχνολογίας. Σήμερα ο πόλεμος απαγορεύεται νομικά μεν, συνεχίζει να ρυθμίζεται νομικά δε.

Το Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων (στο εξής: ΔΕΣ/ισοδύναμος κλασικός όρος: Δίκαιο του Πολέμου) αποτελεί την έκφραση μίας – σχεδόν – καθολικής απροθυμίας να μην χρησιμοποιείται απεριόριστη βία στις διεθνείς συρράξεις. Δεν αφορά θέματα πολεμικής τακτικής, αλλά θέτει όρια στα μέσα και τις μεθόδους πολέμου που μπορούν να επιλέξουν τα εμπόλεμα μέρη. Πρόκειται για έναν από τους παλαιότερους κλάδους του Διεθνούς Δικαίου. Το ΔΕΣ γεννήθηκε μέσα στα πεδία των μαχών. Διαμορφώθηκε από την εμπειρία των επαγγελματιών αξιωματικών – και όχι μόνο από νομικούς. Αντανακλά έθιμα και παραδόσεις όλων πολιτισμών και αποτελείται από πρακτικούς κανόνες, τους οποίους οι Ένοπλες Δυνάμεις όλων των κρατών πρέπει να κατανοούν και να τηρούν. Ποια είναι η σημασία της εκπόνησης του *Εγχειριδίου Δικαίου Ενόπλων Συγκρούσεων* των Αντισυνταγματάρχη (ΝΟΜ) Βασιλείου Καρατζιά, Ταγμα-

τάρχη (ΝΟΜ), Βασιλείου Ζαλίδη και Λοχαγού (ΝΟΜ) Αλέξανδρου Λιούτα; Γιατί ένα τέτοιο εγχειρίδιο; Γιατί τώρα; – Σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο, κάθε κρατικός λειτουργός – όχι μόνο στέλεχος των Ενόπλων Δυνάμεων – φέρει ατομικό καθήκον γνώσης και τήρησης του Δικαίου του Πολέμου. Ειδικότερα, κάθε αξιωματικός, ανεξαρτήτως βαθμίδας: (α) Φέρει ατομική ευθύνη για την τήρηση των κανόνων του ΔΕΣ, (β) Πρέπει να εκδίδει όχι μόνο σαφείς, αλλά και νόμιμες διαταγές, (γ) Οφείλει να διασφαλίζει ότι το προσωπικό είναι εκπαιδευμένο στο ΔΕΣ και τηρεί τους κανόνες του και (δ) Οφείλει να ενεργεί σε περίπτωση παραβίασης. Οι παραβιάσεις του ΔΕΣ επισύρουν ατομική ποινική ευθύνη και είναι εγκλήματα πολέμου που εκδικάζονται από εθνικά και διεθνή Δικαστήρια. Αν και τον πρώτο λόγο για την τήρηση του Δικαίου έχουν, βεβαίως, τα στελέχη των Ενόπλων Δυνάμεων, εντούτοις πρέπει να τονιστεί και πάλι ότι οι ανωτέρω υποχρεώσεις βαρύνουν κάθε όργανο του κράτους.

Η ελληνόγλωσση βιβλιογραφία πάνω στο Δίκαιο του Πολέμου είναι εκτεταμένη και ιδιαίτερα αξιόλογη. Μάλιστα, ο τίτλος του πρώτου μεγάλου συνθετικού έργου δημοσίου διεθνούς δικαίου στην ελληνική γλώσσα αναφερόταν ρητώς στις ένοπλες συγκρούσεις: *Τα των εθνών εν ειρήνη και εν πολέμω νόμιμα* του Νικολάου Ι. Σαριπόλου (Αθήνα, 1860).² Το Δίκαιο του Πολέμου καταλαμβάνει και ένα μεγάλο τμήμα του μεταγενέστερου συγγραφικού έργου του Ν. Ι. Σαριπόλου.³ Έως το 1950, εξέχουσες μορφές της ελλη-

2. Σαρίπολος, Νικόλαος Ι., *Τα των εθνών εν ειρήνη και εν πολέμω νόμιμα. Μετά προεισαγωγής ιστορικής περί των αρχών και των προόδων της επιστήμης*. Τ. Α-Β'. Εν Αθήναις: Τύποις Π.Α. Σακελλαρίου, τ. Α' και Β', 1860.

3. Σαρίπολος, Νικόλαος Ι., *Τα των εθνών εν ειρήνη και εν πολέμω νόμιμα*, Β' έκδ. υπό Γ. Αγάθου και Θεμιστοκλέους Φαρμακοπούλου, Αθήναι, 1914. Του ιδίου, *Διεθνές δημόσιον δίκαιον*. Ο κατά θάλασσαν πόλεμος. Εν Αθήναις: Τυπογραφείον Δημητρίου Μ. Δελή, 1914.

νικής επιστήμης δημοσίευσαν γενικά συγγράμματα για το Δίκαιο του Πολέμου, όπως ο Γεώργιος Στρέιτ (1900),⁴ ο Στυλιανός Σεφεριάδης (1928),⁵ ο Κωνσταντίνος Ευσταθιάδης (1942).⁶ Παράλληλα, δημοσιεύτηκαν σημαντικές μονογραφίες για ειδικά θέματα, όπως π.χ. τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897,⁷ τη νομιμότητα των βομβαρ-

δισμών,⁸ τα αποτελέσματα των ανακωχών,⁹ τα εγκλήματα πολέμου,¹⁰ την πολεμική κατοχή,¹¹ τα αντίποινα.¹² Πρόσφατα γενικά έργα Δικαίου των Ενόπλων Συγκρούσεων έχουν συγγράψει ο Διονύσιος Γάγγας,¹³ η Μαρία Ντανιέλλα Μαρούδα,¹⁴ ο Κώστας Χατζηκωνσταντίνου,¹⁵ ο Κώστας Χατζηκωνσταντίνου,¹⁶ ο Στέλιος Περράκης έχει

- Του ιδίου, *Διεθνές δημόσιον δίκαιον*. Τ. Α'. Τευχ. Α': Αι εν ειρήνη σχέσεις των πολιτειών ως και ο κατά θάλασσαν πόλεμος. Επί τη βάσει των παραδόσεων του καθηγητού κ. Νικολάου Σαριπόλου υπό Χρίστου Μ. Λαδά, Εν Αθήναις: Βιβλιοπωλείον Δ.Ν. Τζάκα - Σ. Δελαγραμμάτικα, 1916.
4. Στρέιτ, Γεώργιος, *Διεθνές δίκαιον γραφέν κατά τας παραδόσεις του κ. Γεωργίου Στρέιτ*. Υπό Σ. Σταφυλά και Ιωάννη Ρ. Πετρουνάκου, Εν Αθήναις: Εκδοτικόν κατάστημα Δ. Φέξη, 1900 [Το Β' Μέρος: Κατάστασις Πολέμου, Διεθνές Δίκαιον εν Πολέμω].
 5. Σεφεριάδης, Στυλιανός Π., *Μαθήματα Διεθνούς Δημοσίου Δικαίου, τ. Β', Διεθνείς διαφοραί και συγκρούσεις*, Αθήναι: Γεραρδής, 1928.
 6. Ευσταθιάδης, Κωνσταντίνος Θ., *Σύστημα διεθνούς δικαίου. Δίκαιον του πολέμου*. Τ. Α', Αθήναι: Έκδοσις Ν. Σάκκουλα, 1942. Τ. Β', Αθήναι: Αργύρης Παπαζήσης, 1947. Στον κατάλογο των κύριων δημοσιεύσεων του Κ. Ευσταθιάδη στο πλαίσιο των μαθημάτων του στην Ακαδημία Διεθνούς Δικαίου της Χάγης (1953), η αναφορά στον Τόμο Α' του έργου αυτού συνοδεύεται από την ένδειξη: «απαγορευμένο από τη λογοκρισία του Άξονα» [“prohibé par la censure de l'Axe”].
 7. Ενδεικτικά, Politis, Nicolas, *La guerre gréco-turque au point de vue du droit international: contribution à l'étude de la Question d'Orient*, Paris: A Pedone, 1898.
 8. Δρόσος, Δημήτριος Ι. Δ., *Τα των βομβαρδισμών νόμιμα. Μελέτη δημοσίου διεθνούς δικαίου*, Εν Αθήναις: Τυπογραφείον Ι. Βάρτσου, 1917.
 9. Δρόσος, Δημήτριος Ι. Δ., *Τα αποτελέσματα των Ανακωχών. Μελέτη διεθνούς δικαίου*, Αθήναι: Ι. Βάρτσος, 1927.
 10. Μαζαράκη, Δέσποινα Ε., *Η κατά το ελληνικόν δίκαιον έννοια του εκλήματος πολέμου*, Αθήναι: [χ.ε.], 1946. Παπακυριακόπουλος, Ιωάννης Π. *Εισαγωγή εις το σύγχρονο δίκαιο των εγκλημάτων πολέμου*, Θέμις, Αθήναι, 1946. Του ιδίου, *Τινά των επί κατασκοπείας νομολογηθέντων υπό του Αναθεωρητικού Δικαστηρίου εν έτει 1947*, Αθήναι: Στρατιωτικόν Τυπογραφείον, 1948.
 11. Πεσμαζόγλου, Μιχαήλ Α., *Η νομική φύσις της υπό εχθρικήν κατοχήν συγκροτηθείσης Ελληνικής Κυβερνήσεως. Από μίαν δίκην εις το Συμβούλιον της Επικρατείας*, Αθήναι: [χ.ε.], 1942. Ανανιάδης, Χαρ. Ε., *Χαρακτήρ και νομιμότης των κυβερνήσεων της χώρας τελούσης υπό ξένην κατοχήν*, Αθήναι, 1944. Τενεκίδης, Κυριάκος Γ. - Τενεκίδης, Γεώργιος Κ., *Occupatio bellica. Κατάληψις εχθρικού εδάφους αιτία πολέμου. Αι κρατούσαι αρχαί εν τη επιστήμη και τη νομολογία*, Αθήναι: Εκδότης Αργύρης Παπαζήσης, 1945. Τενεκίδης, Γεώργιος Κ., *La nature juridique des gouvernements institués par l'occupant en Grèce suivant la jurisprudence hellénique*, Paris: A. Pedone, 1947.
 12. Παναγιωτάκος, Κωνσταντίνος Π., *Les représailles en temps de guerre et les états tiers*, Athènes: Α. Παπανικολάου, 1947.
 13. Γάγγας, Διονύσιος Σ., *Εισαγωγή στο Διεθνές Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων*, Αθήναι: Ι. Σιδέρης, 2009.
 14. Μαρούδα, Μαρία-Ντανιέλλα, *Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, Αθήναι: Ι. Σιδέρης, 2015.
 15. Μορτόπουλος, Κωνσταντίνος Δ., *Εισαγωγή στο Διεθνές Επιχειρησιακό Δίκαιο. Μαθήματα νομικής ανάλυσης των στρατιωτικών επιχειρήσεων στο ΝΑΤΟ και άλλους διεθνείς οργανισμούς*, Αθήναι - Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα, 2009.
 16. Χατζηκωνσταντίνου, Κώστας, *Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, Αθήναι: Εκδ. Ι. Σιδέρης, 2009.

επιμεληθεί σχετικά έργα,¹⁷ ενώ όλοι σχεδόν οι σύγχρονοι Έλληνες και Ελληνίδες διεθνολόγοι έχουν καταπιαστεί με διάφορες ειδικές πτυχές του συγκεκριμένου κλάδου. Εκτός όμως, από τις ακαδημαϊκές συμβολές, η δημοσίευση του εγχειριδίου μας υπενθυμίζει ότι οι στρατιωτικοί κανονισμοί και οι οδηγίες πάνω σε θέματα Δικαίου του Πολέμου ανέκαθεν αποτελούσαν το κανονιστικό πλαίσιο που διέπει τις ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις. Ήδη το 1882, δημοσιεύτηκε στην Αθήνα *Εγχειρίδιον Διεθνούς Δικαίου προς χρήσιν των αξιωματικών του κατά την γην στρατού*, το οποίο αποτελούσε μία μετάφραση σχετικού εγχειριδίου που είχε εγκριθεί για τις Στρατιωτικές Σχολές της Γαλλίας,¹⁸ ενώ το ίδιο έτος δημοσιεύτηκε και το βιβλίο *Τα εν πολέμω διεθνή νόμιμα προς χρήσιν του στρατού*.¹⁹ Αρκετά χρόνια αργότερα, το 1915, δημοσιεύονται οι *Διατάξεις του εν Πολέμω Διεθνούς Ναυτικού Δικαίου* του Γενικού Επιτελείου Ναυτικού.²⁰ Την ίδια εποχή, το Υπουργείο Στρατιωτικών και το Υπουργείο Ναυτικών δημοσιεύουν δύο έργα του Ιωάννη Ζ. Χατζηλουκά: *Διεθνές δίκαιον του πολέμου* (1912) και *Διατάξεις του εν πολέμω διεθνούς ναυτικού δικαίου* (1914).²¹ Το 1931, ο Παναγιώτης Γ. Φαρ-

μακόπουλος δημοσιεύει το *Εγχειρίδιον διεθνούς ναυτικού δικαίου δια τους Έλληνας Αξιωματικούς*,²² ενώ είχε ήδη ξεσπάσει ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, όταν το 1941 το Γενικό Επιτελείο Στρατού δημοσίευσε *Διατάξεις περί τηρητέας συμπεριφοράς εν εχθρική εδάφει*.²³ Κατά τα χρόνια που ακολούθησαν, οι τρεις Κλάδοι των Ενόπλων Δυνάμεων δημοσίευσαν κανονισμούς και οδηγίες, όπου αμιγώς στρατιωτικά θέματα αναλύονται υπό το φως του Δικαίου των Ενόπλων Συγκρούσεων. Όπως διαφαίνεται, το εγχειρίδιο του 2021 συνεχίζει μία μακρά παράδοση - αλλά αποτελεί και μία σημαντική και ευπρόσδεκτη εξέλιξη, εφόσον είναι το πρώτο του είδους του που συνεγράφη εξολοκλήρου από ενεργά στελέχη των Ενόπλων Δυνάμεων - εξάλλου βρισκόμαστε στη νέα νομική εποχή των ενόπλων συρράξεων μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, σε μία νέα εποχή εν γένει ως προς τις μορφές/είδη των συρράξεων και το εγχειρίδιο καλύπτει έως και τις πιο πρόσφατες σχετικές εξελίξεις. Ανάμεσα στις αρετές του εγχειριδίου είναι η πληρότητα της ύλης, η συνοπτικότητα και η σαφήνεια. Το περιεχόμενο αποτελεί συγκερασμό ακαδημαϊκής και στρατιωτικής προσέγγισης - εφόσον σε γενικές γραμμές

17. Ενδεικτικά, Περράκης, Στέλιος Ε. (Επιμ.), *Το νέο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο των Ενόπλων Συρράξεων*, Αθήναι - Κομοτηνή: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1989. Επίσης, Ο ίδιος, *Armed conflicts and International Humanitarian Law. 150 years after Solferino. Acquis and prospects*, ed. A.N.Sakkoulas/Bruylant, 2009 (με Μ.Δ.Μαρούδα).
18. *Εγχειρίδιον Διεθνούς Δικαίου προς χρήσιν των αξιωματικών του κατά την γην στρατού*. Εγκριθέν δια τας εν Γαλλία Στρατιωτικές Σχολάς, μεταφρασθέν εκ του γαλλικού υπό Α. Δαμουλιάνου, Αθήναι: Θ. Παπαλεξανδρής, 1882.
19. *Τα εν πολέμω διεθνή νόμιμα προς χρήσιν του στρατού*, Εν Αθήναις: Αφοί Περρή, 1882.
20. *Διατάξεις του εν Πολέμω Διεθνούς Ναυτικού Δικαίου*, Γ.Ε.Ν 1915.
21. Χατζηλουκάς, Ιωάννης Ζ., *Διεθνές δίκαιον του πολέμου*, Εν Αθήναις: Τύποις Υπουργείου Στρατιωτικών, 1912. Του ιδίου, *Διατάξεις του εν πολέμω διεθνούς ναυτικού δικαίου*, Υπουργείου Ναυτικών. Γενικόν Επιτελείον. Αθήναι: Τύποις Π.Γ. Μακρή, 1914. Επόμενη έκδοση 1923.
22. Φαρμακόπουλος, Παναγιώτης Γ., *Εγχειρίδιον διεθνούς ναυτικού δικαίου δια τους Έλληνας Αξιωματικούς*, Εν Αθήναις: Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1931.
23. *Διατάξεις περί τηρητέας συμπεριφοράς εν εχθρική εδάφει*, Αθήναι: ΓΕΣ, 1941.

ακολουθεί τη δομή ενός ακαδημαϊκού εγχειριδίου με αναφορά, όμως, σε πηγές που αντανakλούν την επίσημη πρακτική της Ελλάδας: εθνικούς στρατιωτικούς κανονισμούς, καθώς και την Εθνική Στρατιωτική Στρατηγική. Το στρατιωτικό εγχειρίδιο παρουσιάστηκε σε μία πρώτη του μορφή και, εφόσον λάβει την οριστική μορφή επίσημης έκδοσης υπό την αιγίδα των αρμόδιων κρατικών αρχών, θα προστεθεί στη βάση δεδομένων Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου του Ερυθρού Σταυρού, στην οποία καταγράφονται σχετικά εγχειρίδια, κανονισμοί, οδηγίες και κώδικες από όλα τα κράτη. Η τρέχουσα βάση δεδομένων περιλαμβάνει ήδη πέντε (5) στρατιωτικούς κώδικες και κανονισμούς από την Ελλάδα,²⁴ οι οποίοι, όμως, δεν αφορούν το ΔΕΣ. Συνεπώς, πρόκειται για το πρώτο σύγχρονο εγχειρίδιο των Ενόπλων Δυνάμεων για το ΔΕΣ και, από την άποψη αυτή, θα αποτελέσει σημαντικό οδηγό: θα δηλώνει τη ξεκάθαρη βούληση των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων να τηρείται η διεθνής νομιμότητα, θα συμβάλει στη διάδοση της γνώσης και της εφαρμογής του ΔΕΣ, θα κωδικοποιεί και δηλώνει το Δίκαιο, όπως το αντιλαμβάνεται η Ελληνική Δημοκρατία, και θα λαμβάνεται υπόψη ως η επίσημη ελληνική θέση κατά τη διαμόρφωση και απόδειξη του διεθνούς εθιμικού δικαίου των ενόπλων συγκρούσεων.

24. Military Manuals, https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/src_iimima (Πρόσβαση: 15.12.2021).

The issue of granting access to sheltered places when ships are in distress. Does it still remain a controversial topic?

8

Aristotelis B. Alexopoulos

Dr., Marine Environmentalist, Municipality of Paleo Faliro, Directorate of Environment

The position of the coastal state in cases of offering a place (or port) of refuge when ships are in eminent danger has been discussed and criticized many times in the past, and still raises a lot of questions. The problem had gradually become unresolved, particularly in cases of potential pollution that might be caused by a stricken tanker, when approaching coastlines and/or port areas. In this paper, we examine the rather contradicted choice of naming a place of refuge by the coastal state, firstly by pinpointing some relevant case studies of tankers that had suffered damage in the open sea and resulted in serious pollution and/or loss of lives. Following, the two main aspects are presented, that is to say, the absolute right of access and the absolute right of refusal for a place of refuge. Finally, the IMO Convention on Salvage is mentioned and in what manner does this tool relate to the right of entry to a sheltered place.

1. Background on ports of refuge

According to IMO¹, the issue of providing refuge for ships in distress was raised during the late 1980s, when the Legal Committee of IMO was preparing a draft document regarding the International Convention on Salvage which was eventually adopted in 1989. During the exchange of information some states expressed the view to admit vessels in dis-

1. See for more details at: <http://www.imo.org/OurWork/Safety/Navigation/Pages/PlacesOfRefuge.aspx> (retrieved 28/03/2022)

tress into their ports. Other states expressed their doubt on including a public law rule into a private law convention, let alone that coastal state interests could not be ignored.

The issue of refuge of ships was brought up again when a working group of IMO's Maritime Safety Committee in 2000 was considering post-**Erika** (tank-ship) safety-related issues, included in the list of topics the "ports of refuge". All of a sudden, by the end of 2000, and the early days of 2001, the **Castor** incident took place. IMO took the moment to suggest it was high time to put the issue of port of refuge as a priority in order to deal with the problem of stricken vessels in need of assistance and to adopt measures ensuring that such ships could be provided with appropriate assistance and facilities imposed by the prevailing circumstances.

However, there was a problem of interpretation with the phrase "ports of refuge" because, although it has been widely used in the shipping industry, it did not appear in any of the relevant conventions (i.e. LOSC, SOLAS, Salvage, OPRC, etc.). The use of the word "port" might be too narrow and restrictive insofar the geographical area which might, in case of an emergency, be able to provide facilities and services to ships in distress, in particular tankers in loaded condition. IMO proceeded with the use of a wider term "places of refuge"².

1.1. The tanker Castor incident (2000)

As Devanney puts it³: "*Since the response to the tanker Erika did not solve the major problem associated with that disaster, it was inevitable that the Erika would be repeated. And it did*". The **Castor**, a Cypriot-flagged tanker carrying 29,500 tons of gasoline developed a 26-meter crack across its main deck at the forward end of 4P, 4C, and 4S tanks. At that time the ship was sailing in the Mediterranean Sea, off Morocco. The weather conditions were harsh and the ship requested refuge from 9 different states but to no avail. As a result for 40 days she was roaming about the Mediterranean Sea until the cargo was lightered in troubled waters off Malta.

The ship was classed by the ABS which stated that the vessel had been exposed to extreme weather conditions without being further damaged in her hull. During her long towage in the Mediterranean (the salvor operated on the terms of Lloyd's Standard Form of Salvage Agreement)⁴ reports stated that the vessel remained intact without causing oil pollution. It concluded that only a strong and well-maintained ship could withstand such a difficult situation and still succeeded in delivering its cargo safely. One could suggest that the vessel was not a substandard ship. It went on to say that, well built ships can suffer heavy weather damage in extreme condi-

tions but that is not an indication of weakness within the industry's self-regulation system.

However, the vessel was taken to Piraeus and being inspected it was found that hyper-accelerated corrosion believed to be a major cause for the vessel's damage (structural failure). Following a thorough inspection of the damaged vessel, the Cyprus Department of Merchant Shipping and ABS have jointly announced preliminary findings that pointed to accelerated corrosion as the probable principal cause behind the structural failure. The **Castor** had become a floating laboratory which could serve as a basis for the new generation of double hulled tankers how they should be constructed and maintained. The true picture once again is that the combination of poor maintenance with low survey standards will eventually lead to a major hull failure.

Devanney said that the only reason why this ship survived was that she was: (a) in a sagging condition at the time; (b) more or less evenly loaded in all tanks; (c) within the Mediterranean. An important difference between the **Castor** and the disasters of **Erika** (1999) and **Prestige** (2002) is that the **Castor** was in the gasoline trade. Gasoline has a density of about 0.75 as opposed to 0.95 and higher for heavy fuel oil. Because of the low density cargo, there was no need to keep some of the amidships tanks empty to provide buoyancy in the middle of the ship.

The **Castor** had no SBT. All her tanks were loaded including the 4P, 4C and 4S. This helped her survive in two ways: (a) the wave loading on the

side shell plating was much less than **Erika**/**Prestige** because the external pressure of the sea was partially balanced by the internal pressure of the cargo; (b) since the tanks were loaded more or less evenly both transversely and longitudinally there was very little shear stress which results from excess buoyancy on one side of the steel pushing it up and too little buoyancy on the other side pushing it down.

The refusal by the appropriate authorities to grant a place of refuge has long been a problem for the salvor. In addition, her cargo of gasoline did not fall within the categories of "persistent oils" as recognized by the IOPC Fund as a serious cause of marine pollution. Some other tanker examples where the coastal state or states did not offer a shelter port were the **Atlantic Empress** (1979), the **Christos Bitas** (1978), the **Andros Patria** (1978), the **Erika** (1999), though some reports insisted that the master rejected an offer, the **Prestige** (2002) and so many others⁵.

1.2. The tanker Christos Bitas incident (1978)

On 12 October 1978, the oil tanker was sailing from Rotterdam to Belfast, with a load of 35,000 tons of Iranian heavy crude oil, when she ran aground some 15km off the Pembrokeshire coast and 4,000 tons of oil was spilled into the sea environment. The commanding officer managed to refloat the vessel without external help and decided to continue his journey, as he thought there was no longer any significant leak. He nevertheless warned the coastguards of the oil spill.

2. Another term used was "safe haven" but both phrases mean almost the same thing, so one of those would end up being redundant and superfluous.

3. See J. Devanney, (2006). *The Tankship Tromedy*, 67-76.

4. It has to do with the Lloyd's Open Form (LOF), the version of 2011, based on the principle: "No cure no pay", which describes the contractor's obligations. The LOF provides a regime for determining the amount remuneration to be awarded to salvors for their services in saving property at sea and minimizing or preventing damage to the environment.

5. See A. Bishop, (2009). *Places of refuge*, in: CMI: Yearbook 2009 Annuaire, Athens II: Documents of the Conference, Annex 4, 201-207.

As the risks of environmental pollution were high, the owner of the ship (Adriatic Transports Ltd) and the owner of the cargo (BP) were immediately contacted by the coastguard⁶. It soon became obvious that the tanker was seriously damaged and oil kept escaping from her tanks and BP ordered the vessel to stop in order to avoid spreading the pollution.

On 13 October, two (2) other tankers, the “*British Dragoon*” and the “*Esso York*” assisted in the lightering operations which lasted for several days and 26,000 tons of oil had been removed from the *Christos Bitas*. The question of the wreck of the ship was then raised. The cost of repairing the vessel after cleaning and emptying the fuel tanks appeared excessive and the ship-owner agreed to sink the vessel. This could however not be done in the Irish Sea because of the damage it would cause to the environment.

The *Christos Bitas* was therefore towed in the Atlantic Ocean, to a very deep water area, 500km west of Fastnet Rocks, where she would not interfere with navigation, fisheries or submarine telephone cables. She was scuttled on 31 October. An oil slick formed, but aerial observation showed that on 13 November it had dispersed naturally.

1.3. The tanker Andros Patria incident (1978)

The master and his family along with 27 crewmen were drowned after the 218,665dwt Greek steam tanker *Andros Patria* was abandoned by most of her crew in the Atlantic Ocean off the north-western coast of Spain on

New Year's Eve, 1978. The vessel was on a voyage from the Iranian terminal of Kharg Island to Europoort (Rotterdam), loaded with 208,000 tons of crude oil, when she developed a 50ft crack in her hull in very heavy seas and near gale force winds off Cape Finisterre.

Then, some two hours later, following an explosion, a fire broke out in the crack in No.3 tank on the port side, through which oil was pouring out into the sea. After requesting immediate helicopter assistance, 30 persons abandoned ship, taking to a lifeboat, leaving just three men remaining on board. However, the lifeboat capsized, throwing its occupants into the turbulent sea. None could be saved by the many ships that had arrived on the scene to offer assistance. The three who had remained on board were airlifted to safety by a helicopter the following day when it was estimated that some 50,000 tons of oil had been lost⁷.

The rough seas and the dumping of large quantities of detergent by local vessels prevented the huge slick from reaching the beaches of Spain. The drifting tanker was then taken in tow, with neither the Spanish nor the Portuguese Governments wanting the vessel in their waters for fear of pollution. The French and British also advised the salvors that they were refused permission to enter their territorial waters with the stricken ship. A salvage team, which boarded the vessel on January 4, 1979, when about 150nm off the Portuguese coast, being towed in a southerly direction, succeeded in restarting her generators but a slow stream of crude was

still continuing to ooze from the ruptured tanks, the slick being over 50 miles long and up to 500 meters wide. Separate oil slicks then began to foul a 60-mile stretch of the beaches of north-western Spain.

When the towage operation had reached a position about 250nm south of the Azores, oil transfer operations were commenced on January 21, using the steam tankers “*British Dragoon*” and “*British Promise*”. However, this was interrupted from time to time by the weather conditions. The last of the oil was pumped out on February 9, the continuously moving convoy being over 200nm north-west of the Cape Verde Islands by this time. With the threat of pollution now gone, the Portuguese authorities allowed the *Andros Patria* to anchor off Cascais in preparation for entering Lisnave shipyard. She eventually berthed at Lisbon on February 19.

Both the *Atlantic Empress* and the *Christos Bitas* disasters were notable past examples of coastal state authorities ordering salvors to tow a damaged tanker out to sea and sink her (or allow her to sink) rather than risk the environmental damage which might occur if she was allowed into sheltered water. In doing so the authorities in question accepted the risk of some pollution of the oceans by oil, but removed the problem from their own doorstep. When the oil from these ships came ashore, and some did, its origin was almost certainly not traceable, and no claims for compensation have been made⁸. Besides, the regime of compensation for oil pollution damage has evolved significantly

since the time of the above casualties, because the LOSC and Salvage conventions are today into force.

1.4. The tanker Vicky incident (2003)

The tanker *Vicky*, with 24 crew on board, was on its way to New York from Antwerp when it struck the wreck of a Norwegian vessel, the *Tricolor*, 30nm east of Ramsgate, which had sank in the English Channel following a collision with another vessel (2003). The salvors wanted to take her into the river Scheldt but were refused permission. She was subsequently towed to Rotterdam. An environmental disaster was averted when the *Vicky* was able to sail under its own steam off the *Tricolor*, two and a half hours after it had run into the wreck⁹.

After the collision with the wreck of the Ro/Ro vessel, the tanker was sheltered in the Westhinder anchorage site off the Flemish coast. There was suspicion of oil leakage from the badly damaged tanker but it was reported that the hull was sound and the crew were all still on board and in good health. Besides, the *Vicky* was fitted with a **double-bottom** that offered better protection against disasters than the oil tanker *Prestige* which sank off Galicia, North West Spain two months ago.

2. Ports of refuge or ports that refuse?

Let us begin with a question. Under which circumstances a ship can seek for a place of refuge (POR)? Accord-

8. See R. Shaw, (2003). *Places of refuge. International law in the making?* In: CMI Yearbook 2003 Annuaire, Vancouver I, Documents for the Conference, 329-360.

9. See at: <http://www.theguardian.com/uk/2003/jan/02/jonhenley> (retrieved 29/03/2022).

6. See at: http://www.cedre.fr/en/spill/christos_bitas/christos_bitas.php (accessed 28/03/2022).

7. See N. Hooke, (1997). *Maritime Casualties 1963-1996*, LLP, 42-43.

ing to ATC¹⁰ under normal conditions, access to a POR may be sought in case of a maritime casualty, force majeure¹¹ or distress, or some specific operational situation. In other words, when a ship is in a position where: (a) its safety or that of its crew and/or passengers are at risk, or (b) it poses a threat to the marine environment or other property, so it must consider for a POR.

Circumstances may also arise where a foreign ship undertaking the right of innocent passage through the territorial sea, seeks to stop and anchor in cases of force majeure or distress. This right is explicitly referred to in LOSC art. 18(2) regarding navigation in the territorial sea, in art. 39(1) regarding straits used for international navigation and in art. 54 regarding archipelagic waters.

Also, with regard to the normal ship operations, occasions may be when it requires to remain at a place, either offshore or in a port, to effect temporary repairs, to land a sick or injured crew member, to pick up navigational charts, emergency stores, etc. Any type of ship, including a warship, may invoke the right to request a POR provided there is a genuine need. It should be noted that if a POR is granted to a warship, most relevant international conventions, in particular those relating to intervention, liability and compensation, do not apply.

Another question supplementing the previous one is why must coastal states provide a POR? The answer is a real puzzle because political decisions may be involved that examine it on a case-by-case basis and this relates to the desired balance between the advantage for the affected ship and the affected environment due to short distances from the coast¹². Practice has showed so far that many administrators, particularly after the accidents of *Erika*, *Castor* and *Prestige* in European waters, are very reluctant to grant a POR to damaged or disabled ships in their waters of responsibility. However, as in the case of *Prestige*, a bad decision could reverse the desired outcomes. By denying access, the longer the ship remains at the mercy of the sea elements, the greater the risk of the ship's condition deteriorating due to weather or environmental situation changing.

3. The Legal implications on places of refuge

Shaw¹³ refers to a general principle universally accepted that seafarers must assist other vessels in distress. This principle stems from art. 98 of LOSC (Part VII: high seas). Similar wording is followed in art.10 of the 1989 Salvage convention, which is a re-statement of art.11 of the 1910 Salvage convention¹⁴. The court's deci-

sion in the case of *Kate A. Hoff* (the Rebecca) in 1929 forms a basis in this issue¹⁵. The judgment did not concern the validity of the general principle but rather focused on the degree of distress to which the vessel in question should be subjected to, before it was entitled to immunity from the coastal state's national laws.

Timagenis¹⁶ comments on another point of POR based on previous experience from accidents at sea. He stated that, vessels leaking oil or other persistent pollutants after an accident, cause less pollution when they are in easily accessible areas because the anti-pollution measures can be more effective. On the contrary ships left on the high seas or to sink in very deep waters may continue leaking for a very long time without control and may cause long term damage to the environment (though we do not have any official data about pollution in the deep oceans). Again, based on the long history of maritime casualties, pollution from accidents in most cases is not an instantaneous phenomenon. Distressed ships usually remain afloat for a considerable time and salvage tags have sufficient time to reach the scene of the accident but weather conditions especially in the open sea prevent effective combat of pollution.

For this reason instead of allowing distressed vessels without a POR it is clearly advisable not only to fix them

(i.e. certain confined areas where pollution could be combated more efficiently) but even to consider some kind of "reception facilities" for vessels in distress like a large dock (even floating dock) where the vessel in distress and the pollution therefrom may be confined and combated. This approach is obviously based on MARPOL's obligatory provisions for member-states to provide these installations into ports so as to avoid operational pollution.

Van Hooydonk¹⁷ expressed the view that, "*the need for specific legal arrangements governing ships in distress and places of refuge is one of the most topical problems in both public and private maritime law*". He went on to distinguish among four theories, giving details of the overall problem of POR. We will examine the two basic ones since the remaining two are supplementing.

3.1. The absolute right of access

In the beginning he comments that the issue of ships in distress and their right to enter a port or a place of refuge, has nothing to do with the coastal state's requirement or not to designate and establish named PORs in advance. Most sources of international law express the view that there is always a right to enter any POR whatsoever irrespective of the

10. See Australian Transport Council, (2009). *National Maritime Place of Refuge Risk Assessment Guidelines*.

11. Distress could also be the result of force majeure or other disaster that endangers the safety of a ship. Force majeure is understood as an act of a higher force, a force or event beyond reasonable human control, acts of God, events generally uncontrollable by humanity including storms, cyclones and other natural disasters.

12. See IMO A23/Res. 949, para 1.7.

13. See supra note 8.

14. The OPRC of 1990 can also be linked, although not referring exclusively to ships in distress and POR but urges member-states (which are also parties to the 1989 Salvage

convention) to develop oil pollution response contingency plans. The same pattern is followed at regional level, i.e. Barcelona convention (1976), Bonn agreement (1983), etc. Such plans expressly provide for the possibility of admitting ships in distress to their ports if the coastal states are threatened by pollution.

15. 4 R.A.A.A. P 444.

16. See G.J. Timagenis, (2003). *Places of refuge as a legislative problem*, in: CMI Yearbook 2003 Annuaire, Vancouver I, Documents for the Conference, 375-379.

17. See E. Van Hooydonk, (2003). *The obligation to offer a place of refuge to a ship in distress*, in: CMI Yearbook 2003 Annuaire, Vancouver I, Documents for the Conference, 403-445.

cause of distress (possibly this even includes unlawful acts, i.e. attempting to scuttle the vessel to earn the insurance or jettison illegal cargoes when trading drags and alcohol etc.), and this emanates from a rule of customary law. In other words, the right of access overrides the normal powers of coastal states (national law).

The rule put down by customary law is that a ship cannot be lawfully refused shelter and help even if her captain or crew have brought about the danger by their own negligence. It is the objective situation that is important. Putting more emphasis, coastal states cannot excuse themselves from fulfilling their obligations (if any exist) on grounds that the ship either ignored basic safety provisions, or is not insured or fraudulently puts itself in a distress situation so as to succeed in being granted admission to internal waters or ports. Coastal states should first remove distress and then deal with any other pending issue¹⁸.

Other sources even include in the distress concept situations such as defi-

cient maneuverability or when repairs are needed. Similarly the type of ships is not important. Entry can be claimed by all kinds of ships and boats, even windsurfers¹⁹. Possibly the strongest argument in favor of the rules of customary law is that the coastal state shall take advantage of the ship's necessity, the ship in distress being the beneficiary of exceptionally favorable arrangements²⁰.

The theory of the absolute right of access is confirmed by various international²¹, European and national legal rulings as well as by the texts of various conventions. During the preparatory work on the *Convention and Statute on the International Regime of Maritime Ports* (1923)²² the right of access was regarded as being so self-evident and absolute that the parties to the convention considered that it was not necessary to make specific mention of it in the convention itself. Another point in favor of the absolute right of entry is, according to the LOSC (1982), the provision that passage includes stopping and anchor-

18. According to Van Hooydonk, foreign ships in distress have the right to seek and obtain shelter in ports, and also to take such shelter in the territorial sea, roadsteads, straits, bays, river-mouths, lakes, rivers, canals, even in ports closed to foreign commerce and military ports, until the state of distress is over.

19. See V.D. Degan, (1986). *Internal waters*, in: Netherlands Yearbook of International Law, Vol. XVII, Martinus Nijhof Publishers.

20. See E.J. Molenaar, (1998). *Coastal state jurisdiction over vessel-source pollution*, Kluwer Law International.

21. See arts. 218(1), 218(3) and 220(1) of the LOSC 1982, regarding "when a vessel is voluntarily within a port or at an off-shore terminal of a state".

22. See <http://cil.nus.edu.sg/1923/1923-convention-and-statute-of-the-international-regime-of-maritime-ports/>. It was a League of Nations multilateral treaty whereby port states agreed to treat ships equally, regardless of the nationality of the ship. The convention was concluded in Geneva on 9 December 1923 and entered into force on 26 July 1926. The states that had ratified the convention agreed to allow all ships the freedom to access maritime ports and not to discriminate against ships based on the maritime flag the ship flies. The convention remained in force and formed of the basis of the expectation at international law of equal treatment in maritime ports. It was ratified in 2001, by Saint Vincent and the Grenadines. Thailand ratified the convention in 1925 but denounced it in 1973.

ing²³ as long as they are incidental to ordinary navigation or are rendered necessary by force majeure or distress (i.e. caused by mist, storm or a mechanical failure) or for the purpose of rendering assistance to persons, ships or aircraft in danger or distress. Some writers insist that ships involved in an accident in the territorial sea remain in passage. This also applies to ships in or outside the territorial sea that come to render assistance.

The LOSC only requires that passage itself to be continuous and expeditious [art.18 (2)]. This does not mean that a ship must always navigate at "full speed ahead" through the territorial sea. According to some writings, ships are only expected "to proceed with due speed under the circumstances, having regard to safety and other relevant factors". A damaged ship may be handicapped as to speed and maneuverability but this does not prevent it from enjoying a passage as defined by international law. It rather depends on the specific circumstances of each case.

However, many states, not in times of war, may decide to close their ports to maritime traffic by making access dependent upon compliance with standards relating to the condition of the vessel. Pamborides states that²⁴: "The right of the coastal state to deny access to foreign ships which could or would constitute a threat to that state is nowadays fully recognized and practiced by all the major maritime nations".

This theory is quite weak insofar the coastal state's concern about the protection of the marine environment.

Laws sometimes cannot be in line with the reaction of the public and this is the case here. Political pressure is involved behind a public outcry for an oil pollution incident that may threat not only the coastline or the port but also the coastal town as well, with unpleasant environmental and social consequences, as in the case of the *Aegean Sea* in the port of La Corunna (1992) or the *Sansinena* in L.A harbor (1976). The port of La Corunna is the most classical example because it faced repeated disasters with the *Urquiola* (1976) the *Aegean Sea* and the *Prestige* (2002), ending up in bad management decisions and suffering ecological disasters. How can you convince the port authorities and indirectly the Spanish citizens what would be the appropriate behavior according to the prevailing law?

3.2. The absolute right of refusal

This theory, according to Van Hooydonk has only a few supporters though some strong arguments exist as well. Bearing in mind that the coastal state enjoys sovereignty over its territorial and inland waters [art.2(1) LOSC] and this sovereignty is not restricted by any express treaty provision regarding an alleged right of access. Also, reference is made to the basic right of self-protection of states under international law and to the law of necessity. Another argument falls within the coastal state's right to intervene on the high seas to prevent environmental pollution, i.e. by towing a tanker away or setting it on fire as in

23. As in the case of the tanker Vicky discussed above.

24. See G.P. Pamborides, (1999). *International Shipping Law: Legislation and Enforcement*, 26-30.

the case of the *Torrey Canyon* (1967), it may most certainly refuse a ship of this kind, particularly if it is a laden VLCC tanker, entry to its ports.

Furthermore, it has already been discussed that the old customary law right of access was based solely in the desire to save lives and was therefore motivated by purely humanitarian considerations, which seem quite irrelevant when it is a matter of protecting ships, cargoes, and commercial interests and when crews can usually be safely evacuated by helicopters, lifeboats and tugs²⁵. This situation resembles the two-fold behavior of a state, being a flag state to offer protection to its ships when crossing the oceans and being a coastal state to protect its coasts, including the refusal to grant access to a stricken vessel. It is worth referring to Judge Barr's speech in the Toledo case: "*I am satisfied that the right of a foreign vessel in serious distress to the benefit of a safe haven in the waters of an adjacent state is primarily humanitarian rather than economic. It is not an absolute right. If safety of life is not a factor, then there is a widely recognized practice among maritime states to have proper regard to their own interests and those of their citizens in deciding whether or not to accede to any such request. Where in a particular case, such as the 'Toledo',*

there was no risk to life as the crew had abandoned the casualty before a request for refuge had been made, it seems to me that there can be no doubt that the coastal state, in the interest of defending its own interests and those of its citizens, may lawfully refuse refuge to such a casualty if there are reasonable grounds for believing that there is a significant risk of substantial harm to the state or its citizens if the casualty is given refuge and that such harm is potentially greater than that which would result if the vessel in distress and/or her cargo were lost through refusal of shelter in the waters of the coastal state".

Customary law is considered a thing of the past that can be invoked in specific situations and be held bound by its provisions, i.e. in some ports it is customary to load or unload some specific cargoes in a specific manner, and this must be known by the parties in the contract, but in our case things have gradually changed from the environmental point of view, i.e. there are serious pollution risks that need not be considered in the previous century. As a result, customary law on ships in distress is losing its identity. Even international conventions and other regulations follow this path. The right to refuse ships in distress is recognized in the Intervention convention of 1969²⁶, the Salvage convention

of 1989²⁷, the Bonn Agreement²⁸, the European Directives on Port State Control²⁹ and Traffic Monitoring and even IMO Guidelines on places of refuge³⁰.

As far as the territorial sea is concerned, it is argued that the right of innocent passage can only be exercised for the purposes of normal navigation. Ships not engaged in such normal passage fall under the unlimited sovereignty of the coastal state³¹ and may be driven off by the latter. Moreover the right of innocent passage applies only to ships and not to wrecks. Further, it is argued that the passage of ships posing a threat cannot be regarded as innocent and these ships could therefore be stopped by the coastal state [art. 25(1) LOSC]. Passage through the ter-

ritorial sea to a port to which access has been refused can ipso facto not be demanded. Whenever entry into a port is denied, this has a direct repercussion on the right of passage through the territorial sea.

This theory also has obvious drawbacks. The right of access in the event of maritime distress is a general and independent rule of law, which applies on almost every maritime zone, i.e. in the high seas, territorial waters, internal waters, as well as in international rivers, lakes, canals and ports, and can therefore be invoked regardless of the right of innocent passage through the territorial sea. As a doctrine, ships in distress do effectively enjoy a right to innocent passage through the territorial sea for as long as they do not become a wreck³².

27. Art. 9 provides that: "Nothing in this convention shall affect the right of the coastal state concerned to take measures in accordance with generally recognized principles of international law to protect its coastline or related interests from pollution or the threat of pollution following upon a maritime casualty or acts relating to such a casualty which may reasonably be expected to result in major harmful consequences, including the right of a coastal state to give directions in relation to salvage operations". Although the 1989 Convention does not seek to define the rights to intervene, the fact that it made specific reference to the right of the coastal state to give directions in relation to salvage operations might indicate that such a right is now generally recognized. See N.J.J. Gaskell, (1991). The 1989 Salvage convention and the Lloyd's Open Form (LOF) salvage agreement 1990, *Tulane Maritime Law Journal*, No.1, 20.

28. Interim Chapter 26, contains the following passage: "However, at present there exists no binding obligation on the part of a contracting party to offer predefined places of refuge or safe havens".

29. See in particular art. 11.6 of the Council Directive 95/21/EC of 19 June 1995 concerning the enforcement, in respect of shipping using Community ports and sailing in the waters under the jurisdiction of the member states, of international standards for ship safety, pollution prevention and shipboard living and working conditions.

30. In the appendix 1 to Annex 1 to the IMO Assembly Resolution in respect of Guidelines on Places of Refuge it is stated: "There is at present no international requirement for a state to provide a place of refuge for vessels in need of assistance".

31. In the *Long Lin case* the notion of passage was understood by the Dutch Supreme Court as making use of a fast and uninterrupted navigational route through the territorial sea for the purpose of normal traffic. According to the court the shipping company could not invoke the right of innocent passage because the ship had entered Dutch territorial and coastal waters in a damaged condition. See Raad van State (the Netherlands), 10 April 1995, M/V Long Lin, *Schip en schade*, 1995, 391, No. 95 and 394, No. 96.

32. Even when the ship is drifting without control, it does not necessarily or immediately lose its right of innocent passage. If the ship requests and expects towing assistance, and

25. In *the M/V Toledo case* the Irish High Court (Admiralty) took the view that the right of a foreign vessel in distress to a safe haven has been modified in modern times due to countervailing considerations such as oil pollution or the danger of a vessel sinking where it would block a port or hinder navigation. See High Court (Admiralty) of Ireland, M/V Toledo ILRM, 1995, 30.

26. According to this statute and probably also on the basis of international customary law the coastal state may take all required measures on the high seas to prevent or combat pollution. In 1978 the British authorities used their power to intervene beyond territorial waters to prevent salvors from towing the stricken tanker Christos Bitas to Milford Haven. See also art.221 of the LOSC.

What is important is that the issue of granting access to sheltered places when ships are in distress, it is still controversial. While IMO's intention in the past was and possibly still is to draft a convention specifically dealing with the subject, in 2009 it was dropped out. IMO was caught in the middle of strong oppositions by traditional maritime nations and other states. It is reasonable that small-island states or states with famous touristic resorts that do not have the necessary means and equipment for anti-pollution measures would feel unprotected against a tanker grounding near their coasts. So far the only and possibly the best managerial decision is for coastal states to declare, in cooperation with IMO, named places of refuge for ships in serious danger.

4. The International Convention on Salvage

The convention was adopted in 1989 and came into force in 1996. It replaced a convention on the law of salvage adopted in Brussels in 1910 which incorporated the “*No cure, no pay*” principle under which a salvor is only rewarded for services if the operation is successful³³. Unfortunately the old convention did not cover pollution issues. If a salvor had prevented a major pollution incident, i.e. by towing a damaged tanker away from an environmentally sensitive area but in the end did not manage to save the ship or the cargo, gained absolutely nothing. How could you persuade a

salvor to offer his services in a situation like this with only little chance of success?

The new convention attempts to correct this problem by providing for an enhanced salvage award taking into account the skill and efforts of the salvors in preventing or minimizing damage to the environment. The 1989 Convention introduced a “*special compensation*” to be paid to salvors who have failed to earn a reward in the normal way, that is to say, by salvaging the ship and/or cargo.

The compensation consists of the salvor's expenses, plus up to 30% of these expenses if, based on the efforts of the salvor, environmental damage has been minimized or prevented. The expenses are the ones reasonably incurred by the salvor in the salvage operation and a fair rate for equipment and personnel actually and reasonably used. The tribunal or arbitrator may increase the amount of compensation to a maximum of 100% of the salvor's expenses, if this is the right thing to do. On the contrary, if the salvor proves negligent, and failed to minimize or prevent environmental damage, he may be denied compensation. Payment of the compensation fee is borne by the vessel and other property interests in proportion to their respective salvaged values.

The connection with places of refuge can be found in art. 11 of the convention where it states: “*A state party shall, whenever regulating or deciding upon matters relating to salvage operations such as admittance to ports of vessels in distress or the provisions of*

facilities to salvors, take into account the need for co-operation between salvors, other interested parties and public authorities in order to ensure the efficient and successful performance of salvage operations for the purpose of saving life or property in danger as well as preventing damage to the environment in general.”

The above article denotes that, if a state is a contracting party to the convention, it is obliged when considering a request for a POR, to take into account the need for cooperation between salvors, other interested parties and public authorities to ensure the efficient and successful performance of salvage operations. However, we already know that there is no international requirement for a state, even as customary law, to provide a POR for a ship in distress. This is a critical phase that depends on the will of each coastal state having in mind some contributing factors to its final decision³⁴:

- It is a matter of humanity when a vessel is in grave danger and human lives could be lost. The right of a ship in distress to seek refuge is an old established and universally accepted humanitarian right under international law to protect life and safety.
- The obligation to render assistance to a ship and persons in distress at sea is also a well-established principle of international maritime law, i.e. SOLAS convention Chapter V and SAR convention Chapter 2.
- The right of the coastal state to either refuse or place conditions for entry into its ports, i.e. arts. 2 and 25(2) of the LOSC;
- The right of the coastal state to pro-

tect its coastlines and marine resources from pollution or the threat of pollution. This is established in detail in arts. 194, 195, 198, 199, 211, 221 and 225 of the LOSC.

Further Reading

Alexopoulos A.B., (2006). Some thoughts about the concept of the contiguous zone in the new law of the sea and its potential application to the Greek seas, in: *Unresolved Issues and the New Challenges to the Law of the Sea*, Publications on Ocean Development, Martinus Nijhoff, Vol. 54, 259-270.

Anderson D., (2011). Coastal state jurisdiction and high seas freedoms in the EEZ in the light of the Saiga case, in: *Selected Contemporary Issues in the Law of the Sea*, Vol.68, 105-116.

Beale G., (2014). Environmental salvage and the 1989 Salvage convention: Proposed amendments to the convention and difficulties in quantifying an environmental salvage award, *Environmental Law Review*, Vol.16, 4: 248-261.

Bishop A., (2012/13). The development of environmental salvage and review of the London Salvage Convention 1989, *37 Tulane Maritime Law Journal* 65.

Bissel W.K., (1975/76). Intervention on the high seas: An American approach employing community standards, *7 Journal of Maritime Law & Commerce* 718.

Boyle A.E., (1985). Marine pollution under the law of the sea convention, *The American Journal of International Law*, Vol.79, 2: 347-372.

is therefore only temporarily adrift, it continues to enjoy the right to innocent passage. However, when the ship is irreversibly adrift, it becomes a wreck and no longer has a right to passage.

33. See at: <http://www.imo.org/About/Conventions/ListOfConventions/Pages/International-Convention-on-Salvage.aspx> (retrieved 31/03/2022).

34. See IMO Resolutions: A.949 (23): “Guidelines on Places of Refuge for Ships in Need of Assistance” and A.950 (23): “Maritime Assistance Services (MAS)”.

- Colombos C.J., (1962). *The International Law of the Sea*, Longmans, London.
- Dixon M., R. McCorquodale and S. Williams, (2011). *Cases and Materials on International Law*, 5th Edition, Oxford University Press.
- Dzidzornou D.M., (1997). Coastal state obligations and powers respecting EEZ environmental protection under Part XII of the UNCLOS: A descriptive analysis, 8 *Colorado Journal of International Environmental Law & Policy* 283.
- Emanuelli C., (1976). The right of intervention of coastal states on the high seas in cases of pollution casualties, 25 *University of New Brunswick Law Journal*, 79.
- Ekhaton E.O., (2016). Protection of the environment and the International Salvage Convention, 1989: An assessment, *Mizan Law Review*, Vol.10, 1: 73-99.
- Karim S., (2015). IMO institutional structure and law-making process, in: *Prevention of Pollution of the Marine Environment from Vessels*, 15-41, Springer.
- Kerr M., (1990). The international convention on salvage 1989 - How it came to be, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 39, 3: 530-556.
- Lowe A.V., (1977). The right of entry into maritime ports in international law, *San Diego Law Review*, 14: 597-610.
- Maddern D. and S. Knight, (2003). Refuge for ships in distress: International developments and the Australian position, 17 *MLAANZ Journal*.
- McLaughlin R., (1999). Coastal state use of force in the EEZ under the law of the sea convention 1982, 18 *University of Tasmania Law Review* 11.
- Morrison A., (2012). *Places of Refuge for Ships in Distress: Problems and Methods of Resolution*, Martinus Nijhoff Publishers.
- Mudrić M., (2013). Standard form salvage contracts: The scope of the duty to exercise best endeavors, *The Journal of International Maritime Law*, 19(3): 220-236.
- Purvis C., (2011). Coastal state jurisdiction under UNCLOS: The Shen Neng 1 grounding on the Great Barrier Reef, 36 *Yale Journal of International Law* 207.
- Rothwell D.R. and T. Stephens, (2016). *The International Law of the Sea*, 2nd edition, Boomsbury.
- Shaw R., (1992). The 1989 Salvage Convention and Lloyd's Open Form 1990: Are they working? *Marine Policy*, Vol.16, 2: 127-129.
- Tanaka Y., (2015). *The International Law of the Sea*, 2nd edition, Cambridge University Press.

IV. Φάκελος: 200 Χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση

«ΕΝΑ ΚΡΥΜΜΕΝΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ.
Στρατηγικές και τακτικές θεωρήσεις
στην διπλωματική σκέψη και πράξη
του Ιωάννη Καποδίστρια»*

1

Α.-Ι. Μεταξάς

*Vice-Président de
l'Académie
Européenne
Interdisciplinaire
des Sciences*

*Επίτιμος Καθηγητής
Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων*

Εξοχτάτη Κυρία Πρόεδρε της Δημοκρατίας,

Πριν από ο,τιδήποτε άλλο, θα ήθελα να μου επιτρέψετε να εκφράσω τις βαθύτατες ευχαριστίες μου για την πρόσκληση που γίνεται από ένα συνάδελφο μου, από ένα Δήμαρχο με έργο και ταυτόχρονα από ένα προσωπικό που τον συνεπικουρεί και χάρη στο οποίο είμαστε όλοι εδώ, για να γιορτάσουμε μαζί και να συζητήσουμε για αυτή την προσωπικότητα.

Έδωσα ένα τίτλο: «ΤΟ ΚΡΥΜΜΕΝΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ». Κυρίες και κύριοι, δεν έχει τίποτα το συνωμοτικό. Δεν είναι κάτι που το κρύψανε, για να μη τον βρούμε. Δεν πρόκειται για αυτό. Πρόκειται για μια υπόθεση εργασίας, η οποία προκύπτει από το διάβασμα δυο σημαντικότερων κειμένων του Πρώτου Κυβερνήτη της χώρας: ενός κειμένου του 1815 και ενός άλλου του 1826. Με δυο διαφορετικούς Τσάρους.

Διαβάζοντάς τα, μου δημιουργήθηκε η εντύπωση ότι εδώ, αν όλα αυτά τα έβαζα σε κάποια τάξη ένα σύγχρονο εγχειρίδιο Διεθνούς Πολιτικής και Διεθνών Σχέσεων, θα μπορούσε να παραχθεί.

Ταξινομώντας, λοιπόν, αυτή την ύλη, διαπίστωσα πρώτα από όλα, ότι ο Ιωάννης Καποδίστριας διακόσια χρόνια πριν μιλήσουμε για σφαιρική προσέγγιση, αυτός το επιχειρεί. Ο,τιδήποτε έχουμε να μελετήσουμε και πάνω σε αυτό, να κάνουμε προτάσεις, πρέπει να το εντάξουμε στο περιβάλλον το ευρύτερο γιατί από αυτό επηρεάζεται και αυτό το ίδιο το περιβάλ-

**Κεντρική ομιλία
στις Διεθολογικές
Συναντήσεις
Ναυπλίου 16^η
Περίοδος, 24-27
Σεπτεμβρίου 2021,
προδημοσίευση
από τα Πρακτικά
των "ΔΣΝ"*

λον δέχεται τις επιρροές. Ποιο είναι αυτό το ευρύτερο περιβάλλον; Είναι η Ευρώπη, η οποία προσπαθεί να τελειώσει ένα Παγκόσμιο Πόλεμο, με όρους της εποχής, που παρατείνεται (1814-1815), και μια Επανάσταση που έχει διαδοχικά και διαφορετικά αποτελέσματα από το 1789 και μετά. Επομένως, είναι ένας Κόσμος σε αντιπαράθεση ανάμεσα στην αρχή της νομιμότητας (legitimite) και ανάμεσα σε μια Επανάσταση που θριάμβευσε και με την παρουσία του Ναπολέοντος έχει αρχίσει να υπονομεύει τη μοναρχική νομιμότητα, που επικρατούσε στην Ευρώπη την εποχή εκείνη.

Με βάση, λοιπόν, αυτό το πλαίσιο μας ειδοποιεί ο Καποδίστριας και, μάλιστα, στο πρώτο κείμενο αναφέρει κάτι που θα μπορούσε να θεωρήσει αυτονόητο τώρα -τότε δεν ήταν. Ήταν μόνο η αίσθηση ότι η Ιστορία της Ευρώπης την εποχή εκείνη ήταν η Παγκόσμια Ιστορία, διότι από εκεί πολλά θα μπορούσαν να εξυπηρετηθούν και σε πολλά πεδία.

Τι κάνει, λοιπόν, ο Ιωάννης Καποδίστριας; Πρώτα από όλα, ας δούμε πώς χαράσσεται μια πολιτική. Για να χαραχθεί μια Πολιτική, πρέπει να *διαγνώσουμε* - κλινικού χαρακτήρα έννοια, δηλαδή δεν ξεκινούσε από ένα όραμα, αλλά από την πραγματικότητα - το χώρο μέσα στον οποίο γίνονται όλα αυτά. Και μας λέει ο Καποδίστριας ότι «Εγώ ο ίδιος πέρα από πληροφορίες, πέρα από οποιεσδήποτε γνώμες, πρέπει να έχω και ίδια αντίληψη». Και ο χώρος που έχει να διαγνώσει είναι διπλός: πρώτα, ο φανερός και καταφάνερος, δηλαδή να εκτελέσει τις οδηγίες του Ηγεμόνος και μετά ο άλλος χώρος, ο οποίος είναι υπαινισσόμενος συνεχώς.

Βεβαίως, στο μυαλό του ως υπερκείμενη αρχή, που θα τον καθοδηγούσε, ήταν η ειρηνόφιλη αντίληψη για τον

Κόσμο. Είχε συγκεκριμένη άποψη, όχι μόνο για το τι συνιστά κράτος δικαίου, αλλά και για το τι συνιστά ένα διεθνές κράτος δικαίου. Αν δει κανείς τους διαιλόγους στους οποίους παραπέμπει σε αυτά τα απολογιστικά υπομνήματα με τον Τσάρο, είναι χαρακτηριστικοί ενός ανθρώπου που προσπαθεί να υπαγορεύσει άποψη διερωτώμενος και όχι διατυπώνοντας άποψη. Λέγοντας «αυτό θα γίνει ή αυτό δεν θα γίνει», διερωτάται συνεχώς. Το διερωτήμα αφήνει τη δυνατότητα στον ακροατή να κινηθεί και εκείνος με την ίδια υποχρέωση. Δηλαδή, και το «όχι» θα αποφύγει και το «ναι» δεν θα το δώσει. Αλλά θα λειτουργήσει με ένα «ίσως». Χαρακτηριστικό της διπλωματικής πρακτικής,

Αυτές, λοιπόν, οι διαγνωστικές προϋποθέσεις είναι πράγματι πάρα πολύ σημαντικές. Κατά λέξει αναφέρεται σε «από-υποκειμενικοποίηση των γεγονότων». Τέτοιοι όροι που ακόμη και σήμερα ακούγονται γλωσσικά βαρβαρικοί έχουν την ακρίβεια τους. Άρα, εμείς που θα σχεδιάσουμε, που θα αποφασίσουμε, που θα εκτελέσουμε, θα πρέπει πρώτα από όλα να απαλλαγούμε από εκείνες τις επιθυμίες, που μπορεί να είναι ιερές και όσιες ή ο,τιδήποτε άλλο. Αλλά δεν είναι πάντοτε χρήσιμες, για να δούμε καθαρά. Δεν βοηθούν πάντα στο να αντικειμενικοποιήσουμε τις συνθήκες που έχουμε μπροστά μας. Και βάζει τον Τσάρο να μονολογήσει, στα γαλλικά, μάλιστα, και να λέει ο Τσάρος προς τον Καποδίστρια «βεβαίως, να δούμε». Αναφέρεται μόνο σε “elements”. Αναφέρεται σε «στοιχεία». Δε λέει σε προβλήματα, γιατί, αν πεις τι λέξη «πρόβλημα», από εκεί και πέρα παίρνεις θέση αρνητική. Το «στοιχείο» είναι ουδέτερος όρος, είναι δηλαδή κάτι που θα καταγραφεί πριν αξιολογηθεί. Είναι πολλές οι φράσεις που αποδεικνύουν

με ποια μεθοδικότητα προσπαθούσε ο Καποδίστριας να καταγράψει την πραγματικότητα και ποια μεθόδευση χρησιμοποιούσε, για να πείσει τον Τσάρο, σύμφωνα με αυτά που ο Τσάρος θα ήθελε αρχικά να ακούσει.

Όλα αυτά γινόντουσαν και στη μέση αυτής της ιστορίας, ένας Διπλωμάτης έπρεπε να ισορροπήσει τα πράγματα υπέρ του Μονάρχη του και κατά μια άλλη άποψη υπέρ ενός άλλου μέλλοντος για τη χώρα του, προτετοιμάζοντάς την, για πολύ διακριτικές επαφές. Και όχι με δυσπιστία απέναντι στα πρόσωπα. Αλλά με καλή θέληση να τα ακούσει και, μέσα ακριβώς από τις υπερβολές τους, να τα κατανοήσει. Αφαιρώντας την υπερβολή, να καταλάβει περί τίνος πρόκειται. Όπως, λοιπόν, θα απαιτούσε ένα σύγχρονο εγχειρίδιο Διεθνών Σχέσεων.

Στη συνέχεια, πρέπει να δούμε αν έχουμε τη δυνατότητα την πολιτική που χαράσσουμε να την πραγματοποιήσουμε, όσο μπορούμε. Καμία πολιτική δεν πραγματοποιείται στο ακέραιό της, ιδίως όταν την επιδιώκουμε εν μέσω αντιπαράθεσεων. Και σε αυτό το σημείο αναφέρεται σε νομιμοποιήσεις. Καμία πολιτική δεν μπορεί να σταθεί, αν δεν διαθέτει πρώτα από όλα εσωτερικές νομιμοποιήσεις στο λαό που απευθύνεται. Έτσι, λοιπόν, υπενθυμίζει στον Τσάρο ότι, ναι μεν ο λαός του είναι η Ρωσία, αλλά έχει ανάγκη από την νομιμοποίηση όλων εκείνων των περιφερειακών κοινωνιών (πχ βαλκανικών) που είναι κάπως πιο ευαίσθητες στη Ρωσία και που πρέπει και αυτές τις κοινωνίες να τις τιμήσει με το ενδιαφέρον του. Αυτό είναι η εσωτερική νομιμοποίηση. Υπάρχουν, όμως, και εξωτερικές νομιμοποιήσεις, οι οποίες πρέπει να προέλθουν από τις κοινωνίες των αντιπάλων του. Ο Καποδίστριας υπεισέρχεται στην ανάγκη να απευθυνθεί

σε μια Αυτοκρατορική εξουσία, αλλά ταυτόχρονα και στις κοινωνίες. Αυτό δεν είναι απλώς δύσκολο, αλλά δημιουργεί και υποψίες στους άλλους ηγεμόνες, που δεν είναι συνηθισμένοι να νομιμοποιούν τις δράσεις τους με αναφορά στις κοινωνίες τους.

Όλα αυτά για να συμβούν, προϋποθέτουν κάποιο επίπεδο κατανόησης. Και διερωτάται πολλές φορές *«πώς θα μπορέσω να κατευθύνω σωστά όλους αυτούς που προετοιμάζουν μια Επανάσταση και που και εγώ τη θέλω, αλλά δεν μπορώ να τη θέλω επισήμως; Δεν μπορώ σε καμία περίπτωση να φανώ ότι εγώ είμαι εκείνος που βρίσκεται πίσω από αυτή την Επανάσταση»*. Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορεί να μείνει τελείως στην αφάνεια, διότι έτσι δεν ενθαρρύνονται εκείνοι που μέσα από αυτή την πρακτική θα τον επιλέξουν αργότερα ως Κυβερνήτη της χώρας τους. Έπρεπε, λοιπόν, να βρει εκείνο τον τρόπο που να μπορεί να υποσχεθεί, να διαβεβαιώνει τον Τσάρο ότι θα κάνει ό,τι εκείνος επιθυμεί, για να του απαντήσει κάποια στιγμή ο Τσάρος, και αυτό είναι μεγίστη υποχώρηση, *«Αγαπάτε τις Δημοκρατίες. Τις αγαπώ και εγώ»*. Ακόμη και αν αυτή η φράση έχει ένα στοιχείο υποκρισίας, το γεγονός ότι φέρνει έναν Ηγεμόνα στη θέση να υποκριθεί κάτι τέτοιο, τον παγιδεύει στην υποκρισία του από εδώ και πέρα, ώστε στη συνέχεια οι διάλογοι που αναπτύσσονται να είναι μισό-συνωμοτικοί, μισο-υποκριτικοί και εν πάσει περιπτώσει διάλογοι πραγματιστικοί για την εποχή εκείνη.

Για όλα αυτά υπάρχει μια πολιτισμική προϋπόθεση. Για να μπορέσει να προχωρήσει όχι μόνο η Φιλική Εταιρεία, αλλά για να μπορέσει να παραχθεί εσωτερική νομιμοποίηση. Όστε αυτός ο λαός που θα κληθεί να γίνει τυπικά ελεύθερος θα πρέπει να είναι και άξι-

ος αυτής της ελευθερίας. Και αρχίζει συστηματικά κηρύγματα σε όλους για την ανάγκη παιδείας. Παίρνοντας τη νοθεσία του Λόρδου Βύρωνος, που λέει «δώστε στο λαό αυτά που πρέπει να μάθει και μετά θα βρει μόνος του πως πρέπει να κυβερνηθεί». Σε αυτό το κλίμα κινείται η βασική υπερκείμενη άποψη του Καποδίστρια σε ό,τι αφορά τον πολιτισμικό όρο, ο οποίος είναι απαραίτητος, για να μπορέσουμε να διεκδικήσουμε στο μέλλον Δημοκρατία.

Δεν είναι Αντι-Δημοκρατικός ο Καποδίστριας. Ήταν υποχρεωμένος να λειτουργεί πραγματολογικά σε ό,τι αφορά τη διάγνωση και πραγματιστικά σε ό,τι αφορά τη δυνατότητα αυτό το σχέδιο να μπορέσει να πραγματοποιηθεί. Και οι δυο αυτές φάσεις είναι δύσκολες. Έρχεται, λοιπόν, η ώρα, όπου θα πρέπει να συμβιβαστούν πράγματα. Ο Καποδίστριας έπρεπε να εξισορροπήσει πράγματα και να φέρει σε συγκερασμό ανθρώπους που εδώ στην Ελλάδα «τσακωνόντουσαν» μεταξύ τους. Να φέρει σε συγκερασμό σημαντικές προσωπικότητες από την Ελλάδα που εξίσου «τσακωνόνταν» με τους ξένους ηγεμόνες και με τους επιτελείς των ξένων ηγεμόνων, Και ακόμη να φέρει τους Ηγεμόνες σε κάποια συμφωνία μεταξύ τους. Άλλοτε τα μισο-κατάφερνε και άλλοτε όχι. Είναι τεράστια η ωφέλεια που προέκυψε από αυτή την τακτική. Ως εκ τούτου, η οποιαδήποτε αξιολογική κρίση για τον Καποδίστρια είναι πολύ νωρίς για να διατυπωθεί σε ό,τι αφορά τις πρακτικές του ικανότητες, αλλά δεν είναι καθόλου αργά για να του αναγνωριστούν δυο πράγματα: η Ευρώπη ως φιλειρηνικός χώρος και ως προϋπόθεση ειρήνης. Μάλιστα, με μια πολύ ωραία φράση «*οι παλιοί θεσμοί δεν θα αντέξουν στην εξέλιξη των πραγμάτων, δηλαδή είτε θέλουμε*

είτε δεν θέλουμε θα πάμε στη Δημοκρατία», μας λέει ο Καποδίστριας.

Τι κάνουμε όμως στην Ευρώπη σήμερα για να επιδιώξουμε αυτή την εκδοχή της φιλειρηνικής στάσης -όχι υπό μορφή διακήρυξης γιατί αυτό το κάνουμε δωρεάν- αλλά τι προϋποτίθεται ότι μπορούμε να κάνουμε προκειμένου να είμαστε μια Ευρώπη, η οποία έχει λόγο απέναντι στους άλλους, διότι διαφορετικά δεν μπορεί να υποστηρίξει ούτε τα δικά της συμφέροντα. Είμαστε συμμέτοχοι μια αντιπαράθεσης που έχουμε το δικαίωμα να έχουμε και το δικό μας λόγο. Αυτό το κατάλαβε ο Καποδίστριας εδώ και διακόσια χρόνια και για αυτό ομιλεί για «φιλειρηνική ένωση».

Εξοχώτατη κυρία Πρόεδρε της Δημοκρατίας,

Δεν μπορείτε να απεκδυθείτε της διπλής ιδιότητας, της τέως Προέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας, όπου εκεί δικάσατε και υπήρξατε εκφραστής του κράτους δικαίου με μια σειρά αποφάσεων επιβεβαιωτικών. Και της άλλης ιδιότητάς σας, όπου ασκείτε το λειτούργημά σας στη βάση αξιωματικών αρχών.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι όλος ο 19^{ος} αιώνας είναι μια περιπέτεια εντάσεων. Σχεδόν διατύπωσε μια θεωρία έντασης ο Καποδίστριας, μέσα στην οποία έπρεπε να ερμηνευτούν πάρα πολλά φαινόμενα που επεκτείνονται στον 20^ο αιώνα -καθώς ο 19^{ος} και ο 20^{ος} αιώνας αλληλοδιαπλέκονται, ενώ ακόμη και σήμερα η ένταση δεν έχει λείψει. Μερικές φορές οι αντιπαράθεσεις αυτές είναι οξύτατες ή και εγκληματικές.

Όλα αυτά για να συντελεστούν, σύμφωνα και με τη ρήση του Λόρδου Βύρωνα, απαιτούν παιδεία. Παιδεία ως προϋπόθεση αρετής που στα Εφτάνησα κάπως υπήρχε, αλλά στον Ελλαδικό χώρο όχι.

Έχοντας, λοιπόν, αυτά τα δυο κείμενα έχω την εντύπωση ότι σας εξέθεσα τους δύο όρους σχεδίασης και εκτέλεσης μιας πολιτικής σε ένα συγκεκριμένο χώρο την Ευρώπη που τότε ήταν Παγκόσμιος χώρος.

Είναι απαραίτητο κάθε στιγμή η Κυβέρνηση μιας χώρας να διεκδικεί την αξιοπιστία της, όχι μόνο επικαλούμενη τα δίκαια της, αλλά με μια επιχειρηματολογία η οποία θα είναι πολύ δύσκολο να αντιμετωπιστεί από εκείνους που αν και έχουν την ίδια αντίληψη δικαίου δεν θέλουν να την παραδεχτούν. Διότι θίγει τα συμφέροντά τους. Αυτό το ήξερε ο Καποδίστριας και οφείλουμε να το ξέρουμε και εμείς σήμερα.

Εξοχώτατη κυρία Πρόεδρε της Δημοκρατίας, μας κάνετε μεγάλη τιμή που ήσαστε εδώ.

Σας ευχαριστούμε γι' αυτό. Και επιτρέψτε μου παρακαλώ και τις προσωπικές μου ευχαριστίες.

Η Επανάσταση του 1821, θρυαλλίδα εμφάνισης του δικαιώματος αυτοδιάθεσης των λαών*

2

Αντώνης
Μπρεδήμας

Ομότιμος
καθηγητής
Πανεπιστημίου
Αθηνών

I. Εισαγωγή

Ο όρος «αυτοδιάθεση των λαών και δικαίωμα αυτοδιάθεσης των λαών» είναι ένας όρος που επικράτησε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, για να περιγράψει ουσιαστικά το κίνημα της αποαποικιοποίησης των λαών, ιδίως της Αφρικής, και δευτερευόντως την απαλλαγή ορισμένων λαών από τον ξένο (Παλαιστίνιοι) ή ρατσιστικό ζυγό (Ν. Αφρική)¹.

Την εποχή της Ελληνικής Επανάστασης δεν υπήρχε κάποιος όρος που να περιγράφει φαινόμενα αντίστοιχα σε διεθνές, και, ιδίως, ευρωπαϊκό επίπεδο. Μόνο μεταγενέστερα, δηλαδή προς τα τέλη του 19^{ου} και στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, προέκυψε ο όρος «το δικαίωμα των εθνότητων», που δεν είχε όμως καμιά νομική υποχρεωτικότητα, και εξέφραζε απλώς, στην καλύτερη εκδοχή, μία αρχή *πολιτικής φύσεως*². Έτσι, η Επανάσταση του 1821 αναδύθηκε μέσα σ' ένα νομικό, αλλά και πολιτικό, κενό ως προς την ύπαρξη ενός δικαιώματος για ανεξαρτησία από την Οθωμανική αυτοκρατορία.

Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπήρξαν, παράλληλα ή και πριν από την ελληνική Επανάσταση, προσπάθειες, πολλές φορές επιτυχημένες, για ανεξαρτησία. Γνωστά είναι τα παραδείγματα της ανεξαρτησίας των ΗΠΑ

*Γραπτή αποτύπωση
εισήγησης στις
Διεθολογικές
Συναντήσεις
Ναυπλίου 16^η
Περίοδος, 24-27
Σεπτεμβρίου 2021,
προδημοσίευση
από τα Πρακτικά
των "ΔΣΝ"

1. Βλ. σχετικά S. CALOGEROPOULOS-STRAIS, *Le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes*, Bruxelles, 1973, M. POMERANCE, *Self-determination in law and practice*, The Hague, 1982. Cf. A. ΜΠΡΕΔΗΜΑ, Αυτοδιάθεση λαών και απόσχιση κράτους στα πλαίσια των Ηνωμένων Εθνών, *Διεθνές Δίκαιο και Διεθνής Πολιτική*, No 12, 1986, σ. 105 επ.
2. Βλ. R. REDSLOB, *Le principe des nationalités*, *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International*, 1925-I, σ. 3 επ.

(1776) και των ισπανικών αποικιών στη Λατινική Αμερική (αρχές του 19^{ου} αιώνα). Η διαφορά ανάμεσα στις επαναστάσεις αυτές και την Ελληνική ήταν ότι η Ελληνική Επανάσταση αποτελούσε γνήσια επανάσταση κατά του ξένου ζυγού, ενώ οι άλλες χώρες είχαν ένα χαρακτήρα «οιονεί» αποαποικιοποίησης. Με την «οιονεί» αποαποικιοποίηση να νοείται η ύπαρξη μιας κατάστασης αποικιοκρατίας, διαφορετική όμως αυτή στην εποχή μετά το 1960, δεδομένου ότι επρόκειτο για λαούς (αμερικανοί, λατινοαμερικανοί αντίστοιχα) που ταυτίζονταν, ως προς την προέλευσή τους, με τους αποικιοκράτες. Ενώ το αντίθετο συνέβαινε στο μετά το 1960 κίνημα αποαποικιοποίησης.

Ένα δεύτερο σημείο που αξίζει να μνημονευθεί είναι η σχέση της Ελληνικής Επανάστασης με άλλες επαναστάσεις στην ευρωπαϊκή ήπειρο, όπως αυτές στην Ισπανία και την Ιταλία στη δεκαετία του 1820, που προκάλεσαν την μήνη της Ιεράς Συμμαχίας³ και οι οποίες είχαν ένα περιεχόμενο πολιτικο-κοινωνικής ανατροπής. Είναι γεγονός ότι η Ιερά Συμμαχία ταύτισε, τουλάχιστον κατά την πρώτη φάση της Επανάστασης του 1821, την Ελληνική Επανάσταση με τις υπόλοιπες, βασιζόμενη στο ότι σε όλες τις περιπτώσεις οι επανα-

στάσεις στόχευαν στην απαλλαγή των αντίστοιχων λαών από τα απολυταρχικά καθεστώτα: τη βασιλεία *η Ισπανία και Ιταλία*, τον Σουλτάνο στην Ελλάδα⁴. Όμως, αρκετά σύντομα κατάλαβαν τη διαφορά μεταξύ τους (με εξαίρεση την Αυστρία): ότι στην Ελλάδα ο πρωταρχικός στόχος ήταν η απαλλαγή από τον ξένο ζυγό, ενώ η κοινωνικο-πολιτική αλλαγή ήταν κάτι το παρεπόμενο, και αρκετά εύκολα ανατρέψιμο, όπως και έγινε εξάλλου.⁵

Έχοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, θα επιχειρήσω να εξετάσω ορισμένες όψεις της Επανάστασης του 1821, υπό το πρίσμα των μεταγενέστερων, πολιτικού χαρακτήρα, κανόνων του δικαίου των εθνότητων.

II. Η αυτοδιάθεση των Ελλήνων το 1821 ήταν γνήσια ή δοτή;

Το ερώτημα αυτό φαίνεται αφελές στους Έλληνες, παλαιότερους και σημερινούς. Όμως, αυτό δεν φαίνεται να ισχύει, κατά τη δεκαετία του 1820, στις αντιλήψεις των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής. Πράγματι, στις Οδηγίες προς τους Αντιπρέσβεις των τριών Δυνάμεων στην Ελλάδα (1830), αναφέρεται ότι

3. Είναι χαρακτηριστικό ότι, όταν η Ελλάδα προσπάθησε να προβάλλει τα αιτήματά της στο *Συνέδριο της Βερόνας* (της Ιεράς Συμμαχίας) (Νοέμβριος 1822), το Συνέδριο, αφενός αρνήθηκε να δεχθεί την ελληνική αντιπροσωπεία και την εξέταση του Υπομνήματός της, αφετέρου ζήτησε από τον Πάπα να εκδιώξει την αντιπροσωπεία από τα εδάφη της. Βλ. Α. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, *Κείμενα - Πηγές της ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασης*, τ. πρώτος, Αθήνα 1967, σ. 201.
4. Για μια γενικότερη περιγραφή της στάσης των Μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στην επαναστατημένη Ελλάδα, βλ. Κ. ΕΥΣΤΑΘΙΑΔΗ, *Σχέσεις των Ελλήνων επαναστατών του 1821 προς τις ξένες δυνάμεις*, στο: *Μελέτες Διεθνούς Δικαίου*, τ. 2, Αθήνα 1959, σ. 602 επ.
5. Πρόκειται για τη μετάβαση από τα δημοκρατικά Συντάγματα της Επιδαύρου (1822) και Άστρους (1823) στο μοναρχικό καθεστώς (Πρωτόκολλο της 3^{ης} Φεβρουαρίου 1830 περί αυτοκυριαρχού Ελληνικού κράτους). Βλ. ιδιαίτερα Α. ΜΠΡΕΔΗΜΑ, *Από τα δημοκρατικά Συντάγματα της Επιδαύρου και του Άστρους στο μοναρχικό καθεστώς του Όθωνα*. Το χρονικό μιας μετάλλαξης μέσα από τα διπλωματικά έγγραφα της εποχής, στο: Α. ΣΑΜΑΡΑ, Σ. ΜΩΡΑΪΤΗΣ (επιμ.), *Καποδίστριας, θεσμικές και πολιτικές θεωρήσεις, 1800-1821*, Κασταλία, Αθήνα, 2021, σ. 409 επ.

«Θα είναι εύκολο να υπομνήσετε και να αποδείξετε ότι η Ελλάς οφείλει την ύπαρξίν της εις τας παντός είδους βοηθείας τας οποίας εις αυτήν επιδαψίλευσαν οι τρεις Δυνάμεις, ότι την απελευθέρωσαν, την έθεσαν υπό την άμεσον προστασίαν των και την έσωσαν εκ βεβαίου ολέθρου...».

Και προσθέτουν:

«Ότι κυρίως διά της εις αυτήν παραχωρήσεως πλήρους ανεξαρτησίας ... υπερβαίνουν κατά πολύ τας προσδοκίας τας οποίας είχε το δικαίωμα να τρέφη...»⁶.

Για τις Μεγάλες Δυνάμεις, η ανεξαρτησία της Ελλάδας ήταν «δοτή», οφειλόμενη στη στρατιωτική χρήση βίας εκ μέρους τους κατά της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Αυτό όμως είναι η «μισή αλήθεια». Γιατί, αν είναι πασιφανές ότι χωρίς την επέμβαση αυτή των Μεγάλων Δυνάμεων, ένας Θεός ξέρει αν θα επιβίωνε η Επανάσταση, από την άλλη πλευρά, η στρατιωτική αυτή επέμβαση δεν θα μπορούσε να γίνει, με βάση τα δεδομένα της εποχής, αν δεν είχε προηγηθεί, η επιτυχημένη, στο πολεμικό πεδίο, επανάσταση και η αναγνώριση των επαναστατών ως εμπολέμων. Ήταν ακριβώς αυτοί οι πολυετείς και αιματηροί αγώνες που έδωσαν την αφορμή στις Μεγάλες Δυνάμεις, κάθε μιας για τους δικούς της λόγους, να παρέμβουν. Είτε αυτοί ήταν λόγοι *εμπορικών* συμφερόντων⁷, είτε και *πολιτικοί* λόγοι, τουτέστιν η ανησυχία της Βρετανίας και της Γαλλίας να μην αφήσουν τη Ρωσία μόνη στο παιγνίδι που παιζόταν στην Ελλάδα, δηλαδή να την άφηναν να εισπράξει μόνη τα γεωπολιτικά και άλλα οφέλη⁸.

III. Το υποκείμενο της αυτοδιάθεσης κατά την Επανάσταση του 1821: ο ελληνικός λαός, αλλά ποιός ελληνικός;

Ένα άλλο σημείο που χρειάζεται να εξεταστεί είναι το ποιο ήταν το *υποκείμενο* της αυτοδιάθεσης. Εύκολο είναι να πει κανείς ότι ήταν ο ελληνικός λαός. Αλλ' αυτός ήταν διασκορπισμένος στις άκρες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, περιλαμβανομένης της Μολδο-Βλαχίας, των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, της Κρήτης και της Κύπρου. Η αναγνώριση ενός στοιχειώδους δικαιώματος αυτοδιάθεσης στο σύγχρονο διεθνές δίκαιο δεν προϋποθέτει την επικράτηση των αγωνιζομένων στο έδαφος για το οποίο διεκδικούν την αυτοδιάθεση. Λ.χ. οι *Sahraui* στη Δυτική Σαχάρα δεν έχουν κανένα έλεγχο του εδάφους τους, και όμως τους έχει αναγνωριστεί, και μάλιστα από το Δ.Δ. της Χάγης, το δικαίωμα αυτό⁹.

Στην περίπτωση της Ελληνικής επανάστασης όμως, το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης/ανεξαρτησίας, όσο και το *ήσσαν δικαίωμα* της αναγνώρισής των επαναστατών ως εμπολέμων, υπόκειται στην αρχή της *αποτελεσματικότητας* (effectivité). Δηλαδή η αναγνώριση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης αφορούσε μόνο τους κατοίκους των περιοχών που είχαν *επιτυχημένη* επανάσταση. Δεν αφορούσε τις άλλες περιοχές, όπου οι κάτοικοι, μπορεί μεν να είχαν επαναστατήσει ή δώσει μεγάλες μάχες κατά των Οθωμανικών Αρχών,

δεν είχαν όμως καταφέρει να επικρατήσουν. Για το λόγο αυτό βλέπει κανείς τις Μεγάλες Δυνάμεις να αρνούνται, κατά τις διαπραγματεύσεις για την ανεξαρτησία της Ελλάδας, να αναγνωρίσουν το δικαίωμα αυτοδιάθεσης σε περιοχές όπως η Μακεδονία, η Ήπειρος, η Θεσσαλία, αλλά και τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, η Κρήτη και η Κύπρος¹⁰, παρ' ότι οι εκπρόσωποι των λαών αυτών των περιοχών πίεζαν τον Ι. Καποδίστρια να τους εξασφαλίσει το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης¹¹.

Σημειώτεον ότι, σύμφωνα με το σύγχρονο διεθνές δίκαιο της αυτοδιάθεσης των λαών, το δικαίωμα αυτό έχουν οι κάτοικοι των περιοχών όπου οι ασκούντες το δικαίωμα αποτελούν *την πλειονότητα* των κατοίκων¹². Είναι γεγονός ότι σε όλα σχεδόν τα εδάφη που αποτέλεσαν μέρος του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους το 1830, το ελληνικό στοιχείο να αποτελούσε την πλειονότητα των κατοίκων, αν και σε διαφορετικό ποσοστό. Στον *Μοριά*, λ.χ. οι Μουσουλμάνοι έφθναν μόλις στο 10% του συνολικού πληθυσμού. Ένα πρόβλημα παρουσιάστηκε σε σχέση με την *Εύβοια*. Η Εύβοια είχε καταληφθεί, το 1827, από τους Έλληνες. Από

τη διπλωματική αλληλογραφία του Ι. Καποδίστρια με τις ξένες Δυνάμεις, φαίνεται ότι ο Κυβερνήτης δεν θεωρούσε ότι οι κάτοικοί της ήταν, στην πλειονότητά τους, Έλληνες και ότι υπερτερούσε το μουσουλμανικό στοιχείο¹³. Θεώρησε όμως ότι η Εύβοια θα πρέπει να υπαχθεί στα σύνορα του νεοελληνικού κράτους για λόγους *ασφάλειας*, δεδομένης της εγγύτητας της Εύβοιας με την κύριο κορμό της τότε Ελλάδας και της δυνατότητας για τις Οθωμανικές δυνάμεις να πραγματοποιούν στρατιωτικές επεμβάσεις στην ελληνική επικράτεια¹⁴. Αν και το επιχείρημα «*ασφάλειας*», ως παράγων *εξάιρεσης* από τον κανόνα της πλειονότητας των κατοίκων που ασκούν το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης, δεν ήταν άγνωστο και απορριπτέο αυτομάτως από τις Μεγάλες Δυνάμεις, παραδόξως οι Δυνάμεις αυτές αποδέχθηκαν την ενσωμάτωση της Εύβοιας στο νέο-ελληνικό κράτος, όχι τόσο στη βάση της «*ασφάλειας*»¹⁵, όσο στη βάση της σύνθεσης των κατοίκων της Εύβοιας, όπου, κατά τις Μεγάλες Δυνάμεις, οι Έλληνες υπερτερούσαν κατά πολύ των Μουσουλμάνων¹⁶. Τουτέστιν, η αυτοδιάθεση της Εύβοιας ασκήθηκε

10. Η Διάσκεψη του Πόρου, λ.χ., θεώρησε ότι οι προτάσεις της ελληνικής Κυβέρνησης, που περιελάμβαναν τη Θεσσαλία και την Ήπειρο, δεν μπορούσαν να ικανοποιηθούν, δεδομένου ότι ορισμένες μόνο περιοχές έλαβαν μέρος στην Επανάσταση, ενώ η πλειονότητα των Ελλήνων διατήρησε ειρηνικές σχέσεις με τους εκεί κατοίκους Τούρκους. Βλ. *Πρωτόκολλο της Διασκέψεως του Πόρου* (12.12.1827), κείμενο σε: Α. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, ό.π., σ. 814.

11. Βλ. *Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, 1827*, σ. 458-459 (ως προς την Κρήτη) και 1829, Νο 12, τ. 4, σ. 603-604 (για τη Μακεδονία).

12. Υπό το καθεστώς της αρχής των εθνотήτων, ισχύει ο ίδιος κανόνας ο οποίος όμως παραβιάζοταν ενίοτε για λόγους πολιτικών σκοπιμοτήτων. Αυτό συνέβη λ.χ. με την τύχη του ελληνισμού της Κορυτσάς το 1913, το ίδιο συνέβη και με την τύχη των μουσουλμάνων της περιοχής της Ροδόπης. Και στις δύο περιπτώσεις, πλειοψηφικό στοιχείο αποτελούσαν οι Έλληνες και οι Τούρκοι αντίστοιχα.

13. *Υπόμνημα της 11/23 Σεπτεμβρίου 1828*, κείμενο σε: ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, ό.π., σ. 786.

14. Ibid.

15. Και ο παράγων αυτός λήφθηκε υπόψη από τη Διάσκεψη του Πόρου, βλ. Πρωτόκολλο, ό.π., σε: Α. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, ό.π., σ. 814-815.

16. Η Διάσκεψη του Πόρου διαπίστωσε ότι ο αριθμός των κατοίκων της Εύβοιας πριν την Επανάσταση ανήρχετο σε 30.000 ψυχές, ενώ σήμερα (1828) περιορίζεται στις 28.000. Αντίστοιχα ο αριθμός των Τούρκων ήταν 7.000 και 4.570. ό.π., σ. 827-828.

6. *Οδηγίες προς τους Αντιπρέσβεις των τριών Αυλών εν Ελλάδι*, κείμενο σε: *Γενική Εφημερίς* 1830, σ. 125, και Α. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, ό.π., σ. 965 επ.

7. N. WERVEY, Humanitarian intervention under international law, *Netherlands International Law Review*, 1985, σ. 357 επ., 359.

8. I. BROWNIE, *International law and the use of force by States*, Oxford 1962, σ. 339.

9. International Court of Justice, *Opinion, Reports*, 1975, σ. 31.

νόμιμα, σύμφωνα με τα πολιτικώς παραδεκτά της εποχής. Εντύπωση όμως, παρ' όλα αυτά, κάνει το γεγονός ότι ήταν οι Μεγάλες Δυνάμεις, και όχι ο Ι. Καποδίστριας, που χρησιμοποίησαν αυτά τα πραγματικά δεδομένα.

Όσον αφορά την *Κρήτη* (αλλά και τη *Σάμο*), η πολιτική των τριών Δυνάμεων υπήρξε αντιφατική. Στη μεν Συνδιάσκεψη του *Πόρου*, οι αντιπρόσωποί τους θεώρησαν ότι και τα δύο εδάφη δικαιούνται να γίνουν μέρος του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους· και η μεν *Σάμος*, γιατί είχε επιτύχει, για οκτώ χρόνια, την ένοπλη ανεξαρτησία της και η μη-συμπερίληψή της στο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος θα συνεπαγόταν κινδύνους για την ασφάλειά της λόγω της εγγύτητας με τις τουρκικές ακτές¹⁷. Η δε *Κρήτη* για τους ίδιους λόγους: τόσο ελληνική πλειονότητα όσο και συνέχιση της κατοχής των φρουρίων και λιμένων της από τους Τούρκους, με μεγάλο κίνδυνο για την ασφάλεια του Κρητικού πληθυσμού, Ταυτόχρονα δε, υπήρχε ο κίνδυνος αν η Κρήτη δεν αποτελούσε μέρος του νεοελληνικού κράτους, να αποτελέσει τόπο εξόρμησης και επίθεσης των τουρκικών δυνάμεων κατά του ελληνικού κράτους.¹⁸

Παρά τις σαφείς αυτές προτάσεις των αντιπροσώπων των τριών Δυνάμεων, το Πρωτόκολλο του Λονδίνου του 1830 απέκλεισε τόσο την Κρήτη όσο και τη Σάμο από τα ελληνικά σύνορα, με τον Ι. Καποδίστρια να αποφύγει να τοποθετηθεί επί της ουσίας των αποφάσεων, εκφράζοντας μόνο γενική απογοήτευση¹⁹. Αντίθετα, η *Γερουσία* εξέφρασε, με ιδιαίτερα έντονο τρόπο,

τις αντιρρήσεις της στη λύση που δόθηκε²⁰.

IV. Σφαγή ή αυτοδιάθεση;

Ένα τελευταίο σημείο στο οποίο αξίζει κανείς να σταθεί είναι αυτό της λεγόμενης *“remedial secession”* (επανορθωτικής απόσχισης), που προέκυψε στο σύγχρονο διεθνές δίκαιο της αυτοδιάθεσης/απόσχισης μόλις το 1971. Πρόκειται για μία πρακτική που δεν έχει μεν διατυπωθεί σε σαφή ρητό κανόνα του διεθνούς δικαίου, δεν έχει όμως να θεωρείται ότι ισχύει σε ορισμένες ακραίες περιπτώσεις. Πράγματι, σύμφωνα με τον κανόνα αυτό, όταν οι κάτοικοι ενός μέρους του εδάφους ενός συγκροτημένου κράτους –δηλαδή όχι αποικίας– υφίστανται συστηματική και μαζική παραβίαση των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και προπάντων, του δικαιώματος στη ζωή, τότε οι κάτοικοι αυτοί έχουν δικαίωμα να ασκήσουν το δικαίωμα της απόσχισης²¹. Αυτός ο κανόνας προέκυψε το 1971, με την ανεξαρτητοποίηση του Μπαγκλαντές. Είναι γνωστό ότι, το *Ανατολικό Πακιστάν* (*Μπαγκλαντές*), έχοντας κερδίσει, την πλειοψηφία στο σύνολο του εδάφους του Πακιστάν (55%), ζήτησε να αναλάβει την εξουσία, πλην όμως οι Πακιστανικές αρχές αρνήθηκαν, με αποτέλεσμα το Μπαγκλαντές να κηρύξει την *αυτονομία του* (σημειώνω: την αυτονομία και όχι την *ανεξαρτησία* του). Η συνέχεια είναι γνωστή: τα στρατεύματα του Δυτικού Πακιστάν εισήλθαν στο Μπαγκλαντές, υπήρξε σφαγή 1.000.000 κατοίκων και

10.000.000 πρόσφυγες στην Ινδία, στρατιωτική επέμβαση της Ινδίας στο έδαφος του Μπαγκλαντές, ήττα και αποχώρηση των Δυτικο - πακιστανικών δυνάμεων, κήρυξη, αυτή τη φορά της *ανεξαρτησίας* του Μπαγκλαντές, και τέλος η σε μικρό χρονικό διάστημα ένταξή του στον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών²².

Θα πρέπει να επαναλάβω ότι η εφαρμογή αυτού του κανόνα προϋποθέτει τη διάπραξη συστηματικής και μαζικής παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ένα είδος, θα έλεγα, «γενοκτονίας» (χωρίς την πρόθεση). Αν και έγινε επίκληση, για λόγους επικοινωνιακούς, σε ορισμένες περιπτώσεις (λ.χ. στην *Κύπρο*, με την κήρυξη της ανεξαρτησίας το 1983²³, ή στο *Κόσσοβο*, το 1999)²⁴, η επίκληση αυτή δεν έγινε δεκτή από τη διεθνή κοινότητα, ελλείψει ακριβώς της συνδρομής της συστηματικής και μαζικής παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Θα διερωτηθεί κανείς, με ποιο τρόπο όλα αυτά που αναφέρθηκαν, σχετίζονται με την Επανάσταση του 1821; Και όμως σχετίζονται.

Θα πρέπει καταρχάς να σημειώσω ότι από τις τρεις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, εκείνη που ήταν ασυμβίβαστη, «καθέτως αντίθετη», θα λέγαμε σήμερα, με την ελληνική ανεξαρτησία ήταν η Ρωσία, με τον Τσάρο Αλέξανδρο τον Α' να έχει υποταγεί στα κελεύσματα του Μέττερνιχ²⁵. Από την άλλη όμως πλευρά, η Ρωσία, θεωρώντας εαυτήν ως τον διάδοχο του Βυζαντίου στην ορθόδοξη χριστιανισμένη, είχε αναλάβει να παίξει τον ρόλο του προστάτη των ορθόδοξων των απανταχού στο έδαφος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας²⁶. Είναι χαρακτηριστικό ότι επικαλέστηκε (η Ρωσία) την ρωσο-τουρκική συμφωνία του *Κιουτσούκ-Καϊναρτζί* (1774), προκειμένου να προβάλλει δικαίωμα στρατιωτικής επέμβασης στη Μολδο-Βλαχία, δικαίωμα όμως που δεν προέκυπτε με κανένα τρόπο από τη συμφωνία αυτή²⁷. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, και μπροστά στις σφαγές του ελληνικού στοιχείου που έκαναν οι Οθωμανοί απανταχού στην επικράτειά τους –σφαγές που αναγνωρίστηκαν από όλες τις Δυνά-

22. Ibid.

23. Το θέμα αυτό επαναλαμβάνεται συνεχώς στη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας της ΤΔΒΚ. Βλ. “Declaration concerning the establishment of the Turkish Republic of Northern Cyprus”, Κείμενο της Διακήρυξης σε: *Revue de Droit International Public*, 1984, No 2, σ. 431 επ. Cf. M. ERTEKÜN, Z. NECATIGIL, *The right of the Turkish Cypriot people to self - determination*, Nicosia, 1990, σ. 12.

24. Βλ. Α. ΜΠΡΕΔΗΜΑ, Το μελλοντικό καθεστώς του Κοσόβου υπό το πρίσμα του διεθνούς δικαίου, στο: Στ. Περράκης (επιμ.), *Κόσσοβο: Ανατρέποντας τη διεθνή δικαιοπραξία. Αυτοδιάθεση και απόσχισις εθνοτήτων στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα, 2008, σ. 30 επ.

25. Α. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, ό.π., σ. 530.

26. «Ο Αυτοκράτωρ [Τσάρος] δεν φρονεί ότι η χριστιανική Ευρώπη δύναται να επιτρέψει την εκμυθύνεισιν ενός χριστιανικού λαού... Εις αυτούς τους γενικούς λόγους προστίθενται διά την Ρωσίαν και ειδικοί, οίτινες πηγάζουν εκ της θέσεώς της ως προς το δόγμα, το οποίον πρεσβεύει, και εκ των συνθηκών της μετά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», Νέσσερλντ [Υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας], *Υπόμνημα προς τον πρέσβυν της Ρωσίας εν Βιέννη*, 24 Ιουνίου/4 Ιουλίου 1821, κείμενο σε: Α. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, ό.π., σ. 135.

27. «Ο Αυτοκράτωρ έχει απολύτως το δικαίωμα να απαιτήσει να διαφυλάξη η Τουρκική Κυβέρνησις την άσκησιν της χριστιανικής θρησκείας, τα άτομα των ιερών της, το απαραβίαστον των ναών της, να μην σπείρη την καταστροφήν και τον θάνατον εις τας ηγεμονίας της Βλαχίας και της Μολδαβίας, και να κάμη ορθήν και συνεχή διάκρισιν της αθωότητος και του εγκλήματος ως προς τους κατοίκους των χωρών αυτών και των νήσων του Αρχιπελάγους εκ της λοιπής Ελλάδος», ό.π.

17. Ό.π., σ. 828.

18. Ό.π., σ. 828-829.

19. Κείμενο σε: Α. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, ό.π., σ. 968.

20. Ό.π., σ. 973-974.

21. Βλ. ΣΧΕΤΙΚΑ ΤΗ. CHRISTAKIS, *Le droit à l'autodétermination en dehors des situations de décolonisation*, Paris, 1999, σ. 396 επ.

μεις- ήταν η Ρωσία που καταδικάζοντας την επανάσταση, ταυτόχρονα υιοθετούσε την αντίθετη στάση, επικαλούμενη ακριβώς αυτές τις σφαγές, και θεμελιώνοντας έτσι το σημερινό κανόνα της remedial secession (επανορθωτικής απόσχισης). Έτσι, ήδη από την 21^η Ιουλίου 1821, επέδωσε τηλεσιγραφική διαμαρτυρία στην Υψηλή Πύλη για τις θηριωδίες κατά των Ελλήνων, με την οποία θεωρούσε, κατά κάποιο τρόπο, ότι οι Έλληνες θα μπορούσαν να αντιτάξουν απέναντι στους Τούρκους την ανεξαρτησία τους ως ένα είδος νόμιμης άμυνας, όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στο έγγραφο αυτό: «Εκείνο το οποίο ο [Ρώσος] Αυτοκράτορας εφοβείτο περισσότερο για λογαριασμό της Υψηλής Πύλης ήτο μήπως τα ληφθέντα υπό του Οθωμανικού Υπουργείου μέτρα προσδώσουν εις την επιχείρησιν των αυτοργών της Επανάστασεως τον χαρακτήρα μιας νομίμου αμύνης εναντίον μιας ολικής καταστροφής του Ελληνικού Έθνους και της θρησκείας του. Οι φόβοι αυτοί πρέπει να ομολογήσω ότι επαληθεύθηκαν υπέρ το δέον»²⁸.

V. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Αντί των κλασικών συμπερασμάτων που μπορεί κανείς να διατυπώσει σχετικά με τα προαναφερθέντα, επιτρέψτε μου να διατυπώσω, εν είδει συμπεράσματος, ορισμένες παρατηρήσεις που αφορούν το πώς η άλλη πλευρά είδε την Επανάσταση και τις μετέπειτα εξελίξεις.

Η Επανάσταση του 1821 αποτέλεσε

το έναυσμα για μία σειρά από επαναστάσεις στα Βαλκάνια και, γενικότερα, στην Οθωμανική αυτοκρατορία, και από εδώ ξεκίνησε αυτό που αποκαλούμε «ξήλωμα του πουλόβερ». Αυτός είναι ακριβώς ο λόγος που τόσο σύγχρονοι Τούρκοι πολιτικοί, κάθε προέλευσης, όσο και μέρος τουλάχιστον των Τούρκων ιστορικών «πνέουν μένεα» κατά της Ελλάδας. Χαρακτηριστικές είναι εξάλλου οι δηλώσεις σύγχρονων υψηλόβαθμων Τούρκων πολιτικών ότι η Ελλάδα είναι επεκτατικό κράτος και ότι αυτό φαίνεται από τον Χάρτη της Ελλάδας από το 1821 μέχρι σήμερα²⁹. Αντικειμενικά, ναι, πράγματι η Ελλάδα επεκτάθηκε από τη γραμμή Άρτας-Λαμίας στα σημερινά σύνορά της. Εκείνο όμως που ξεχνάνε οι Τούρκοι είναι ότι η επέκταση αυτή έγινε σε περιοχές όπου υπερίσχυε κατά κανόνα το ελληνικό στοιχείο. Με άλλα λόγια, η Ελλάδα δεν επεκτάθηκε για λόγους κατάκτησης ξένων εδαφών και λαών, αλλά εφάρμοσε *πρώιμα* αυτό που έγινε αργότερα αποδεκτό, δηλαδή το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των λαών. Και ξεχνάνε, παράλληλα, οι Τούρκοι, ότι κανένα έδαφος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας δεν ήταν και δεν είναι προϊόν αυτοδιάθεσης, αλλά απλώς και μόνο βίαιης κατάκτησης. Ας κοιτάξουν, με τη σειρά τους, οι Τούρκοι τον χάρτη των δικών τους επεκτάσεων από τα Αλτάϊα Όρη μέχρι την πολιορκία της Βιέννης και την τύχη των κατοίκων των κατακτημένων εδαφών. Γιατί, η επέκταση των Τούρκων υπήρξε πάντοτε κατακτητική, ενώ η ελληνική επέκταση, μετά το 1821, εθνικοαπελευθερωτική.

28. Τηλεσιγραφική διαμαρτυρία της Ρωσίας διά τας κατά των Ελλήνων θηριωδίας, κείμενο σε: Α. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, ό.π., σ. 152 επ.

29. Δηλώσεις του Προέδρου της Τουρκίας Τ. Ερντογάν και του Τούρκου Υπουργού Άμυνας Ακάρ, Ελληνικός τύπος, 12-13.5.2021.

Όψεις της διεθνούς θέσης του Καποδίστρια ως Κυβερνήτη της Ελλάδας και οι σχέσεις του με το μεγάλο βεζύρη Μεχμέτ Ρεσίτ Κιουταχί*

3

Γιώργος Γεωργής

Καθηγητής,
Αναπληρωτής Κοσμήτορας
Φιλοσοφικής Σχολής
Νεάπολης Πάφου

Η εκλογή του Ιωάννη Αντωνομαρία Καποδίστρια από την Τρίτη Εθνοσυνέλευση στην Τροιζήνα ως Κυβερνήτη της Ελλάδας στις 2 Απριλίου 1827 ως του «κατά πράξιν και θεωρείαν πολιτικού Έλληνα» για να κυβερνήσει την νεότευκτη χώρα, αποτέλεσε την ουσιαστική αφετηρία για την εξασφάλιση της πλήρους ελευθερίας και ανεξαρτησίας των Ελλήνων. Μέχρι τότε οι Μεγάλες Δυνάμεις που διαχειρίζονταν το Ελληνικό Ζήτημα προόριζαν για την Ελλάδα ένα ημιαυτόνομο καθεστώς. Η επιλογή του Καποδίστρια από την Εθνοσυνέλευση με βάση τη διαπίστωση ότι «η υψηλή επιστήμη του κυβερνάν την Πολιτείαν και φέρει προς ευδαιμονίαν τα έθνη, η εσωτερική και εξωτερική πολιτική, απαιτεί πολλήν πείραν και πολλά φώτα»¹, έγινε χωρίς οποιαδήποτε συγκατάθεση ή συνεννόηση με τις Μεγάλες Δυνάμεις και ιδιαίτερα με τη Βρετανία. Σημειώνεται ότι οι ηγέτες της Επανάστασης, πολιτικοί και στρατιωτικοί είχαν καταφύγει στην προστασία της Μεγάλης Βρετανίας, με την Πράξη της Υποτελείας του 1825, σύμφωνα με την οποία το έθνος έθεσε

*εκουσίως την ιεράν παρακαταθήκην την αυτού Ελευθερίας, Εθνικής Ανεξαρτησίας και της πολιτικής αυτού υπάρξεως υπό την μοναδικήν υπεράσπισιν της Μεγάλης Βρετανίας*².

*Γραπτή αποτύπωση εισήγησης στις Διεθολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου 16^η Περίοδος, 24-27 Σεπτεμβρίου 2021, προδημοσίευση από τα Πρακτικά των "ΔΣΝ"

1. Απόστολος Δασκαλάκης, *Κείμενα - Πηγάι της Ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασεως*, τόμος πρώτος, Αθήνα 1966, σ. 326.
2. Σπυρίδων Τρικούνης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, τόμοι Α-Δ, Λονδίνο 1853-1857, τόμος Γ, σ. 262. Απόστολος

Την εξάρτηση από τη βρετανική πολιτική επέτειναν τα Δάνεια της Ανεξαρτησίας, που προϋπόθεταν ένα κρατικό μόρφωμα για την αποπληρωμή τους καθώς και η γειτνίαση των αγγλοκρατούμενων Επτανήσων.

Η εκλογή του Καποδίστρια ήταν αντίθετη τόσο με την προσφυγή στη βρετανική διαμεσολάβηση για προστασία όσο και με τη διαφαινόμενη από το 1826 πρόθεση των Συμμάχων Δυνάμεων για τη δημιουργία ενός ημιαυτόνομου ελληνικού κράτους, φόρου υποτελούς στην Πύλη, το οποίο

*θα εκυβερνάτο υπό αρχών, τας οποί-
ας θα εκλέγουν και θα διορίζουν οι
ίδιοι, αλλά και η Πύλη θα είχεν ωρι-
σμένην συμμετοχήν εις τον διορισμόν
τους*³.

Η ρύθμιση αυτή που προτάθηκε από τη γαλλική κυβέρνηση περιλήφθηκε σε οριστική διαμόρφωση στη Συνθήκη Ειρηνεύσεως της Ελλάδος της 24 Ιουνίου/ 6 Ιουλίου 1827:

*Οι Έλληνες θέλουν υπαχθή υπό τον
Σουλτάνον ως επικυρίαρχον Ηγεμόνα
και κατά συνέπειαν αυτής της υπο-
τέλειαν θέλουν καταβάλλει εις την
Οθωμανικήν Αυτοκρατορίαν φόρον
ετήσιον, του οποίου το ποσόν θέλει
ορισθεί άπαξ δια παντός δια κοινής
συγκαταθέσεως. Θέλουν κυβερνά-
σθαι από τας Αρχάς, τας οποίας αυτοί
οι ίδιοι θέλουν εκλέγει και διορίζει·
αλλ' εις τον διορισμόν αυτών η Πύλη
θέλει έχει προσδιωρισμένην τινά συμ-
μετοχήν*⁴.

Η υπογραφή της Συνθήκης, τρεις ακριβώς μήνες μετά την εκλογή του Καποδίστρια, άφηνε μετέωρη την ανάγκη οθωμανικής συναίνεσης στην επιλογή της Εθνοσυνέλευσης, εφόσον η Πύλη πρότασε μέχρι τότε άρνηση σε οποιαδήποτε μορφή ειρήνευσης και επίλυσης του ελληνικού ζητήματος, αποδεχόμενη μόνο τον τερματισμό της εξέγερσης και την παραχώρηση αμνηστίας στους επαναστάτες. Η ναυμαχία του Ναυαρίνου στις 20 Οκτωβρίου 1827, η αναχώρηση των Πρέσβων από την Κωνσταντινούπολη το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου, το Πρωτόκολλο της Διασυμμαχικής Διάσκεψης στο Λονδίνο στις 30 Νοεμβρίου /12 Δεκεμβρίου 1827, με το οποίο επιβεβαιώθηκε ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις παρέμεναν αλληλέγγυες και επέμεναν στους όρους της Συνθήκης, μη αποκλείοντας τον πόλεμο σε περίπτωση που η Πύλη λάμβανε μέτρα «αμέσου εκθρόνισης»⁵, η άφιξη του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος υπό το στρατηγό Μαιζών στην Πελοπόννησο τέλη Αυγούστου του 1828, η αναχώρηση του Ιμπραήμ από την Πελοπόννησο αρχές Οκτωβρίου του 1828, η υπογραφή του Πρωτοκόλλου της 16^{ης} Νοεμβρίου 1828 με το οποίο οι Δυνάμεις έθεσαν υπό την εγγύησή τους την Πελοπόννησο και τις Κυκλάδες, χωρίς να προδικάζει τα οριστικά σύνορα της Ελλάδας και τέλος η Πρεσβευτική Διάσκεψη στον Πόρο τον Σεπτέμβριο του 1828 δημιούργησαν νέες πραγματικότητες στον ελληνικό χώρο που υπερκέρασαν την όποια πιθανότητα διαπραγματεύσεως ή επικύρωσης της εκλογής του Καποδίστρια από την Πύλη.

Η Πρεσβευτική Διάσκεψη στον Πόρο στο Παράρτημα Στ για την Επικυρίαρχία επαναλαμβάνει ότι η Συνθήκη του Λονδίνου «ορίζει ότι η Οθωμανική Πύλη θα έχει κάποιαν συμμετοχήν εις τον διορισμόν της Ελληνικής Κυβερνήσεως, και ότι θα ασκή κάποιον έλεγχο επί της εκλογής της κεντρικής εξουσίας, η οποία θα κυβερνήσῃ την Ελλάδα»⁶, με βάση την αρχή της Επικυρίαρχίας. Η Διάσκεψη μετρίαζε τη μορφή επικυρίαρχίας αναφέροντας ότι επιδιωκόταν να «συνδυασθῇ η πραγματική ανεξαρτησία της Ελλάδος με έν είδος σοβαράς εγγυήσεως προς την Τουρκικήν Κυβέρνησιν δια την κατοχύρωσιν των υπό της Συνθήκης παρεχομένων εις αυτήν δικαιωμάτων»⁷. Επιχειρούσε στη συνέχεια μια επισκόπηση της προσπάθειας πολιτειακής οργάνωσης της επανάστασης για να καταλήξει ότι η εκλογή του Καποδίστρια ήταν η ενδεδειγμένη λύση.

Ήδη από οκταετίας οι Έλληνες εδοκίμασαν πολλά σχήματα. Όλα στηρίζονται, όσον αφορά την Κυβέρνησιν, επί της αρχής της προσωρινής εκλογής· έν εξ αυτών σχετίζεται προς το ομοσπονδιακόν σύστημα.

Εν όσω οι Έλληνες ήθελον να σχηματίσουν Κυβέρνησιν εξ ενός ή πολλών προσώπων του περιβάλλοντός των, η Κυβέρνησις αύτη δεν ηδυνήθη ποτέ να αντισταθῇ εις την σύγκρουσιν των κομμάτων, εις την ολέθριον επίδρασιν των τοπικών παραγόντων, εις την επιρροήν του αναριθμήτου πλήθους των μεμονομένων και ατάκτων δυνάμεων, αι οποίαι, είναι αληθές, ότι απετέλεσαν την κυριωτέραν αιτίαν

καταρρεύσεως του οθωμανικού ζυγού εις την Ελλάδα, αλλ' απέβησαν κατόπιν μοιραίαι εις το Έθνος δια της αναρχίας, την οποίαν αφεύκτως προέκάλεσαν.

Πεπεισμένοι έκτοτε ότι δεν δύναται να ανατεθεί Κυβέρνησις εις τους ιδιόκους των, χωρίς αμέσως να στρέφεται εναντίον της συνασπισμός χιλιάδων αντιζήλων δυνάμεων και μη θέλοντες να διαρκούν επ' άπειρον αι ατυχίαι της Ελλάδος, οι Έλληνες κατηύθυναν τα βλέμματά των προς το εξωτερικόν και εκάλεσαν τον Κόμπα Καποδίστριαν να ηγηθῇ των υποθέσεών των.

*Δεν ήτο συνάτον, αναμφιβόλως, να γίνῃ καλύτερα εκλογή δια την Ελλάδα, και το Έθνος δεν ηδύνατο καλύτερον να δείξῃ παρά με αυτήν την εκλογήν την ζωηράν του φιλοδοξίαν να καταστή άξιον της Υψηλής Προστασίας των Αυλών*⁸.

Η όλη διαπίστωση καταλήγει σε μία ενδιαφέρουσα διατύπωση που νομιμοποιούσε την εκλογή του Καποδίστρια και ταυτόχρονα ξεπερνούσε την ανάγκη συγκατάθεσης της Πύλης. Τη διεθνή όμως νομιμοποίηση της εκλογής μετρίαζε η θέση ότι επρόκειτο για προσωρινή ανάθεση της προεδρίας:

*Αλλά αναθέτουσα την Προεδρίαν εις τον Κόμπα Καποδίστριαν, δεν ηδύνατο να παράσχῃ εις αυτόν ειμῆ μόνον πρόσκαιρον εξουσίαν*⁹.

Η απόφαση είναι εντυπωσιακή, αφού ουσιαστικά θεωρεί τον Κυβερνήτη προσωρινό. Σ' αυτή την θέση στηρίχθηκαν οι Αντιπρέσβεις οι οποίοι συστηματικά υπονόμειαν τον Καπο-

Δασκαλάκης, *Κείμενα - Πηγαί της Ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασεως*, τόμος δεύτερος, μέρος πρώτον, Αθήνα 1967, σ. 446.

3. Απόστολος Δασκαλάκης, *Κείμενα - Πηγαί της Ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασεως*, τόμος δεύτερος, μέρος δεύτερον (1827-1832), Αθήνα 1967, σ. 631.

4. Δασκαλάκης, ό.π., σ. 638.

5. Δασκαλάκης, ό.π., σ. 725.

6. Δασκαλάκης, ό.π., σ. 837.

7. Στο ίδιο, σ. 838.

8. Δασκαλάκης, ό.π., σ. 838.

9. Δασκαλάκης, ό.π., σ. 838.

δίστρια και ενθάρρυναν την εναντίον του αντιπολίτευση.

Η Διάσκεψη από την άλλη είχε αποδεχθεί, με βάση τα Υπομνήματα του Καποδίστρια να περιληφθεί η Στερεά Ελλάδα στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Η πρόταση αυτή εύρισκε αντίθετη τη βρετανική κυβέρνηση, η οποία θεώρησε ότι οι τρεις πρέσβεις είχαν προχωρήσει πέραν των εντολών των Δυνάμεων. Οι Βρετανοί θεωρούσαν ως επικίνδυνη και επιβλαβή για τα συμφέροντά τους την παραχώρηση της Ακαρνανίας¹⁰, που βρισκόταν απέναντι από τα Επτάνησα που τελούσαν υπό βρετανική προστασία, ουσιαστικά υπό πλήρη κατοχή. Η άμεση γειτνίαση του ελληνικού κράτους μπορούσε να αποβεί κίνητρο για διαμόρφωση ενωτικού κινήματος. Στην άποψη αυτή συνέτεινε η στάση των Επτανήσιων κατά τη διάρκεια του Αγώνα και η μεγάλη συμμετοχή τους στην Επανάσταση παρά τα αυστηρά μέτρα της βρετανικής διοίκησης. Η αγγλική δυσaréσκεια εκδηλώθηκε με απομάκρυνση του Στράτφορντ Κάνινγκ από τη διαπραγμάτευση του Ελληνικού Ζητήματος. Με την απομάκρυνση του Στρ. Κάνινγκ το βάρος της διαπραγμάτευσης και ουσιαστικά της επιτήρησης του Καποδίστρια έπεσε στους ώμους του βρετανού αντιπρέσβη στο Ναύπλιο Έντουαρντ Τζέικομπ Ντῶκινς, ο οποίος επιφορτίστηκε να αποστείλει αυστηρή προειδοποίηση προς τον Κυβερνήτη επισημαίνοντας ότι:

Θα ήτο αληθής παραφροσύνη δια την Ελλάδα να εγκαινιάση την πολιτική της ύπαρξιν με προσπαθείας μεταβολής μιάς καθεστηκίας τάξεως, περιβε-

*βλημένης δια της εγγυήσεως των μεγαλυτέρων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων και χωρίς να σκεφθή ότι θίγει τα συμφέροντα της Μεγάλης Βρετανίας*¹¹.

Οι Άγγλοι διπλωμάτες και πολιτικοί διακατέχονταν μόνιμα από την καχυποψία ότι ο Καποδίστριας, λόγω της επτανησιακής καταγωγής του, θα επεδίωκε την ένωση των Ιονίων νήσων με την Ελλάδα, τόσο με πολιτικά διαβήματα όσο και με υποκίνηση στασιαστικών ενεργειών¹². Είναι χαρακτηριστικό ότι τον Μάιο του 1829 ο άγγλος Υπουργός Εξωτερικών Άμπερντντν έγραφε προς τον άγγλο αντιπρέσβη στην Αίγινα Έντουαρντ Ντῶκινς να διακριβώσει με την αναγκαία διακριτικότητα αν ευσταθούσαν οι πληροφορίες της Αγγλικής Κυβέρνησης για φήμες ότι επρόκειτο να εκραγεί επανάσταση στα νησιά του Ιονίου για ένωση με την Ελλάδα. Ζητούσε από τον αντιπρέσβη να διαπιστώσει αν υπήρχε οποιαδήποτε βάση στις διαδόσεις αυτές και, αν οι πληροφορίες ήταν αληθείς, να εξετάσει αν ο Καποδίστριας ή κάποιος από το περιβάλλον του είχε οποιαδήποτε ανάμειξη. Στην περίπτωση αυτή εξουσιοδοτούσε τον Ντῶκινς να υποβάλει εντονότατο διάβημα¹³.

Η αγγλική καχυποψία μεταλλάχθηκε ενωρίς σε εχθρότητα και ανοιχτή συννεργασία και υποκίνηση της αντιπολίτευσης κατά του Κυβερνήτη.

Ο Καποδίστριας αντέδρασε μεθοδικά κατά της εμφάνισης του ως εκλεγμένου αλλά προσωρινού πολιτειακού άρχοντα, που αποτελούσε ουσιαστικά την αφετηρία της εναντίον του αντίδρασης των ισχυρών μεγαλοκοτζαμπάσπιδων και μεγαλοκαρaboκυραϊ-

ων. Μεθόδευσε ποικιλότροπα τη δημοφιλία του, προσπάθησε να θεμελιώσει ένα σύγχρονο κράτος με κρατικές αρχές και δομές, να πετύχει τη διεθνή του αναγνώριση και να εδραιώσει την προσωπική του παρουσία στην ηγεσία της Ελλάδας. Για το δεύτερο, απαίτησε από τις Δυνάμεις να διαπιστεύσουν πρέσβεις στην Ελλάδα. Η διαπίστευση πρέσβων αποτελεί πάντα σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο βασική προϋπόθεση για την αναγνώριση ενός κράτους. Η αποστολή πρέσβων θα σήμαινε την αναγνώριση του νέου κράτους που είχε προκύψει από τη βούληση των Δυνάμεων, αλλά και αναγνώριση του ίδιου, αφού σε αυτόν θα επέδιδαν τα διαπιστευτήριά τους. Οι Δυνάμεις επέλεξαν μια υβριδική λύση. Τη διαπίστευση Αντιπρέσβων, που ουσιαστικά υπάγονταν στους πρέσβεις παρά την Πύλη στην Κωνσταντινούπολη. Η ενέργεια τους ήταν συνεπής και συνακόλουθη με την επιδίωξη τους για την δημιουργία ενός φόρου υποτελούς κράτους στο σουλτάνο. Δεν ήθελαν να δυσареστήσουν περαιτέρω την Πύλη και επέλεξαν με τη λύση αυτή να επιβεβαιώσουν την πρόθεσή τους. Οι Δυνάμεις και μετά την υπογραφή του Πρωτοκόλλου του 1830 που προνοούσε την πλήρη ανεξαρτησία του ελληνικού κράτους δεν αναβάθμισαν τη διπλωματική τους αντιπροσώπευση στο Ναύπλιο. Δεν ήθελαν προφανώς να δώσουν μονιμότητα στο ιδιότυπο καποδιστριακό καθεστώς. Οι πρέσβεις θα έπρεπε να δώσουν διαπιστευτήρια στον Καποδίστρια αναγνωρίζοντας τον ως ανώτατο άρχοντα. Μπορεί οι Μεγάλες Δυνάμεις να απο-

δέχονταν τον Καποδίστρια ως συνομιλητή για τη διευθέτηση του Ελληνικού Ζητήματος παρέμεναν όμως πάντα διστακτικές απέναντί του.

Η απόφαση του 1830 για πλήρη ανεξαρτησία επέφερε ριζική αλλαγή στα δεδομένα του ελληνικού ζητήματος. Η Πύλη, η οποία είχε εξαναγκαστεί μετά την προέλαση των ρωσικών δυνάμεων να αποδεχθεί τη δημιουργία ενός κράτους υποτελούς στον σουλτάνο, βρέθηκε τελικά αντιμέτωπη με τη δημιουργία ενός νέου, ευρωπαϊκού κράτους, το οποίο θα απολάμβανε «*όλων των δικαιωμάτων πολιτικών, διοικητικών και έμπορικών, των έκφραζόντων την πλήρη ανεξαρτησίαν*», όπως αναφερόταν στο πρώτο άρθρο του Πρωτοκόλλου. Η διατύπωση αυτή, πέρα από την πρώτη ουσιαστικά πλήρη απόσπασση εδαφών από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, μετέτασσε τους υπηκόους του νέου κράτους, από την τάξη των ραγιαδών, στην κατηγορία των προστατευόμενων ευρωπαίων υπηκόων, οι οποίοι θα απολάμβαναν όλα τα προνόμια των Διομολογήσεων. Χαρακτηριστικά, στο τέταρτο άρθρο του νέου Πρωτοκόλλου τονιζόταν, όπως ήδη αναφέρθηκε, ότι, από τη στιγμή της γνωστοποίησης των όρων της νέας συμφωνίας στις Κυβερνήσεις του Οθωμανικού και του Ελληνικού Κράτους, η Ελλάδα και η Τουρκία έπρεπε να συμπεριφέρονται αμοιβαία προς τους υπηκόους τους με τον ίδιο τρόπο.

Η Πύλη, κάτω από την πίεση των πραγμάτων, αποδέχθηκε την απόφαση των Δυνάμεων¹⁴, αλλά στη συνέχεια ακολούθησε παρελκυστική τακτική, αναβάλλοντας τη συμμόρφωσή της στις

10. Δασκαλάκης, ό.π., σ. 846.

11. Δασκαλάκης, ό.π., σ. 846.

12. PRO, FO 32/3/12: Aberdeen προς Dawkins, 4/16 May 1829.

13. Στο ίδιο.

14. PRO, FO 32/11a/79: Dawkins προς Gordon, Άργος 27 Απριλίου/9 Μαΐου 1830. Ο Άγγλος αντιπρέσβης ενημερώνει τον διπλωματικό προϊστάμενό του, πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, ότι έλαβε τη διακοίνωση για αποδοχή των αποφάσεων της Διάσκεψης του Λονδίνου από την Πύλη.

σχετικές αποφάσεις, προβάλλοντας νέες απαιτήσεις ή ζητώντας ανταλλάγματα για την υλοποίηση υποχρεώσεων τις οποίες είχε αναλάβει. Οι διπλωματικοί αντιπρόσωποι των Δυνάμεων στην Κωνσταντινούπολη και στο Ναύπλιο βρέθηκαν επανειλημμένα στη δυσάρεστη θέση να επισημάνουν στις Κυβερνήσεις τους τις υπαναχωρήσεις της Πύλης και τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν στην εφαρμογή των διαφόρων προνοιών του Πρωτοκόλλου, λόγω της παρελκυστικής τουρκικής τακτικής.

Ο Καποδίστριας πίστευε, όμως, ότι, πέρα από την παρέμβαση των Δυνάμεων, ήταν αναγκαία μια συστηματική προσέγγιση της Ελλάδας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, όχι μόνο για την εδραίωση της ειρήνης στην περιοχή αλλά και για την πρόοδο του αρτισύστατου Ελληνικού Κράτους. Διακήρυξε συστηματικά και με κάθε ευκαιρία την πρόθεσή του για διαμόρφωση συνθηκών καλής γειτονίας και ειρήνης με την Τουρκία. Τον Ιούλιο του 1830, έγραφε προς τον Άγγλο αντιπρόσωπο στο Ναύπλιο ότι *«η Ελληνική Κυβέρνηση κατέβαλε και θα συνεχίσει να καταβάλλει κάθε προσπάθεια για την ανάπτυξη σχέσεων φιλίας και καλής γειτονίας»* και ότι, από τη στιγμή που έλαβε γνώση των αποφάσεων του Πρωτοκόλλου του 1830, το οποίο επέστρεφε τις δυτικές Επαρχίες της Στερεάς Ελλάδας στην Τουρκική Επικράτεια, είχε φροντίσει να διαφυλαχθεί η ησυχία και η τάξη στις περιοχές αυτές¹⁵.

Αν η χάραξη των συνόρων ανάμεσα στην Ελλάδα και την Οθωμανική Αυτοκρατορία παρέμενε στην άμεση ευθύνη των Δυνάμεων το θέμα της εκκένωσης της Αττικής και της Εύβοιας και το ζήτημα της πώλησης των οθω-

μανικών κτημάτων σε αυτές παραπέμφθηκε σε απευθείας διαπραγματεύσεις ανάμεσα στις δύο Κυβερνήσεις. Τις διαπραγματεύσεις από τουρκικής πλευράς ανέλαβε ο μεγάλος βεζύρης Μεχμέτ Ρεσίτ Κιουταχής ο σημαντικότερος πολιτικός και στρατιωτικός Οθωμανός αξιωματούχος αυτή την εποχή. Ο Κιουταχής όφειλε την αίγλη του στην άλωση του Μεσολογγίου και στην καταστολή της Επανάστασης στη Στερεά Ελλάδα. Γιός ορθόδοξου γεωργιανού ιερέα είχε συλληφθεί αιχμάλωτος κατά την παιδική του ηλικία, είχε εξισλαμισθεί και είχε μεγαλώσει μέσα στο σερράι, όπου συνδέθηκε φιλικά με τον κατοπινό σουλτάνο Μαχμούτ Β. Το 1821 στάλθηκε εναντίον του Αλή πασά και στη συνέχεια διορίστηκε πασάς των Τρικάλων. Νίκησε τους Έλληνες στη μάχη του Πέτα και από το 1823 ανέλαβε να συντρίψει την επανάσταση στη Στερεά, όπου είχαν αποτύχει ο Ομέρ Βρυώνης και άλλοι Τούρκοι πασάδες. Το 1827, ύστερα από πεισματώδεις συγκρούσεις με τον Καραϊσκάκη κατέλαβε την Ακρόπολη και την Αττική. Τον επόμενο χρόνο ανέλαβε σερασκέρης στις παραδουνάβιες ηγεμονίες και παρά την ήττα του από τους Ρώσους ανέλαβε ως μεγάλος βεζύρης την καταστολή της εξέγερσης στην Αλβανία. Για να διασφαλίσει τα νώτα του και να αποτρέψει τη συνεργασία των Αλβανών με Έλληνες οπλαρχηγούς επιδίωξε την άμεση συνεννόηση και τη διαμόρφωση καλών σχέσεων με τον Καποδίστρια. Όρισε ως εκπρόσωπό του για την επίλυση των ελληνοτουρκικών διαφορών τον μεγαλοκτηματία της Εύβοιας Χατζή Ισμαήλ Μπέν μουλά του Σκούταρι. Ο Τούρκος εκπρόσωπος έφτασε στις αρχές Ιουλίου 1830 στην Εύβοια, έχοντας ως βοηθούς τον Χότζα Χαν Ρεσίτ Εφέντη για το θέμα της

πώλησης των κτημάτων και της παράδοσης των φρουρίων και τον Ναγκέμπ Εφέντη για τη χάραξη των συνόρων¹⁶. Έναν ακριβώς μήνα μετά την άφιξή τους στην Εύβοια, ο Χατζή Ισμαήλ Μπέν και ο Ναγκέμπ Εφέντης φτάνουν στο Ναύπλιο. Επρόκειτο για τους πρώτους τούρκους αξιωματούχους που επισκέπτονταν την ελεύθερη Ελλάδα. Ο Κυβερνήτης τούς επιφύλαξε ιδιαίτερα θερμή υποδοχή και φρόντισε για την εξασφάλιση της καλύτερης δυνατής διαμονής τους.

Ο Χατζή Ισμαήλ Μπέν εμφανίστηκε πρόθυμος να διαπραγματευθεί είτε με τους αντιπρόσωπους είτε με τον ίδιο τον Κυβερνήτη, δηλώνοντας ότι τα σουλτανικά κτήματα θα παραδίδονταν στην Ελληνική Κυβέρνηση και θα πωλούντο μόνο τα βακούφια και τα ιδιωτικά κτήματα¹⁷. Ο Άγγλος αντιπρόσωπος Έντουαρντ Ντρίκινς γνωστοποίησε στον Καποδίστρια ότι ο Χατζή Ισμαήλ Μπέν ήταν εντεταλμένος από την Πύλη σχετικά με την εκκένωση των εδαφών που θα παραδίδονταν στην Ελλάδα και ότι επιθυμούσε να έχει άμεση επικοινωνία με τον Κυβερνήτη, για να συζητήσει το θέμα και ιδιαίτερα τα μέτρα που θα διευκόλυναν την πώληση των οθωμανικών κτημάτων στην Αττική και την Εύβοια¹⁸.

Στην απάντησή του, ο Κυβερνήτης εξέφρασε προς τον Ντρίκινς τη μεγάλη ικανοποίησή του για την άφιξη του Οθωμανού απεσταλμένου, τον πληροφόρησε για τις μέχρι τότε κυ-

βερνητικές ενέργειες για την καλύτερη δυνατή διαμονή του στο Ναύπλιο και τόνισε και τη δική του επιθυμία για άμεση συνάντηση και συζήτηση μαζί του, ώστε να εξομαλυνθούν οι δυσχέρειες της εκκένωσης και της διάθεσης των κτημάτων¹⁹.

Πράγματι, ο Καποδίστριας συζήτησε με τον αντιπρόσωπο της Πύλης, στις πρώτες ελληνοτουρκικές συνομιλίες, τη δυνατότητα εξαγοράς από την Ελληνική Κυβέρνηση τόσο των βακουφικών όσο και των ιδιωτικών περιουσιών, προκειμένου να διευκολυνθεί και να επισπευσθεί η αναχώρηση των Τούρκων από την Εύβοια. Η προσπάθειά του όμως δεν ευοδώθηκε, επειδή δεν στάθηκε δυνατή η εξεύρεση του αναγκαίου ποσού από ιδιωτικές πηγές ή με δανεισμό²⁰.

Κατά τη διάρκεια της δεκαπενθήμερης παραμονής του Χατζή Ισμαήλ Μπέν, οι αντιπρόσωποι πραγματοποιήσαν παράλληλες εκ του σύνεγγυς συνομιλίες τόσο με τον Κυβερνήτη όσο και με τον Οθωμανό αντιπρόσωπο. Από τις 30 Ιουλίου/11 Αυγούστου έως τις 11/23 Αυγούστου, έγιναν έξι συναντήσεις του Χατζή Ισμαήλ Μπέν και του Ναγκέμπ Εφέντη με τους αντιπρόσωπους, κατά τις οποίες συζητήθηκαν διεξοδικά τα θέματα της πώλησης των περιουσιών και της αμοιβαίας εκκένωσης και παράδοσης των εδαφών που είχαν επιδικασθεί σε κάθε μέρος. Τα πρακτικά των συναντήσεων απεστάλησαν από τον Ντρίκινς στον

16. PRO, FO 32/12/251: Le Ray προς De Rigny, Εύβοια 12/24 Ιουλίου 1830, αναφορά συνημμένη σε επιστολή Dawkins προς Aberdeen, Ναύπλιο 29 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1830 (FO 32/12/248).

17. PRO, FO 32/12/260: Dawkins προς Aberdeen, Ναύπλιο 30 Ιουλίου /11 Αυγούστου 1830.

18. PRO, FO 32/12/297: Dawkins προς Καποδίστρια, Ναύπλιο 2/14 Αυγούστου 1830.

19. PRO, FO 32/12/299: Καποδίστριας προς Dawkins, Ναύπλιο 3/15 Αυγούστου 1830.

20. Για το θέμα των οθωμανικών κτημάτων, βλ. Θωμάς Δρίκος, *Οι πωλήσεις των οθωμανικών ιδιοκτησιών της Αττικής 1830-1831*, Αθήνα 1994 και Γεώργιος Π. Νάκος, «Αί Μεγάλοι Δυνάμεις και τα Έθνη κτήματα της Ελλάδος (1821-1832)», *Επιστημονική Επετηρίς Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, τόμος Θ', Θεσσαλονίκη 1970, σσ. 467-546.

15. PRO, FO 32/12/126: Καποδίστριας προς Dawkins, Ναύπλιο 16/28 Ιουλίου 1830.

Άγγλο Υπουργό Εξωτερικών λόρδο Αμπερντίν και βρίσκονται στα αρχεία του Foreign Office²¹.

Οι διαβεβαιώσεις του Κυβερνήτη και η καλή σχέση που είχε διαμορφωθεί με τον απεσταλμένο του Μεγάλου Βεζύρη, Χατζή Ισμαήλ Μπέη, είχαν ως αποτέλεσμα ο Μεχμέτ Ρεσίτ να αποστείλει με ειδικό ταχυδρόμο του προς τον Καποδίστρια επιστολή, η οποία αποτέλεσε την αφετηρία μιας πυκνής αλληλογραφίας. Ο Καποδίστριας έσπευσε να ανταποκριθεί με τον θερμότερο τρόπο, όπως φαίνεται από την προσφώνηση και το περιεχόμενο της απαντητικής του επιστολής, με ημερομηνία 5/17 Ιανουαρίου 1831:

Ἐλάβομεν τὴν ἐπιστολὴν τῆς Ὑμετέρας Ὑψηλότητος διὰ τοῦ ταχυδρόμου εἰς τὸν ὁποῖον διετάξαμεν νὰ ἐγχειρισθῇ ἡ παροῦσα ἡμῶν ἀπάντησις. Τὰ δείγματα τῆς πεποιθήσεως καὶ τῆς φιλίας τὰ ὁποῖα εὐαρεστεῖσθε νὰ μᾶς δίδετε μᾶς ἐμπνέουσιν αἰσθήματα τόσον δυσπεριγραπτα, καὶ τόσον ζωηρά, ὥστε περιοριζόμεθα εἰς τὸ νὰ παρακαλέσωμεν τὴν Ὑμετέραν Ἐξοχότητα νὰ μὴ ἀμφιβάλλει περὶ τοῦ ὅτι περὶ πολλῶν ποιούμεθα τὰ δείγματα ταῦτα καὶ θέλομεν πράττει πᾶν ὅ,τι ἐφ' ἡμῶν, διὰ νὰ ἀποδεικνύωμεν τὴν τοιαύτην ἡμῶν διάθεσιν τόσον συνεχῶς, ὥσᾳκις ἤθελε δίδει ἡ Ὑμ. Ἐξοχ. εἰς ἡμᾶς τὴν εὐκαιρίαν. Οἱ λόγοι οἱ ὁποῖοι ὑπηγόρευσαν τὴν ἐπιστολὴν, ἦσαν πρὸ πολλοῦ τὸ ἀντικείμενον τῶν ἀγρυπνοτάτων φροντίδων καὶ τῆς ἐπιμόνου προσπαθήσεώς μου. Ἡ ἀναρχία καὶ αἱ πολυειδεῖς ἀταξίαι, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ μακρὸν χρόνον κατεσπάραν τὰς ἐπαρχίας, ὡς πρὸς ἡμᾶς

γράφει ἡ Ὑμ. Ἐξ., κατέλιπον ὡσαύτως τὴν μάστιγα τῆς κακοθείας δηλαῶν τινῶν, οἱ ὁποῖοι φαίνονται ἐπιμένοντες ἀκόμη εἰς τὰς ὀλεθρίους ἑξεις τοῦ ληστρικοῦ βίου. Μηδὲ ἡμελήσαμεν, μηδ' ἀμελοῦμεν κανένα τῶν ἐφ' ἡμῖν μέσων διὰ νὰ προφυλάξωμεν ἀπὸ αὐτοὺς τὴν Ἑλλάδα, καὶ δὲν εἶναι ἀμφιβολία ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν θέλει τοὺς δεχθῇ, ἐπιβλαβεῖς ὄντας καὶ εἰς αὐτήν, ἐὰν θελήσουν νὰ ζητήσωσιν ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας τῆς καταφύγιον.

Ὅθεν πρὸ πολλοῦ ἤδη καιροῦ ἐδόθησαν θετικώταται καὶ αὐστηρόταται διαταγαί, τὰς ὁποίας καὶ ἤδη ἐπαναλαμβάνομεν, ἐντελλόμενοι τόσον τοὺς Στρατιωτικοὺς Ἀρχηγούς ὅσον καὶ τοὺς Διοικητὰς νὰ ἐκτελῶσιν ἀκριβῶς τὰς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πρὸς αὐτοὺς ὁδηγίας.

Δὲν ἀμφιβάλλομεν περὶ τοῦ ζήλου καὶ τῆς ἀγρύπνου προσοχῆς των εἰς τὸ νὰ συμμορφωθῶσι μὲ τὰς βουλήσεις τῆς αὐτῶν Κυβερνήσεως. Ὅσον ἐπιμοχθον καὶ δύσκολον καὶ ἂν εἶναι τὸ ἔργον τοῦτο διὰ τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται ἀκόμη αὐτὸς ὁ τόπος, θέλομεν μ' ὅλον τοῦτο φροντίσει μὲ ὅλην τὴν σπουδαιότητα περὶ τῆς ἐκτελέσεώς του, ὅχι μόνον διὰ νὰ προφυλάξωμεν τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ μῖασμα τῆς ληστείας, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ γενῇ ἑναρξίς αἰσίως καὶ ἀμοιβαίως ὠφέλιμος τῶν φιλικῶν καὶ γειτονικῶν σχέσεων μετὰ τῆς Ὑμετέρας Ὑψηλότητος. Ἀξιοῦμεν αὐτὴν νὰ δεχθῇ τὴν βεβαίωσιν τῆς Ὑψηλῆς μας Ὑπολήψεως²².

Στη διπλωματική, αλλά ταυτόχρονα ξεκάθαρη ως προς τις δεσμεύσεις του επιστολή του Καποδίστρια απάντησε

έναν ακριβῶς μήνα αργότερα ο Μεγάλος Βεζύρης, διατηρώντας τον φιλόφρονα τόνο του Κυβερνήτη. Σημειώνει στις δύο πρώτες παραγράφους της δισέλιδης επιστολής του:

Ἐξοχώτατε, Εὐχαρίστως ἐδέχθην τὴν μετὰ τοῦ ταχυδρόμου μου πεμφθεῖσάν μοι ἐπιστολήν σας. Πληροφορημένος ὦν περὶ τῶν πολιτικῶν γνώσεων καὶ τῶν ἀρετῶν σας καὶ περὶ τῶν ὁποίων ἀγώνων καταβάλλετε διὰ τὴν εὐταξίαν, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀνεδέχθητε τὸ μέγιστον ἐπιχορήγημα τοῦ νὰ ἐκπληρώσετε τὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα προωρισμένα, δὲν ἀμφέβαλα ὅτι ἤθελον γένη παραδεκτὰ ὅσα ἀρκούντως σᾶς ἐδήλωσα ἐν τῇ πρώτῃ μου ἐπιστολῇ.

Ἄν μοι ἐστάθῃ, καὶ μοι εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ σᾶς ἐξιστορήσω μὲ περισσοτέραν ἑκτασιν ὅλα ὅσα μὲ ἠνάγκασαν νὰ σᾶς διευθύνω τὴν εἰρημένην ἐπιστολήν μου, ἀναπαύομαι μὲ τοῦτο, ὅτι ἡ Ὑμετέρα Ἐξοχότης γνωρίζει ὅλα τὰ ληστρικά δεινὰ καὶ τὰς κακουχίας ἃς ὑπέφερον οἱ ἀθῶοι καὶ οἱ εἰρηνοποιοὶ ὑπήκοοι πολλῶν ἐπαρχιῶν τῆς ἐπικρατείας μας...²³.

Ο Μεγάλος Βεζύρης υπέγραφε την επιστολή ως ὁ *εἰλικρινὴς φίλος* σας. Και, πραγματικά, σε ὅλη την αλληλογραφία που ακολούθησε, είναι εμφανής η ποιότητα της έκφρασης και η προσπάθεια των δύο επιστολογράφων να οικοδομήσουν μια πραγματική πολιτική φιλία μέσα σε πνεύμα ειλικρίνειας, που το διακρίνει η συναντίληψη σε πολλά θέματα.

21. PRO, FO 32/13/79: Dawkins προς Aberdeen, Ναύπλιο 17/29 Αυγούστου 1830. Συνημμένα τα πρακτικά των ἑξι συσκέψεων.

22. ΑΥΕ, 1831/4/1δ. Ληστεῖται κλπ. εἰς παραμεθορίους περιοχάς. Καποδίστριας προς Ρεσίτ Πασά, Ναύπλιο 5/17 Ιανουαρίου 1831.

23. Στο ίδιο. Μεχμέτ Ρεσίτης, Μέγας Βεζύρης προς τον εξοχώτατον Κόμητα Κύριον Ι. Α. Καποδίστριαν, Κυβερνήτην της Ελλάδος, Ιωάννινα 5 Φεβρουαρίου 1831.

Η υποδοχή του Καποδίστρια στην Ελλάδα: συμβολισμοί και προσδοκίες*

4

Παναγιώτης
Κιμουρτζής

Καθηγητής Τμήματος
Μεσογειακών
Σπουδών,
Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Το κείμενο έχει τρία μέρη. Στο σύντομο πρώτο μέρος, θα εξετάσω το ερώτημα: τι εύρους αντίληψη είχαν για την έννοια κράτος οι Έλληνες που πολεμούσαν για να το διεκδικήσουν; Στο δεύτερο μέρος, θα προσπαθήσω να δείξω ότι οι προσδοκίες για τον τρόπο που θα διοικούσαν αυτό το κράτος συνδέονταν με την έννοια του *χαρισματικού ηγέτη*. Στο τρίτο μέρος, θα αναφερθώ στις αφίξεις των τριών πρώτων ηγετών του κράτους, αφίξεις που -από την οπτική πλευρά της κοινωνίας- θα μπορούσαμε να πούμε ότι ισοδυναμούν με τρεις *ιδρύσεις του ελληνικού κράτους*.

Ένα κράτος ξέρουμε ότι αναγνωρίζεται με διπλωματικές πράξεις διμερείς, πολυμερείς και με διεθνείς συνθήκες. Πρόκειται για αναγνωρίσεις του κράτους που σχετίζονται με την ευρεία κοινωνία των κρατών και των εθνών. Εδώ εγείρεται ένα ερώτημα, νομίζω παραγωγικό αλλά παραγνωρισμένο. Η στιγμή κατά την οποία ένα κράτος ιδρύεται με βάση τις διεθνείς συνθήκες και το διεθνές δίκαιο είναι ταυτόσημη με την στιγμή κατά την οποία τα μέλη της κοινωνίας που διεκδικούν αυτό το κράτος θεωρούν ότι έχει επέλθει η ίδρυσή του; Μήπως η διαδικασία της εσωτερικής αναγνώρισης έχει άλλα χρονικά και ειδικά χαρακτηριστικά από την διαδικασία της διεθνούς, της εξωτερικής αναγνώρισης; Είναι προφανές ότι στην περίπτωση της ελληνικής επανάστασης το κράτος «κυκλοφορεί» στους νόδες των ανθρώπων ακόμη πριν την κήρυξη του ένοπλου αγώνα. Όμως, «κυκλοφορεί». Δεν είναι διασαφηνισμένο. Πολλές και διαφορετικές κατανοήσεις για το τι σημαίνει η δημιουργία ενός νέου κράτους θα εξακολουθήσουν άλλωστε να συνεχουν την ελληνική ηγεσία και τους Έλληνες πολίτες στο διηνε-

*Γραπτή αποτύπωση
εισήγησης στις
Διεθολογικές
Συναντήσεις
Ναυπλίου 16^η
Περίοδος, 24-27
Σεπτεμβρίου 2021,
προδημοσίευση
από τα Πρακτικά
των "ΔΣΝ"

κές. Πρόκειται για συζήτηση διαρκώς εξελισσόμενη. Ορισμένα από τα χαρακτηριστικά της σταθεροποιούνται σε βάθος χρόνου. Όμως και αρκετά άλλα, που συνεχώς εμπλουτίζονται, αποτελούν αντικείμενο διαφορετικών προσεγγίσεων. Φυσικά, μιλά πλέον για το κράτος υπό το πρίσμα του ερωτήματος τι είναι πολιτική.¹

Οι Έλληνες, πριν την έναρξη του πολέμου της ανεξαρτησίας, έχουν διαφορετικές προσλαμβάνουσες για να κατανοήσουν αυτό που διεκδικούν, το κράτος. Γι' αυτό και ο όρος «κράτος» παρουσιάζει πολλή μικρότερη πυκνότητα στον λόγο που έχει διασωθεί. Ιδίως τον λόγο των πρώτων επαναστατικών χρόνων. Καταθέτω αυτήν την άκρως εμπειρική διαπίστωση και παραλλήλως μία ελπίδα: στο μέλλον τα ισχυρά τεχνολογικά εργαλεία των υπολογιστικών και γλωσσολογικών επιστημών να βοηθήσουν να συνάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα από λεξο-μετρικές μελέτες.²

Όστε, οι Έλληνες μιλούσαν λιγότερο για κράτος και περισσότερο για ελευθερία. Για ελευθερία, ακόμη και με τίμημα τον θάνατο. Εύλογο είναι κι εδώ το ερώτημα: η ελευθερία είναι μία πιο «σταθερή» έννοια από το κράτος; Βεβαίως και για την ελευθερία υπάρχουν πολλαπλές κατανοήσεις. Πάλι με ένα σύνθετο ζήτημα έχουμε να κάνουμε. Όμως μπορούμε εύλογα να υποθέσουμε, -με «φαντασία πιθανή», όπως θα την έλεγε ο σπουδαίος αναλυτής του νέου ελληνισμού Κ. Θ. Δημαράς- ότι η ελευθερία είναι μία έννοια που,

τουλάχιστον στις περιστάσεις της επανάστασης, δεν υπάρχει ανάγκη να οριστεί με τρόπο αναλυτικό. Δεν είναι ανάγκη να της αποδοθεί το πλήρες περιεχόμενό της. Είναι αρκετό να προσδιοριστεί με τρόπο σύντομο, με τρόπο συμπυκνωτικό, αλλά ταυτοχρόνως με τρόπο γενικευτικό, ανοιχτό σε διευρύνσεις. Και αυτό είναι εύκολο. Γιατί ο βασικός ορισμός της είναι η απαγκίστρωση από τον οδυνηρό έλεγχο του οθωμανικού κράτους. Ελευθερία είναι για όλους, ακόμη και τους λιγότερο ασκημένους στην διερεύνηση των εννοιών, η αλλαγή των συνθηκών ζωής, η άρση της καθημερινής επισφάλειας, η αλλαγή του κοινωνικού στάτους που διαμόρφωναν -σε αναβαθμούς, βεβαίως- τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, θρήσκευμα και γλώσσα ιδίως.

Περνώ σε ένα δεύτερο ερώτημα, συνάκολουθο του προηγούμενου: ποια διοίκηση προσδοκούν οι Έλληνες να έχουν; Στην χρήσιμη ανάλυσή του περί εξουσιών ο Max Weber μιλάει για τρεις μορφές εξουσίας: την παραδοσιακή εξουσία, την χαρισματική εξουσία και την ορθολογική εξουσία. Αυτές είναι οι τρεις, κυρίως, αντιλήψεις που θα αντιπαλέψουν στο πλαίσιο της μακρόσυρτης και πολυκύμαντης διαδικασίας του απελευθερωτικού πολέμου. Πρόκειται για αντιλήψεις, όχι ασφαλώς συνειδητοποιημένες ως μορφές-κατηγορίες, που συνυπάρχουν και αντιμάχονται. Σχετίζονται με το δεύτερο βασικό ζητούμενο μετά

1. Andrew Heywood (2002) [2nd edition]. *Politics* [chapter 5: What is the state?], New York: Palgrave MacMillan, pp. 86-88.
2. Γνωρίζω ότι, τουλάχιστον στις ΗΠΑ, αναπτύσσονται τέτοια προγράμματα και αποδίδουν εξαιρετικά αποτελέσματα. Αποτελέσματα που έχουν και ελληνικό ενδιαφέρον, π.χ. μελέτες αυτής της μορφής για τα ομηρικά έπη. Μελέτες, που για την ώρα αξιοποιούνται πολύ περισσότερο στο πλαίσιο της φιλολογίας και της λογοτεχνικής κριτικής ανάλυσης. Αλλά που βεβαίως θα αξιοποιηθούν προοδευτικά και από την ιστορία και τις άλλες κοινωνικές επιστήμες.

την εξασφάλιση της ελευθερίας: πώς θα διοικηθεί η κοινωνία, ελεύθερη πλέον; Ελεύθερη, δηλαδή απελευθερωμένη από το πρόσφατο διοικητικό παρελθόν της και ελεύθερη από τους καταναγκασμούς και τις φοβίες της, ενίοτε και για ορισμένους και από τα παλαιά ωφελήματά της. Επειδή οι τρεις αντιλήψεις περί εξουσιών συνυπάρχουν και αντιμάχονται, δεν σημαίνει ότι επενεργούν στην σκέψη των ανθρώπων της εποχής με την ίδια δύναμη. Το θέμα φυσικά δεν είναι καθόλου απλό. Αντιθέτως, όπως όλα τα ζητήματα που αναφέρονται στην συνολική κοινωνία είναι χασοκό. Επειδή έχουμε τρεις αναλυτικές κατηγορίες για τις μορφές εξουσίας δεν σημαίνει ότι συλλάβαμε το ζήτημα. Επειδή είπαμε ότι δεν επενεργούν με τον ίδιο τρόπο, δεν σημαίνει ότι μπορούμε, όπως κάνουμε στην φυσική με τις δυνάμεις, να τις αναπαραστήσουμε με διαφορετικού μήκους ανύσματα και να αποφανθούμε για το μέγεθος της επενέργειάς τους. Άλλωστε, η ένταση καθεμιάς μορφής καθορίζεται από ποικίλους παράγοντες. Χρειάζεται να τους σκεφτόμαστε συνεχώς και να τους αθροίζουμε σε κατάλογο. Τα «πολλαπλά αίτια», όπως, πάλι σοφά, έλεγε ο Κ.Θ. Δημαράς. Όμως, και έτσι ο κατάλογος, όσο κι αν εμπλουτίζεται, δεν είναι σε θέση να μας δώσει κάτι περισσότερο -που δεν είναι και λίγο, όμως- από μία χρήσιμη αναλυτική βάση. Αυτό που πάντοτε θα μας λείπει είναι η κατανόηση της πρόσπτωσης των διαφορετικών ερεθισμάτων στην δυνατότητα διανοητικής επεξεργασίας τους από τους αποδέκτες τους. Τι μας μένει λοιπόν, προκειμένου να πούμε κάτι, ενόψει του να μην μπορούμε να πούμε τίποτε; Μας μένουν οι γενικεύσεις. Επισφαλείς, αλλά χρήσιμες. Στην βάση γενικεύσεων, λοιπόν, μπο-

ρούμε να ισχυριστούμε ότι για την πλειονότητα των Ελλήνων η αντικατάσταση μιας μορφής παραδοσιακής εξουσίας με μία νέα, πάλι παραδοσιακή, ήταν η πιο ευκατανόητη προοπτική. Όμως, τα χαρακτηριστικά μιας παραδοσιακής εξουσίας αποδεικνύονται αποτελεσματικότερα σε βάθος χρόνου, όταν έχουν εμπεδωθεί κοινωνικά στην μεγάλη διάρκεια. Τότε η κληρονομική διαδοχή στην κρατική ηγεσία, η ισχυρή παρουσία του εθιμικού δικαίου (συνήθειες, παραδόσεις από γενιά σε γενιά), η μεταφορά του γενικού διοικητικού πλαισίου στην στενότερη κοινωνική ομάδα -την οικογένεια (δηλαδή πατέρας αρχηγός και σύστημα μεταβίβασης της ηγεσίας στην οικογένεια σε καθορισμένο διάδοχο), δημιουργούν συνθήκες απαρασάλευτης σταθερότητας. Φυσικά οι συνθήκες σταθερότητας προτιμώνται ευκολότερα από την πλειονότητα των ανθρώπων, σε σύγκριση με τις συνθήκες αλλαγών και αβεβαιότητας. Όμως, η ελληνική κοινωνία βρίσκεται μπροστά σε μία δυνητική αφετηρία. Εμπέδωση των χαρακτηριστικών της παραδοσιακής εξουσίας υπάρχει, λόγω της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Όμως, υπάρχουν και τα αφετηριακά ζητούμενα. Δεν υπάρχει προγενέστερος ηγεμόνας, ώστε να υπάρξει διάδοχος. Επομένως, η γενική αρχηγία είναι ζήτημα που ταλανίζει τόσο όσους θέλουν να την διεκδικήσουν, όσο και όσους θα πρέπει να την παραδεχθούν. Κι όχι μόνον η γενική αρχηγία, αλλά και όλες οι άλλες, οι πολλές αρχηγίες διαφόρων μορφών και αναβαθμών. Καθώς προγενέστερος ηγεμόνας δεν υπάρχει, αμέσως στο ζήτημα της εξουσίας εμφιλοχωρούν τα χαρακτηριστικά της δεύτερης, κατά Weber, μορφής εξουσίας: της χαρισματικής. Πρώτο ζητούμενο που τίθεται είναι να αναζητηθεί η εξαιρετική προσωπι-

κότητα, το πρόσωπο που συγκεντρώνει την επιζητούμενη «πλήρη», αλλά που ποτέ δεν μπορεί να είναι πλήρης, αποδοχή. Η αποδοχή, προκειμένου να παραμείνει σταθερή και να μακροημερεύσει, χρειάζεται συνεχή ανατροφοδότηση. Επειδή βασίζεται στην εμπιστοσύνη της κοινωνίας προς τον χαρισματικό ηγέτη, η εμπιστοσύνη αυτή πρέπει όποτε τίθεται σε δοκιμασία να βγαίνει κερδισμένη, αν όχι και να ισχυροποιείται. Η εμπιστοσύνη είναι που ενισχυόμενη μεταπλάθεται σε δύναμη κοινωνικά εκτενούς αφοσίωσης. Όμως, η ανεύρεση ή η ανάδειξη του χαρισματικού ηγέτη είναι δύσκολη υπόθεση. Το πρόβλημα δεν βρίσκεται μόνον στο ερώτημα εάν κάποιος μπορεί να θεωρηθεί χαρισματικός. Είναι συνθετότερο. Σχετίζεται με το είδος του χαρίσματος. Κι επειδή το χάρισμα δεν είναι ένα και μοναδικό, επειδή το χάρισμα πρέπει να συμπυκνώνει πολλά και διαφορετικά στοιχεία, είναι δύσκολο να αναγνωριστεί σε έναν μόνον άνθρωπο. Επειδή τα γνωρίσματα του χαρισματικού είναι ποικίλα, πολλοί είναι και οι άνθρωποι που διεκδικούν αυτόν τον ρόλο. Οι συγκρίσεις υποψηφίων ηγετών σε κοινωνίες που δεν έχουν συντεταγμένες διαδικασίες ανάδειξής τους είναι ακόμη δυσχερέστερες. Σε μία κοινωνία, όπως η ελληνική, που βρίσκεται επιπλέον σε πόλεμο, τα κριτήρια που προσδιορίζουν τον χαρισματικό αυξάνονται. Ποιος είναι εντέλει ο χαρισματικός που ανταποκρίνεται στα δεδομένα της εποχής; Ο χαρισματικός στρατιωτικός ηγέτης, ο ευφυής διπλωμάτης, ο διορατικός και δραστήριος οικονομικός νους, ο ευκίνητος και προσαρμοστικός πο-

λιτικός νους, ο άνθρωπος που έχει δημιουργήσει αξιοποιήσιμο πλέγμα δικτυώσεων -εσωτερικό και εξωτερικό, ο κοσμοπολίτης που γνωρίζει τα άλλα συστήματα διοίκησης και ηγεσίας και μπορεί να μεταφέρει γνώση και εμπειρία, ο πολυμαθής που γνωρίζει καλά το παρελθόν της κοινωνικής διοίκησης; Κανείς δεν έχει όλα αυτά τα γνωρίσματα, ακόμη κι αν έχει έναν συνδυασμό τους. Ο Θάνος Βερέμης έχει πει με διάφορες αφορμές ότι στην επανάσταση επικρατούσε κάτι που σήμερα λείπει από την ελληνική κοινωνία: η αξιοκρατία.³ Διευκρινίζει ότι τα συστήματα αναγνώρισης των χαρισμάτων λειτουργούσαν με βάση τα κριτήρια των επιτακτικών αναγκών. Κι ότι, επομένως, ήταν ακατόρθωτο για κάποιον που δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στον ρόλο του να τον ασκεί και να κατέχει το αντίστοιχο αξίωμα. Όμως και έτσι να έχουν τα πράγματα, πάλι το πρόβλημα της χαρισματικής ηγεσίας, του ενός που θα επωμιστεί τις τύχες όλων των άλλων, δεν επιδέχεται εύκολη και αναντίρρητη απάντηση. Του ενός, που κατά την ανάλυση της παραδοσιακής χαρισματικής εξουσίας από τον Manfred G. Schmidt, θα δημιουργήσει συνθήκες συναισθηματικής αφοσίωσης στο πρόσωπο του, θα προβάλλει ως έχων υπερφυσικές ικανότητες, ηρωισμό, δύναμη πνεύματος και λόγου.⁴ Ωστε, η αναζήτηση κληρονομικού ηγέτη δεν ήταν εφικτή επειδή δεν υπήρχε πολιτική κληρονομιά κατά την εκδήλωση της επανάστασης. Η ανάδειξη ενός χαρισματικού ηγέτη ήταν μία δύσκολη υπόθεση. Επιπλέον, τα συστήματα κρατικής διοίκησης είχαν

3. Θάνος Βερέμης (2022). «1821: από την προνεωτερικότητα στην νεωτερικότητα», στο: Π. Κιμουρτζής - Σ. Ηλιάδου-Τάχου (επιμ.). *Ο Πόλεμος της Ανεξαρτησίας και η Συγκρότηση του Ελληνικού Κράτους. Σύγχρονες Ερμηνείες*, Αθήνα: Ασίνη [υπό έκδοση].

4. Manfred G. Schmidt (2010) [3rd edition]. *Dictionary of Politics*, Stuttgart: Kröner Verlag.

πλέον εμπλουτιστεί από τον πολιτικό θεωρητικό λόγο και από ριζικές αλλαγές που είχαν συντελεστεί σε μερικές από τις πιο επιδραστικές χώρες του κόσμου: Αγγλία, Η.Π.Α., Γαλλία. Η συζήτηση για ορθολογική εξουσία, για νομιμότητα μέσω των θεσμών, είχε ανοίξει και προχωρούσε. Προχωρούσε με διαδικασίες άλλοτε γρήγορες κι άλλοτε με παλινωρθώσεις και οπισθοδρομήσεις. Όμως, προχωρούσε. Στα νέα ζητούμενα είχε ενταχθεί μία δομή εξουσίας που να στηρίζεται στην «νομιμότητα» των θεσμοθετημένων και από κοινού συμφωνημένων νομικών ρυθμίσεων, από τις οποίες θα αντλούσαν την εξουσία όσοι θα την ασκούσαν. Σε μία διακυβέρνηση που η δύναμή της θα βρισκόταν στην σύνθεση κι όχι στην εγκατάλειψη των ευθυνών σε έναν ηγέτη. Αυτό που άρχισε να αναμένεται πλέον ήταν όσοι κάθονται σε κυβερνητικά γραφεία να λειτουργούν στη βάση συγκεκριμένων νόμων, κανόνων και ρόλων. Η άσκηση των καθηκόντων κάθε ρόλου να γίνεται εντός των νόμιμων ορίων, να μην συγχωρούνται οι υπερβάσεις και οι καταχρήσεις εξουσιών.

Στην Ελλάδα του απελευθερωτικού πολέμου διεξαγόταν μία ισχυρή ζύμωση γύρω από τα ζητήματα αυτά. Όχι, φυσικά, έτσι θεωρητικά οργανωμένη, όπως μπορούμε να την κάνουμε εμείς με την απόσταση 200 χρόνων παρατήρησης. Όμως, μία ζύμωση που περιείχε τα στοιχεία αυτά, ακόμη κι αν σχετίζονταν με την εμπειρία και το ιστορικό παρελθόν, τον κοινό νου, τις πολιτισμικές εγγραφές. Από τα τρία αυτά μοντέλα σε ζύμωση, όπως θα δείξω στην συνέχεια, έχουμε λόγους να πειθόμαστε ότι για τις ευρύτερες κοινωνικές ομάδες το ελκυστικότερο ήταν αυτό του χαρισματικού ηγέτη. Την αφετηρία για την σκέψη αυτήν μας την δίνει μία αποτίμηση που εκτείνεται

μέσα σε μία 12ετία: από το 1821 έως το 1833. Κατά το διάστημα αυτό φθάνουν στην Ελλάδα τρία πρόσωπα που ο ρόλος του είναι να ηγηθούν κράτους. Στις 9 Ιουνίου 1821 φθάνει στην Πελοπόννησο ο Δημήτριος Υψηλάντης. Στις οκτώ το πρωί της 19ης Ιανουαρίου 1828 φθάνει στο Ναύπλιο και αμέσως κατόπιν, στις 24 Ιανουαρίου 1828 στην Αίγινα, ο Ιωάννης Καποδίστριας. Στις 25 Ιανουαρίου 1833 φθάνουν στο Ναύπλιο ο Όθωνας με τα μέλη της Αντιβασιλείας. Είναι τρεις στιγμές που η ιστοριογραφία της ελληνικής επανάστασης τις έχει καταγράψει ξεχωριστά, αλλά δεν τις έχει εξετάσει συγκριτικά.

Πρόκειται για συγκρίσεις που είναι μεν δύσκολες, αλλά που έχουν χρησιμότητα. Είναι δύσκολες, επειδή πρόκειται για συγκρίσεις γεγονότων σε ανόμοιους χρόνους. Φυσικά, το 1821 δεν είναι το 1828 και το 1828 δεν είναι το 1833. Και το 1833 δεν είναι το 1864, το έτος υποδοχής του δεύτερου βασιλέα της χώρας, του Γεωργίου Α', για να προσθέσω ακόμη ένα παράδειγμα. Στο διάστημα, λοιπόν, γρήγορων και εξαιρετικά πυκνών εξελίξεων μεταξύ 1821-1833, στο οποίο επικεντρώνομαι εδώ, συντελούνται αλλαγές -πολιτικές, κοινωνικές, νομοτροπικές- έντονες. Δύσκολη λοιπόν η σύγκριση. Όμως, όπως είπα, και χρήσιμη. Χρήσιμο είναι το ερώτημα να δούμε πως υποδέχονται τους τρεις ηγέτες τόσο οι επιφανείς του αγώνα και οι κοινωνικά διακεκριμένοι και ισχυροί της περιόδου, όσο και τα κοινωνικά πλήθη, ιδίως όσοι παρέστησαν στα γεγονότα. Υπάρχουν σίγουρα ομοιότητες. Τις δημιουργεί το γεγονός ότι όλες οι ελεύσεις γίνονται σε λιμάνια. Πώς αλλιώς; Το πλοίο είναι το κύριο μέσο ταξιδιού και η διοίκηση της χώρας εδρεύει άλλοτε σε νησί (Αίγινα) και άλλοτε σε πόλη με λιμάνι

νι (Ναύπλιο). Επίσης τις δημιουργεί η οικονομική δυσπραγία. Η επιθυμία είναι να ετοιμαστούν μεγαλοπρεπείς τελετές, αντάξιες των προσώπων και της στιγμής. Όμως, πως μπορεί να γίνει κάτι τέτοιο με πενιχρά μέσα; Έτσι οι τρεις αυτές τελετές αποκτούν ομοειδή χαρακτηριστικά που βασίζονται στα φθηνά και διαθέσιμα υλικά από την μία πλευρά, στο υψηλό συμβολικό φορτίο από την άλλη. Σημαιοστολισμοί, κλάδοι ελιάς και φοινικόκλαρα πλεγμένα σε αψίδες, ιερουργίες, κωδωνοκρουσίες, μικρά πλοία που περιζώνουν και υποδέχονται το πλοίο που φέρνει τον ηγέτη, ναυτικοί χαιρετισμοί και αντixαιρετισμοί. Αυτά τα στοιχεία κυριαρχούν. Τις ομοιότητες τις δημιουργούν επίσης οι πολεμικές ή πρόσφατα πολεμικές συνθήκες μέσα στις οποίες εντάσσονται οι αφίξεις. Αλλά επιπλέον ότι ο νέος ηγέτης κάθε φορά, προορίζεται ως γενικός διοικητής και άρα ως διοικητής του αναγκαιοτέρου σώματος στον αγώνα και του βασικότατου θεσμικού πυλώνα του κράτους, του στρατού. Κανονισμοί, λοιπόν. Που εκτός από τον στρατιωτικό τόνο που δίνουν, έχουν την προέλευσή τους και από τις δυτικοευρωπαϊκές αυλικές παραδόσεις. Τις ομοιότητες επίσης τις δημιουργεί, στις περιπτώσεις της έλευσης του Καποδίστρια και του Όθωνα, και ο ρόλος του διεθνοπολιτικού σκηνικού. Έτσι, έχουμε τις δύο αυτές ελεύσεις με την συνοδεία πλοίων των τριών Μεγάλων Δυνάμεων, τους σημαιοστολισμούς των πλοίων. Αλλά κι ένα Πρωτόκολλο που προσαρμόζεται στην παρουσία των ξένων ναυάρχων και των άλλων υψηλών αξιωματικών και αξιωματούχων που επιβαίνουν στα πλοία αυτά. Όμως, υπάρχουν επίσης και διαφορές. Άλλο αξίωμα έρχεται να αναλάβει κα-

θένα από τα τρία αυτά πρόσωπα: πληρεξούσιος της Ανωτάτης Αρχής της Φιλικής Εταιρείας, Κυβερνήτης, Βασιλεύς. Από διαφορετικές πολιτισμικές προελεύσεις προέρχονται οι ηγέτες που έρχονται και διαφορετικές ιδιοσυγκρασίες έχουν. Τα ρούχα με τα οποία επιλέγουν να αποβιβαστούν μας δίνουν πολλά μηνύματα για την οπτική τους πάνω στο θέμα της διοίκησης και της πολιτικής. Η διάθεση που εκφράζουν απέναντι στο προετοιμασμένο τελετουργικό και οι επιμέρους συμπεριφορές τους κατά την εκτέλεσή του, επίσης εκπέμπουν μηνύματα: τόσο για την στιγμή, όσο και για την μελλοντική τους στάση απέναντι στην κατάσταση της ελληνικής κοινωνίας.

Θα προσπαθήσω στην συνέχεια να μεταφέρω μερικά στοιχεία από τις δύο πρώτες από τις αποβιβάσεις αυτές. Τα τελετουργικά και τα συμβολικά τους στοιχεία δημιουργούν καταιγισμό σκέψεων. Σκέψεις που είναι ανοικτές στην ερμηνεία. Μερικές φορές τα τελετουργικά και οι συμβολισμοί αναδεικνύουν με σαφήνεια ερμηνευτικά στοιχεία. Άλλες πάλι, επειδή εμπεριέχουν πολυσημίες, πιθανότατα σκοπύμως, μας προκαλούν να σκεφτούμε ακριβώς αυτήν την πολυσημία και τις προθέσεις της.

Πρώτη, λοιπόν, άφιξη ηγέτη, αυτή του Δημητρίου Υψηλάντη. Φθάνει, όπως ήδη είπαμε, στην Πελοπόννησο στις 9 Ιουνίου 1821. Φθάνει, κι αυτό το είπαμε, ως πληρεξούσιος της Ανωτάτης Αρχής της Φιλικής Εταιρείας. Ταξίδεψε από την Τεργέστη και το πλοίο του προσάραξε στην Ύδρα, μέχρι να ετοιμαστεί η τελετή υποδοχής του. Στην Ύδρα δεν τον περίμεναν μόνον Ύδραίοι. Είχαν μαζευτεί και άλλοι νησιώτες.⁵

Όπως σημειώνει ο Ιωάννης Φιλήμων,

5. Πολλές είναι οι περιγραφές της άφιξης του Δ. Υψηλάντη, ιδίως σε απομνημονεύματα

η Φιλική Εταιρεία αποτελούσε στην συνείδηση των Ελλήνων τη «νόμιμη κυβέρνηση» των πολεμιστών.⁶ Πάλι ο Φιλήμων, αργότερα, το 1860, διατείνεται ότι καθ' όλη τη διάρκεια του Αγώνα καμία άλλη τελετή υποδοχής πολιτικού ηγέτη δεν υπήρξε τόσο σημαντική από συμβολική άποψη.⁷ Περίεργος ισχυρισμός, που μάλλον έμμεσα αντιπαραβάλλει την έλευση του Δ. Υψηλάντη με την έλευση του Καποδίστρια. Ο Υψηλάντης αναμενόταν ως αρχηγός, σωτήρας και λυτρωτής. Πάντοτε, βεβαίως, υπό τη συνθήκη των διαπροσωπικών ανταγωνισμών και των μύχιων ελπίδων αρκετών από τους αυτόχθονες ηγέτες να αποτρέψουν ονομαστούς άνδρες που έζησαν και έδρασαν στην Ευρώπη να διεκδικήσουν την κεντρική εξουσία ή επιμέρους ισχυρές εξουσίες. Η ανάγκη να υπάρξει μία ενιαία ανωτάτη αρχή ήταν γενικευμένη πεποίθηση. Η αντιμετώπιση του πολεμικού εκθροού αλλά και η διαπραγμάτευση της διεκδικούμενης απελευθέρωσης με τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, συνηγορούσαν χωρίς να απομένουν πολλά περιθώρια αντιγνωμιών. Εξάλλου, κατά την στιγμή που ο πόλεμος εξελισσόταν και οι πρώτες στρατιωτικές νίκες ύψωναν το ηθικό, οι στρατιωτικοί είχαν αυξημένο κύρος. Είναι επομένως βαρύνον στοιχείο ότι οι στρατιωτικοί

της Πελοποννήσου διέσπειραν στα στρατόπεδά τους ότι η προσπάθεια είχε γενικά παραδεκτό ηγέτη. Ηγέτη διαπρεπή, ηγέτη που είχε διαποτιστεί από τη σημασία του τελικού στόχου, ηγέτη δικτυωμένο, γνωστό στις ευρωπαϊκές αυλές.

Ο Καποδίστριας φθάνει σε ελληνική γη, στο Ναύπλιο, μετά από τρία περιπετειώδη διαστήματα. Πρώτα είχε αποδυθεί σε μία σχεδιασμένη περιοδεία ώστε να πείσει τις Μεγάλες Δυνάμεις ότι η Ελλάδα είχε εξίσου ανάγκη και τις τρεις, τόσο στο διπλωματικό επίπεδο, όσο και στο επίπεδο της οικονομικής ενίσχυσης. Το δεύτερο διάστημα, είναι το διάστημα τριάντα επτά ημερών ακούσιας παραμονής του στην Τεργέστη. Εκεί διαμένει, ενόσω περιμένει να τον παραλάβει από την Αγκόνα, εξ ονόματος και των τριών Μεγάλων Δυνάμεων ένα μεγάλο πολεμικό πλοίο του αγγλικού στόλου. Το τρίτο διάστημα είναι το μακρό του ταξίδι προς την Ελλάδα, που διήρκεσε 22 ημέρες, χωρίς ακόμη να έχει λυθεί το μυστήριο της τόσο μεγάλης διάρκειας ναυσιπλοΐας. Οι πολλές μέρες που ο Κυβερνήτης αναμένεται στην Ελλάδα, φουντώνουν την ανυπομονησία για την έλευσή του. Η υποδοχή του θα γίνει υπό όρους διπλής «λύτρωσης».⁸ Τόσο επειδή έρχεται ο νέος κυβερνήτης, όσο και επειδή λή-

γει επιτέλους η αδημονία της έλευσής του. Στις σωζόμενες μαρτυρίες για την συμπεριφορά του κόσμου που τον υποδέχθηκε αντικατοπτρίζεται η διπλή αυτή λύτρωση. Οργανωμένη υποδοχή και κοινωνικός αυθορμητισμός διαμορφώνουν το πανηγυρικό σκηνικό. Μεγαλοπρεπές στην λιτότητά του, συναισθηματικά φορτισμένο, σαφές στους συμβολισμούς του.⁹

Ο 28ετής Υψηλάντης αποβιβάζεται με αρχηγική εμφάνιση. Φυσικά μαζί με το σώμα του¹⁰ αποβιβάζεται και ο τίτλος του, που έχει ισχυρή συμβολική δύναμη, ιδιαιτέρως στον προνεωτερικό κόσμο: πρόκειται για τον πρίγκιπα Υψηλάντη. Φορά την στολή του ιερολοχίτου. Προσθέτει στην στολή αυτήν χρυσές επωμίδες. Κατ' άλλους για να τονίσει τον αρχηγικό ρόλο τον οποίο έρχεται να αναλάβει. Κατ' άλλους ως υπόμνηση του στρατιωτικού βαθμού που έφερε στο ρωσικό στρατό. Η θεωρία του «ξανθού γένους» και

της ορθόδοξης αλληλο-υποστήριξης λειτουργούν ισχυρά. Κι εδώ θα πρέπει επίσης να θυμηθούμε κι ένα άλλο ενδυματολογικό στοιχείο της εποχής, με διεθνή εφαρμογή: οι στολές των αξιωματούχων δεν βασίζονταν σε αυστηρό πρωτόκολλο. Μπορούσαν να υφίστανται τις μικρο-παραλλαγές εκείνου που τις φορούσε. Κάτω από το βάρος βέβαια της τήρησης όλων των ιεραρχικών και εθιμικών κανόνων. Επομένως, κατά την ενδυματολογική επιλογή του, εκείνος που την διαμόρφωνε, κρινόταν και για την ικανότητά του να τηρεί την κοινωνική τάξη πραγμάτων και μην εγείρει αρνητικά σχόλια. Ευαίσθητη ισορροπία. Αλλά οι αξιωματούχοι της εποχής ήταν εξαιρετικά εξοικειωμένοι με το παίγνιο των συμβολισμών. Πολλά πράγματα, σε πολλά επίπεδα της ζωής, στηρίζονταν στους συμβολισμούς. Μάλιστα, η αναγνώριση των συμβολισμών γινόταν πολύ ευκολότερα συγκριτικώς με

Σε αυτό ο Ziller πρότεινε σε μία από τις τέσσερις ανάγλυφες παραστάσεις που θα τοποθετούνταν στο μνημείο να απεικονίζεται η άφιξη του Καποδίστρια. Βλ. Θεοδώρα Φ. Μαρκάτου, «Οι προτάσεις για το Πανελλήνιο Ηρώο του Εικοσιένα (1830-1930)», *Μνήμων* 17 (1995), σ. 37-53.

Γενικότερα, πάντως, μετά την οθωνική περίοδο, η μνήμη του Καποδίστρια αρχίζει να ενισχύεται. Έως τότε ο Καποδίστριας αφήνεται στην λήθη από την Αντιβασιλεία και τον Όθωνα. Προτάσεις για να τιμηθεί η μνήμη του γίνονταν, αλλά δεν τελεσφόρουσαν (για καθιέρωση επετείου της δολοφονίας του, για μαυσωλείο, ανδριάντες, κοπή νομίσματος). Κύριος λόγος αυτής της στάσης είναι ότι το οθωνικό καθεστώς θέλει αδιαμεσολάβητη την σχέση του με την Ελληνική επανάσταση. Θέλει να προβάλει την αντίληψη ότι το κράτος που ιδρύθηκε διαμέσου της επανάστασης και το νομιμοποίησαν οι Μεγάλες Δυνάμεις απέκτησε πρώτη ελεύθερη διακυβέρνηση την Βασιλεία. «Πρόκειται βεβαίως για άλλη όψη της λήθης: η βαυαρική δυναστεία επιδίωκε την αποσιώπηση του έργου του Καποδίστρια, ενώ η ελληνική κοινωνία επιθυμούσε την αποσιώπηση της δολοφονίας», σημειώνει εύστοχα η Χριστίνα Κουλούρη (2020). *Φουστανέλες και χλαμύδες. Ιστορική μνήμη και εθνική ταυτότητα 1821-1930*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 178.

9. Η άφιξη του Καποδίστρια έχει επίσης περιγραφεί από παρόντες. Ευρεία αξιοποίηση των πηγών αυτών αλλά και άλλων πληροφοριών και προσεκτική διασταύρωση και σύνθεσή τους στα: Κρίστοφερ Μ. Γουντχάουζ (2020) [1st ed. *Capodistria: the founder of Greek independence*, 1973]. *Καποδίστριας. Ο θεμελιωτής της Ανεξαρτησίας της Ελλάδας*, πρόλογος: Σωτήρης Ριζάς, μετάφραση: Σταυρούλα Αργυροπούλου, Μίνωας: Αθήνα, σ. 474-502 [Κεφ. 15: Η ανάδειξη του κυβερνήτη, 1827-1828] και Ελένη Ε. Κούκου (2021: 16^η έκδοση) [1^η έκδοση: 1978]. *Ιωάννης Καποδίστριας. Ο άνθρωπος - Ο Ευρωπαίος διπλωμάτης, 1800-1828*, Πατάκης: Αθήνα, σ. 326-338 [Κεφ. Ι': Προς την Ελλάδα].
10. «Η εμφάνισή του ήτο ασήμαντος, οι τρόποι του δειλοί, η φωνή παράτονος, η κράσις ασθενική», στο: Κ. Αθ. Διαμάντης (1966). *Δημήτριος Υψηλάντης ... ό.π.*, σ. 57.

αγωνιστών (Θ. Κολοκοτρώνης, Ι. Φιλήμων, Φ. Φωτάκος, Ν. Σπηλιάδης). Αναλυτική τεκμηρίωση και ενδιαφέρουσες υποθέσεις για την αποβίβαση και υποδοχή του Δ. Υψηλάντη στο Κωνσταντίνος Αθ. Διαμάντης (1966). *Δημήτριος Υψηλάντης (1793-1832). Μέρος Πρώτον: Πληρεξούσιος του Γεν. Επιτρόπου της Αρχής, Τμήμα Πρώτον: Τα μέχρι της αφίξεως εις το στρατόπεδον των Τρικόρφων (1793 - 2 Ιουλίου 1821). Εναίσιμος επί Διδακτορία Διατριβή υποβληθείσα εις την Φιλοσοφικήν Σχολήν του Πανεπιστημίου Αθηνών*, Αθήνα, σ. 51-67.

6. Ιωάννης Φιλήμων (1834). *Δοκίμιον ιστορικόν περί της Φιλικής Εταιρίας*, Ναύπλιο.
7. Ιωάννης Φιλήμων (1860). *Δοκίμιον ιστορικόν περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, τ. 3, Αθήνα, σ. 389-391, όπου υπάρχει αναλυτική παρουσίαση της αποβίβασης του Δ. Υψηλάντη στην Ύδρα.
8. Στην άφιξη του Καποδίστρια αποδόθηκε υψηλή ιστορική αξία και σε επόμενη χρονική στιγμή, παραπάνω από 40 χρόνια αφότου συνέβη. Ήταν το 1870, όταν γίνονταν προετοιμασίες για να εορτασθεί η 50ετία από την Ελληνική επανάσταση. Τότε σχεδιάστηκε ένα Πανελλήνιο Ηρώο, σε σχέδιο που εκπόνησε ο Ernest Ziller (δεν ανεγέρθηκε ωστόσο).

την σημερινή εποχή που κοιτάζουμε χωρίς να βλέπουμε πραγματικά, επείδη έχουμε κατακλυσθεί από τις εικόνες. Τότε οι εικόνες αποκωδικοποιούνταν σχεδόν αυτοματικά.

Ο 52ετής Καποδίστριας, παρότι κόμης, δεν αποβιβάζεται με τρόπο που να δηλώνει τον τίτλο του. Δεν αισθάνεται την ανάγκη να τον διατρανώει, παρότι ξέρει ότι ο τίτλος του τον ακολουθεί. Φοράει τα ρούχα που πάντοτε συνηθίζει. Οι ξένοι συνοδοί του λάμπουν περισσότερο μέσα στις στολές τους από τον ίδιο. Ακολουθεί με προσήνεια το λιτό τελετουργικό, αλλά και αμέσως καθορίζει συναντήσεις και δέχεται πολλούς απ' όσους ζητούν να τον δουν.

Ο Υψηλάντης αποβιβάζεται με σπαθί προσαρτημένο στη στολή του. Είναι σπαθί χρυσό. Δεν ξέρω πως μπορεί να τεκμηριωθεί η ακόλουθη πληροφορία: πρόκειται για το χρυσό σπαθί που είχε χαρίσει στον πατέρα του κάποιος Σουλτάνος. Περίπλοκη εδώ η σημειολογία. Είναι ένα πρώην σουλτανικό σπαθί που θα στραφεί τώρα εναντίον ενός άλλου σουλτάνου, είναι υπόμνηση γένους και καταγωγής, είναι απλώς το κύρος που προσδίδει ένα χρυσό σπαθί; Και ξέρουμε πόση σημασία είχαν οι ποιότητες και οι διακοσμήσεις στα όπλα αρχηγών αλλά και άλλων αγωνιστών.

Ο Υψηλάντης όταν αποβιβάζεται έχει συνοδεία. Τον ακολουθούν λοιπόν Έλληνες έμποροι και λόγιοι από τις παροικίες, αλλά επίσης και άτομα που κατείχαν ανώτατα πολιτικά αξιώματα στις ηγεμονίες και που συγκαταλέγονταν μεταξύ των εμπνευστών και οργανωτών της Φιλικής Εταιρείας. Έχουμε την ακόλουθη λεπτομέρεια: οι περί αυτόν έφεραν επίσης την στολή

του ιερολοχίτου. Υπερβολικό να θεωρήσουμε ότι αυτό ίσχυε για όλους. Άλλωστε μαζί με τους προηγούμενους ο Δ. Υψηλάντης μεταφέρει στο πλοίο του έναν υπασπιστή, έναν στρατιωτικό προγυμναστή, «πλείστους Γερμανούς αξιωματικούς, οίτινες ήθελον να συμμετάσχουν των κινδύνων της Ελληνικής Επανάστασεως και άλλους Έλληνες και ξένους μη κατονομαζομένους, ιδίως νέους σπουδαστάς».¹¹

Ο Καποδίστριας αποβιβάζει την ασκητική του μορφή, το παιγνιώδες διπλωματικό χαμόγελό του και το κοσμοκαλογερικό στο ύφος κοστουμι του.

Θα ήταν ενδιαφέρον να εξεταστούν και πολλές άλλες λεπτομέρειες. Επιβεβαιωμένες μέσω των πηγών ή ανεπιβεβαιώτες μέσω από κείμενα που ακολούθησαν και δημιουργήσαν τα επόμενα κύματα μνήμης. Μία τελευταία απόπειρα θα κάνω, να δείξω τους ποικίλους χαρακτηρισμούς και επίθετα που αποδόθηκαν στον Δ. Υψηλάντη από διάφορους απομνημονευματογράφους, ως προσπάθεια να ψυχογραφηθεί το πλήθος που τον υποδεχόταν. Αφενός, λένε πολλά καθαυτοί. Αφετέρου, σημειώνω ότι σχεδόν στο σύνολό τους, επαναλήφθηκαν και στις επόμενες δύο ελεύσεις, του Καποδίστρια και του Όθωνα. Παραθέτω, χωρίς να εξαντλώ. Και χωρίς ακόμη να έχω προσπαθήσει να μετρήσω την πυκνότητα της εμφάνισης καθενός χαρακτηρισμού, αλλά βάζοντάς τους σε μία σειρά πυκνότητας με καθαρά εμπειρικό τρόπο: αρχηγός, αρχιστράτηγος, λυτρωτής, προστάτης, εθνάρχης, σωτήρ -αλλά και Ζευς Σωτήρ, Κεφάλι (με κεφαλαίο Κ), αφέντης του τόπου, αφέντης και πατήρ (όροι που χρησιμοποιεί κι ο ίδιος ο Υψηλάντης για τον εαυτό του), Μεσσίας, άλλος

Μωυσής, υπέρμαχος του λαού, ποιμήν, ηγεμόνας, κηδεμών.

Η υποδοχή του Καποδίστρια και η υποδοχή του Όθωνα μας είναι γνωστές με περισσότερα στοιχεία.¹² Αυτές οι τρεις υποδοχές, αποτελούν δυνητικές ιδρύσεις και επανιδρύσεις του κράτους. Ιδρύσεις στην συνείδηση των Ελλήνων, που απέθεταν στα χέρια των ηγετών την εξάντλησή τους. Και που προσδοκούσαν από αυτούς να φανούν αντάξιοι σε όλους τους χαρακτηρισμούς που αναφέραμε ότι αποδόθηκαν στον Δημήτριο Υψηλάντη και στους οποίους προσθ-αφαιρέθηκαν άλλοι για τον Καποδίστρια και τον Όθωνα.

Πολλές είναι ακόμη οι πολιτισμικές, αλλά και βαθιά πολιτικές, παρατηρήσεις που μπορούν να προστεθούν. Παρατηρήσεις για απόψεις, στάσεις και στερεότυπα που σε διάδοχα κύματα διαμόρφωσαν την πολιτική αντίληψη των ευρύτερων κοινωνικών ομάδων στην Ελλάδα. Και με τις οποίες χρειάστηκε να αναμετρηθεί ο νέος πολιτικός στοχασμός ώστε άλλοτε να τις μεταπλάθει κι άλλοτε να αδρανεί ενώπιόν τους.

12. Για την υποδοχή του Όθωνα, περιγραφή και ιδεολογική ανάλυση, βλ. Π. Κιμουρτζής - Α. Μανδουλαρά (2016). "Όράματα Αυτοκρατορίας". Βυζάντιο και δυναστικό καθεστώς επί Όθωνα", στο: Άννα Ταμπάκη - Ουρανία Πολυκανδριώτη (επιμ.), *Ελληνικότητα και ετερότητα. Πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις και 'εθνικός χαρακτήρας' στον 19ο αιώνα*, Αθήνα 2016, τ. Β', σ. 253-265 & Π. Κιμουρτζής - Α. Μανδουλαρά (2015). "Ο Θρόνος και ο «Κρατικός Φιλελληνισμός». Πρωτόκολλο και Θέαμα στις δημόσιες τελετουργίες κατά την Οθωνική βασιλεία", στο Α. Μανδουλαρά - Γ. Νικολάου - Λ. Φλιτούρης - Ν. Αναστασόπουλος (επιμέλεια), *Φιλελληνισμός. Το ενδιαφέρον για την Ελλάδα και τους Έλληνες από το 1821 ως σήμερα*, Εκδότες: Ηρόδοτος και Δήμος Νικολάου Σκουφά Άρτας, Αθήνα: 2015, σ. 611-631.

11. Βλ. «Τίνες συνώδεον αυτόν εν τω πλοίω», όπου επιχειρείται διασταύρωση ποικίλων πηγών, στο: Κ. Αθ. Διαμάντης (1966). *Δημήτριος Υψηλάντης ... ό.π.*, σ. 46.

Κρατικός δανεισμός και διεθνές δίκαιο κατά την Επαναστατική περίοδο*

5

Ιωάννης
Στριμπής

Επίκουρος καθηγητής
Διεθνών Θεσμών,
Πανεπιστήμιο
Αιγαίου

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία θα εστιάσει στους κανόνες του διεθνούς δικαίου που ρύθμιζαν τον διεθνή δανεισμό κατά τον απελευθερωτικό Αγώνα και την αρχική περίοδο του ανεξαρτήτου κράτους. Η στόχευσή μου είναι να παρουσιάσω το διεθνές κανονιστικό πλαίσιο εντός του οποίου οι επαναστατημένοι Έλληνες όφειλαν να κινηθούν για την αναζήτηση κεφαλαίων από το εξωτερικό προκειμένου να χρηματοδοτήσουν, αφ' ενός, τις πολεμικές ανάγκες της Επανάστασης και αφ' ετέρου την οικοδόμηση και συντήρηση θεσμών του νέου κράτους. Προϋποτίθεται βέβαια ότι τα εθνικά μέσα (εθνικές πρόσοδοι και εσωτερικός δανεισμός) δεν επαρκούσαν για την χρηματοδότηση των ανωτέρω ανελαστικών δαπανών.

Ενδιαφέρον για το διεθνές δίκαιο αποτελεί ο διεθνής δανεισμός, δηλ. η αναζήτηση κεφαλαίων εκτός του κράτους. Λέγεται και εξωτερικός δανεισμός, σε αντιδιαστολή προς τον εσωτερικό δανεισμό (εντός του κράτους). Κρίσιμος σε αυτήν την συνάφεια είναι ο τύπος εκδόσεως του δανείου, όχι η ιθαγένεια των επενδυτών ή το νόμισμα στο οποίο συνομολογείται το δάνειο.

Ο διεθνής δανεισμός την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης μπορεί να είναι διακρατικός ή ιδιωτικός - μέχρι την δημιουργία των θεσμών του Bretton Woods, ιδιαίτερα του ΔΝΤ (1944) δεν υπήρχαν διεθνείς διακυβερνητικοί θεσμοί από τους οποίους μπορούσαν κυβερνήσεις να αντλήσουν κεφάλαια.¹

1. Κατά την περίοδο της Κοινωνίας των Εθνών (ΚτΕ), στο πλαίσιο της γενικότερης προσπάθειας του οργανισμού αυτού να αντιμετωπισθούν οι οικονομικές αναταραχές που ακο-

Εφαρμοστέοι κανόνες

Ως προς τον διακρατικό δανεισμό, όταν και οι δύο συμβαλλόμενοι είναι κυβερνήσεις, ή εν πάση περιπτώσει δρώντες με διεθνή νομική προσωπικότητα σε κάποιο βαθμό (και όπως το επιβεβαίωσε στα μέσα του Κ' αι. το Διεθνές Δικαστήριο των ΗΕ η διεθνής

νομική προσωπικότητα μπορεί να έχει διαβαθμίσεις²), μεταξύ των οποίων αναγνωρισμένοι εμπόλεμοι,³ η δανειακή σύμβαση έπαιρνε την μορφή διεθνούς συμβάσεως και εφαρμοστέο δίκαιο ήταν το δίκαιο των εθνών, όπως ονομαζόταν μέχρι και τα μέσα του ΙΘ' αι., το διεθνές δίκαιο. Για την ρύθμιση των ζητημάτων που

λούθησαν τον Α' παγκόσμιο πόλεμο και τις συνθήκες ειρήνης που συνήφθησαν στο τέλος του, έγιναν κάποιες απόπειρες για την ρύθμιση θεμάτων διεθνούς κρατικού δανεισμού: προς τον σκοπό αυτόν η Διεθνής Χρηματο-οικονομική Διάσκεψη (International Financial Conference) που συνήλθε στις Βρυξέλλες το φθινόπωρο 1920 υιοθέτησε ομοφώνως ένα International Credits Scheme, γνωστό και ως 'Σχέδιο ter Meulen' (από το όνομα του ολλανδού τραπεζίτη και χρηματιστή C.E. ter Meulen που το επεξεργάστηκε), το οποίο αποσκοπούσε στην διευκόλυνση του διεθνούς δανεισμού κρατών, International Financial Conference, Brussels, 1920, *Proceedings of the Conference, Vol. I, Report of the Conference*, Printed for the League of Nations, Bruxelles: Th. Dewarichet, 1920, σσ. 9-10· πρβλ. H.A. Siermann, «The International Financial Conference at Brussels», *The Economic Journal*, 1920 (Vol. 30, No. 120), σσ. 436-459· W.F. Gephart, «The Ter Meulen Credit Plan», *The North American Review*, 1922 (Vol. 215, No. 796), σσ. 338-344· J. Hawkins, «The Brussels Finance Conference of 1920: a lesson in the perils of focusing on the past», October 5, 2020, [διαθέσιμο εδώ](#)· J. Smith, «Confronting twin perils of pandemic and austerity - some lessons from 1920 & 2020», Prime: Policy Research in Macroeconomics, April 20, 2020, [διαθέσιμο εδώ](#). Εξάλλου, υπό την αιγίδα της ΚτΕ, συνήφθησαν κάποια δάνεια για την οικονομική ανασυγκρότηση της Αυστρίας και της Ουγγαρίας, καθώς και για την Βουλγαρία την Ελεύθερη πόλη του Ντάντσιγ και την Εσθονία, βλ. League of Nations, Economic, Financial and Transit Department, *The League of Nations Reconstruction Schemes in the Inter-War Period*, Έγγρ. ΚτΕ C. 59.M.59.1945.II.A., Geneva, July 1945, σσ. 35 επ (Αυστρία, Ουγγαρία), 100 επ (Βουλγαρία), 123 επ (Ντάντσιγ), 132 επ (Εσθονία)· βλ. M.G. Myers, «The League Loans», *Political Science Quarterly*, 1945 (Vol. 60, No. 4), σσ. 492-526.

2. *Επανάρθωση ζημίας υποστάσης στην υπηρεσία των Η.Ε.*, γνμδ., 11 Απριλίου 1949, *ICJ Reports*, σελ. 174 επ.

3. «Επανάστατες αναγνωρισμένοι ως εμπόλεμοι» κατά Κ.Θ. Ευσταθιάδη, *Διεθνές Δίκαιον*, Αθήναι, 1977, σσ. 176-181. Για το ισχύον δίκαιο κατά τον ΙΘ' αι. σε απηρτισμένη μορφή βλ. Institut de Droit International, *Droits et devoirs des Puissances étrangères, au cas de mouvement insurrectionnel, envers les gouvernements établis et reconnus qui sont aux prises avec l'insurrection - Règlement adopté par l'Institut en séance du 8 septembre 1900* (Rapporteurs: M. Arthur Desjardins et Marquis de Olivart), *Annuaire de l'Institut de Droit International*, XVIII - 1900 (Session de Neuchâtel), σσ. 227-229 (άρθρ. 4-9)· οι συζητήσεις για το σχετικό θέμα βρίσκονται *αυτόθι*, σσ. 181-226, με συμβολές από ελληνικής πλευράς από Μιχαήλ Κεπετζή και Γεώργιο Στρέϊτ (ο πρώτος μειοψήφησε, ο δεύτερος απείχε κατά την ψηφοφορία του ανωτέρω Règlement). Για την εξέλιξη μέχρι σήμερα, βλ. μεταξύ πολλών, Rosalyn Higgins, «International Law and Civil Conflict», in Evan Luard (ed.), *The International Regulation of Civil Wars*, New York, 1972, σσ. 169-186· Heather A. Wilson, *International Law and the Use of Force by National Liberation Movements*, Oxford, 1988, σσ. 25-28· Μαρία Καλλία, *Η δημιουργία κρατών στην διεθνή δικαιοσύνη*, Διδ. διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2015, σσ. 248-258· Rose Parfitt, «Theorizing Recognition and International Personality», in Anne Orford, Florian Hoffmann (eds.), *The Oxford Handbook of the Theory of International Law*, 2016, online publication DOI: 10.1093/law/9780198701958.003.0030· Noelle Higgins, *The Approach of International Law to Wars of National Liberation*, Martin Monograph Series 3, The Martin Institute, University of Idaho, 2004· Lindsay Moir, «The Historical Development of the application of humanitarian law in non-international armed conflicts to 1949», *ICLQ*, 1998 (v. 47), σσ. 337-361.

*Γραπτή αποτύπωση
εισήγησης στις
Διεθολογικές
Συναντήσεις
Ναυπλίου 16^ο
Περίοδος, 24-27
Σεπτεμβρίου 2021,
προδημοσίευση
από τα Πρακτικά
των "ΔΣΝ"

ενδέχεται να ανακύψουν από μία τέτοιας φύσης διακρατική δανειακή σύμβαση, οι συμβαλλόμενοι ανέτρεχαν στους ουσιαστικούς και διαδικαστικούς κανόνες του διεθνούς δικαίου: διεθνής ευθύνη· ειρηνική επίλυση διαφορών· ή και επέμβαση, η οποία σε εξαιρετικές περιπτώσεις μπορούσε να είναι ένοπλη.⁴ Θα επανέλθουμε στον αποκλεισμό του Πειραιά και την απόβαση αγγλο-γαλλικών στρατευμάτων το 1854 και στην ειρηνική λεγόμενη κατοχή που ακολούθησε μέχρι το 1857, που είχε σχέση και με την παύση πληρωμών από την Ελληνική Κυβέρνηση του εγγυημένου δανείου του 1833.

Στο σημείο αυτό σημειώτουν ότι ενώ από τον ΙΕ΄ έως και τα μισά του ΙΗ΄ αι., ο διακρατικός δανεισμός είναι διαδεδομένος,⁵ στην συνέχεια, και εξαιτίας της βιομηχανικής επανάστασης και της ανόδου του καπιταλισμού και της ύπαρξης αφθόνων κεφαλαίων προς επένδυση, είναι οι ιδιώτες επενδυτές που παρέχουν τα δάνεια προς τις κυβερνήσεις.⁶ Συνεπώς, όταν ξεσπά η Ελληνική Επανάσταση η περισσότερο διαδεδομένη μορφή διεθνούς δανεισμού είναι ο ιδιωτικός δανεισμός. Σε αυτήν την περίπτωση, η σύναψη δανείων από ιδιώτες γίνεται συνήθως με την μεσολάβηση τραπεζών ή άλλων χρηματοπιστωτικών εταιρειών, που συμβάλλονται με το κράτος (ή τους αναγνωρισμένους εμπολέμους) που

αναζητούν δανεισμό και διαθέτουν στην συνέχεια στην αγορά τους τίτλους του δανείου (ομολογίες) σε ιδιώτες επενδυτές (δημόσια εγγραφή). Στην περίπτωση του ιδιωτικού διεθνούς δανεισμού, ο εις των συμβαλλομένων είναι υποκείμενο του διεθνούς δικαίου (κέρχεται διεθνή νομική προσωπικότητα έστω περιορισμένης αρμοδιότητας) και επομένως περιβεβλημένος με τις ιδιότητες και τις προνομίες του κυριάρχου ή δυνάμει κυριάρχου κράτους,⁷ ή εν πάση περιπτώσει δεν δωσιδικεί εντός της εθνικής έννομης τάξης των ομολογιούχων (ετεροδικία, τόσο δικαιοδοτική όσο και εκτέλεσης). Υπάρχει συνεπώς ανισορροπία μεταξύ των μερών, η οποία έγκειται στον περιορισμό των ενδίκων βοηθημάτων που διαθέτουν οι ιδιώτες ομολογιούχοι έναντι του διεθνούς δρώντος.

Πολυπληθής και σημαντική μερίδα νομικών της εποχής (όχι μόνο ειδικών του διεθνούς δικαίου) έδινε προτεραιότητα σε σχέση με τον διεθνή ιδιωτικό δανεισμό στην έννοια της κυριαρχίας του δανειζομένου κράτους και συνδυάζοντάς την με την δικαιοδοτική ασυλία των υποκειμένων του διεθνούς δικαίου κατέληγε στο συμπέρασμα ότι ο διεθνής δανεισμός κρατών (από ιδιώτες κεφαλαιούχους) αποτελούσε πράξη ασκήσεως κυριαρχίας (*acta iure imperii*) και επομένως η σχετική υποχρέωση αποτελούσε για τον οφει-

λήτη-υποκείμενο του διεθνούς δικαίου «χρέος τιμής», ατελή, θα λέγαμε, ενοχή, η εκπλήρωση της οποίας εξηρτάτο από την καλή πίστη και την βούληση του οφειλέτη. Οι επιφανέστεροι νομικοί του ΙΘ΄ αι, μεταξύ των οποίων ο μέγας Savigny, οι εγκρατέστεροι εκπρόσωποι της γαλλικής και βελγικής νομικής επιστήμης, σημαίνοντες βρετανοί, όπως και νομομαθείς και διπλωμάτες από την λατινική Αμερική, υποστηρίζουν αυτήν την άποψη,⁸ με την οποία συντάσσεται και η ελληνική νομική επιστήμη του ΙΘ΄ αι (Ν. Πολίτης, Μ. Κεπετζής).⁹

Την θεωρητική βάση αυτής της θεωρίας, η οποία βρίσκει έρεισμα και στην βρετανική και γαλλική νομολογία,¹⁰ είχε εκθέσει, την παραμονή της Επανάστασης (1819), ο και πατέρας της ιστορικής σχολής του δικαίου αποκληθείς, ιππότης Hugo Gustav Hugo και συστηματοποιήσει ο Karl Salomo Zachariae (1830), σύμφωνα με τον οποίον ανώτερο καθήκον μιας κυβερνήσεως αποτελεί η επιβίωση και διατήρηση των πολιτών της, έναντι του οποίου υποχωρεί το συμφέρον των ιδιωτών δανειστών της κυβερνήσεως.¹¹

Σύμφωνα με την κρατούσα αυτή άποψη, η αδυναμία ή η άρνηση εξυπηρέτησης (και αποπληρωμής) διεθνούς δανείου από ιδιώτες δανειστές, ακόμη και αν ενδέχεται να αποτελεί παραβίαση ενοχικού δικαίου (και ως

αυτήν την πτυχή εκφράζονται αμβολίες) δεν αποτελεί παραβίαση διεθνούς δικαίου, άρα δεν συνεπάγεται διεθνή ευθύνη του οφειλέτη. Οι δανειστές – ομολογιούχοι του δημοσίου (κατ' εξοχήν αλλοδαπού) όφειλαν να γνωρίζουν αυτήν την διάσταση της επενδύσεώς τους και επομένως να αναλάβουν τον σχετικό κίνδυνο· αυτή η συνθήκη βέβαια ανέβαζε το κόστος του δανεισμού, γεγονός επιβαρυντικό ιδιαίτερα για τους φερέγγυους οφειλέτες.

Πέραν του νομικού πεδίου, πάντως, η μη αποπληρωμή διεθνούς ιδιωτικού δανείου ή η παραβίαση των όρων του, καταφέρει καίριο πλήγμα κατά της αξιοπιστίας και της φερεγγυότητας ενός διεθνούς δρώντος, ο οποίος θα αδυνατεί να συνάψει δάνεια στο μέλλον, απαραίτητα για την εύρυθμη λειτουργία των δημοσίων πραγμάτων (ή να τα συνάψει με ιδιαίτερα επαχθείς όρους).

Προϊόντος του ΙΘ΄ αι., αναπτύχθηκε και σταδιακά επικράτησε η άποψη ότι ο διεθνής δανεισμός από ιδιώτες δημιουργεί ενοχικό δεσμό ουσιαστικού δικαίου, μεταξύ οφειλέτη (κυριάρχου ή άλλου νομικού προσώπου κατά το διεθνές δίκαιο) και δανειστών, ο οποίος υπάρχει ανεξάρτητα από την δικονομική ασπίδα που μπορεί να ορθώνεται λόγω ασυλίας και ετεροδικίας και να εμποδίζει την δικαστική διεκδίκηση και επιβολή των συνεπειών του

4. Michael Tomz, *Reputation and International Cooperation: Sovereign Debt across Three Centuries*, Princeton, NJ, 2007, σσ. 114-157 (κεφ. 6: Enforcement by Gunboats).

5. Βλ. J.M. Thouvenin, «La dette internationale entre gestion, crises et contestation», in P. Dailler, G. de la Pradelle, H. Gherari (dir.), *Droit de l'Economie internationale*, Paris, 2004, σ. 302.

6. Gerardo della Paolera, Alan M. Taylor, A. «Sovereign Debt in Latin America, 1820-1913», *Journal of Iberian and Latin American Economic History*, 2012 (31), σσ. 173 επ'· Bredimas, «Les accords de prêt et de garantie interétatiques», *Revue Hellénique de Droit International*, 1976, σ. 75.

7. Heather A. Wilson, *International Law and the Use of Force by National Liberation Movements*, Oxford, 1988.

8. Edwin M. Borchard, *State Insolvency and Foreign Bondholders. Volume I. General Principles*, New Haven, CT, 1951· John Fischer Williams, *International law and international financial obligations arising from contract*, Lugduni Batavorum (Leiden), 1924.

9. Nicolas Politis, *Les emprunts d'Etat en droit international*, Paris, 1894, σσ. 15 επ, 210 επ· Michel Kébedgy, «De la protection des créanciers d'Etat étranger», *Journal du Droit International Privé et de la Jurisprudence Comparée*, 1894 (21) σσ. 59-72, 504-519.

10. Marcel Sibert, «Considérations sur certains aspects du régime juridique des emprunts internationaux», *RGDIP*, 1940 (47), σσ. 10-16.

11. Ritter Hugo Gustav Hugo, *Lehrbuch des Naturrechts, als einer Philosophie des positiven Rechts, besonders des Privatrechts*, Berlin, 1819, 4. Aufgabe, σσ. 210 επ· Karl Salomo Zachariae von Lingenthal, «Über das Schuldenwesen der Staaten», *Jahrbücher der Geschichte*, Leipzig, 1830, σ. 291.

ουσιαστικού δικαίου. Σύμφωνα με αυτήν την, οφειμώτερη, άποψη, η νομική σχέση μεταξύ οφειλέτη-κράτους και δανειστών-ιδιωτών πρέπει να διέπεται από το εσωτερικό δίκαιο¹² (ανεξαρτήτως ποιο θα είναι αυτό το δίκαιο με βάση τους εφαρμοστέους κανόνες συγκρούσεως).¹³ Σε αυτήν την προοπτική η παραδοσιακή θέση, με βάση τις εθνικές νομολογίες αλλά και την μεγαλύτερη αυθεντία του ΔΔΔΔ, θεωρεί ότι εφαρμοστέο είναι το δίκαιο του κράτους-οφειλέτη. Ας υπομνησθή εδώ πάντως, ότι η ΚτΕ είχε συστήσει

ειδική Επιτροπή για την Μελέτη των Διεθνών Δανειακών Συμβάσεων,¹⁴ η οποία ωστόσο δεν κατέληξε σε συγκεκριμένο, πρακτικό αποτέλεσμα.¹⁵ Παραλλαγή της ανωτέρω θεώρησης για την νομική μεταχείριση του διεθνούς ιδιωτικού δανεισμού, αναδύεται τον Κ' αι., σύμφωνα με την οποία η δανειακή σύμβαση αποτελεί σύμβαση *suī generis*, διεπόμενη τόσο ως προς την σύναψη όσο και ως προς τα αποτελέσματά της από ειδικούς κανόνες διεθνικού (transnational) χαρακτήρα.¹⁶

12. Βλ. Permanent Court of International Justice, *Case concerning the payment of various Serbian Loans issued in France*, Judgment, 12 July 1929, Series A, No. 20, σ. 41 "any contract which is not a contract between States in their capacity as subjects of international law is based on the municipal law of some country".
13. Martin Domke, *International Loans and the Conflict of Laws. A Comparative Survey of Recent Cases*, London 1937· Emmanuel Gaillard, «Aspects de droit international privé de la restructuration de la dette privée des États», *Travaux du Comité français de droit international privé*, 1991 (9e année, 1988-1990), σσ. 77-95· Dominique Carreau, «Le rééchelonnement de la dette extérieure des États», *Journal du Droit International*, 1985 (112), σσ. 5-48· Lucas Vicente Carrillo-Batalla, «Conflicts of laws in international lending transactions: Governing law and choice of forum», in D. Carreau / M. Shaw (eds.), *La dette extérieure / The external debt*, The Hague Academy of International Law, The Hague, 1995, σσ. 409-484· Gilles Peigney, «Aspects juridiques de la réorganisation des créances bancaires sur les emprunteurs étatiques», *Revue de Droit des Affaires Internationales*, 1985 (1) σσ. 339-369· Michael Gruson, «Governing-Law Clauses in International and Interstate Loan Agreements-New York's Approach», *Univ. Illinois Law Rev.*, 1982, σσ. 207-228.
14. Απόφαση της Συνέλευσης ΚτΕ, 28 Σεπτεμβρίου 1935, *Records of the Sixteenth Session of the Assembly, Plenary Meetings, Special Supplement No. 138*, σσ. 95, 128, και Αποφάσεις του Συμβουλίου ΚτΕ, 28 Σεπτεμβρίου 1935, και 23 Ιανουαρίου 1936, *LoN Official Journal*, 16th Year, No. 11, November 1935, σσ. 1207-1208 και *Official Journal*, 17th Year, No. 2, February 1936, σσ. 89-90, αντίστοιχα. Μεταξύ άλλων η Επιτροπή για την Μελέτη των Διεθνών Δανειακών Συμβάσεων ήταν επιφορτισμένη με την εξέταση των μέσων για τη βελτίωση των συμβάσεων που σχετίζονται με διεθνή δάνεια, που θα εκδίδονται από κυβερνήσεις ή άλλες δημόσιες αρχές στο μέλλον, και, ειδικότερα, η προετοιμασία υποδειγμάτων διατάξεων —αν χρειαστεί— με σύστημα διαιτησίας που θα μπορούσαν, εάν τα μέρη επιθυμούσαν, να ενσωματωθούν σε τέτοιες συμβάσεις.
15. Βλ. League of Nations, *Report of the Committee for the Study of International Loan Contracts*, Geneva, 1939, Έγγρ. ΚτΕ C.145.M.93.1939.II.A.
16. Andronico O. Adede, «Legal trends in international lending and investment in the developing countries», *RCADI* 1983-II-180, σσ. 9-168· Charlotte Julie Rault, *Le cadre juridique de la gestion des dettes souveraines*, Thèse de doctorat, Université Paris 1 - Humboldt Universität zu Berlin, Paris, 2015, σσ. 68-70· Davidson Sommers, A. Broches and Georges R. Delaume, «Conflict Avoidance in International Loans and Monetary Agreements», *Law and Contemporary Problems*, 1956 (21), σσ. 463-481· Mert Elcin, *Lex Mercatoria in International Arbitration Theory and Practice*, Volume I, PhD Thesis, European University Institute, Florence, 2012, σσ. 24-26, 55-57, 158 επ.· Otto Sandrock, «Is International Arbitration Inept to Solve Disputes Arising out of International Loan Agreements?», *Journal of International Arbitration*, 1994 (11), σσ. 33-60· Kimmo Metälä, «Governing-Law Clauses of Loan Agree-

Επανερχόμενοι στην συζήτηση που διεξήγετο για την ρύθμιση του διεθνούς ιδιωτικού δανεισμού στο πρώτο μισό του ΙΘ' αι., θα πρέπει να σημειωθεί ότι ακόμη και αν δεχθούμε την κρατούσα γνώμη, που όντως ανταποκρίνεται στην διεθνή πρακτική που είχε διαμορφωθεί (εθιμικά και συμβατικά) - ότι δηλ. τα ιδιωτικά δάνεια των υποκειμένων του διεθνούς δικαίου δημιουργούν μόνο «χρέη τιμής» για τους οφειλέτες (κράτη ή δυνάμει κράτη)¹⁷ - δεν είναι απολύτως ακριβές ότι οι ομολογιούχοι-δανειστές αλλοδαπού κράτους ήταν εντελώς απροστάτευτοι: προβλέπονται και σε αυτήν την περίπτωση βοηθήματα, μερικά των οποίων είναι κοινά με αυτά που ισχύουν στον διακρατικό δανεισμό: οικονομικές και πολιτικές κυρώσεις· σύστημα επίλυσης διαφορών, ενδεχομένως και με διαιτησία· σπανιότερα, ως οιονεί *ultimum refugium*, επέμβαση (λ.χ. Μεξικό 1861, Βενεζουέλα, 1902-1903).

Ο σημαντικότερος και πλέον διαδεδομένος διεθνής θεσμός προστασίας των συμφερόντων των ιδιωτών δανειστών ξένων κυβερνήσεων αποτελούσε η διπλωματική προστασία,

η ανάληψη δηλαδή των ιδιωτικών αξιώσεων από το κράτος της ιθαγενείας των ιδιωτών και η έγερση των αξιώσεων αυτών ως διακρατικών στις σχέσεις μεταξύ του οφειλέτη και των κρατών της ιθαγενείας των ιδιωτών πιστωτών.¹⁸ Στην παρούσα συνάφεια δεν γίνεται λεπτομερής αναφορά στην λειτουργία του κλασικού αυτού θεσμού του διεθνούς δικαίου, η εφαρμογή του οποίου στις μέρες μας έχει αισθητά περιορισθεί (λόγω διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου,¹⁹ και της διεθνούς προστασίας επενδύσεων, μέσω του θεσμού της διαιτησίας κυρίως²⁰). Σημειώνω μόνο, ότι *καθ' όλον τον ΙΘ' αι.* αποτέλεσε τον βασικό και συνηθέστερο τρόπο διεθνούς προστασίας των ομολογιούχων πιστωτών των κρατών.²¹

Εγγυήσεις αποπληρωμής διεθνούς δανείου

Θεμελιώδες ζήτημα στον δανεισμό εν γένει αποτελούν οι εγγυήσεις που παρέχονται για την αποπληρωμή του δανείου. Αυτές οι εγγυήσεις μπορεί να λάβουν την μορφή ασφάλειας

ments in International Project Financing», *The International Lawyer*, 1986 (20), σσ. 219-245· Jarrod Wiener «The 'Transnational' Political Economy: - A Framework for Analysis», lexmercatoria.org, [διαθέσιμο εδώ](#).

17. Nicolas Politis, *Les emprunts d'État en droit international*, Paris, 1894, σ. 16.
18. Κωνσταντίνος Θ. Ευσταθιάδης, *Διεθνές Δίκαιο*, Αθήναι, 1977, σσ. 384-387.
19. Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Διεθνές Δίκαιο*, 2021 (4^η έκδ.), σσ. 446 επ.· Β. Περγαντής, *Η ανθρώπινη διάσταση της διπλωματικής προστασίας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2017· Jean-François Flauss, *La protection diplomatique: mutations contemporaines et pratiques nationales*, Bruxelles, 2003· Κ. Αντωνόπουλος - Κ. Μαγκλιβέρας, *Το δίκαιο της διεθνούς κοινωνίας*, 2014 (β' έκδ.), σσ. 505 επ.· Κ. Χατζηκωνσταντίνου, Χ. Αποστολίδης, Μ. Σαρηγιαννίδης, *Θεμελιώδεις Έννοιες στο Διεθνές Δημόσιο Δίκαιο*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014 (β' έκδ.), σσ. 272 επ.· Χρήστος Τσεβάς, «Πηγές του δικαίου ιθαγενείας: Διεθνές δίκαιο», in Χρυσάφω Τσούκα, *Δίκαιο Ιθαγενείας*, Αθήνα, 2019, σσ. 104 επ.
20. Κωνσταντίνος Στεφάνου, Χρήστος Γκόρτσος, *Διεθνές οικονομικό δίκαιο*, Αθήνα, 2005, σσ. 127 επ, 153 επ.· Centre de Recherche sur le Droit des Marchés et des Investissements internationaux de la Faculté de Droit et des Sciences économiques de Dijon, *Investissements étrangers et arbitrage entre états et personnes privées: La convention B.I.R.D. du 18 mars 1965*, Paris, 1969.
21. Edwin M. Borchard, *The Diplomatic Protection of Citizens Abroad*, New York, 1915.

που παρέχονταν από το δανειζόμενο κράτος ή της εν στενή εννοία εγγύησης που μπορούσε να παρασχεθεί από τρίτον/ους υπέρ του δανειζομένου.

Οι επαναστατημένοι Έλληνες από την αρχή της συγκρότησής τους σε πολιτεία ρύθμισαν την δανειοληπτική ικανότητα του νέου διεθνούς δρώντος, περιλαμβανομένου του τρόπου εξασφάλισης των πιστωτών στους οποίους προέβλεπαν ότι θα απευθύνονταν, όπως κάθε άλλο κράτος εκείνης της εποχής. Το «Προσωρινόν πολίτευμα της Ελλάδος» της Α' Εθνικής Συνέλευσης στην Επίδαυρο (1 Ιανουαρίου 1822) περιέχει ειδική διάταξη (άρθρο ξγ' του Τμήματος Ζ' του Τίτλου Δ) σύμφωνα με την οποία «Το Εκτελεστικόν Σώμα έχει το δικαίωμα να λαμβάνη δάνεια είτε έσωθεν, είτε έξωθεν της Επικρατείας, και να καθυποβάλλει εις υποθήκην εθνικά κτήματα, με την συγκατάθεσιν όμως του Βουλευτικού Σώματος.» Η ουσία της πρόβλεψης αυτής διατηρήθηκε με τον λεγόμενο Νόμο της Επιδαύρου (Β' Εθνική Συνέλευση στο Άστρος, Απρίλιος 1823), με τροποποίηση, ωστόσο, υπέρ του Βουλευτικού Σώματος, το οποίο καθίστατο μόνο αρμόδιο για τον κρατικό δανεισμό και την παροχή εξασφάλισης των πιστωτών: «Το Βουλευτικόν αποφασίζει περί δανείων, με την εγγύησιν του έθνους λαμβανομένων, και περί εκποιήσεως μέρους, εξ απάντων των εθνικών κτημάτων, αναλόγου [sic] με την χρείαν (...)» (άρθρο λε', Κεφ. Δ', Τμήμα Δ2).

Ασφάλεια παρεχόμενη από τον δανειζόμενο

Η εξασφάλιση των αξιώσεων των πιστωτών στον διεθνή κρατικό δανεισμό κατά την διεθνή πρακτική των αρχών του 19^{ου} αι. μπορούσε να έχει γενική ή ειδική μορφή. Η ειδική εξασφάλιση αφορούσε σε συγκεκριμένα δημόσια έσοδα ή συγκεκριμένα περιουσιακά στοιχεία του αλλοδαπού Δημοσίου, τα οποία συγκεκριμένα υποθηκεύονταν ή ενεχειριάζονταν, ενώ σε περίπτωση γενικής εξασφάλισης δεσμεύονταν υπέρ των πιστωτών το σύνολο της περιουσίας του δανειζόμενου διεθνούς δρώντος. Στην περίπτωση των δύο δανείων της επαναστατικής περιόδου η παρασχεθείσα εξασφάλιση ήταν γενικού τύπου, καθώς αφορούσε γενικώς την εθνική περιουσία στο σύνολό της.²² Σπανιώτερος ήταν στην πρακτική ο συνδυασμός ειδικής και γενικής εξασφάλισης εκ μέρους του οφειλέτη: τέτοιος συνδυασμός προεβλέπετο στο πρώτο δάνειο της επαναστατικής περιόδου (1824), με διάκριση ως προς την εξασφάλιση του κεφαλαίου και των τόκων: τα «εθνικά κτήματα» γενικώς και αορίστως προβλέπονταν ως εξασφάλιση για την καταβολή του κεφαλαίου, ενώ για την πληρωμή των τόκων δεσμεύονταν ειδικά οι πρόσδοι από τα τελωνεία, τις αλυκές και την αλιεία.²³

Η ειδική εξασφάλιση παρείχε στους δανειστές, σε περίπτωση παύσης πληρωμών, την άμεση δυνατότητα ικανοποίησης. Αντίθετα, και παρά την φαινομενικώς επαχθέστερη για τους δανειζόμενους μορφή εξασφάλισης, οι γενικές εγγυήσεις απαιτούσαν, προ-

κειμένου να ενεργοποιηθούν προς όφελος των δανειστών, σύνθετες ενέργειες για την συγκεκριμενοποίησή τους, που στην πράξη απομείωναν σε μεγάλο βαθμό την αποτελεσματικότητα της παρασχεθείσας με αυτήν την μορφή εξασφάλισης. Ο λιγότερο δεσμευτικός χαρακτήρας της γενικής εξασφάλισης δεν διέλαθε της προσοχής της ηγεσίας των επαναστατημένων Ελλήνων, ώστε στις οδηγίες του Γενικού Γραμματέα του Εκτελεστικού Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου προς τους Ιωάννη Ορλάνδο και Ανδρέα Λουριώτη, πληρεξουσίου του Εκτελεστικού στο Λονδίνο για την έκδοση του πρώτου δανείου της Ανεξαρτησίας να υπογραμμίζεται ότι «*την εγγύησιν επί των εθνικών κτημάτων θέλετε δώσει γενικώς και αορίστως, και όχι εις ορισμένον μέρος γης*».²⁴ Χαρακτηριστική, ως προς την ευνοϊκότερη για τους πιστωτές μορφή της ειδικής εξασφάλισης, είναι και το γεγονός ότι μετά από την εκδήλωση το 1843 αδυναμίας της Ελλάδος να εξυπηρετεί το δάνειο του 1833 (βλ. κατωτέρω), υπέρ των δανειστών του οποίου προβλέπονταν η γενική δέσμευση

των εθνικών προσόδων, μία εκ των εγγυητριών του δανείου, η Ρωσία, ζήτησε την αντικατάσταση της γενικής εξασφάλισης που είχε παράσχει το νεοσύστατο ελληνικό κράτος, με ειδική δέσμευση συγκεκριμένων εσόδων του ελληνικού δημοσίου, των τελωνειακών δασμών και των τελών χαρτοσήμου, ώστε να είναι ευκολότερη η ικανοποίηση των πιστωτών.²⁵

Η ανωτέρω διαπίστωση φαίνεται να ισχύει μέχρι και σήμερα στο διεθνές δίκαιο, όπως κατέδειξε η υπόθεση *ARA Libertad* (Αργεντινή κ. Γκάνας, 15 Δεκεμβρίου 2012), ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου για το Δίκαιο της Θάλασσας (ΔΔΘ). Η υπόθεση ήχθη ενώπιον του ΔΔΘ, κατά την διαδικασία προσωρινής προστασίας,²⁶ εξ αφορμής της σύλληψης, ακινητοποίησης και απαγόρευσης απόπλου σε λιμένα της Γκάνας του πλοίου του Πολεμικού Ναυτικού της Αργεντινής,²⁷ με απόφαση τοπικού δικαστηρίου [High Court of Accra (Commercial Division)], σε διαδικασία αναγνώρισης και εκτέλεσης αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων (ΗΠΑ, ΗΒ) που υποχρέωναν την Αργεντινή να αποπληρώσει

24. Έγγραφο υπ' αριθμ. 269 της Γενικής Γραμματείας της Προσωρινής Διοίκησης της 21^{ης} Ιουνίου 1823, in *Απολογία Ιωάννου Ορλάνδου και Ανδρέα Λουριώτου εις την κατ' αυτών απόφασιν του Ελεγκτικού Συνεδρίου περί των εν Λονδίνο διαπραγματευθέντων δύο ελληνικών δανείων κατά το 1824 και 1825*, τόμ. Α', Αθήνα, 1839, σσ. 12 επ. (υπογράμμιση δικής μας).

25. Η μετατροπή αυτή δεν εφαρμόστηκε καθώς η Ελληνική Κυβέρνηση που προήλθε από το κίνημα της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843 δεν επεκύρωσε την σχετική σύμβαση μεταξύ των τριών δυνάμεων και της Ελλάδος.

26. Η επίλυση της διαφοράς επί της ουσίας είχε αχθή ενώπιον Διαιτητικού Δικαστηρίου του Παραρτήματος VII της Σύμβασης των ΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας (ΣΗΕΔΘ) από την Αργεντινή (29 Οκτωβρίου 2012): η αίτηση προσωρινών μέτρων κατατέθηκε από την Αργεντινή στις 14 Νοεμβρίου 2021, δυνάμει του άρθρου 290 § 5 ΣΗΕΔΘ: «Εκκρεμούσης της συγκρότησης ενός διαιτητικού δικαστηρίου στο οποίο υποβάλλεται διαφορά δυνάμει του παρόντος τμήματος, οποιοδήποτε δικαστήριο για το οποίο συμφωνούν τα μέρη ή, ελλείψει τέτοιας συμφωνίας, μέσα σε δύο εβδομάδες από την ημερομηνία της αίτησης για προσωρινά μέτρα, το Διεθνές Δικαστήριο για το Δίκαιο της Θάλασσας (...), μπορεί να ορίσει, τροποποιήσει ή αναστείλει προσωρινά μέτρα σύμφωνα με το παρόν άρθρο, αν κρίνει ότι εκ πρώτης όψεως το δικαστήριο το οποίο θα συγκροτηθεί, θα είχε δικαιοδοσία και ότι το επείγον της κατάστασης το απαιτεί»

27. Η φρεγάτα *ARA Libertad* είναι το πλοίο εκπαίδευσης των δοκίμων αξιωματικών του Πολε-

22. Βλ. κοινή διάταξη στις εκδόσεις των δανείων του 1824 και 25: «The whole of the national property of Greece is hereby pledged to the holders of all obligations granted in virtue of this loan»

23. Ανδρέας Μ. Ανδρεάδης, *Εθνικά Δάνεια και Ελληνική Δημόσια Οικονομία*, Μέρ. Α', Εν Αθήναις: 1925, σ. 147.

δανειακές της υποχρεώσεις προς ιδιώτες δανειστές (από έκδοση ομολόγου το 1994).

Οι αποφάσεις αυτές κατά της Αργεντινής είχαν εκδοθεί από τα αλλοδαπά δικαστήρια κατόπιν αγωγών που είχε καταθέσει η εταιρία διαχείρισης κεφαλαίων NML Capital Ltd (με έδρα τις Νήσους Καϊμάν), η οποία είχε αποκτήσει μεταξύ 2001 και 2003, στην αγορά ομολόγων του Χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης, ομόλογα που είχαν εκδοθεί το 2000 από την αμερικανική τράπεζα Bankers Trust Company για λογαριασμό της Αργεντινής, επί τη βάση μιας σύμβασης παροχής χρηματοοικονομικών υπηρεσιών (Fiscal Agency Agreement) μεταξύ του κράτους αυτού και της τράπεζας του 1994. Η σύμβαση αυτή περιείχε ρήτρα παραίτησης της Αργεντινής από την κρατική ετεροδικία (ασυλίες και προνόμια) σε όλες τις εκδόσεις δανείων κατ'εφαρμογή της καθώς και υποχρεωτική υπαγωγή των σχετικών διαφορών στα (πολιτειακά ή ομοσπονδιακά) δικαστήρια της Νέας Υόρκης.²⁸ Η αφετηρία της διαφοράς βρισκόταν στην άρνηση της NML Capital Ltd (μαζί με κάποια άλλα ταμεία υψηλού ρίσκου, που στις διεθνείς χρηματαγορές χα-

ρακτηρίζονται «όρνεα»²⁹) να αποδεχθεί τους όρους των αναδιαρθρώσεων των ανωτέρω δανείων στην οποία αναγκάστηκε να καταφύγει η Αργεντινή μετά από την αδυναμία αποπληρωμής στην οποία είχε περιέλθει από το 2005.³⁰ Η NML Capital Ltd κατέφυγε στο καθ' ύλην αρμόδιο αμερικανικό δικαστήριο (US District Court for the Southern District of New York), από το οποίο πέτυχε, με διαδοχικές αγωγές, την καταδίκη της Αργεντινής να καταβάλλει τα ποσά στο ύψος πριν την αναδιάρθρωση του χρέους, την υποχρέωση της Αργεντινής να παύσει την αποπληρωμή των πιστωτών που είχαν δεχθεί την αναδιάρθρωση καθ'ον χρόνο δεν αποπληρώνει όσους πιστωτές δεν είχαν δεχθεί την αναδιάρθρωση (λόγω της συμβατικής ρήτρας ισότητας όλων των πιστωτών) και, επίσης, την συντηρητική κατάσχεση των περιουσιακών αγαθών της Αργεντινής προκειμένου να διαφυλαχθούν τα δικαιώματα της NML Capital Ltd.³¹ Με βάση την απόφαση που επέτρεπε την συντηρητική κατάσχεση των περιουσιακών αγαθών και κατ'επίκληση της συμβατικής γενικής παραίτησης της Αργεντινής από την κρατική ετεροδικία NML Capital Ltd προσέφυ-

γε σε δικαστήρια χωρών στις οποίες υπήρχαν περιουσιακά στοιχεία της Αργεντινής ζητώντας, με μικρότερη ή μεγαλύτερη επιτυχία, την αναγνώριση και εκτέλεση των σχετικών αποφάσεων του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου του Νοτίου Τομέα της Νέας Υόρκης.³² Τέτοια αγωγή κατέθεσε και ενώπιον του αρμοδίου τοπικού δικαστηρίου της Γκάνας, η οποία, όπως είδαμε, ευοδώθηκε και οδήγησε στην ακινητοποίηση και απαγόρευση απόπλου του *ARA Libertad* και στο αίτημα της Αργεντινής για προσωρινά μέτρα που περιλάμβαναν την άρση της προσωρινής κατάσχεσης της εκπαιδευτικής φρεγάτας της Αργεντινής.

Στην διάταξη με την οποία κάνει δεκτό το αίτημα της Αργεντινής, το ΔΔΔΘ αγνόησε το επιχείρημα της Κυβέρνησης της Γκάνας ότι γενική παραίτηση από δικαιοδοτική ασυλία,³³ την οποία είχε αποδεχθεί σε δανειακή σύμβαση (μεταξύ κράτους και πιστωτών) η κυβέρνηση της Αργεντινής, δεν καλύπτει συλλήβδην το σύνολο των περιουσιακών στοιχείων του κράτους οφειλέτη, αλλά πρέπει να συ-

γκεκριμενοποιηθεί για ορισμένα τουλάχιστον περιουσιακά στοιχεία (που από την φύση τους είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την άσκηση κρατικής κυριαρχίας, στην εν λόγω περίπτωση φρεγάτα του Πολεμικού Ναυτικού της Αργεντινής που χρησίμευε για την εκπαίδευση των νέων αξιωματικών του Πολεμικού Ναυτικού της χώρας).³⁴

Διεθνής εγγύηση

Η άλλη πτυχή εξασφάλισης του διεθνούς ιδιωτικού δανεισμού που αφορά το διεθνές δίκαιο της εποχής, είναι η εγγύηση διεθνούς δανείου την οποία παρέχουν κυρίαρχα κράτη υπέρ άλλου κυριάρχου.³⁵ Η εγγύηση αυτή παρέχεται με διακρατική συμφωνία δημιουργεί διεθνείς δεσμεύσεις (υπέρ των τρίτων πιστωτών, οι οποίοι δεν είναι συμβαλλόμενα μέρη - ούτε άλλωστε θα μπορούσαν να ήταν καθώς ο αριθμός τους είναι άγνωστος πριν την έκδοση του δανείου και μεταβαλλόμενος καθώς οι ομολογίες είναι διαπραγματεύσιμες στην διεθνή χρηματαγορά).

Τέτοια εγγύηση δεν υπήρξε στα δά-

32. Η NML Capital Ltd. Αποδείχθηκε ένας ιδιαίτερα ενεργός διάδικος, που έφθασε μέχρι και το ΕΔΑΔ· όλως ενδεικτικά βλ. Cour de cassation (civ., chambre civile 1) (Γαλλία), 28 mars 2013, *Bulletin* 2013, I, n°s 62, 63· Cour de Cassation (Βέλγιο), *NML Capital Ltd c. République d'Argentine*, 11 décembre 2014, in CAHDI, *Les immunités des États et des organisations internationales*, base de données· Cour constitutionnelle (Βέλγιο), Arrêt n° 48/2017, 27 avril 2017· ΕΔΑΔ (Ε' τμ.), *NML Capital Ltd κ. Γαλλίας*, 13 Ιανουαρίου 2015, n° 23242/12.

33. Ανεξαρτήτως της διάστασης απόψεων ως προς την πηγή των σχετικών κανόνων (εθιμικό διεθνές δίκαιο ή Σύμβαση των ΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982), τα δύο μέρη δεν αμφισβητούσαν την ασυλία των πολεμικών πλοίων, βλ. δήλωση του Νομικού Συμβούλου του Υπουργείου Εξωτερικών της Γκάνας Ebenezer Appreku, ενώπιον του High Court of Accra (Commercial Division), με την οποία καλούσε - ανεπιτυχώς, όπως φάνηκε στην συνέχεια - το επιληφθέν δικαστήριο να αναγνωρίσει την ασυλία του *ARA Libertad*, Request for Provisional Measures submitted by Argentina, Annex D, σσ. 17-18. Επίσης ενώπιον του ΔΔΔΘ στην συγκεκριμένη διαδικασία, Oral Proceedings, Verbatim Records, 29 November 2012, TIDM/PV.12/A20/2, σ. 2.

34. ΔΔΔΘ, "*ARA Libertad*" (Αργεντινή κ. Γκάνας), Προσωρινά Μέτρα, Διάταξη της 15^{ης} Δεκεμβρίου 2012, *ITLOS Reports* 2012, σ. 348, παράγρ. 93-95 και σ. 350, παράγρ. 108 (1).

35. Gaston Jèze, «La garantie des emprunts publics d'Etat», *RCADI* 1925-II-7, σσ. 151-236· Antonis Brédimas, «Les accords de prêt et de garantie interétatiques», *Revue Hellénique de Droit International*, 1976 (29), σσ. 75-150.

μικού Ναυτικού της Αργεντινής, το οποίο πραγματοποιούσε εθιμοτυπική επίσκεψη στην Γκάνα, κατόπιν ανταλλαγής ρηματικών διακοινώσεων μεταξύ των δύο κυβερνήσεων.

28. Fiscal Agency Agreement dated October 19, 1994, Section 22 «the Republic waives sovereign immunity and consents to jurisdiction in any state or federal court in the borough of Manhattan in the City of New York.»

29. Βλ. όρος «vulture» χρησιμοποιείται από Αργεντινή στο Request for Provisional Measures submitted by Argentina, 29 October 2012, σσ. 13, 20.

30. Caroline Lequesne-Roth, «La fin des «vautours»? Retour sur le contentieux stratégique des dettes souveraines», *Revue internationale de droit économique*, 2018 (vol. xxxii, no. 3), σσ. 351 επ.

31. *NML Capital, Ltd. v. the Republic of Argentina*, 03 Civ. 8845 (TPG) (S.D.N.Y. May. 11, 2006)· *NML Capital, Ltd. v. Republic of Argentina*, 08 Civ. 2541 (TPG) (S.D.N.Y. Mar. 3, 2009)· *Lightwater Corporation Ltd. v. Republic of Argentina*, No. 02 Civ. 3804, (S.D.N.Y. Apr. 14, 2003)· *Applestein v. Republic of Argentina*, No. 02 Civ. 1773, (S.D.N.Y. Apr. 29, 2003)· *Mazzini v. Republic of Argentina*, No. 03 Civ. 8120, (S.D.N.Y. Mar. 31, 2005) βλ. και U.S. Supreme Court, *Republic of Argentina v. NML Capital, Ltd*, Certiorari, n° 12-842, (June 16, 2014).

νεια του Αγώνα.³⁶ Υπήρξε, ωστόσο, στο πρώτο δάνειο του ανεξαρτήτου Ελληνικού κράτους το 1833,³⁷ για το οποίο, λόγω εγγύτητας του χρόνου σύναψης, ισχύει το ίδιο κανονιστικό πλαίσιο με τα δάνεια της Επανάστασης.

Για την εξυπηρέτηση του δανείου αυτού, είχε συναφθή το προηγούμενο έτος (7 Μαΐου 1832) διεθνής σύμβαση εγγυήσεως εκ μέρους της Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας (η κάθε μία για το 1/3 του συνολικού ποσού, όχι εις ολόκληρον).³⁸ Η Ελληνική πλευρά περιήλθε για το δάνειο αυτό, όπως και για τα προηγούμενα του 1824 και 1825, σύντομα σε αδυναμία εκπλήρωσης προς τους ιδιώτες πιστωτές της, η οποία οδήγησε σε διαβήματα και διαπραγματεύσεις των εγγυητριών με την Ελληνική κυβέρνηση, που δεν ευοδώθηκαν.³⁹

Για να εξαναγκασθεί η Ελληνική Κυβέρνηση να επαναλάβει την εξυπηρέτηση αυτού του δανείου παρετάθη η εξαιτίας του Κριμαϊκού πολέμου, αγγλο-γαλλική κατοχή του Πειραιά (που ξεκίνησε το 1854, με το πρόσχημα ότι η βοήθεια που παρείχε η Ελλάδα στην Ρωσία κατά τον κριμαϊκό πόλεμο στηρίχθηκε σε κεφάλαια τα οποία θα έπρεπε να χρησιμοποιούνται για την

εξυπηρέτηση του δανείου) και μετά το πέρας του Κριμαϊκού πολέμου και την σύναψη της συνθήκης ειρήνης των Παρισίων του 1856, μέχρι το 1857, οπότε η Ελλάς απεδέχθη την επιθεώρηση των δημοσίων οικονομικών της από επιτροπή εμπειρογνομόνων των τριών δυνάμεων εγγυητριών του δανείου του 1833.⁴⁰

Η επέμβαση, βέβαια, αυτή πραγματοποιήθηκε επί τη βάσει διακρατικής διεθνούς συμβάσεως και υπέρ των συμφερόντων των ιδίων κρατών που είχαν εγγυηθεί (όχι υπέρ των πιστωτών που είχαν την ιθαγένειά τους) – οι ομολογιούχοι των δανείων του αγώνα, τα οποία επίσης δεν εξυπηρετούνταν ήδη μετά διετία από της συνάψεώς τους διαμαρτυρήθηκαν για την διάκριση αυτή, αλλά μάταια, καθώς δεν εισακούσθηκαν από τις τρεις εγγυήτριες του δανείου του 1833. Διαπιστώνεται και εδώ ο διακριτικός χαρακτήρας της άσκησης της διπλωματικής προστασίας.

Διεθνής δανεισμός και καθεστώς ουδετερότητας

Τα ανωτέρω αναδεικνύουν και μία άλλη πτυχή του διεθνούς δανεισμού

των επαναστατημένων Ελλήνων (αλλά και του Ελληνικού κράτους στα πρώτα βήματά του): την πολιτική στόχευση του δανεισμού.⁴¹ Και αυτή η διάσταση των δανείων δεν πρέπει να παραθεωρείται, επειδή συνήφθησαν την περίοδο κατά την οποία η επιτυχία του εγχειρήματος των επαναστατημένων Ελλήνων δεν ήταν καθόλου βέβαιη. Επιπλέον οι Έλληνες δεν ήταν οι μόνοι που αναζητούσαν διεθνή δανεισμό. Κατά την περίοδο 1822 έως 1826 τα νέα ανεξάρτητα κράτη της λατινικής Αμερικής «πολιορκούσαν» την χρηματοπιστωτική αγορά του Λονδίνου (παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό κέντρο, κατ' εξοχήν χρηματαγορά στην οποία απευθύνονταν ξένες κυβερνήσεις για δανεισμό τον ΙΘ' αι.) προκειμένου να δανειστούν χρήματα για να στήσουν τις απαραίτητες για την πρόσφατη ανεξαρτησία τους δομές.

Η έκδοση των ελληνικών δανείων των ετών 1824 και 1825 είχε επιτυχία, παρά το αναμφισβήτητο γεγονός ότι αποτελούσαν επένδυση υψηλού κινδύνου, όχι μόνο γιατί οι όροι του δανείου ήταν ευνοϊκοί και άρα ελκυστικοί για

ριψοκίνδυνους υποψηφίους επενδυτές. Οι κεφαλαιούχοι, παραφράζοντας το ευαγγελικό, «δανείζουσιν παρ' ὧν ἐλπίζουσιν ἀπολαβεῖν».⁴² Επομένως η κάλυψη του δανείου ήταν μία πράξη εμπιστοσύνης προς την βιωσιμότητα της Ελληνικής Επανάστασης και την θετική τελική έκβασή της.

Αυτή ωστόσο η προοπτική, ιδιαίτερα σημαντική για τους επαναστατημένους Έλληνες (περισσότερο από την, ίσως, πενιχρά εν τέλει υλική βοήθεια που εισέφεραν τα δάνεια⁴³) δεν θα έπρεπε να θέσει σε κίνδυνο την ουδετερότητα εκείνων των δυνάμεων της Ευρωπαϊκής Συναυλίας που δεν διέκριντο αναφανδόν αρνητικά ως προς την Επανάσταση.

Πρόκειται για ιδιαίτερα κρίσιμο για την αίσια έκβαση του Αγώνα ζήτημα: η νομική αξιολόγηση των γεγονότων της Επανάστασης από την σκοπιά του διεθνούς δικαίου της εποχής δεν ήταν μονοσήμαντη:⁴⁴

- Αφενός υπήρχε ο παραδοσιακός κανόνας της απαγόρευσης της επέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις ενός κράτους, που αντλούσε την ισχύ του από τις καθιερωμένες αρχές του

41. Χαρακτηριστικό είναι το τμήμα με τίτλο «Περί των μεταξύ Ελλάδος και Αγγλίας σχέσεων» των οδηγιών που δόθηκαν από τον Γενικό Γραμματέα του Εκτελεστικού Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο προς τους απεσταλμένους στο Λονδίνο για την έκδοση του πρώτου δανείου της Ανεξαρτησίας (Ιω. Ορλάνδο και Ανδρ. Λουριώτη), το οποίο τους εξουσιοδοτεί επίσης να ενεργήσουν προς τον σκοπό της εξασφάλισης της υποστήριξης της Βρετανίας προς την ελληνική υπόθεση, Έγγραφο υπ' αριθμ. 269 της Γενικής Γραμματείας της Προσωρινής Διοίκησης της 21^{ης} Ιουνίου 1823, in *Απολογία Ιωάννου Ορλάνδου και Ανδρέα Λουριώτου εις την κατ' αυτών απόφασιν του Ελεγκτικού Συνεδρίου περί των εν Λονδίνω διαπραγματευθέντων δύο ελληνικών δανείων κατά το 1824 και 1825*, τόμ. Α', Αθήνα, 1839, σσ. 12 επ.

42. Πρβλ. Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον, κεφ. ΣΤ', στίχ. 34.

43. Ιδιαίτερα επικριτικός ο Τάσος Λιγνάδης, *Η ξενική εξάρτησις κατά την διαδρομήν του νεοελληνικού κράτους (1821-1945). Πολιτική Διαμόρφωσις - Εθνική Γη - Δανειοδότησις*, Αθήνα, 1975, σελ 149 επ.: βλ. και Γεώργιος Σπανιολάκης, *Παρατηρήσεις επί της «απολογίας Ι. Ορλάνδου και Ανδρ. Λουριώτου εις την κατ' αυτών απόφασιν του Ελεγκτικού Συνεδρίου περί των εν Λονδίνω διαπραγματευθέντων δύο δανείων κατά το 1824-1825»*, Εν Αθήναις 1840.

44. Αναλυτικά για το θέμα αυτό και την σχηματική εδώ παρουσίαση, βλ. Ιω. Στριμπής, «Η διεθνοποίηση της Ελληνικής Επανάστασης εξ επόψεως διεθνούς δικαίου: Θεώρηση νομικής πολιτικής», in *Τα Οικονομικά του Αγώνα. Η επίτευξη και η αναγνώριση της Ελληνικής Ανεξαρτησίας*, Αθήνα, 2021, σσ. 291-321.

36. Ανδρέας Μ. Ανδρεάδης, *Εθνικά Δάνεια και Ελληνική Δημόσια Οικονομία*, Μέρ. Α', Β', Εν Αθήναις: 1925· Του Αυτού, *Τα δάνεια της Ανεξαρτησίας*, Εν Αθήναις: 1904· Ιωάννης Τσαγγάρης, *Συμβολή εις την δημοσιονομικήν ιστορίαν της Επαναστάσεως*, Εν Αθήναις, 1917.

37. Παράλληλη και ενισχυτική της γενικής εξασφάλισης (δέσμευση των εθνικών προσόδων) που παρέσχε το νεοπαγές τότε Βασίλειο της Ελλάδας προς τους δανειστές: η φερεγγυότητα και αξιοπιστία της Ελλάδος ήταν περιορισμένες καθώς το δημόσιο είχε περιέλθει σε αδυναμία αποπληρωμής των δανείων του 1824 και 1825.

38. Συμβαλλόμενος στην συμφωνία εγγύησης ήταν και ο βασιλεύς της Βαυαρίας, πατέρας του Όθωνος.

39. Διακανονισμός του 1843 που δεν επικυρώθηκε από την Ελλάδα μετά το κίνημα της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843.

40. W. Wynne, *State insolvency and foreign bondholders, v. II, Selected Case histories of governmental foreign bond defaults and debt readjustments*, New Haven, CT, 1951, σ. 289. Αρχικά η Γαλλία και η Βρετανία επεδίωξαν την επιβολή οικονομικού ελέγχου στην Ελλάδα για την εξυπηρέτηση του δανείου. Αντετάχθη, ωστόσο, η Ρωσία και έτσι τα μέτρα που υιοθετήθηκαν περιορίστηκαν στην επιθεώρηση των οικονομικών της Ελλάδος από επιθεωρητές των τριών κρατών-πιστωτών και υποβολή σχετικών εκθέσεων.

συστήματος διεθνούς δικαίου, όπως αυτό είχε αναδυθεί από τον ΙΖ΄ αι. (συνθήκες Βεσφαλίας), της κυριαρχίας και της (νομικής) ισότητας των ανεξαρτήτων κρατών.

- Στον κανόνα αυτό αντιπαρετίθετο από το τέλος των Ναπολεοντείων πολέμων, η καινοφανής αρχή της νομιμότητας, η οποία έτεινε να δικαιολογήσει το δικαίωμα επέμβασης σε τρίτα κράτη προκειμένου να καταπνιγούν επαναστατικά κινήματα κατά των ηγεμόνων και των κυβερνήσεών τους.

- Σε εντελώς αντίθετη κατεύθυνση, θα μπορούσε ενδεχομένως να γίνει επίκληση της αρχής της επέμβασης προκειμένου να στηριχθούν οι επαναστατημένοι Έλληνες στον αγώνα τους κατά της Πύλης· σε αυτήν την περίπτωση δικαιολογητικό θεμέλιο της επέμβασης υπέρ των Ελλήνων θα ήταν είτε μία διεθνής συμβατική ρύθμιση που θα την επέτρεπε είτε η αναφορά σε υπερκείμενη αρχή της προσηλυτισμού, του ανθρωπισμού ή ακόμη και της ηθικής.

- Μεταξύ δε των κανόνων της απαγόρευσης της επέμβασης στα εσωτερικά τρίτου κράτους και του δικαιώματος επέμβασης, το θετικό διεθνές δίκαιο προέβλεπε το θεσμικό πλαίσιο της ουδετερότητας που ρύθμιζε την συμπεριφορά τρίτων κρατών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης μεταξύ δύο (ή και περισσότερων) μερών.

Το καθεστώς της ουδετερότητας διαφοροποιείτο από την αρχή της μη επέμβασης, μολονότι το αποτέλεσμα της εφαρμογής και των δύο θεσμικών πλαισίων παρίσταται όμοιο (αποχή

από ανάμειξη στο εν λόγω ζήτημα), στο μέτρο που η ουδετερότητα προϋποθέτει *αναγνώριση* ύπαρξης διεθνούς ένοπλης σύρραξης⁴⁵ και, επομένως, κατά λογική αναγκαιότητα *διεθνοποίηση της Επανάστασης*.

Η επιλογή της εφαρμογής ενός συγκεκριμένου θεσμικού πλαισίου από τα ανωτέρω σε οποιοδήποτε ένοπλη εξέγερση, και στην εξεταζόμενη περίπτωση στην Ελληνική Επανάσταση του 1821, αποτελεί συνάρτηση, αφ' ενός μεν του νομικού χαρακτηρισμού των πραγματικών περιστατικών αφ' ετέρου δε - και κατά μείζονα λόγο - της πολιτικής πρόσληψης της Ελληνικής Επανάστασης από τους διεθνείς δρώντες και τους ίδιους τους επαναστατημένους Έλληνες.

Σε αυτήν την συνάφεια η πρώτη μέριμνα των Ελλήνων επαναστατών ήταν να αποφευχθεί ο κίνδυνος της επέμβασης προς αποκατάσταση της καθεστηκυίας τάξης, σύμφωνα με την αρχή της νομιμότητας, όπερ και εγένετο (για πολιτικούς αλλά και νομικούς λόγους, που έχουν εκτεθεί σε άλλη μελέτη⁴⁶).

Κατόπιν τούτου, οι αγωνιζόμενοι Έλληνες βρέθηκαν ενώπιον της επιλογής για την νομική μεταχείριση του αγώνα τους κατ' εφαρμογήν είτε του κανόνα της απαγορεύσεως της επεμβάσεως στις εσωτερικές υποθέσεις τρίτου κράτους (εν προκειμένω του οθωμανικού) είτε του καθεστώτος της ουδετερότητας των ευρωπαϊκών κρατών. Ενώ η απαγόρευση της επέμβασης είχε αμιγώς αρνητικό χαρακτήρα (αποχή), το καθεστώς της ουδετε-

ρότητας είχε και θετικό περιεχόμενο: την διεθνοποίηση της σύγκρουσης (η οποία δεν μπορούσε πλέον να χαρακτηρίζεται εσωτερική υπόθεση του οθωμανικού κράτους), την παραδοχή (έστω περιορισμένης) ικανότητας συμμετοχής στις διεθνείς σχέσεις καθώς και την αναγνώριση της ισότητας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων μεταξύ των επαναστατών του αντιπάλου κράτους.

Επομένως, η λυσιτελέστερη και ρεαλιστικότερη για την ευόδωση των εθνικών επιδιώξεων νομική επιλογή των Ελλήνων κατά την πρώτη φάση της Επανάστασης ήταν η εφαρμογή του καθεστώτος ουδετερότητας.

Χαρακτηριστική σε αυτήν την κατεύθυνση, είναι η πρώτη δημοσιευμένη πράγματι διεθνούς δικαίου που μεταφράστηκε στην ελληνική κατά την πρώτη φάση της Επανάστασης αφορά στην ουδετερότητα: πρόκειται για την μετάφραση από τον Σπυρίδωνα Σκούφο του μέρους περί ουδετερότητας του κλασικού συγγράμματος διεθνούς δικαίου του Vattel, που δημοσιεύθηκε στο Ναύπλιο το 1825 από την Τυπογραφία της Διοικήσεως, με τίτλο *Αποσπάσματα εκ τῶν τοῦ Κυρίου Βαττέλου Περί Δικαίου τῶν Ἑθνῶν, μεταφρασθέντα εἰς τὴν καθωμιλουμένην Ἀπλοελληνικὴν διάλεκτον*.

Η εθνική στράτευση της μετάφρασης αναγγέλλεται από την εναρκτήρια πρόταση του Σκούφου στην εισαγωγή της μετάφρασης «Δὲν ἤθελα βέβαια συγκατανεύσει εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς παρούσης μεταφράσεως, ἂν αἱ περιστάσεις τοῦ Γένους μας, καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς δημοσιεύσεως τῶν εἰς ταῦτα ἐμπεριεχομέ-

νων γνώσεων, δὲν μ' ἐνεθάρρουναν κατὰ τοῦτο.»⁴⁷ εξηγώντας τὸν λόγο της επιλεκτικής μετάφρασης αποσπασμάτων του ογκώδους εγχειριδίου του Vattel, ο Σπ. Σκούφος διασαφηνίζει ὅτι «ἡρκέσθην ὁμῶς νὰ περιορισθῶ εἰς τινὰ κεφάλαια ἔχοντα ἄμεσον σχέσιν μὲ τὰς παρούσας ἀνάγκας μας, καὶ μὲ τὰ ἐνεστώτα πράγματα τῆς Πατρίδος μας»⁴⁸.

Μεταξύ αυτών των θεμάτων ήταν και η διδασκαλία του Vattel (ο οποίος έχαιρε καθολικής εκτιμήσεως στα ανακτοβούλια της Ευρώπης, ως αυθεντία στο διεθνές δίκαιο), ὅτι ο δανεισμός από κρατικά ή ιδιωτικά κεφάλαια ενός κράτους δεν αἰρεί την ουδετερότητα του κράτους στο οποίο συνήφθη το δάνειο. Μεταφράζει λοιπόν ο Σκούφος:

«Τὸν αὐτὸν λόγον δύναται τις νὰ δώσῃ καὶ περὶ τῶν χρημάτων, τὰ ὁποῖα συνειθίζει ἴσως κἀνὲν Ἔθνος νὰ δανείζῃ ἐπὶ λόγῳ τόκου. Δεδόσθω, ὅτι ὁ Ἡγεμὼν τούτου τοῦ Ἔθνους ἢ τὸ ὑπήκοόν του δανείζουσι χρήματα εἰς τὸν ἐχθρόν μου, ἐν ᾧ στεροῦσιν ἐμὲ τῆς τοιαύτης βοήθειας, ἴσως διότι δὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν πίστιν εἰς ἐμέ. Τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ δανείου δὲν εἶναι παράβασις τῆς Οὐδετερότητος, διότι αὐτοὶ τοκίζουσι τὰ χρήματά των ὅπου φρονοῦσιν ὅτι εἶναι ἀσφαλέστερα. (...) Ἐφ' ὅσον τὸ Ἔθνος τοῦτο ἀποδεικνύει, ὅτι δανείζει τὰ χρήματά του μόνον διὰ νὰ ἀπολαύσῃ τὸν τόκον, ἐπὶ τοσοῦτον δύναται νὰ ἐνεργῇ ὃ, τι νομίζει συμφερώτερόν του, χωρὶς ἐγὼ νὰ ἔχω διόλου δικαίωμα νὰ προσκλαυθῶ.»⁴⁹

Με αὐτὸν τὸν τρόπο, οἱ επαναστατημένοι Έλληνες υπενθύμιζαν στην βρε-

45. Η Βρετανία από τον Μάρτιο του 1823 είχε αναγνωρίσει τους Έλληνες ως εμπολέμο έθνος· βλ. εμπεριστατωμένα Κ. Θ. Ευσταθιάδου, «Σχέσεις των Ελλήνων Επαναστατών του 1821 προς τας ξένas Δυνάμεις», in *Μελέται Διεθνούς Δικαίου*, τομ. II 1929-1959, Αθήναι, 1959, σσ. 597-658 [αυτοτελής έκδοση: Θεσσαλονίκη, 1953].

46. Ιω. Στριμπής, «Η διεθνοποίηση της Ελληνικής Επανάστασης εξ'επόμενων διεθνούς δικαίου: Θεώρηση νομικής πολιτικής», in *Τα Οικονομικά του Αγώνα. Η επίτευξη και η αναγνώριση της Ελληνικής Ανεξαρτησίας*, Αθήνα, 2021, σσ. 291-321.

47. *Αποσπάσματα εκ τῶν τοῦ Κυρίου Βαττέλου Περί Δικαίου τῶν Ἑθνῶν, μεταφρασθέντα εἰς τὴν καθωμιλουμένην Ἀπλοελληνικὴν διάλεκτον ὑπὸ Σ. Σ.*, Ναύπλιον: Ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ τῆς Διοικήσεως, 1825, πρώτη σελίδα (χωρὶς αριθμὸ) ἀπὸ τοῦ εἰσαγωγικοῦ σημείωματος, που ἐπιγράφεται «Πρὸς τοὺς Ἑλληνας».

48. Αὐτόθι.

49. Ἐνθ. ανωτ., σελ. 12 (υπογράμμιση δική μας).

τανική κυβέρνηση, αλλά και στα ανακτοβούλια των άλλων ευρωπαϊκών δυνάμεων και την Υψηλή Πύλη, ότι ο δανεισμός της Ελλάδας στην χρηματαγορά του Λονδίνου, δεν θα μπορούσε «διόλου» να εκληφθεί ως παραβίαση της διακηρυγμένης από τις αρχές του 1823 ουδετερότητας, μετά την αναγνώριση των επαναστατών ως εμπολέμων.

Το ανωτέρω δίδαγμα του διεθνούς δικαίου της εποχής αντανάκλαται και στην σχετική κοινή διάταξη στις εκδόσεις των δανείων του 1824 και 1825, σύμφωνα με την οποία «οι ετήσιες πρόσοδοι του δανείου θα καταβάλλονται ... χωρίς διάκριση σε όλους τους δικαιούχους είτε ανήκουν σε φιλικό ή εχθρικό έθνος» της Ελλάδος.

Επίλογος

Το κανονιστικό περιβάλλον του διεθνούς κρατικού δανεισμού εντός του οποίου έπρεπε να κινηθούν οι επαναστατημένοι Έλληνες προκειμένου να αντλήσουν από τις διεθνείς χρηματαγορές κεφάλαια που απαιτούνταν για την πολεμικές επιχειρήσεις και την προσπάθεια οικοδόμησης θεσμών αναγκαίων για την εμπέδωση της ανεξαρτησίας και της κρατικής υπόστασης που επεδίωκαν, διέκρινε μεταξύ του διακρατικού δανεισμού και του διεθνούς ιδιωτικού δανεισμού. Αυτή η βασική διάκριση αποτελούσε την αφετηρία διαφορετικών εφαρμοστέων κανόνων. Συγκεκριμένα, ενώ ο διακρατικός δανεισμός συνεπήγετο σχέση διεθνούς δικαίου μεταξύ των συμβαλλομένων κυβερνήσεων, ο ευρύτερα διαδεδομένος από το τέλος του 18^{ου} αι. ιδιωτικός δανεισμός δεν

δημιουργούσε νομικό δεσμό μεταξύ του δανειζομένου κράτους και των ιδιωτών πιστωτών του. Κατά συνέπεια, αφ' ενός μεν ο διεθνής ιδιωτικός δανεισμός *εμπολέμων* (είτε επρόκειτο περί κρατών είτε επαναστατών αναγνωρισμένων ως εμπολέμων) δεν επηρέαζε το καθεστώς ουδετερότητας των τρίτων στο έδαφος των οποίων συνάπτονταν το δάνειο, αφ' ετέρου δε οι ιδιώτες πιστωτές διεθνών δρώντων δεν αποκτούσαν εκ του δανεισμού διεθνούς δικαίου αξίωση κατά των δανειζομένων. Ενδεχόμενη προστασία τους υπό το διεθνές δίκαιο αποτελούσε ο θεσμός της διπλωματικής προστασίας των κρατών τους, η άσκηση της οποίας εναπέκειτο στην διακριτική ευχέρεια των κυβερνήσεων, σύμφωνα με τα γενικώς ισχύοντα περί διπλωματικής προστασίας. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι κυβερνήσεις των κρατών των ιδιωτών πιστωτών επενέβαιναν διπλωματικά υπέρ των τελευταίων, σπανιότερα δε, κατά το πρώτο μισό του 19^{ου} αι., η επέμβαση αυτή ελάμβανε την μορφή μέτρων εξαναγκασμού με χρήση ένοπλης βίας. Η νομιμότητα τέτοιων μέτρων βιαιού εξαναγκασμού αμφισβητούνταν έντονα και δεν υπήρχε γενική συμφωνία για τις προϋποθέσεις αποδοχής του. Αυτό άλλαξε σταδιακά, με την διάδοση της λεγόμενης «διπλωματίας των κανονιοφόρων» κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αι., οπότε οι ένοπλες επεμβάσεις για οικονομικές αξιώσεις ιδιωτών (κυρίως λόγω ιδιωτικού δανεισμού, αλλά και αξιώσεις αποζημίωσης) πολλαπλασιάσθηκαν.⁵⁰ Μικτή περίπτωση στο κανονιστικό πλαίσιο αποτελούσε ο θεσμός της κρατικής

εγγύησης ιδιωτικών διεθνών δανείων, ο οποίος εισήγαγε στον διεθνή ιδιωτικό δανεισμό στοιχεία διεθνούς ευθύνης του δανειζομένου, σε περίπτωση μη εξυπηρέτησης των εγγυημένων ιδιωτικών δανείων. Η κινητοποίηση του θεσμού της διεθνούς ευθύνης σε ανάλογες περιπτώσεις νομιμοποιούσε την άσκηση των σχετικών δικαιωμάτων των κρατών-εγγυητών, που κατά την περίοδο που εξετάζουμε περιελάμβανε και μέτρα ενόπλου εξαναγκασμού του δανειζομένου διεθνούς δρώντος.

50. Κορύφωση, αλλά και σημείο καμπής και τελικής υποχώρησης προς ειρηνικό διακανονισμό με δικαιοδοτικά πλέον μέσα, απέτελεσε η *κρίση του χρέους της Βενεζουέλας* (1902-1903), με τον ναυτικό αποκλεισμό της λατινοαμερικανικής χώρας από την Βρετανία, την Γερμανία και την Ιταλία.

V. Χρονικό Διεθνών Γεγονότων και Καταστάσεων Επισημάνσεις από το περισκόπιο Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2021

Γενική Επιμέλεια:
Στέλιος Περράκης

Σύνθεση κειμένων:

Γιώργος
Ανεψιού

Κέλλυ
Πισιμίσση

Βαγγέλης
Παρράς

Χριστίνα
Μέρκου

Διεθνείς Οργανισμοί

1

Ηνωμένα Έθνη

Συμβούλιο Ασφαλείας

Κατά το διάστημα Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2021, το Συμβούλιο Ασφαλείας (ΣΑ/ΗΕ) υιοθέτησε 18 Ψηφίσματα/Αποφάσεις σε θέματα που τέθηκαν ενώπιόν του. Από αυτά συγκρατώνται:

29 Οκτωβρίου 2021

- Το Ψήφισμα [S/RES/2601 \(2021\)](#) για τα παιδιά και τις ένοπλες συρράξεις, με το οποίο το ΣΑ/ΗΕ καταδικάζει κάθε παραβίαση του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, αλλά και του Προσφυγικού Δικαίου, που μπορεί να συνίσταται είτε σε ευθείες προσβολές σε βάρος παιδιών -συνχά με πολλαπλές ευαλωτότητες- (π.χ. μη συνάδουσα με τα διεθνή πρότυπα στράτευση ανηλίκων, ανθρωποκτονίες, βιασμοί, εκτοπισμοί κ.λπ.) είτε κατά μη στρατιωτικών στόχων (π.χ. σχολικών εγκαταστάσεων), ή ακόμα και της αξιοποίησής τους πέραν της συνήθους χρήσης τους, καθιστώντας τους, κατά συνέπεια, στρατιωτικούς στόχους. Υπογραμμίζει την ανάγκη συντονισμού και συνεργασίας Ηνωμένων Εθνών και Διεθνών Οργανισμών για την πρόληψη τέτοιων περιστατικών, μέσω και της ενίσχυσης των εθνικών αρχών για την ανάπτυξη αποτελεσματικών πρακτικών, τόσο για την προστασία των σχολείων, όσο και για την διασφάλιση της πρόσβασης στην εκπαίδευση, ακόμα και στη διάρκεια ενόπλων συρράξεων. Καταδικάζει, επίσης, την μη απόδοση ευθυνών για όλες αυτές τις παραβιάσεις, καλώντας τα κράτη να πράξουν τα δέοντα για την διερεύνηση και δίωξη των εν λόγω παραβιάσεων. Ακόμα περισσότερο, δεδομένων των επιπρόσθετων δυσκολιών που θέτει η πανδημία στα ενεργά πεδία εχθροπραξιών, καλείται η διασφάλιση πλήρους, ασφαλούς και απρόσκοπτης πρόσβασης σε ανθρωπιστική περίθαλψη.

19 Οκτωβρίου 2021

- Το Ψήφισμα [S/RES/2602 \(2021\)](#) για το *ζήτημα της Δυτικής Σαχάρας*.

Με δεδομένη την κλιμακούμενη ένταση των δύο τελευταίων ετών στην περιοχή, το ΣΑ/ΗΕ αποφάσισε την επέκταση της εντολής της MINURSO μέχρι και την 31η Οκτωβρίου 2022, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην ανάγκη επίτευξης μιας ρεαλιστικής πολιτικής λύσης ευρύτερα αποδεκτής από τα εμπλεκόμενα μέρη, εκφράζοντας συγχρόνως και την πλήρη στήριξή του στον ΓΓ/ΗΕ και τον Ειδικό Απεσταλμένο του, ως των δύο κατεξοχήν προσώπων ικανών να διευκολύνουν τη διαπραγματευτική διαδικασία μεταξύ Μαρόκου, Μετώπου Polisario, Αλγερίας και Μαυριτανίας. Στο μεταξύ, θα πρέπει να γίνονται πλήρως σεβαστές οι στρατιωτικές συμφωνίες με την Αποστολή των ΗΕ σε σχέση με την κατάπαυση πυρός και να απέχουν τα Μέρη από πράξεις που θα αναιρούσαν την όλη προσπάθεια προσέγγισης και θα αποσταθεροποιούσαν περαιτέρω την κατάσταση στην περιοχή, αλλά και να ενισχύονται οι προσπάθειες προσφοράς ανθρωπιστικής βοήθειας. Προς τούτο, καλεί και μεμονωμένα τον ΓΓ/ΗΕ να ενημερώνει σε τακτά χρονικά διαστήματα το ΣΑ/ΗΕ για την κατάσταση και να υποβάλει σχετική Έκθεση.

17 Δεκεμβρίου 2021

- Στις 17 Δεκεμβρίου 2021, υιοθετήθηκαν δύο διαδοχικές Αποφάσεις με θέμα τις απειλές κατά της διεθνούς ειρήνης λόγω τρομοκρατικών πράξεων.

Η Απόφαση [S/RES/2610 \(2021\)](#) για τις *κυρώσεις κατά ISIL και Al Qaida*, καθώς και προσώπων ή ομάδων/ενώσεων προσώπων που συνδέονται με αυτές, βάσει του Κεφαλαίου VII του Χάρτη ΗΕ, προβλέπει την συνέχιση των ήδη ειλημμένων μέτρων, όπως το πάγωμα των περιουσιακών στοιχείων, τις ταξιδιωτικές απαγορεύσεις, το εμπάργκο όπλων. Παράλληλα, προσδιορίζει όλα τα διαδικαστικά ζητήματα για τον προσδιορισμό, την εφαρμογή και την εποπτεία εφαρμογής των μέτρων.

Η Απόφαση [S/RES/2611 \(2021\)](#) συνδέεται με την *κατάσταση στο Αφγανιστάν*, στη βάση του Κεφαλαίου VII του Χάρτη ΗΕ, ορίζει ότι όλα τα κράτη θα πρέπει να συνεχίσουν να λαμβάνουν μέτρα κατά των ατόμων που έχουν υποδειχθεί ως μέλη των Ταλιμπάν ή συνεργάζονται με τους Ταλιμπάν. Παράλληλα, ορίζει

ότι η Ομάδα Εποπτείας (Monitoring Team), που ιδρύθηκε το 1998 με σκοπό την υποστήριξη της Επιτροπής Κυρώσεων (βλ. [S/RES/1988 \(2011\)](#)), θα συνεχίσει να υφίσταται, ώστε να συλλέξει πληροφορίες για ενδεχόμενη μη εφαρμογή των μέτρων της Απόφασης [S/RES/2255 \(2015\)](#). Η θεματική αυτή συζητήθηκε μεταγενέστερα, στις 22 και 30 Δεκεμβρίου 2021 (βλ. Αποφάσεις [S/RES/2615 \(2021\)](#) και [S/RES/2617 \(2021\)](#)). Την ίδια περίοδο, δημοσιοποιήθηκε και μία σειρά Δηλώσεων του Προέδρου του ΣΑ/ΗΕ, από τις οποίες συγκρατώνται οι εξής:

27 Οκτωβρίου 2021

- Δήλωση [S/PRST/2021/20](#) αναφορικά με τις *Εκθέσεις του ΓΓ/ΗΕ για το Σουδάν και το Νότιο Σουδάν* (βλ. [S/RES/2606 \(2021\)](#) και [S/RES/2609 \(2021\)](#)): επαναλαμβάνεται η πλήρης υποστήριξη στο λαό του Νοτίου Σουδάν και προασπιζόμενο την κυριαρχία, εδαφική ακεραιότητα και ανεξαρτησία της Δημοκρατίας του Νοτίου Σουδάν, ενώ καλούνται οι αρχές να διασφαλίσουν την διεξαγωγή δίκαιων και ελεύθερων εκλογών. Παράλληλα, εκφράζεται η έντονη ανησυχία για τις εντεινόμενες συμπλοκές μεταξύ ενόπλων ομάδων σε κάποια σημεία της χώρας, που οδηγούν σε παραβιάσεις Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου.

28 Οκτωβρίου 2021

- Η Δήλωση [S/PRST/2021/21](#) παρουσιάζει και εστιάζει στην συνεργασία των ΗΕ με άλλους Περιφερειακούς και Υποπεριφερειακούς Οργανισμούς για την διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, ιδίως με Αφρικανικούς Θεσμούς/Μηχανισμούς.

9 και 16 Νοεμβρίου 2021

- Οι Δηλώσεις [S/PRST/2021/22](#) και [S/PRST/2021/23](#) αντίστοιχα, υπό το σημείο "Διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας" της ημερήσιας διάταξη του ΣΑ/ΗΕ, αναφέρονται στην επιδίωξη βιώσιμης ειρήνης, στην πρωταρχική ευθύνη των εθνικών Κυβερνήσεων/Διοικήσεων/Αρχών για την επίτευξή της, στην

ανάγκη συντονισμού των βασικών οργάνων των ΗΕ που εμπλέκονται σε αυτές τις διεργασίες. Επίσης, στην συνεργασία με Περιφερειακούς και Υποπεριφερειακούς Οργανισμούς, στην ενεργό συμμετοχή γυναικών και νέων σε κάθε στάδιο των ειρηνευτικών διαδικασιών (σε πλήρη συμμόρφωση προς τις οικείες πρωτοβουλιών του ΣΑ/ΗΕ), αλλά και στη σημασία ειρηνικής επίλυσης των όποιων διαφορών (εξαίροντας τον ρόλο και το έργο του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης).

24 Νοεμβρίου 2021

- Η Δήλωση [S/PRST/2021/24](#) σχετικά με την κατάσταση στη Λιβύη, δίνει έμφαση στην ανάγκη διατήρησης της κυριαρχίας, εδαφικής ακεραιότητας και πολιτικής ανεξαρτησίας της Λιβύης, στις προσπάθειες πολιτικής σταθεροποίησης της χώρας, ενόψει και των Βουλευτικών και Προεδρικών Εκλογών της 24ης Δεκεμβρίου 2021, αλλά και στην πλήρη εφαρμογή της κατάπαυσης πυρός που συμφωνήθηκε στις 23 Οκτωβρίου 2020 και την αμελλητί αποχώρηση ξένων και μισθοφορικών στρατευμάτων από το πεδίο. Ακόμα, γίνεται ειδική αναφορά στην ανάγκη προστασίας ευάλωτων προσώπων και ομάδων ατόμων, και αναδεικνύεται η επιτακτική ανάγκη της δίωξης όλων των υπευθύνων για παραβιάσεις του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου εν γένει.

Γενική Συνέλευση Γενική Συνέλευση (ΓΣ/ΗΕ)

Σεπτέμβριος 2021

Η 76η Σύνοδος της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, τον Σεπτέμβριο 2021, άρχισε με την ένταξη μίας σειράς ποικίλων και ενδιαφερόντων θεμάτων. Πέραν των πάγιων αναφορών σε καταστάσεις χωρών (π.χ. διάφορες εκφάνσεις του παλαιστινιακού ζητήματος, την κατοχή του Ισραήλ σε Παλαιστίνη και στο Συριακό Γκολάν, την κατάσταση στη Συρία, στην Δυτική Σαχάρα, στην Βόρεια Κορέα, στο Ιράν, στη Μιανμάρ και αλλού), αξίζει να υπογραμμισθούν και τα ακόλουθα -θεματικού ενδιαφέροντος- Ψηφίσματα:

16 Δεκεμβρίου 2021

Ψηφίσματα σχετικά με την πανδημία

Το Ψήφισμα [A/RES/76/133](#) προβλέπει την προώθηση συμπεριληπτικών πολιτικών/προγραμμάτων με στόχο την αντιμετώπιση της αστεγίας, ενός παγκόσμιου φαινομένου που πλήττει άτομα διαφορετικής ηλικίας και οικονομικού/κοινωνικού/πολιτιστικού υποβάθρου, σε ανεπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες, ακόμα και στο πλαίσιο της πανδημίας της COVID-19. Καλούνται όλα τα κράτη-μέλη να ενισχύσουν την προώθηση και προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ειδικά των πλέον ευάλωτων (ομάδων) προσώπων, αλλά και διασφαλίσουν την εξάλειψη κάθε μορφής βίας με την οποία βρίσκονται συχνά αντιμέτωποι. Ακόμα, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην εξασφάλιση πρόσβασης σε υγειονομικές υπηρεσίες, ιδίως εν καιρώ πανδημίας.

Την ίδια μέρα υιοθετήθηκε το Ψήφισμα [A/RES/76/184](#) αναφορικά με την ενίσχυση των ποινικών συστημάτων στη διάρκεια και μετά την πανδημία. Το Ψήφισμα υπενθυμίζει στα κράτη-μέλη την υποχρέωση εφαρμογής διεθνών αρχών και δεσμεύσεων για την ποινική δικαιοσύνη και την μεταχείριση των κρατουμένων, όπως την Διακήρυξη του Κυότο "on Advancing Crime Prevention, Criminal Justice and the Rule of Law: Towards the Achievement of the 2030 Agenda for Sustainable Development" και των Αρχών Νέλσον Μαντέλα (United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners/Nelson Mandela Rules), με έμφαση ακόμα και σε ειδικότερες κατηγορίες ευάλωτων ομάδων προσώπων, όπως των νέων (United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty), των γυναικών (United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders/Bangkok Rules). Υπογραμμίζει την ανάγκη επικοινωνίας δικαιοσύνης και υγειονομικού τομέα για την αντιμετώπιση των πολεπίπεδων και διατομεακών προκλήσεων της πανδημίας. Επιπλέον, υπογραμμίζεται ο κίνδυνος διασποράς του ιού μέσα σε κλειστές δομές, αλλά και η ανάγκη προστασίας των ΔΤΑ κατά την λήψη οριακών μέτρων (π.χ. lockdown και άλλοι περιορισμοί) σε καταστήματα κράτησης, όπως και το ενδεχόμενο υιοθέτησης εναλλακτικών μέτρων.

Επίσης, την ίδια μέρα υιοθετήθηκε και το Ψήφισμα [A/RES/76/175](#) για την ισότιμη, έγκαιρη και οικουμενική πρόσβαση σε εμβόλια κατά της πανδημίας, που αποδί-

δει έμφαση στην επιτακτική ανάγκη ισότιμης πρόσβασης όλων στην πρωτοβάθμια περίθαλψη, στα φάρμακα και τα εμβόλια για την επίτευξη της μέγιστης δυνατής ανοσοποίησης και την ουσιαστική πραγμάτωση του δικαιώματος στην υγεία. Καλεί τα κράτη μέλη και κάθε άλλο ενδιαφερόμενο δρώντα να συμπράξει στο πλαίσιο διεθνών συνεργασιών στην επίτευξη των ως άνω στόχων, ενώ παράλληλα ζητεί την επιτάχυνση των διαδικασιών για την απελευθέρωση επιπλέον δόσεων από το πρόγραμμα COVID-19 Vaccine Global Access (COVAX), πάντοτε μεριμνώντας για την εξάλειψη τυχόν εμποδίων τόσο μεταξύ των κρατών, όσο και μεταξύ των ατόμων, στη βάση οποιασδήποτε διακρίνουσας παραμέτρου. Ταυτόχρονα, σε αυτό το πλαίσιο, ιδιαίτερη μνεία πρέπει να δοθεί στην προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων και πατεντών.

29 Μαρτίου 2022

Το Ψήφισμα [A/RES/76/257](#) για την αναγωγή της πρόληψης και αντιμετώπισης της πανδημίας στην ατζέντα των υψηλότερων κλιμακίων της πολιτικής ηγεσίας. Προς τούτο καλούνται όλα τα κράτη-μέλη να ενισχύσουν την διεθνή συνεργασία τους, κυρίως σε υψηλό πολιτικό επίπεδο, με την συμμετοχή τους σε διαδικασίες ενώπιον διεθνών οργανισμών και οργάνων, ενσωματώνοντας τις υιοθετούμενες πολιτικές και στις εθνικές τους προτεραιότητες, αλλά και η συνεργασία με την ιατρική και επιστημονική κοινότητα για την διάχυση της πληροφορίας και τεχνογνωσίας. Επίσης, ζητείται η ενίσχυση των εθνικών συστημάτων υγείας, ιδία δέ της πρωτοβάθμιας υγείας, για την αντιμετώπιση κάθε είδους επείγουσας υγειονομικής περίπτωσης. Το ζήτημα παραμένει ανοιχτό προς συζήτηση και ζητείται από τον ΓΓ/ΗΕ, σε συνεργασία με τον Γεν. Διευθυντή ΠΟΥ, η υποβολή Έκθεσης για την πρόοδο και τις εξελίξεις στον τομέα, με θέμα “Παγκόσμια Υγεία και Εξωτερική Πολιτική” στην 77η Σύνοδο της ΓΣ/ΗΕ.

6 Δεκεμβρίου 2021

Ψηφίσματα
σχετικά με όπλα

Μεγάλο μέρος του έργου της ΓΣ/ΗΕ αφιερώθηκε σε διάφορες πτυχές της διακίνησης και χρήσης όπλων σχετικά με διαφορετικές όψεις τους:

1. Στις 6 Δεκεμβρίου 2021, υιοθετήθηκε μία σειρά Ψηφισμάτων με κεντρική θεματική για τα πυρηνικά όπλα. Από αυτά συγκρατώνται περισσότερο, το Ψήφισμα [A/RES/76/53](#) για τη Follow-up διαδικασία στη Γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης για την Νομιμότητα της Απειλής ή Χρήσης Πυρηνικών Όπλων (8 Ιουλίου 1996), υπογραμμίζοντας την ομόφωνη θέση του Διεθνούς Δικαστηρίου για την ύπαρξη διεθνούς υποχρέωσης καλόπιστης δράσης και διεξαγωγής διαπραγματεύσεων για τον πυρηνικό αφοπλισμό. Καλεί, λοιπόν, τα κράτη να προχωρήσουν σε διαπραγματεύσεις προς αυτό τον σκοπό, ακόμα και στο πλαίσιο της πρόσφατης Συμφωνίας για την Απαγόρευση των Πυρηνικών Όπλων, ενώ καλεί τον ΓΓ/ΗΕ να επιληφθεί του ζητήματος, να συλλέξει πληροφορίες από τα κράτη και να ενημερώσει σχετικά την ΓΣ/ΗΕ κατά την 77η Σύνοδό της.

2. Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και το Ψήφισμα [A/RES/76/48](#), με τίτλο “Universal Declaration on the Achievement of a Nuclear-Weapon Free World”, το οποίο, ανακαλώντας την Ατζέντα του ΓΓ/ΗΕ “Securing Our Common Future: An Agenda for Disarmament” (Μάιος 2018), καλεί τα κράτη να προωθήσουν την εφαρμογή της Διακήρυξης, αλλά και τον ΓΓ/ΗΕ να συλλέξει πληροφορίες από τα κράτη για την κατάρτιση σχετικής Έκθεσης που θα συζητηθεί στην 79η Σύνοδο της ΓΣ/ΗΕ.

3. Ομοίως και το Ψήφισμα [A/RES/76/46](#) για τον πυρηνικό αφοπλισμό, με το οποίο καλούνται όλες οι πυρηνικές δυνάμεις να λάβουν αποτελεσματικά μέτρα αφοπλισμού και μη διασποράς, προσβλέποντας σταδιακά στην πλήρη εξάλειψή τους, ενώ ενθαρρύνονται οι προσπάθειες δημιουργίες ασφαλών και ελεύθερων από πυρηνικά όπλα ζωνών ανά τον κόσμο, με ιδιαίτερη έμφαση στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Αντίστοιχα, κράτη-μέλη στην Σύμβαση για την Ελεύθερη Πυρηνικών Όπλων Ζώνη στην Νοτιο-Ανατολική Ασία (Treaty on the South-East Asia Nuclear-Weapon-Free Zone) καλούνται να ενισχύσουν τις προσπάθειές τους προς την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού. Προς τούτο, μεταξύ άλλων, επιδιώκεται η κατάρτιση ενός διεθνούς κειμένου για την χωρίς προϋποθέσεις διασφάλιση της ασφάλειας των μη πυρηνικών δυνάμεων έναντι της απειλής ή χρήσης πυρηνικών όπλων. Σε πολιτικό επίπεδο, μάλιστα, ζητείται η σύγκληση -το

συντομότερο δυνατό- ενός Πάνελ Υψηλού Επιπέδου των ΗΕ, προκειμένου να εξετασθεί η πρόοδος που έχει διαγραφεί, όπως επίσης και μία Έκθεση του ΓΓ/ΗΕ που θα εξετασθεί στην 77η Σύνοδο της ΓΣ/ΗΕ.

4. Επιπλέον, στο πνεύμα και της σχετικά πρόσφατα εισαχθείσας πρωτοβουλίας “Νέοι, Ειρήνη και Ασφάλεια” (κατ’αναλογία προς το “Γυναίκες, Ειρήνη και Ασφάλεια”), υιοθετήθηκε το Ψήφισμα [A/RES/76/45](#) αναφορικά με την νεολαία, τον αφοπλισμό και τη μη διασπορά. Με το Ψήφισμα αυτό η ΓΣ/ΗΕ καλεί τα κράτη-μέλη, τα ΗΕ εν συνόλω, αλλά και κάθε άλλο Διεθνή ή Περιφερειακό Οργανισμό να συνεχίσει να προωθεί την ουσιαστική και με κάθε τρόπο συμμετοχή των νέων στις συζητήσεις γύρω από τον αφοπλισμό και την μη διασπορά, ενώ τονίζει την ετοιμότητα των φορέων εκπροσώπησης νέων να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις ενός τέτοιου εγχειρήματος, όπως εκφράσθηκαν κατά τη Διάσκεψη για τον Αφοπλισμό στις 12 Αυγούστου 2021. Καλεί, μάλιστα, τον ΓΓ/ΗΕ να αναζητήσει και να προτείνει συγκεκριμένα μέτρα για την ενδυνάμωση των νέων και την ενθάρρυνση της συμμετοχής τους στις εν λόγω διαδικασίες, ακόμα και μέσω της αξιοποίησης της πλατφόρμας Youth4Disarmament, αλλά και να αναζητήσει τις θέσεις των κρατών-μελών και όλων των ενδιαφερομένων, στη βάση των οποίων θα καταρτίσει συναφή Έκθεση, που θα υποβληθεί και θα συζητηθεί στην 78η Σύνοδο ΓΣ/ΗΕ.

24 Δεκεμβρίου 2021

5. Τέλος, υιοθετήθηκε το Ψήφισμα [A/RES/76/232](#) για την παράνομη εμπορία μικρών και ελαφρών όπλων, το οποίο υπογραμμίζει την ανάγκη συντονισμένων δράσεων σε κάθε επίπεδο για την πρόληψη, καταπολέμηση και εξάλειψη του φαινομένου, αναγνωρίζει την ανάγκη διατήρησης και βελτίωσης των εθνικών μηχανισμών ελέγχου σε πλήρη εφαρμογή του Programme of Action to Prevent, Combat and Eradicate the Illicit Trade in Small Arms and Light Weapons in All Its Aspects, ενώ παράλληλα δίνει έμφαση στην σημασία της συμπληρωματικής δράσης διεθνών και εθνικών πρωτοβουλιών σε αυτό το επίπεδο, ακόμα και μέσω των UNODC και της INTERPOL. Το ζήτημα θα τεθεί εκ νέου στην 77η Σύνοδο με την εξέταση της σχετικής Έκθεσης του ΓΓ/ΗΕ.

Ψηφίσματα για το διάστημα

1. Στο Ψήφισμα [A/RES/76/76](#) σχετικά με την διεθνή συνεργασία για την ειρηνική χρήση του διαστήματος, υπογραμμίζεται η θετική εξέλιξη η αποδοχή των 21 Κατευθυντήριων Γραμμών “for the Long-term Sustainability of Outer Space Activities”, αλλά και τη δημιουργία μιας Ομάδας Εργασίας, με πενταετές πλάνο δράσης, για την βιωσιμότητα των διαστημικών δραστηριοτήτων. Καλούνται τα κράτη-μέλη που δεν το έχουν μέχρι στιγμής πράξει, να προσχωρήσουν στις οικείες Διεθνείς Συμβάσεις και να τις ενσωματώσουν στις εθνικές τους νομοθεσίες. Παράλληλα, η 20η Ιουλίου ανακηρύσσεται σε Διεθνή Ημέρα της Σελήνης, λόγω της επετείου της πρώτης προσελήνωσης ανθρώπων το 1969, με σκοπό την ενημέρωση και την προώθηση της ειρηνικής εξερεύνησης και χρήσης της Σελήνης. Επαναλαμβάνεται η σημασία της διάχυσης πληροφοριών για τον εντοπισμό και τον έλεγχο αντικειμένων κοντά στην Γη -πιθανώς επικίνδυνων- και υποστηρίζεται η ανάγκη ενίσχυσης δεξιοτήτων για την αποτελεσματική ανταπόκριση σε επείγουσες καταστάσεις και διαχείρισης κρίσεων, χαιρετίζοντας συναφείς διεθνείς δράσεις (π.χ. International Asteroid Warning Network, Space Mission Planning Advisory Group). Στο ίδιο πνεύμα, αναγνωρίζει την προσπάθεια ορισμένων κρατών να εφαρμόσουν μέτρα για τον περιορισμό των διαστημικών σκουπιδιών (space debris) μέσω εθνικών πολιτικών, σε εφαρμογή των Space Debris Mitigation Guidelines της InterAgency Space Debris Coordination Committee, αλλά και των Space Debris Mitigation Guidelines της Επιτροπής για την Ειρηνική Χρήση του Εξωατμοσφαιρικού Διαστήματος. Σε κάθε περίπτωση, χαιρετίζει τόσο τυχόν εθνικές πρωτοβουλίες, όσο και περιφερειακές (βλ. υιοθέτηση της African Space Policy and Strategy από την Συνέλευση της Αφρικανικής Ένωσης στις 30 και 31 January 2016, πρώτο βήμα για την πραγμάτωση της Ατζέντας 2063 της Αφρικανικής Ένωσης).

2. Στο Ψήφισμα [A/RES/76/23](#) για την μη τοποθέτηση όπλων στο διάστημα: η ΓΣ/ΗΕ υπενθυμίζοντας τις πολιτικές διακηρύξεις και δεσμεύσεις κρατών σε αυτό το επίπεδο, η ΓΣ/ΗΕ επιβεβαιώνει τη σημασία και το κατεπείγον της επίτευξης του συγκεκριμένου στόχου, επαναλαμβάνει τον πρωτεύοντα ρόλο της Διάσκεψης για τον Αφοπλισμό (Conference on Disarmament) ως του κατεξοχήν forum για την συζήτηση του θέματος και την διαπραγμάτευση για την κατάρτιση συναφούς

πολυμερούς Συνθήκης, ακόμα και στη βάση του σχεδίου που προτάθηκε το 2008 από Κίνα και Ρωσία. Το νίτζι -χωρίς πάντως να εξειδικεύει- ότι στο μεταξύ και άλλα μέτρα θα μπορούσαν να διασφαλίσουν και να πραγματοποιήσουν το στόχο αυτό. Το θέμα αναμένεται να συζητηθεί και στην επόμενη Σύνοδο.

3. Το Ψήφισμα [A/RES/76/22](#) για την πρόληψη του ανταγωνισμού εξοπλισμών στο διάστημα, επιβεβαιώνει το επιτακτικό του ζητήματος, αλλά και η ανάγκη να συνεισφέρουν όλα τα κράτη σε αυτό τον κοινό σκοπό, κατ'εφαρμογή ανειλημμένων διεθνών υποχρεώσεων. Επιπλέον, επισημαίνεται ότι το υπάρχον νομικό πλαίσιο για το διάστημα δεν εγγυάται πλήρως την πρόληψη μίας τέτοιας χρήσης, με αποτέλεσμα να καθίσταται αναγκαία η λήψη περαιτέρω μέτρων. Επίσης, αναγνωρίζεται ο πρωτεύων ρόλος της Διάσκεψης για τον Αφοπλισμό (Conference on Disarmament) ως του κατεξοχήν forum για την συζήτηση του θέματος, την οποία και καλεί να δημιουργήσει μία συναφή Ομάδα Εργασίας, ενώ παράλληλα καλεί όλα τα κράτη, κυρίως εκείνα με διαστημικές δυνατότητες, να συνεισφέρουν εν τοις πράγμασι στον επιδιωκόμενο σκοπό, ενεργά ή και αποθετικά μέσω της αποχής από πράξεις/ενέργειες που διακυβεύουν τον κοινό αυτό σκοπό. Το ζήτημα θα συζητηθεί εκ νέου στην 77η Σύνοδο ΓΣ/ΗΕ.

4. Το Ψήφισμα [A/RES/76/230](#) αφορά την υιοθέτηση επιπλέον πρακτικών μέτρων για την πρόληψη ενός ανταγωνισμού εξοπλισμών στο εξωατμοσφαιρικό διάστημα, σε συνέχεια του αμέσως προηγούμενου. Με αφετηρία την αρχή της ειρηνικής εξερεύνησης, χρήσης και εκμετάλλευσης του διαστήματος ως κοινού αγαθού της ανθρωπότητας, αλλά και την ύπαρξη Διεθνών Συμβάσεων συναφώς, η ΓΣ/ΗΕ καλεί τα κράτη, ιδία δε όσα έχουν ανεπτυγμένες διαστημικές δραστηριότητες, να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα κατ'επείγοντος χαρακτήρα για την πρόληψη της τοποθέτησης όπλων και την απειλή ή τη χρήση βίας στο διάστημα, από το διάστημα στη Γη και αντίστροφα, αλλά και την συμμετοχή σε διαπραγματεύσεις για την κατάρτιση εξειδικευμένων Διεθνών Συμβάσεων. Παράλληλα, εκφράζει την ανησυχία για την μη προώθηση του σχετικού έργου της Συνόδου για τον Αφοπλισμό και ζητεί την επαναδραστηριοποίηση του forum αυτού. Ζητά δε από τον ΓΓ/ΗΕ να προετοιμάσει Έκθεση στη βάση

προτάσεων και εισηγήσεων των κρατών-μελών, την οποία θα υποβάλει σε μεταγενέστερη -77η- Σύνοδο.

8 Δεκεμβρίου 2021

Ψηφίσματα σχετικά
με την διεθνή
ποινική δικαιοσύνη

Στις 8 Δεκεμβρίου 2021, υιοθετήθηκε το Ψήφισμα [A/RES/76/114](#) αναφορικά με τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, σε συνέχεια σχετικής Έκθεσης της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου για την κατάρτιση Διεθνούς Συμβάσεως για την πρόληψη και τιμωρία των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας. Η ΓΣ/ΗΕ διατηρεί το θέμα εκκρεμές και αναμένεται να αντιμετωπίσει εκ νέου σε επόμενη -την 77η- Σύνοδο, συνεχίζοντας εξετάζει την πρόταση της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου. Στις 9 Δεκεμβρίου 2021, η ΓΣ/ΗΕ υιοθέτησε το Ψήφισμα [A/RES/76/118](#) για το εύρος και την εφαρμογή της αρχής της οικουμενικής δικαιοδοσίας. Με δεδομένες τις αντιδράσεις αρκετών κρατών που καταγράφθηκαν από την 6η Επιτροπή, ως προς την χρήση ή κατάχρηση της αρχής της οικουμενικής δικαιοδοσίας, αλλά και της σπουδαιότητάς της στην καταπολέμηση της ατιμωρησίας, η ΓΣ/ΗΕ συγκρατεί την σχετική Έκθεση του ΓΓ/ΗΕ, διατηρεί το θέμα προς περαιτέρω συζήτηση σε επόμενη -την 77η- Σύνοδό της και καλεί τα κράτη, όπως και κάθε άλλο παρατηρητή, να υποβάλει εντός προθεσμίας χρήσιμες πληροφορίες και δεδομένα, στη βάση των οποίων ο ΓΓ/ΗΕ θα καταρτίσει την Έκθεσή του.

Στον απόηχο των συζητήσεων και προτάσεων για την τροποποίηση του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου και την συμπερίληψη ενός πέμπτου διεθνούς εγκλήματος, του "ecocide", υιοθετήθηκε, στις 16 Δεκεμβρίου 2021, το Ψήφισμα [A/RES/76/185](#) για την πρόληψη και καταπολέμηση εγκλημάτων που επιδρούν στο περιβάλλον. Καλούνται τα κράτη-μέλη να υιοθετήσουν αποτελεσματικά μέτρα για την πρόληψη, καταπολέμηση και τιμωρία πράξεων, όπως το trafficking άγριων ειδών, που προστατεύονται από την Σύμβαση για την Διεθνή Εμπορία Ειδών Άγριας Πανίδας και Χλωρίδας σε Διακινδύνευση, αλλά γενικότερες Συμβάσεις, όπως η Σύμβαση των ΗΕ κατά του Διεθνούς Εγκλήματος και η Σύμβαση κατά της Διαφθοράς. Επιπροσθέτως, καλούνται να ενσωματώσουν τα διεθνή standards στις εθνικές νομοθεσίες και να διερευνήσουν/διώξουν τυχόν τέτοια περιστατικά, αλλά και να δεσμευθούν σε διεθνείς συνεργασίες

για τη διάχυση των συλλεγείσων πληροφοριών (π.χ. μέσω UNODC και INTERPOL).

Δεκέμβριος 2021

Ψηφίσματα σχετικά με τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Στις 2 Δεκεμβρίου 2021, υιοθετήθηκε το Ψήφισμα [A/RES/76/13](#) για την οικοδόμηση ενός ειρηνικού και καλύτερου κόσμου μέσω του αθλητισμού και του Ολυμπιακού Ιδεώδους. Το Ψήφισμα υπογραμμίζει την σημασία της συνεργασίας των κρατών μελών στη συλλογική προώθηση και εφαρμογή των αρχών και αξιών της Ολυμπιακής Εκεχειρίας στον κόσμο και υπογραμμίζει τον σημαντικό ρόλο της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής, της Διεθνούς Παραολυμπιακής Επιτροπής και των Ηνωμένων Εθνών σε αυτή την αποστολή. Καλεί τις Διεθνείς αυτές Επιτροπές, αλλά και το Διεθνές Κέντρο για την Ολυμπιακή Εκεχειρία, να κινητοποιήσουν εθνικούς και διεθνείς αθλητικούς δρώντες να λάβουν συγκεκριμένες δράσεις σε κάθε επίπεδο, προκειμένου να προωθήσουν και να ενδυναμώσουν την ειρήνη στη βάση του Ολυμπιακού Ιδεώδους. Επιπλέον, καλωσορίζει τις προσπάθειες και πρωτοβουλίες των αθλητών στην προώθηση της ειρήνης και των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ενώ παράλληλα ζητεί από τον ΓΓ/ΗΕ και τον Πρόεδρο της ΓΣ/ΗΕ να συνεχίσουν την επιτήρηση της εφαρμογής της Ολυμπιακής Εκεχειρίας από όλα τα κράτη. Το ζήτημα θα συζητηθεί εκ νέου στην 78η Σύνοδο ΓΣ/ΗΕ. Στις 15 Δεκεμβρίου 2021 υιοθετείται το -επίσης ελληνικής πρωτοβουλίας- Ψήφισμα [A/RES/76/173](#) σχετικά με την ασφάλεια των δημοσιογράφων και το ζήτημα της ατιμωρησίας, που απερίφραστα καταδικάζει κάθε επίθεση και πράξη βίας σε βάρος δημοσιογράφων και άλλων εργαζομένων στα ΜΜΕ (online και offline), ιδία δέ σε βάρος γυναικών δημοσιογράφων. Ακόμα περισσότερο καταδικάζεται η διαρκής ατιμωρησία των εγκλημάτων αυτών, που θίγει τον πυρήνα της ελευθερίας της έκφρασης. Προς τούτο, καλούνται τα κράτη-μέλη να αναπτύξουν και να εφαρμόσουν αποτελεσματικά και διαφανή νομικά πλαίσια για την προστασία των δημοσιογράφων για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας και της έμφυλης διάκρισης. Την επόμενη μέρα, υιοθετήθηκε το Ψήφισμα [A/RES/76/153](#) σχετικά με το δικαίωμα σε ασφαλές πόσιμο νερό και υγιεινή, το οποίο πρέπει να αποτελεί αντικείμενο απόλαυσης χωρίς καμία διάκριση και ανάγεται

σε σημαντική συνιστώσα του δικαιώματος κατάλληλου επιπέδου διαβίωσης και ακρογωνιαίος λίθος της απόλαυσης όλων των διεθνώς αναγνωρισμένων δικαιωμάτων. Η δράση του Ειδικού Εισηγητή του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου με την αυτή εντολή είναι εξίσου σημαντική. Η ΓΣΗΕ αναγνωρίζει ότι τα κράτη έχουν την πρωταρχική ευθύνη να διασφαλίσουν την πλήρη πραγμάτωση των ΔΤΑ και να λάβουν μέτρα -μεμονωμένα ή συλλογικά- προκειμένου να επιτευχθεί σταδιακά η πλήρης απόλαυσή του. Καλούνται, λοιπόν, μεταξύ άλλων, να διασφαλίσουν την χωρίς διάκριση πρόσβαση σε ασφαλές πόσιμο νερό και σε κατάλληλες συνθήκες υγιεινής, πολλώ μάλλον σε ιδιαίτερα ευάλωτα άτομα (ιδιαίτερη έμφαση σε γυναίκες και παιδιά, που συχνά πέφτουν θύματα βίας κατά την αναζήτηση και συλλογή πόσιμου νερού αλλά και ΑμεΑ), καθώς και να προτεραιοποιήσουν τα ζητήματα αυτά τα ζητήματα, ειδικά στο πλαίσιο της αντιμετώπισης της πανδημίας. Επιπλέον, τονίζεται ο εξέχων ρόλος της διεθνούς συνεργασίας και τεχνικής βοήθειας μεταξύ κρατών, εξειδικευμένων υπηρεσιών των ΗΕ, άλλων οργανισμών διεθνούς ή περιφερειακού χαρακτήρα και κάθε φύσης εταίρων. Το ζήτημα αναμένεται να τεθεί εκ νέου στην 78η Σύνοδο της ΓΣΗΕ.

Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΣΔΤΑ)

13 Σεπτεμβρίου-11 Οκτωβρίου 2021

Την περίοδο 13 Σεπτεμβρίου-11 Οκτωβρίου 2021, έλαβε χώρα η 48η Τακτική Σύνοδος του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, κατά την οποία υιοθετήθηκαν διάφορα Ψηφίσματα, εκ των οποίων συγκρατώνται τα εξής:

Ψηφίσματα για το περιβάλλον

Με το Ψήφισμα [A/RES/48/13](#) (που προτάθηκε από τις Κόστα Ρίκα, Μαλδίβες, Μαρόκο, Σλοβενία και Ελβετία και ψηφίστηκε από 43 εκ των 47 κρατών μελών του ΣΔΤΑ, με Ρωσία, Ινδία, Κίνα και Ιαπωνία να απέχουν) το ΣΔΤΑ κάλεσε όλα τα κράτη, αλλά και κάθε άλλο εταίρο, να συνεχίσουν να εργάζονται και να στοχεύουν στην καλύτερη εφαρμογή και προώθηση του (νέου) δικαιώματος. Ταυτόχρονα, με δεύτερο -διαδοχικό- Ψήφισμα [A/RES/48/14](#), ενισχύθηκε η εποπτεία για τον έλεγχο

και περιορισμό των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής στην απόλαυση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μέσω της δημιουργίας νέας θέσης Ειδικού Εισηγητή. Η επιλογή αυτή έρχεται να συνδυασθεί με την COP26 Σύνοδο για την Κλιματική Αλλαγή, που έλαβε χώρα στην Γλασκώβη, τον Νοέμβριο 2021. Ήδη η Ύπατη Αρμοστής για τα ΔΤΑ, M. Bachelet, είχε καλέσει τα κράτη να αναλάβουν δράση για την ουσιαστική πραγμάτωση του δικαιώματος στο περιβάλλον, το οποίο -όπως παρατήρησε- συνδέεται άρρηκτα με τις κρίσεις στον τομέα της απόλαυσης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η θέση αυτή επιβεβαιώνεται και με δεδομένα του ΠΟΥ, με ένα ποσοστό της τάξεως του 24% των θανάτων παγκοσμίως να συνδυάζεται πραγματικά με την κλιματική αλλαγή. Η Ύπατη Αρμοστής, στο πλαίσιο αυτό, αναγνώρισε τις προσπάθειες πολλών δρώντων από την Κοινωνία των Πολιτών (π.χ. ομάδες νέων, Εθνικές Επιτροπές ΔΤΑ, ομάδες αυτοχθόνων, εταιρείες κ.λπ.).

8 Οκτωβρίου 2021

Ψηφίσματα
αναφορικά με
την πανδημία της
COVID-19

Στις 8 Οκτωβρίου, το ΣΔΤΑ υιοθέτησε το Ψήφισμα [A/HRC/RES/48/6](#) αναφορικά με τον παιδικό, πρόωρο και εξαναγκαστικό γάμο σε περιόδους κρίσεων, συμπεριλαμβανομένης και της τρέχουσας πανδημίας. Το ΣΔΤΑ, λαμβάνοντας υπόψη και τυχόν υφιστάμενες διακρίσεις ανεξαρτήτως βάσεως, καλεί τα κράτη να λάβουν μέτρα για την προστασία και προώθηση όλων των θιγόμενων από το φαινόμενο ΔΤΑ. Καλεί, επίσης, τα κράτη να υιοθετήσουν μία συντονισμένη και πολυεπίπεδη προσέγγιση του ζητήματος, εμπλέκοντας ουσιαστικά τόσο τις γυναίκες και τα κορίτσια, αλλά και κάθε άλλο ενδιαφερόμενο μέρος (πρόσωπα, άνδρες/αγόρια, γονείς και οικογένεια εν γένει, δασκάλους, θρησκευτικούς και άλλους κοινοτικούς/μειονοτικούς αρχηγούς), όπως και την κοινωνία των πολιτών, τους υπερασπιστές των ΔΤΑ. Επίσης, τα Εθνικά Κοινοβούλια, Εθνικές Επιτροπές ΔΤΑ, Συνηγόρους του Πολίτη, ανθρωπιστικούς και αναπτυξιακούς δρώντες, ΜΜΕ και άλλους ιδιωτικούς φορείς.

Την ίδια μέρα, υιοθετήθηκε και το Ψήφισμα [A/HRC/RES/48/12](#) σχετικά με τις επιπτώσεις της πανδημίας στην απόλαυση των δικαιωμάτων των νέων, με το οποίο το Συμβούλιο χαιρετίζει το έργο της Υπάτης Αρμοστείας ΗΕ σε σχέση με τα δικαιώματα των

νέων, εμμένοντας στην σχετική Έκθεση και τις συστάσεις της για την προώθηση και προστασία τους, αλλά και την Παγκόσμια Υπουργική Διάσκεψη (World Conference of Ministers Responsible for Youth) και το Forum των Νέων Lisbon+21 (22-23 Ιουνίου 2019), αποτιμώντας θετικά την Διακήρυξη για τις Πολιτικές και τα Προγράμματα για την Νεολαία (Declaration on Youth Policies and Programmes). Το ΣΔΤΑ καλεί τα κράτη να διασφαλίσουν ότι όλα τα δικαιώματα παραμένουν σεβαστά και προστατεύονται στη διάρκεια της πανδημίας, όπως επίσης και ότι η αντιμετώπιση της υγειονομικής κρίσης θα πρέπει να γίνεται πάντοτε σε συμμόρφωση προς τις υποχρεώσεις και δεσμεύσεις ΔΤΑ. Φυσικά, τονίζεται η ανάγκη εξάλειψης κάθε μορφής διακρίσεων (έμφυλων, ηλικιακών, φυλετικών, κοινωνικών κ.λπ.), αλλά και ενίσχυσης της ενδυνάμωσης αυτών των πιο ευάλωτων προσώπων. Ακόμη, ενθαρρύνονται τα κράτη να αξιοποιήσουν την δυναμική των νέων στην αντιμετώπιση της COVID-19, κυρίως μέσω της συμπερίληψης οργανισμών και νεολαίων στην προώθηση νέων πρωτοβουλιών και διαδικασιών λήψης αποφάσεων. Τέλος, ενθαρρύνονται τα κράτη, όλοι οι θεσμοί και μηχανισμοί των ΗΕ (ΣΔΤΑ, Ειδικές Διαδικασίες, Επιτροπές Ελέγχου Συμβάσεων ΔΤΑ), καθώς και άλλοι ενδιαφερόμενοι εταίροι να συνεργαστούν με τον Ειδικό Απεσταλμένο του ΓΓ/ΗΕ για τη Νεολαία στην προσπάθεια εξεύρεσης λύσεων για τον μετριασμό των επιπτώσεων της πανδημίας στην τάχιστα εφαρμογή της Στρατηγικής των ΗΕ για την Νεολαία και του Παγκοσμίου Προγράμματος Δράσης για τους Νέους (World Programme of Action for Youth to the Year 2000 and Beyond).

Ψηφίσματα
γεωγραφικού
χαρακτήρα

- Μετά την επάνοδο των Ταλιμπάν στην εξουσία και την διεθνή ανησυχία για την διαρκώς επιδεινούμενη κατάσταση των ΔΤΑ στο Αφγανιστάν, ιδιαίτερα λόγω των καταγγελλόμενων συστηματικών παραβιάσεων του ΔΔΔΤΑ και του ΔΑΔ από το καθεστώς και κάθε άλλο μέρος στην σύγκρουση (π.χ. συνοπτικές ή εξωδικαστικές εκτελέσεις, αυθαίρετες κρατήσεις, βία κατά διαδηλωτών και δημοσιογράφων, επιθέσεις κατά γραφείων και προσωπικού ΜΚΟ, σοβαρές προσβολές των δικαιωμάτων των γυναικών/κοριτσιών, προσβολές κατά της πολιτισμικής κληρονομιάς), το ΣΔΤΑ υιοθέτησε το Ψήφισμα [A/HRC/RES/48/1](#) για την κατάσταση των ΔΤΑ στη χώρα αυτή. Το ΣΔΤΑ καταδικάζει απερίφραστα όλες τις παραβιάσεις ΔΔΔΤΑ

και ΔΑΔ, καλεί στην άμεση παύση και τιμώρησή τους, καταδικάζει κάθε μορφή διάκρισης, ειδικά σε βάρος γυναικών/κοριτσιών, με έμφαση και στα εντεινόμενα περιστατικά σεξουαλικής και εν γένει έμφυλης βίας. Επαναφέρει το αίτημα για άμεση έναρξη διαδικασιών διερεύνησης, αξιολόγησης, καταστολής και δίωξης όλων των καταγγελλόμενων παραβιάσεων ΔτΑ και ΔΑΔ, με σκοπό την απόδοση ευθυνών και την λογοδοσία των δραστών. Ακόμα, προσβλέπει στην δημιουργία μίας ενωμένης, συμπεριληπτικής και αντιπροσωπευτικής Κυβέρνησης, την οποία και ενθαρρύνει να συνεχίσει να δεσμεύεται και να συνεργάζεται με τα ΗΕ (συμπεριλαμβανομένων της UNAMA, της Υπάτης Αρμοστείας για τα ΔτΑ, αλλά και κάθε άλλου μηχανισμού). Τέλος, αποφασίζει τον ορισμό για ένα έτος, ενός Ειδικού Εισηγητή για την εποπτεία της κατάστασης των ΔτΑ στο Αφγανιστάν, επιφορτισμένου -μεταξύ άλλων- να καταγράφει τις παραβιάσεις και να προχωρεί σε συστάσεις, να συνεπικουρεί στην εκπλήρωση των υποχρεώσεων ΔτΑ που απορρέουν από τις διεθνείς υποχρεώσεις του Αφγανιστάν, να προσφέρει στήριξη στην κοινωνία των πολιτών, να αναζητήσει και εξετάσει κάθε πληροφορία από όλα τα εμπλεκόμενα μέρη, να ενσωματώσει την έμφυλη διάσταση στο έργο του και, τέλος, να παρουσιάσει γραπτή Έκθεση σε επόμενη (51η) Τακτική Σύνοδο του Συμβουλίου.

Το Ψήφισμα [A/HRC/RES/48/15](#) για την κατάσταση των ΔτΑ στη Συρία, το ΣΔτΑ εκφράζει την βαθύτατη θλίψη και ανησυχία του για την επί 10 χρόνια συνεχιζόμενη δοκιμασία του συριακού λαού, τις διαρκείς παραβιάσεις ΔΔΔτΑ και ΔΑΔ, εν;ν υπενθυμίζει το πάγιο αίτημα του ΓΓ/ΗΕ για παγκόσμια κατάπαυση πυρός, αλλά και του Ειδικού Απεσταλμένου του στη Συρία και της Διερευνητικής Επιτροπής ΣΔτΑ για άμεση εκκείριση. Ακόμα, επιβεβαιώνεται η σημασία και ενίσχυση των κατάλληλων διαδικασιών απόδοσης δικαιοσύνης, συμφιλίωσης και καταλογισμού παραβιάσεων ΔτΑ και ΔΑΔ, επανορθώσεων σε θύματα και επιζήσαντες, προκειμένου να επιτευχθεί μία βιώσιμη, συμπεριληπτική και ειρηνική λήξη της σύρραξης, αναγνωρίζοντας και την εξαιρετική συμβολή του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου προς αυτή την κατεύθυνση.

- Με το Ψήφισμα [A/HRC/RES/48/16](#) για την κατάσταση των ΔτΑ στο Μπουρούντι, το ΣΔτΑ αναγνωρίζει

μεν την πρόοδο των τελευταίων ετών στην προστασία των δικαιωμάτων, την διασφάλιση χρηστής διακυβέρνησης και του κράτους δικαίου, με τη λήψη σχετικών μέτρων και πρωτοβουλιών. Παραμένει, όμως, η ανησυχία για τις συνεχιζόμενες παραβιάσεις ΔτΑ. Προς τούτο, καλεί την Κυβέρνηση του Μπουρούντι να συνεχίσει την δέσμευσή του στο ΔΔΔτΑ, την εφαρμογή των συστάσεων που έχουν υποβληθεί από κάθε μηχανισμό και θεσμό, την καλόπιστη συνεργασία με το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο (εμμένοντας ιδιαίτερα στην επιτακτικότητα άρσης της μέχρι στιγμής ειλημμένης απόφασης καταγγελίας του Καταστατικού της Ρώμης), αλλά και με τους περιφερειακούς Οργανισμούς στους οποίους συμμετέχει.

Οικουμενική Περιοδική Αξιολόγηση

1-12 Νοεμβρίου 2021:

39^η Σύνοδος της
Ομάδας Εργασίας
της Οικουμενικής
Περιοδικής
Αξιολόγησης

Στη Σύνοδο του Νοεμβρίου 2021, εξετάσθηκαν στο πλαίσιο της Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης (Universal Periodic Review/UPR) οι ακόλουθες χώρες:

Ελλάδα, Σουρινάμ, Σαμόα, Ουγγαρία, Σουδάν, Άγιος Βικέντιος και Γρεναδίνες, Παπούα Νέα Γουινέα, Τατζικιστάν, Τανζανία, Εσουατίνι, Αντίγκουα και Μπαρμπούντα, Τρινιντάντ και Τομπάγκο, Ταϊλάνδη και Ιρλανδία.

Πιο συγκεκριμένα, η εξέταση της Ελλάδας, που έλαβε χώρα την 1η Νοεμβρίου, με Τρόικα αποτελούμενη από Ιαπωνία, Σενεγάλη και Ηνωμένο Βασίλειο, κατέληξε, στις 9 Νοεμβρίου, στην υιοθέτηση της Έκθεσης [A/HRC/49/5](#). Κατά την διάρκεια της εξέτασης, εθίγησαν διάφορα ζητήματα, όπως -μεταξύ άλλων- η διαχείριση της πανδημίας στη χώρα, την υιοθέτηση και θέση σε ισχύ Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (κυρίως στη βάση των συστάσεων της οικείας Επιτροπής των ΗΕ), την υιοθέτηση του πρώτου Εθνικού Σχεδίου Δράσης κατά του Ρατσισμού και την Μισαλλοδοξία, για την προστασία του παιδιού, αλλά και την πρόοδο στο σχεδιασμό του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Ισότητα των Φύλων (σε συμμόρφωση προς το Ψήφισμα 1325/2000 ΣΑΗΕ και τα επόμενα της Ατζέντας "Γυναίκες, Ειρήνη και Ασφάλεια"), δεδομένων μάλιστα και των εξελίξεων του κινήματος Me Too. Στο ίδιο επίπεδο, χαιρετίσθη-

κε η κύρωση της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης για την Πρόληψη και Καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας του ΣοΕ. Επιπλέον, εθίγησαν ζητήματα μειονοτικών δικαιωμάτων στην περιοχή της Θράκης, προστασίας της ελευθερίας θρησκείας και πίστης, αλλά και προστασίας και προώθησης των ΔτΑ εν μέσω μικτών μεταναστευτικών/προσφυγικών ροών (ιδιαίτερα μετά την κατακόρυφη άνοδο των μετακινήσεων από το 2015 και εξής).

Συνολικά, η χώρα δέχθηκε 239 συστάσεις, εκ των οποίων ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι συστάσεις της Τουρκίας της Αλβανίας. Πιο συγκεκριμένα, η Αλβανία ζήτησε η Ελλάδα να εγγυηθεί την πραγματική, ισότιμη και αποτελεσματική απόλαυση του πολιτισμού και της χρήσης της γλώσσας, συμπεριλαμβανομένων και των Αλβανών (130.207) που διαμένουν στη χώρα. Η δέ Τουρκία προχώρησε συνολικά σε 7 συστάσεις, ζητώντας:

1. την διενέργεια ερευνών για τα ιστορικά τζαμιά στην Ελλάδα που είτε έχουν μετατραπεί σε εκκλησίες είτε δεν λειτουργούν ως τέτοια (130.80),
2. την επανεξέταση των αιτημάτων μουσουλμάνων ανά την Ελλάδα να δημιουργήσουν τους δικούς τους τόπους λατρείας και χώρους ταφής (130.81),
3. την λήψη μέτρων για την αποτροπή της συμμετοχής του κράτους σε μειονοτικά ζητήματα, ιδίως στην εκλογή των μουφτήδων (130.82),
4. την λήψη μέτρων για την αναγνώριση εθνικής ταυτότητας σε μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας στην Θράκη και την πλήρη συμμόρφωση με την από το 2008 απόφαση του ΕυρΔΔΑ για τα σωματεία (130.186),
5. να επιτραπεί στην μειονότητα (που αποκαλείται τουρκική μουσουλμανική!) να ανοίξει και να διοικήσει δικά της σχολεία (130.187),
6. η υιοθέτηση των αναγκαίων μέτρων, ώστε οι -αποκαλούμενες τουρκικές μουσουλμανικές- κοινότητες σε Θράκη και Δωδεκάνησα να διοικούν τα βακούφια που διαθέτουν (130.188), και

7. η λήψη των απαραίτητων μέτρων για την προστασία των ΔτΑ και της αξιοπρέπειας προσφύγων και την εξάλειψη των συστημάτων και παράνομων pushbacks (!?) (130.214), χωρίς, βέβαια, καμία αναφορά στο γεγονός ότι πολλά από τα μετακινούμενα πρόσωπα είναι θύματα διακινητών προερχόμενων από την ίδια την Τουρκία.

Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ)

8 Οκτωβρίου 2021:

Άτλας Ψυχικής Υγείας

Δημοσιεύθηκε από τον ΠΟΥ η τελευταία [έκδοση](#) του Άτλαντα Ψυχικής Υγείας, που καταγράφει τη μεγάλη απόσταση που πρέπει να διανυθεί μεταξύ της προσοχής των τελευταίων χρόνων στον τομέα της ψυχικής υγείας και των ποιοτικών υπηρεσιών ψυχικής υγείας. Η Έκθεση, που αποτυπώνει δεδομένα 171 χωρών, καταδεικνύει ότι κανένας από τους επιμέρους στόχους για την βελτίωση και προστασία της ψυχικής υγείας δεν έχει μέχρι στιγμής πραγματοποιηθεί. Κατά το 2020, μόλις το 51% των κρατών-μελών του ΠΟΥ ανέφερε ότι το εθνικό σύστημα ψυχικής υγείας βρίσκεται σε πλήρη ευθυγράμμιση με τα διεθνή και περιφερειακά πρότυπα ΔτΑ. Ο μόνος στόχος που επιτεύχθηκε, κατά το 2020, ήταν η μείωση του ποσοστού αυτοχειρίας, καθώς ένας αριθμός κρατών (35) υιοθέτησε σχετικές εθνικές πολιτικές. Επιπλέον, ο Άτλας του 2020 κατέδειξε και την ύπαρξη (πολλών και) πολλαπλών ανισοτήτων στη διαθεσιμότητα υπηρεσιών ψυχικής υγείας σε συνάρτηση με την οικονομική κατάσταση των κρατών-μελών. Βέβαια, ακόμα πιο ενθαρρυντική υπήρξε η αύξηση των προγραμμάτων προώθησης και πρόληψης ζητημάτων ψυχικής υγείας (της τάξης του 52%). Ας σημειωθεί πως οι στόχοι που τίθενται στον Άτλαντα απορρέουν από το Σχέδιο Δράσης του ΠΟΥ για την Ψυχική Υγεία (WHO Comprehensive Mental Health Action Plan), του οποίου η διάρκεια παρατάθηκε έως το 2030, συμπεριλαμβάνοντας και νέους στόχους.

Συμβούλιο της Ευρώπης**6 Δεκεμβρίου 2021:**

Συμμετοχή ΣοΕ
στην Στρογγυλή
Τράπεζα για
την Τεχνητή
Νοημοσύνη και το
Κράτος Δικαίου
στην Αθήνα

Στις 6 και 7 Δεκεμβρίου, έλαβε χώρα η 3η (διαδικτυακή Στρογγυλή Τράπεζα για την Τεχνητή Νοημοσύνη και το Κράτος Δικαίου (Athens Roundtable on Artificial Intelligence and the Rule of Law), που συνδιοργανώθηκε από το Future Society και το ELONTech, υπό την αιγίδα της Προεδρίας της Δημοκρατίας. Συμμετείχαν, επίσης, Διεθνείς Οργανισμοί και Μηχανισμοί, όπως οι UNESCO, το ΣοΕ, το Panel on the Future of Science and Technology (STOA) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου κ.ά. Η εκδήλωση αποσκοπούσε στην διευκόλυνση του διαλόγου μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων σε ζητήματα πολιτικών τεχνητής νοημοσύνης, σε ΗΠΑ, Ευρώπη και αλλού. Επίσης, ασχολήθηκε με διατομεακά ζητήματα (π.χ. τεχνητή νοημοσύνη και βιομηχανία, δίκαιο, μηχανισμοί ευθύνης, ρυθμιστικό πλαίσιο, προσαρμογή του καταναλωτή κ.λπ.).

Κοινοβουλευτική Συνέλευση (ΚΣ/ΣοΕ)**29 Σεπτεμβρίου 2021:**

Δικαίωμα σε ένα
ασφαλές, καθαρό,
υγιές και βιώσιμο
περιβάλλον

Η ΚΣ/ΣοΕ [κάλεσε](#) τα κράτη να δεσμευθούν σε ένα νέο πλαίσιο -διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό- για την προώθηση ενός αυτοτελούς δικαιώματος στο περιβάλλον, με την δημιουργία ενός Σχεδίου Πρωτοκόλλου στην ΕυρΣΔΑ. Στο Ψήφισμα και την Σύσταση -που βασίστηκε σε Έκθεση του Simon Moutquin (Βέλγιο ΣοΕ)- η ΚΣ/ΣοΕ υποστήριξε ότι ένα τέτοιο νομικό κείμενο θα έδινε τη νομική βάση για επόμενες υποθέσεις παραβιάσεων ΔΤΑ, ειδικά σε βάρος της ζωής και αξιοπρέπειας, που προκύπτουν από τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής. Η ΚΣ/ΣοΕ σημείωσε, ακόμα, ότι περίπου τα μισά κράτη στον κόσμο έχουν αναγνωρίσει στα Συντάγματά τους ένα τέτοιο δικαίωμα, συμπεριλαμβανομένων και 32 μελών του ΣοΕ. Επιπλέον, παρατηρεί ότι μόνο η Ευρώπη δε διαθέτει ένα συμβατικό κείμενο που να το κατοχυρώνει ρητά. Το Σχέδιο που πρότεινε η ΚΣ/ΣοΕ θα εξετασθεί από την Επιτροπή Υπουργών, η οποία θα αποφανθεί αν τελικώς θα καταρτισθεί ένα νέο Πρωτόκολλο στην ΕυρΣΔΑ. Ας σημειωθεί, πάντως, ότι η Επιτροπή Υπουργών δεν προχώρησε σε τέτοια κίνηση σε προγενέστερο

αίτημα της ΚΣ/ΣοΕ, το 2009. Οι βουλευτές της ΚΣ/ΣοΕ συνέστησαν, επίσης, στην Επιτροπή Υπουργών να εξετάσει και το ενδεχόμενο κατάρτισης ενός Πρωτοκόλλου στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη. Επιπροσθέτως, η προετοιμασία μίας μελέτης για την κατάρτιση μίας Σύμβασης "5P" (preventing, prosecuting, protecting, policies, parliaments) για τις περιβαλλοντικές απειλές και τις τεχνολογικές ζημιές στην ανθρώπινη υγεία, αξιοπρέπεια και ζωή θα έπρεπε να εκκινήσει και η Σύσταση CM/Rec(2016)3 της Επιτροπής Υπουργών για τις Επιχειρήσεις και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου να τροποποιηθεί καταλλήλως, ώστε να ενισχυθεί η εταιρική περιβαλλοντική ευθύνη.

4 Οκτωβρίου 2021:

Ο Πρόεδρος
της ΚΣ/ΣοΕ για
τις πρόσφατες
συλλήψεις των
Τατάρων της
Κριμαίας

Ο Πρόεδρος της ΚΣ/ΣοΕ Rik Dames, σε Δήλωσή του, εξέφρασε την ανησυχία του για τις (πρόσφατες) συλλήψεις και κρατήσεις Τατάρων στην Κριμαία, πολλώ μάλλον λόγω των αυξανόμενων καταγγελιών ότι οι συλληφθέντες πέφτουν θύματα απάνθρωπης μεταχείρισης. Ο Πρόεδρος Daems καλεί σε πλήρη συμμόρφωση προς όλα τα κείμενα (Συστάσεις και Ψηφίσματα) της Συνέλευσης, ιδίως του Ψηφίσματος 2387 (2021) για τις παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου που διαπράττονται σε βάρος των Τατάρων της Κριμαίας.

21 Οκτωβρίου 2021:

Εθνικά
Κοινοβούλια και
το δικαίωμα σε
ένα ασφαλές
και βιώσιμο
περιβάλλον

Στη διάρκεια του Ευρωπαϊκού Συνεδρίου των Προέδρων Εθνικών Κοινοβουλίων, στην Αθήνα, συζητήθηκαν -μεταξύ άλλων- θέματα περιβαλλοντικού χαρακτήρα. Κατά τις συζητήσεις, ο Πρόεδρος της Βουλής της Γεωργίας Kakha Kuchava τόνισε την ανάγκη της ανάδειξης της περιβαλλοντικής διπλωματίας, προκειμένου να αντιμετωπισθούν -και άμεσα- οι προκλήσεις της εποχής. Η Φινλανδή ομόλογός του, Anu Vehviläinen, υπογράμμισε την άρρηκτη και αυταπόδεικτη σχέση κλιματικής αλλαγής και ΔΤΑ, την αρμοδιότητα του ΣοΕ να επιληφθεί αυτών των ζητημάτων, αλλά και το υψηλό καθήκον των κοινοβουλευτικών παραγόντων ως δικαιοπαραγωγικών οργάνων ή/και οργάνων που λαμβάνουν αποφάσεις για τον εθνικό προϋπολογισμό, να δράσουν άμεσα και στοχευμένα προς αυτή την κατεύθυνση. Τέλος, από πλευράς εκπροσώπησης της νεολαίας, ο Σπύρος Παπαδάτος,

μέλος του Συμβουλευτικού Συμβουλίου του ΣοΕ για την Νεολαία, υπενθύμισε την προσπάθεια της ΚΣ/ΣοΕ να καταρτίσει νέο Πρωτόκολλο της ΕυρΣΔΑ για συναφή ζητήματα, αλλά και το καθήκον των βουλευτών να εκπροσωπήσουν τα συμφέροντα και των νέων που εκπροσωπούν.

27 Οκτωβρίου 2021:

Συμμετοχή
Προέδρου ΚΣ/ΣοΕ
στην συζήτηση
υψηλού επιπέδου
των ΗΕ για την
κλιματική αλλαγή

Ο Πρόεδρος της ΚΣ/ΣοΕ Rik Daems συμμετείχε στην συζήτηση υψηλού επιπέδου των ΗΕ με θέμα “Delivering climate action: for people, planet and prosperity”, κατά την οποία τόνισε την συνεργασία των δύο διεθνών Οργανισμών στην διασφάλιση του δικαιώματος σε ένα καθαρό, ασφαλές και υγιές περιβάλλον, καθώς και την ανάγκη ανάληψης συντονισμένων δράσεων με την συμμετοχή των νέων. Ο Πρόεδρος Daems τόνισε ότι η ΚΣ/ΣοΕ εργάζεται επί μακρόν στην εν λόγω θεματική, ενώ η Επιτροπή Υπουργών έχει υιοθετήσει σχετική Σύσταση, ζητώντας την συμπερίληψη του δικαιώματος αυτού στο σύστημα της ΕυρΣΔΑ.

19 Νοεμβρίου 2021:

Εισηγητές της ΚΣ/
ΣοΕ καλούν τις
σερβικές αρχές
να απομακρύνουν
τοιχογραφία του
Ratko Mladić στο
Βελιγράδι

Οι Εισηγητές της ΚΣ/ΣοΕ που εποπτεύουν την Σερβία, Piero Fassino (Italy, SOC) και Ian Liddell-Grainger (United Kingdom, EC/DA), κάλεσαν τις σερβικές αρχές να λάβουν μέτρα κατά της εξύμνησης προσώπων που έχουν διεθνώς χαρακτηριστεί και καταδικασθεί ως εγκληματίες πολέμου, και να απομακρύνουν χωρίς χρονοτριβή τοιχογραφία του Ratko Mladić, που καταδικάσθηκε για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, στο Βελιγράδι. Παράλληλα, εξέφρασαν την ανησυχία τους για την αβάσιμη απαγόρευση της Youth Initiative for Human Rights (YIHR), πρώην νικήτριας ΜΚΟ του Βραβείου Václav Havel, να διαδηλώσει κατά της εν λόγω τοιχογραφίας, στις 9 Νοεμβρίου 2021. Δύο ακτιβιστές της οργάνωσης συνελήφθησαν, τα γραφεία βανδαλίσθηκαν, και εξτρεμιστές εθνικιστές διοργάνωσαν αντίθετες διαδηλώσεις. Τέτοιου είδους καταστάσεις υπονομεύουν την περιφερειακή συνεργασία και την διαδικασία της ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης της Σερβίας, αφού μία δημοκρατική κοινωνία δεν μπορεί να αρνείται την διάπραξη εγκλημάτων πολέμου και να διαιωνίζει την ιδέα του μίσους και της ατιμωρησίας.

25-26 Νοεμβρίου 2021:

Υιοθέτηση
Ψηφισμάτων

Κατά το ως άνω διάστημα, έλαβε χώρα στη Ρώμη η Διάρκής Επιτροπή της ΚΣ/ΣΕ, που υιοθέτησε σειρά Ψηφισμάτων, από τα οποία συγκρατώνται τα ακόλουθα:
- [Ψήφισμα 2405 \(2021\)](#) για την “Αναθεώρηση του Κώδικα Συμπεριφοράς των μελών της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης: εισάγοντας την ρητή απαγόρευση του σεξισμού, της σεξουαλικής παρενόχλησης, της σεξουαλικής βίας και ανάρμοστης συμπεριφοράς”: διατρέχοντας το έργο της ΚΣ/ΣοΕ στο ζήτημα αυτό, η Διάρκής Επιτροπή κατέληξε στην σχετική τροποποίηση της παραγράφου 5.1 του Κώδικα Συμπεριφοράς και Δεοντολογίας των μελών της ΚΣ/ΣοΕ, σύσταση που προωθείται στην Επιτροπή για του Κανόνες Διαδικασίας, τις Ασυλίες και τα Διαδικαστικά Ζητήματα για την οριστική επίλυση του θέματος. Επιπλέον, η Επιτροπή προτείνει την ενημέρωση των βουλευτών για το εν λόγω προστατευτικό πλαίσιο και να συμμορφωθούν σε αυτό.

- [Ψήφισμα 2406 \(2021\)](#) για την “Καταπολέμηση της διαφθοράς - Γενικές αρχές πολιτικής ευθύνης”: η Επιτροπή καλεί τα κράτη-μέλη του Οργανισμού να διασφαλίσουν την αποτελεσματική διερεύνηση και δίωξη από ανεξάρτητες ποινικές αρχές υποθέσεις διαφθοράς και άλλες συναφείς από υψηλόβαθμα στελέχη, την δημοσιοποίηση εσόδων και περιουσιακών στοιχείων όλων των δημοσίων λειτουργών, την υιοθέτηση/αναβάθμιση σε εθνικό επίπεδο κωδίκων ηθικής για όλους τους δημοσίους λειτουργούς και αποτελεσματικούς μηχανισμούς τιμωρίας σε περιπτώσεις διάπραξης πράξεων διαφθοράς, την προστασία των μαρτύρων δημόσιας κατηγορίας (whistle-blowers), την πλήρη εφαρμογή Συστάσεων των GRECO και MONEYVAL, όπως και την λήψη μέτρων για την ενημέρωση για θέματα διαφθοράς και με την συμμετοχή φορέων της κοινωνίας των πολιτών. Για την επιτήρηση των ανωτέρω, προτείνεται και ο ορισμός ενός Γενικού Εισηγητή για την καταπολέμηση της διαφθοράς και του ξεπλύματος χρήματος.

- [Ψήφισμα 2407 \(2021\)](#) για τη συνεισφορά του ΣοΕ στις συνέργειες μεταξύ ΔΔΔΤΑ και Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου: υπενθυμίζοντας την συμπλήρωση 70 και πλέον ετών από την υιοθέτηση των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949, αλλά και της πλούσιας νομολο-

γίας του ΕυρΔΔΑ, η Επιτροπή καλεί τα κράτη-μέλη να παρακολουθούν και να ακολουθούν τις νομολογιακές εξελίξεις στο ζήτημα της διάδρασης των δύο κλάδων του Διεθνούς Δικαίου, αλλά και εν γένει τις εξελίξεις στα διεθνή fora (π.χ. Διεθνές Δικαστήριο), να διασφαλίσουν ότι οι ένοπλες δυνάμεις τους και τα μέλη του κρατικού μηχανισμού είναι κατάλληλα εκπαιδευμένα στην εφαρμογή ΔΔΔΤΑ και ΔΑΔ, να ενισχύσουν τα εθνικά νομικά συστήματά τους, κυρίως στο ζήτημα της απόδοσης ευθυνών στους παραβάτες διεθνών υποχρεώσεων, αλλά και να ενημερώνουν τακτικά και αυτοβούλως την εφαρμογή αυτών των μέτρων.

- [Resolution 2408 \(2021\)](#) για την 70ή επέτειο από την υιοθέτηση της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 για το Νομικό Καθεστώς των Προσφύγων: υπενθυμίζει και επιβεβαιώνει όλες τις σχετικές δράσεις στο πλαίσιο των ΗΕ, αλλά και τις αντίστοιχες σε επίπεδο ΣοΕ. Ειδικά ως προς την δεύτερη διάσταση, υπογραμμίζει τα Σχέδια Δράσης, με χρονικό ορίζοντα το 2025, που υιοθετήθηκαν πρόσφατα και θέτουν στο επίκεντρο την προστασία των παιδιών και άλλων ευάλωτων προσώπων, ενώ τονίζει την ανάγκη διατήρησης της συνεργασίας και συντονισμένης δράσης ΣοΕ και ΗΕ. Σε επίπεδο εθνικών πολιτικών, η Επιτροπή καλεί τα κράτη μέλη να συνεχίσουν να σέβονται τις διεθνείς υποχρεώσεις τους και να προσαρμόζουν σχετικά τις εθνικές πολιτικές και δράσεις τους.

- [Ψήφισμα 2409 \(2021\)](#) για την *εκούσια μετακίνηση μεταναστών σε χρεία ανθρωπιστικής προστασίας και μετεγκατάστασης προσφύγων*: η ΚΣ/ΣοΕ επανέλαβε τις προϋποθέσεις εκούσιων μετακινήσεων και μετεγκαταστάσεων (relocations, resettlements) (π.χ. ταυτοποίηση άμα τη αφίξει, ώστε να εντοπισθούν τυχόν ευαλωτότητες και να αποφευχθούν περιστατικά διακίνησης και εμπορίας, μόνο κατ'εξαίρεση εκκενώσεις χώρων από μετακινούμενα πρόσωπα, ελευθερία επιλογής κατοικίας και μετακίνησης εντός του εδάφους της χώρας υποδοχής-άρθρο 26 της Σύμβασης του 1951 και άρθρο 5 ΕυρΣΔΑ, προτεραιοποίηση ασυνόδευτων ανηλίκων και βέλτιστο συμφέρον του παιδιού, ειδικά όταν πρόκειται να επιδιωχθεί η οικογενειακή επανένωση, προτεραιοποίηση θυμάτων διακίνησης προσώπων και διασφάλιση των ιδιαίτερων αναγκών τους). Παράλληλα, η ΚΣ/ΣοΕ εμμένει στην ανάγκη στήριξης των χωρών προέλευσης και των ενδιάμε-

σων χωρών, εντός και εκτός Ευρώπης, με τις τελευταίες να επιτρέπουν την υποδοχή προσώπων, ώστε να αποφευχθεί η επιλογή των πιο επικίνδυνων διαδρομών, όπως η Μεσόγειος.

- [Ψήφισμα 2411 \(2021\)](#) αναφορικά με τις *επιπτώσεις της πανδημίας της COVID-19 στην εκπαίδευση και τον πολιτισμό*: μεταξύ άλλων, η ΚΣ/ΣοΕ ζήτησε την ένταξη της εκπαίδευσης και του πολιτισμού στις εθνικές στρατηγικές αντι-COVID και την διεξαγωγή ενός ευρύτερου δημοσίου διαλόγου, που θα εμπλέκει πλείονες δρώντες, ακόμα και πολίτες. Σε σχέση με τον πολιτισμό, επεσήμανε την υποχρέωση προστασίας του δικαιώματος όλων να συμμετέχουν στην πολιτισμική ζωή της χώρας τους, την ανάγκη δημιουργίας και υποστήριξης μηχανισμών και θεσμών για τους καλλιτέχνες, αλλά και επιχειρήσεις στον ευρύτερο τομέα του πολιτισμού, την ανάγκη βελτίωσης των εργασιακών συμβάσεων στο χώρο, προκειμένου να παρέχονται πραγματική κοινωνική ασφάλιση και αξιοπρεπή εισοδήματα για τη διαβίωση, αλλά και την προστασία των συγγραφέων (και γενικότερα δημιουργών) και των πνευματικών τους δικαιωμάτων. Τέλος, καλεί τα κράτη -μεταξύ άλλων- να αναλάβουν δράση για την προώθηση της ισότητας, της μη διάκρισης και της ενεργού συμμετοχής των πολιτών στην εκπαίδευση, ώστε να επιδιωχθεί και η μέγιστη δυνατή κοινωνική συνοχή, την διασφάλιση του δικαιώματος εκμάθησης μειονοτικών γλωσσών (κυρίως, αλλά όχι αποκλειστικά, στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση), τη δημιουργία ασφαλών χώρων εκπαίδευσης, αλλά και πρόσβασης σε αυτούς (κυρίως τους διαδικτυακούς).

- [Ψήφισμα 2412 \(2021\)](#) σχετικά με τις *έμφυλες πτυχές της πορνογραφίας και τις επιπτώσεις της στα δικαιώματα του ανθρώπου*: η Διαρκής Επιτροπή της ΚΣ/ΣοΕ ζητεί την πλήρη συμμόρφωση προς τις Συστάσεις της Επιτροπής Υπουργών CM/Rec(2019)1 για την πρόληψη και καταπολέμηση του σεξισμού και CM/Rec(2013)1 για την έμφυλη ισότητα και τα ΜΜΕ. Η Η διασφάλιση της επιστημονικά άρτιας, αλλά κατάλληλης ηλικιακά, σεξουαλικής αγωγής στα σχολεία, με έμφαση σε όλες τις πτυχές της πορνογραφίας (υγειονομικές, ηθικές, νομικές και άλλες), ακόμα και για νέους που δεν είναι εγγεγραμμένοι σε σχολικά προγράμματα, η κατάλληλη σήμανση σε ιστοσελίδες και άλλα σημεία πορνογραφικού υλικού για τις πιθα-

νές συνέπειες στο άτομο, η ενίσχυση μέτρων για τον εντοπισμό και την αντιμετώπιση ήδη στο πλαίσιο της οικογένειας περιστατικών ηλεκτρονικής πορνογραφίας (βλ. και Σύσταση CM/Rec(2019)1), καθώς και η βελτίωση του πλαισίου προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, αποτελούν ορισμένα από τα προτεινόμενα μέτρα της Διαρκούς Επιτροπής υπό τη θεματική αυτή. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται και στις ποινικές διαστάσεις του ζητήματος (ενδεικτικά: ποινικοποίηση εξύμνησης και υποκίνησης σε πράξεις αυτής της φύσεως, πρόβλεψη τιμωριών για την εκδικητική πορνογραφία, θέση οριζόντιου ορίου ηλικίας σε εθνικό επίπεδο για την πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό, πρόβλεψη μηχανισμού παραπόνων, διερεύνηση τυχόν διασύνδεσης της πορνογραφίας με την διακίνηση και εμπορία ανθρώπων).

- [Ψήφισμα 2413 \(2021\)](#) σχετικά με τις *διακρίσεις σε βάρος Ρομά και Ταξιδευτών στον τομέα της στέγασης*: η ΚΣ/ΣοΕ καλεί τα κράτη-μέλη του Οργανισμού να προωθήσουν προσπάθειες και πρωτοβουλίες σε επίπεδο τοπικών και περιφερειακών αρχών, αρμόδιων για ζητήματα στέγασης, να διευκολύνουν τα μέλη των κοινοτήτων Ρομά στην εύρεση μόνιμης στέγασης και να μην αποκλείονται αυθαίρετα. Ακόμα, οφείλουν να διασφαλίσουν ότι τα όποια μέτρα θα προωθούν ολιστικές και βιώσιμες λύσεις (συμπεριλαμβανομένης και της πρόσβασης σε σημαντικές υπηρεσίες και υποδομές), τις οποίες θα πρέπει να χρηματοδοτούν επαρκώς. Στο ίδιο πλαίσιο, θα πρέπει να παύσουν αμέσως τις αναγκαστικές εξώσεις σε βάρος των συγκεκριμένων ομάδων (σε κάθε περίπτωση, να αποτελούν το έσχατο μέτρο που θα τους επιβάλλεται και σε εξαιρετικές περιστάσεις), να μεριμνήσουν για την νομική διασφάλιση των δικαιωμάτων άμυνας σε αποφάσεις έξωσης, αλλά και την τήρηση μίας προσέγγισης στη βάση των διεθνών προτύπων ΔτΑ σε αυτή τη διαδικασία (π.χ. μη διάκριση, καταπολέμηση ρατσιστικών στερεοτύπων και ρητορικής μίσους, βέλτιστο συμφέρον του παιδιού κ.λπ.). Η εμπλοκή περισσότερων δρώντων σε όλη αυτή τη διαδικασία, η συνέχιση της συνεργασίας ΕΕ και ΣοΕ, αλλά και η εντολή της Αναπτυξιακής Τράπεζας του ΣοΕ στην προώθηση της κοινωνικής συνοχής στην Ευρώπη, αποτελούν εξίσου σημαντικές προτάσεις και προοπτικές.

26 Νοεμβρίου 2021:

Συζήτηση για την κατάσταση των μεταναστών στα σύνορα Πολωνίας και Λευκορωσίας

Κατόπιν αιτήματος του Προέδρου της ΚΣ/ΣοΕ και της Προεδρικής Επιτροπής/Presidential Committee, οι Pierre-Alain Fridez (Ελβετία, SOC) και Anne-Mari Virolainen (Finland, EPP/CD), αρμόδια να καταρτίσει σχετική Έκθεση, επισκέφθηκαν την Πολωνία, το διάστημα 18-19 Νοεμβρίου. Κατά την έναρξη της συζήτησης στην ΚΣ/ΣοΕ, υπογράμμισαν ότι πρόκειται για μία οργανωμένη μεταναστευτική κίνηση, με την ενεργή συνεισφορά ("complicity") της λευκορωσικής Κυβέρνησης, που θα μπορούσε να περιγραφεί και ως "υβριδικός πόλεμος"/"hybrid war" (δήλωση, όμως, που αποφεύχθηκε στην περίπτωση των επεισοδίων του Έβρου κατά μήκος των ελληνοτουρκικών συνόρων, το Φεβρουάριο 2020, με το ΣοΕ να εμμένει σε μια μετριοπαθή αντίδραση προς την Τουρκία). Αναγνωρίζουν σημεία εργαλειοποίησης των μεταναστευτικών πιέσεων στα στα σύνορα Λετονίας, Λιθουανίας και Πολωνίας με την Λευκορωσία (βλ. θέση ΚΣ/ΣοΕ τον Σεπτέμβριο 2021). Δεδομένης της κατάστασης, καλούν τα κράτη-μέλη του Οργανισμού να δείξουν την πλήρη συμπαράστασή τους τόσο στην Πολωνία ειδικά, όσο και στα Βαλτικά κράτη γενικότερα, προετοιμαζόμενα ακόμα και για το ενδεχόμενο να υποδεχθούν άτομα στις χώρες τους.

9 Δεκεμβρίου 2021:

Δήλωση Προέδρου Daems για την Ημέρα Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Ενόψει της Ημέρας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ο Πρόεδρος της ΚΣ/ΣοΕ, σε Δήλωσή του, υπογράμμισε την τήρηση και εφαρμογή των διεθνώς κατοχυρωμένων δικαιωμάτων ακόμα και σε περιόδους κρίσεων. Οι κοινές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι ευρωπαϊκές κοινωνίες (βλ. τρέχουσα πανδημία, αυξανόμενα περιστατικά βίας σε βάρος των γυναικών, μεταναστευτική κρίση, κλιματική αλλαγή) επιβάλλουν μία προσέγγιση στην βάση των ΔτΑ. Άλλωστε, είναι και ο μόνος τρόπος για την επίτευξη βιώσιμων και διαρκών αποτελεσμάτων. Με δεδομένο σημείο εκκίνησης την ΕυρΣΔΑ, αναδύεται μία νέα γενιά δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα σε ένα ασφαλές, καθαρό, υγιές και βιώσιμο περιβάλλον, το οποίο προωθήθηκε ομόφωνα και από την ΚΣ/ΣοΕ. Ακόμη, επανέλαβε την δέσμευση να συνεχίσει η ΚΣ/ΣοΕ το έργο της στην προώθηση και διεύρυνση της προστασίας ΔτΑ.

10 Δεκεμβρίου 2021:

Ανησυχία
Εισηγητών ΚΣ/ΣΕ
για την κατάσταση
της υγείας του
Αζέρου ακτιβιστή
Saleh Rustamov

Οι Εισηγητές της ΚΣ/ΣΕ, επιφορτισμένοι με την εποπτεία της κατάστασης στο Αζερμπαϊτζάν, [Stefan Schennach (Αυστρία, SOC) και Richard Bacon (Ην. Βασίλειο, EC/DA)] εξέφρασαν την έντονη ανησυχία τους για την κατάσταση της υγείας του Αζέρου ακτιβιστή Saleh Rustamov. Μέλος του Azerbaijani Popular Front Party (APFP), ο Saleh Rustamov, έχει καταδικασθεί σε φυλάκιση 7 ετών και 3 μηνών, το 2018, στο πλαίσιο μίας διαδικασίας που έχει αμφισβητηθεί από αρκετούς ακτιβιστές ΔΤΑ. Οι Εισηγητές ενημερώθηκαν ότι ο φυλακισμένος βρίσκεται εδώ και μέρες σε απεργία πείνας, έχει τοποθετηθεί σε απομόνωση και δε λαμβάνει ποιοτική ιατρική περίθαλψη. Αποτελεί δέ ένα μόνο παράδειγμα απουσίας ανεξάρτητης δικαιοσύνης στο Αζερμπαϊτζάν, συστημικό πρόβλημα της χώρας, όπως υποστηρίζει σε νομολογία του και το ΕυρΔΔΑ. Στη βάση και πρόσφατου Ψηφίσματος της ΚΣ/ΣΕ (βλ. Resolution 2322 (2020) on Reported cases of political prisoners in Azerbaijan), οι Εισηγητές καλούν τις αζέριες αρχές να επανεξετάσουν τις υποθέσεις των πολιτικών κρατουμένων και να απελευθερώσουν άμεσα τον Saleh Rustamov για ανθρωπιστικούς λόγους και εν αναμονή μιας πιο αξιόπιστης δίκης.

15 Δεκεμβρίου 2021:

Η Επιτροπή
Εποπτείας για τις
εξελίξεις κατά το
2021

Η Επιτροπή Εποπτείας της ΚΣ/ΣΕ (Monitoring Committee) υιοθέτησε την ετήσια Έκθεσή της για το έτος 2021. Προς στιγμήν, υπάρχουν 11 χώρες που βρίσκονται σε καθεστώς πλήρους εποπτείας από την ΚΣ/ΣΕ: Αλβανία, Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Γεωργία, Μολδαβία, Πολωνία, Ρωσία, Τουρκία και Ουκρανία. Τρεις ακόμα βρίσκονται σε μετεποπτικές διαδικασίες (post-monitoring dialogue) (βλ. Βουλγαρία, Μαυροβούνιο, Βόρεια Μακεδονία), ενώ περιοδικοί έλεγχοι γίνονται σε Γαλλία, Ουγγαρία, Μάλτα, Ολλανδία, Ρουμανία και Σαν Μαρίνο.

Η Έκθεση σημειώνει και χαιρετίζει τις όποιες θετικές εξελίξεις και βήματα προόδου που σημειώθηκαν κατά το προηγούμενο έτος, ενώ εκφράζει την ανησυχία της Επιτροπής για ορισμένες παθογένειες που δεν έχουν διορθωθεί στις εποπτευόμενες χώρες, για τις οποίες έχει προχωρήσει σε συγκεκριμένες Συστάσεις. Στις προτάσεις συμπεριλήφθηκαν, επιπλέον, και

διαδικαστικά ζητήματα (π.χ. σε σχέση με τη διάρκεια των εντολών), ενώ παράλληλα τονίστηκε η ανάγκη ισόρροπης εκπροσώπησης των γυναικών σε κάθε ομάδα εργασίας.

Επιτροπή Υπουργών**13 Οκτωβρίου 2021:**

Δήλωση ενόψει
της επετείου από
την υιοθέτηση
του Ευρωπαϊκού
Κοινωνικού Χάρτη

Ενόψει της επετείου από την υιοθέτηση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (18 Οκτωβρίου), η Επιτροπή Υπουργών, σε Δήλωσή της, υπογράμμισε την μοναδικότητα του εγχειρήματος για την εποχή της σύλληψης και κατάρτισής του, καθώς ήταν το πρώτο κείμενο διεθνώς που προστάτευε τα κοινωνικά δικαιώματα και έδινε πρακτική διάσταση στους κοινωνικούς στόχους και σκοπούς της Οικουμενικής Διακήρυξης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Έξι δεκαετίες αργότερα, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης εξακολουθεί να αποτελεί ένα πολύτιμο διεθνές κείμενο, που έχει σημαντικά συμβάλει στην εξέλιξη των κοινωνικών δικαιωμάτων στην ευρωπαϊκή ήπειρο, ειδικά με το Πρωτόκολλο του 1900 και την Αναθεωρημένη έκδοσή του, του 1996. Αναγνωρίζοντας την αξία του Χάρτη, η Επιτροπή Υπουργών επιβεβαιώνει την ανάγκη ενίσχυσης του συστήματος προστασίας που καθιερώνει ο Χάρτης, ειδικά ενόψει και των προκλήσεων που συνεχώς προστίθενται (βλ. παγκοσμιοποίηση, δημογραφικό, νέες τεχνολογίες, οι επιπτώσεις της τρέχουσας υγειονομικής κρίσης). Ακόμα και σε επίπεδο εποπτικού μηχανισμού, η θέση σε ισχύ του Πρωτοκόλλου του 1995 που αναγνωρίζει την δυνατότητα συλλογικών αναφορών, αποτελεί ένα σημαντικό βήμα. Στον απόηχο, μάλιστα, και της 131ης Υπουργικής Συνόδου (Αμβούργο, 19 Μαΐου 2021), που τόνισε τη σημασία περαιτέρω ενίσχυσης του συστήματος, δημιουργήθηκε και σχετική Ομάδα Εργασίας.

13 Οκτωβρίου 2021:

Σύσταση για τον
Αναθεωρημένο
Ευρωπαϊκό Χάρτη
Αθλητισμού

Η Επιτροπή Υπουργών υιοθέτησε [Σύσταση](#) για τον Αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Χάρτη Αθλητισμού, που υποβλήθηκε από την Διευρυμένη Μερική Συμφωνία (Accord Partiel) για τον Αθλητισμό. Η Αναθεωρημένη αυτή Έκδοση, αποτελεί το αποκορύφωμα των εργασιών της 15ης Συνόδου Υπουργών Αθλητισμού στην Τιφλίδα (2018) και υποστηρίχθηκε και στο πλαίσιο

της Ελληνικής Προεδρίας στην Επιτροπή Υπουργών, η καταληκτική συνάντηση της οποίας έλαβε χώρα το Φεβρουάριο 2021. Με γνώμονα την ανάγκη ενίσχυσης των ωφελειών του αθλητισμού, σε επίπεδο υγείας, ένταξης και εκπαίδευσης, ο Χάρτης δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην πρόσβαση όλων στον αθλητισμό. Ο Αναπληρωτής Γενικός Γραμματέας Bjørn Berge σημείωσε, μεταξύ άλλων, ότι στο πλαίσιο ενός παγκοσμιοποιημένου και πλήρως εμπορευματοποιημένου αθλητικού χώρου, είναι περισσότερο από άλλοτε σημαντικό τα ευρωπαϊκά κράτη να εξειδικεύσουν το νομικό πλαίσιο που διέπει τον αθλητισμό, προκειμένου να διασφαλισθούν οι αρχές και αξίες που πρεσβεύει.

20 Οκτωβρίου 2021:

Σύσταση για την διαχείριση καταστάσεων και επανένταξη προσώπων που έχουν κατηγορηθεί ή καταδικασθεί για σεξουαλικά αδικήματα

Η Επιτροπή Υπουργών υιοθέτησε [Σύσταση](#) με νέες οδηγίες και κατευθυντήριες γραμμές αναφορικά με την διερεύνηση, διαχείριση και επανένταξη προσώπων που έχουν κατηγορηθεί ή/και καταδικασθεί για σεξουαλικά αδικήματα. Η Σύσταση αποσκοπεί στο να αποτελέσει έναν γνώμονα συντονισμού των δράσεων των εθνικών αρχών (σε επίπεδο νομοθετικό, αλλά και προώθησης πολιτικών), προκειμένου να προλάβουν και να μειώσουν τα περιστατικά υποτροπής ατόμων που έχουν διαπράξει και τιμωρηθεί για σεξουαλικά αδικήματα. Στις Συστάσεις περιλαμβάνονται -ενδεικτικά- προτάσεις για τα σωφρονιστικά ιδρύματα και καταστήματα κράτησης, στα οποία πρέπει να γίνεται ουσιαστική προσπάθεια επανένταξης των εν λόγω ατόμων, με πλήρη επίγνωση πάντοτε των κινδύνων που ενδεχομένως (ακόμα) να θέτουν για το κοινωνικό σύνολο. Κατά συνέπεια, οι δράσεις θα πρέπει να είναι στοχευμένες και εξατομικευμένες, ώστε να ανταποκρίνονται στις ιδιαιτερότητες κάθε περίπτωσης χωριστά.

20 Οκτωβρίου 2021:

Σύσταση για την καλύτερη προστασία των παιδιών στο πλαίσιο της ριζοσπαστικοποίησης και της τρομοκρατίας

Στη βάση των προτάσεων της Επιτροπής κατά της Τρομοκρατίας/Committee on Counter-Terrorism (CDCT), η Επιτροπή Υπουργών υιοθέτησε [Σύσταση](#) που στοχεύει στην προστασία των παιδιών στο πλαίσιο της ριζοσπαστικοποίησης και της τρομοκρατίας (με ιδιαίτερη έμφαση σε εκείνα που έχουν με κάθε τρόπο βιώσει τέτοιου είδους τραυματικές εμπειρίες). Προς τούτο, κρίνεται απολύτως αναγκαία η συμμετοχή των επαγγελματιών άμεσης δράσης, μελών της

κοινωνίας των πολιτών, αλλά και του ιδιωτικού τομέα. Παράλληλα, τονίζεται η ανάγκη προώθησης στρατηγικών πρόληψης, λαμβανομένων υπόψη των βέλτιστων συμφερόντων των παιδιών. Επιπλέον, τα κράτη-μέλη ενθαρρύνονται να ενισχύσουν τις οικογένειες και τα άτομα που φροντίζουν παιδιά, προκειμένου να ανταποκριθούν αποτελεσματικότερα στο ρόλο τους, να τα προστατεύσουν από κάθε είδους κίνδυνο και έκθεση σε ριζοσπαστικές ιδέες και δραστηριότητες, να τα εντάξουν σε υγιή περιβάλλοντα, διασφαλίζοντας την υγιή ανάπτυξή τους και ενισχύοντας την συμμετοχή τους σε συλλογικές διαδικασίες.

3 Νοεμβρίου 2021:

Σύσταση για τις αλλαγές των προτύπων προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στις τεχνικές profiling

Η Επιτροπή Υπουργών υιοθέτησε, επίσης, [Σύσταση](#), που στοχεύει στην πληρέστερη ανταπόκριση που θέτουν οι ριζικές εξελίξεις στον τομέα του profiling, αλλά και στην ανάγκη λήψης πρόσθετων εγγυήσεων προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και της ιδιωτικής ζωής των ατόμων. Το κείμενο, που αποτελεί αναθεώρηση προηγούμενης σύστασης του 2010, στοχεύει στην ευθυγράμμιση των πρακτικών αυτών με την εκσυγχρονισμένη “Convention 108+” για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Η Σύσταση προβλέπει τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, ιδιαίτερα της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, της ιδιωτικότητας, της ελευθερίας έκφρασης και της μη διάκρισης, που θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να γίνονται σεβαστά κατά την διαδικασία του profiling (όρος που συμπεριλαμβάνει κάθε αυτοματοποιημένη διαδικασία επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων, που διενεργείται είτε από μηχανήματα είτε από ειδικά εντεταλμένα πρόσωπα, με σκοπό την εξαγωγή συμπερασμάτων σε κάθε επίπεδο της ζωής του ατόμου). Η ΕΥ/ΣοΕ καλεί όλα τα κράτη-μέλη του Οργανισμού να προωθήσουν και να καταστήσουν νομικά δεσμευτικές τις εν λόγω Συστάσεις, αλλά και να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα πρόληψης και προστασίας της ιδιωτικότητας κατά της ανάπτυξης και χρήσης κακόβουλων τεχνολογιών.

15 Νοεμβρίου 2021:

Δήλωση
επ'ευκαιρία της
συμπλήρωσης 10
ετών της Σύμβασης
MEDICRIME

Με τη συμπλήρωση 10 ετών από την υιοθέτηση από την Σύμβαση MEDICRIME (που άνοιξε για υπογραφή στις 28 Οκτωβρίου 2011), η Επιτροπή Υπουργών, με [Δήλωσή](#) της, υπογράμμισε τη σημασία της Σύμβασης για την προστασία της δημόσιας υγείας κατά την προσπάθεια καταπολέμησης εγκλημάτων γύρω από τα φάρμακα. Επιπλέον, εξέφρασε την δέσμευσή της να προωθήσει και να διασφαλίσει την πολιτική στήριξη προς τους μηχανισμούς και τα εργαλεία της Σύμβασης, προκειμένου να ενισχύσει την αποτελεσματικότητά της, ειδικά δεδομένων των προκλήσεων που θέτει η πανδημία της COVID-19. Στο ίδιο πνεύμα, καλεί όλα τα κράτη (μέλη και μη μέλη του ΣοΕ) να προσχωρήσουν στην διεθνώς πρωτότυπη Σύμβαση.

17 Νοεμβρίου 2021:

Υιοθέτηση του
2ου Προσθέτου
Πρωτοκόλλου
στη Σύμβαση της
Βουδαπέστης

Είκοσι χρόνια μετά την υιοθέτηση της Σύμβασης για το Κυβερνοέγκλημα (Σύμβαση της Βουδαπέστης), η ΕΥ/ΣοΕ υιοθετεί ένα 2ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο για την ενίσχυση της συνεργασίας και την συλλογή ηλεκτρονικών αποδείξεων, ένα κείμενο που αναμένεται να αποτελέσει ένα σημαντικό βήμα προόδου για την αντιμετώπιση του κυβερνοεγκλήματος και την προστασία των χρηστών, όπως επισημαίνει η ΓΓ/ΣοΕ. Επίσης, αναμένεται να συνεισφέρει στην απόδοση δικαιοσύνης στα θύματα τέτοιων εγκλημάτων. Το Πρωτόκολλο, που αποσκοπεί στην εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών πάνω στο ζήτημα αυτό, αναμένεται να αποτελέσει το βασικό νομικό έρεισμα για την άμεση συνεργασία Κυβερνήσεων και παρόχων πληροφοριών, ειδικά σε επείγουσες καταστάσεις, αλλά και να προσφέρει ικανά εργαλεία για την καλύτερη διασφάλιση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Το Πρωτόκολλο αναμένεται να ανοίξει προς υπογραφή το Μάιο 2022.

Επισημαίνεται ότι, μέχρι στιγμής, η Σύμβαση της Βουδαπέστης αριθμεί 66 πλήρως συμβαλλόμενα κράτη, 2 που την έχουν υπογράψει, ενώ Μπενίν, Βραζιλία, Μπουρκίνα Φάσο, Γουατεμάλα, Μεξικό, Νίγηρας, Νιγηρία, Νέα Ζηλανδία, Τρινιντάντ και Τομπάγκο, και Τυνησία έχουν προσκληθεί να προσχωρήσουν σε αυτή.

17 Νοεμβρίου 2021:

Ανάληψη Ιταλικής
Προεδρίας

Η Ιταλία διαδέχεται την Ουγγαρία στην Προεδρία της Επιτροπής Υπουργών του ΣοΕ, για το επόμενο εξάμηνο. Η απερχόμενη Προεδρία [παρουσίασε](#) τις δράσεις που πέτυχε στο πλαίσιο και των προτεραιοτήτων που είχε θέσει (βλ. προστασία των εθνικών μειονοτήτων, διαθρησκευτικός διάλογος, δικαιώματα παιδιών και συμμετοχή νέων και ειδικά των Ρομά, τεχνολογικές και περιβαλλοντικές προκλήσεις κ.ά.), ενώ η διαδέχουσα Ιταλική, υπό το νέο Πρόεδρο, ΥΠΕΞ Luigi di Maio, έθεσε τις [προτεραιότητές](#) της. Πιο συγκεκριμένα, η Ιταλία θα εστιάσει σε τρεις βασικές θεματικές: την προώθηση των κοινών αρχών και αξιών, την ενδυνάμωση των γυναικών και τα δικαιώματα παιδιών και εφήβων, όπως επίσης και την οικοδόμηση ενός ανθρωποκεντρικού μέλλοντος.

Γενική Γραμματέας**1 Οκτωβρίου 2021:**

Δήλωση σχετικά με
την εκκαθάριση της
λευκορωσικής ΜΚΟ
“Επιτροπής του
Ελσίνκι”

Σε Δήλωσή της για την απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου σχετικά με την εκκαθάριση της λευκορωσικής “Επιτροπής του Ελσίνκι”, η ΓΓ/ΣοΕ εξέφρασε την έντονη ανησυχία της. Η “Επιτροπή Ελσίνκι” αποτελεί μία από τις παλαιότερες ΜΚΟ στον τομέα της προστασίας των ΔΤΑ και αποτελεί στρατηγικό εταίρο του ΣοΕ για χρόνια, αλλά και ένα σημείο γόνιμης και επωφελούς συνεργασίας με την Λευκορωσία και τους πολίτες της. Καλεί, λοιπόν, τις εθνικές αρχές να διασφαλίσουν ότι η “Επιτροπή Ελσίνκι” θα μπορέσει με ασφάλεια και χωρίς κανένα πρόσκομμα να συνεχίσει την δράση και το έργο της.

13 Οκτωβρίου 2021:

Δήλωση στο
Διεθνές Forum
στη Μνήμη του
Ολοκαυτώματος και
την Καταπολέμηση
του Αντισημιτισμού
στο Malmö

Στη Δήλωσή της στο Διεθνές Forum στη Μνήμη του Ολοκαυτώματος και την Καταπολέμηση του Αντισημιτισμού, στο Malmö, η ΓΓ/ΣοΕ διέτρεξε τις ιστορικές καταβολές του Οργανισμού και την εντολή του να καταπολεμήσει τον αντισημιτισμό. Αναφέροντας ως ενδεικτικό παράδειγμα την επίθεση στη συναγωγή στο Halle στην Γερμανία την ημέρα του Yom Kippur, λίγο μετά την ανάληψη των καθηκόντων της, διαπίστωσε ότι περιστατικά αντισημιτισμού συνεχίζουν και λαμβάνουν χώρα στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Η θέση του

Οργανισμού αποτυπώνεται και στο τετραετές Στρατηγικό Πλαίσιο, ενώ ιδιαίτερη σημασία αποδίδει στην ΕυρΣΔΑ και στο ΕυρΔΔΑ. Παράλληλα, μνημόνευσε την πρόσφατη Γενική Σύσταση Πολιτικής της ECRI για την πρόληψη και καταπολέμηση του αντισημιτισμού, στην οποία -μεταξύ άλλων- επισημαίνεται η ανάγκη συνεργασίας των Κυβερνήσεων για την προστασία και εφαρμογή του νόμου, αλλά και την δίωξη εγκλημάτων τέτοιας φύσεως, που διαπράττονται online και offline. Προς τούτο, οι Κυβερνήσεις θα πρέπει να συμπράττουν και με τις εταιρείες και αρχές που ρυθμίζουν τα του Διαδικτύου, σύμφωνα και με την Σύμβαση του ΣοΕ για το Κυβερνοέγκλημα και το Πρόσθετο Πρωτόκολλό της για την ποινικοποίηση των ρατσιστικών και ξενοφοβικών πράξεων που διαπράττονται μέσω ηλεκτρονικών συστημάτων. Ακόμα, η ΓΓ/ΣοΕ υπογράμμισε τη σημασία της εκπαίδευσης και της συνεισφοράς του νεοσύστατου Παρατηρητηρίου για την διδασκαλία της Ιστορίας σε αυτή την αποστολή. Στην ίδια κατεύθυνση κατατείνει, άλλωστε, και ο ορισμός Ειδικού Εισηγητή για τον αντισημιτισμό και άλλα θρησκευτικά εγκλήματα μίσους.

21 Οκτωβρίου 2021:

Εναρκτήρια ομιλία στην Ευρωπαϊκή Διάσκεψη των Προέδρων των Κοινοβουλίων στην Αθήνα

Κατά την εναρκτήρια ομιλία της στην Ευρωπαϊκή Διάσκεψη των Προέδρων των Κοινοβουλίων στην Αθήνα, η ΓΓ/ΣοΕ αναφέρθηκε στην λειτουργία, στο έργο των εθνικών Κοινοβουλίων στην προώθηση των ΔΤΑ, της Δημοκρατίας και του Κράτους Δικαίου, ειδικά με δεδομένα τις προκλήσεις που θέτει η πανδημία της COVID-19, η κλιματική αλλαγή, αλλά και τους προβληματισμούς για το κοινό μέλλον των Ευρωπαίων πολιτών. Οι θεματικές αυτές αποτέλεσαν και την κεντρική θεματολογία της Διάσκεψης, που λαμβάνει χώρα από το 1975 και έπειτα, ανά διετία, στο Στρασβούργο ή σε πρωτεύουσα κράτους μέλους εναλλάξ. Το 2021, κατόπιν σχετικού ελληνικού αιτήματος, η Διάσκεψη έλαβε χώρα στην Αθήνα, και εντάχθηκε στο πλαίσιο των εορτασμών της Επετείου των 200 ετών από την Ανεξαρτησία.

25 Οκτωβρίου 2021:

Ανταλλαγή απόψεων ΓΓ/ΣοΕ και Κογκρέσου για τις προτεραιότητες του (2021-2026)

Την παραμονή της 41ης Συνόδου του Κογκρέσου Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών, έλαβε χώρα η ανταλλαγή απόψεων με την ΓΓ/ΣοΕ. Η τελευταία καλωσόρισε τις προτεραιότητες του Κογκρέσου για την περίοδο 2021-2026. Υπενθυμίζει ότι η προώθηση των θεμελιωδών αρχών του ΣοΕ δεν μπορεί να επαφίεται μόνο στις εθνικές Κυβερνήσεις, αλλά χρειάζεται την ενίσχυση και την δέσμευση και των τοπικών αρχών. Οι συζητήσεις άγγιξαν και ζητήματα προϋπολογισμού του Κογκρέσου, εμφανώς μειωμένου τα τελευταία χρόνια, και το κατά πόσον επιδρούν στην ικανότητά του να ανταποκριθούν στις εργασίες του.

17 Νοεμβρίου 2021:

Δήλωση της ΓΓ/ΣοΕ για τις σχέσεις Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν

Η ΓΓ/ΣοΕ, σε Δήλωσή της για τις σχέσεις Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν, εξέφρασε την ανησυχία της για τις αυξανόμενες αναφορές όξυνσης των τεταμένων σχέσεων των δύο χωρών, που αποτιμώνται σε ανθρώπινες απώλειες, καλώντας την απaréγκλιτη εφαρμογή της κατάπαυσης πυρός. Η αρχική δέσμευση αμοτέρων των χωρών, κατά την ένταξή τους στον Οργανισμό, να επιλύουν ειρηνικά τις διαφορές τους εξακολουθεί να ισχύει και πρέπει να γίνεται απόλυτα σεβαστή. Το ΣοΕ στηρίζει πλήρως τις προσπάθειες της Ομάδας Μινσκ του ΟΑΣΕ να βοηθήσουν Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν να βρουν μία ειρηνική λύση για τις διαφορές τους, και δεσμεύεται να στηρίζει πλήρως κάθε βήμα για την οικοδόμηση εμπιστοσύνης και την προώθηση της συμφιλίωσης.

24 Νοεμβρίου 2021:

Δήλωση της ΓΓ/ΣοΕ στον απόηχο της απόφασης του πολωνικού Συνταγματικού Δικαστηρίου

Απαντώντας στην απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Πολωνίας, η ΓΓ/ΣοΕ, σε Δήλωσή της, υπενθύμισε, μεταξύ άλλων, ότι τα 47 κράτη-μέρη της ΕυρΣΔΑ (συμπεριλαμβανομένης και της Πολωνίας) αναλαμβάνουν να διαφυλάξουν τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που κατοχυρώνονται στην ΕυρΣΔΑ, όπως η τελευταία ερμηνεύεται από το ΕυρΔΔΑ. Υπενθυμίζει δέ ότι τα συμβαλλόμενα μέρη είναι υποχρεωμένα να εφαρμόζουν τις αποφάσεις του Δικαστηρίου του Στρασβούργου.

7 Δεκεμβρίου 2021:

Επιστολή στον
Πολωνό ΥΠΕΞ για
την απόφαση του
Συνταγματικού
Δικαστηρίου

Αξιοποιώντας την δυνατότητα που της παρέχεται στο άρθρο 52 ΕυρΣΔΑ, σε επιστολή της στον Πολωνό ΥΠΕΞ, η ΓΓ/ΣοΕ Marija Pejčinović Burić επισήμως ζήτησε να εξηγήσει η πολωνική πλευρά πώς θα γίνουν σεβαστές και θα εφαρμοσθούν αποκλειστικά οι υποχρεώσεις που απορρέουν από την ΕυρΣΔΑ (ιδίως σε ζητήματα δίκαιης δίκης, αλλά και στο ρόλο του ΕυρΔΔΑ ως του αποκλειστικώς αρμόδιου οργάνου να ερμηνεύσει την Σύμβαση), στο πλαίσιο και της πρόσφατης απόφασης του πολωνικού Συνταγματικού Δικαστηρίου. Υπενθυμίζεται ότι η απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 2021, έκρινε ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, το άρθρο 6 παρ. 1 ΕυρΣΔΑ δεν συμβαδίζει πλήρως με το πολωνικό Σύνταγμα, γεγονός που χαρακτηρίστηκε από την ίδια την ΓΓ/ΣοΕ ως άνευ προηγουμένου και πολύ ανησυχητικό. Κάλεσε δε την Πολωνία να απαντήσει μέχρι τις 7 Μαρτίου 2022.

9 Δεκεμβρίου 2021:

Δήλωση ΓΓ/ΣοΕ
για την Ημέρα των
Δικαιωμάτων του
Ανθρώπου

Ενόψει της Ημέρας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (10 Δεκεμβρίου), η ΓΓ/ΣοΕ προχώρησε σε Δήλωση, στην οποία, αναγνωρίζοντας τις προκλήσεις και τις δυσκολίες των καιρών (μεταξύ άλλων: πανδημία COVID-19, παράτυπη μετανάστευση, κλιματική αλλαγή και κοινωνικής φύσεως ζητήματα, όπως ρατσισμός, διακρίσεις και βία σε βάρος των γυναικών) και εξαίροντας την ΕυρΣΔΑ και το σύστημα προστασίας που καθιερώνει, προβάλλει, προκρίνει και επιβεβαιώνει την οικουμενικότητα των θεμελιωδών αρχών του ΣοΕ. Ακόμα, υπογραμμίζει τα θετικά βήματα που έχουν γίνει στο πλαίσιο του ΣοΕ και από την -σε γενικές γραμμές ικανοποιητική- εφαρμογή των αποφάσεων του ΕυρΔΔΑ.

17 Δεκεμβρίου 2021:

Νέα Ειδική
Εισηγήτρια για τη
Μετανάστευση και
τους Πρόσφυγες

Ενόψει της Διεθνούς Ημέρας Μετανάστευσης, στις 18 Δεκεμβρίου, η ΓΓ/ΣοΕ ανακοίνωσε τον ορισμό της Leyla Kayacik ως νέας Ειδικής Εισηγήτριας για την Μετανάστευση και τους Πρόσφυγες. Σε μία περίοδο που οι εξελίξεις γύρω από το μεταναστευτικό στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο συνεχώς αλλάζουν, το ΣοΕ αναμένει ότι η εντολή αυτή θα αποτελέσει ένα ικανοποιητικό σημείο διαλόγου και στήριξης (μεταξύ) των κρατών-μελών, ώστε να μπορέσουν να ανταπο-

κριθούν στις προκλήσεις, πάντοτε στη βάση και στο πνεύμα της ΕυρΣΔΑ και των αρχών εν γένει του Οργανισμού.

Η Leyla Kayacik, από την Τουρκία, θα διαδεχθεί τον Πρέσβυ Drahoslav Štefánek, την 1η Ιανουαρίου 2022, μετά την συμπλήρωση της διετούς εντολής του. Θα έχει ενδιαφέρον να παρακολουθήσει κανείς την πορεία και το έργο της, κυρίως, όμως, την στάση της απέναντι στην ίδια την Τουρκία και τις οριακές πολιτικές της Άγκυρας στο Αιγαίο.

Επίτροπος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου**10 Νοεμβρίου 2021:**

Παρέμβαση
Επιτρόπου σε
υπόθεση ενώπιον
του ΕυρΔΔΑ

Η Επίτροπος D. Mijatović δημοσίευσε τις γραπτές παρατηρήσεις της ως [παρεμβαίνουσα](#) στις υποθέσεις *Κ.Β. κατά Πολωνίας και άλλες 3 προσφυγές*, *Κ.Σ. κατά Πολωνίας και άλλες 3 προσφυγές*, και *Α.Λ. - Β. κατά Πολωνίας και άλλες 3 προσφυγές*, ενώπιον του ΕυρΔΔΑ, που αφορούν το δικαίωμα στην άμβλωση. Σημειώνει ότι η απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Πολωνίας, του Οκτωβρίου 2020, καταλύοντας έναν από τους νόμιμους λόγους επιλογής της άμβλωσης (βλ. σοβαρή βλάβη στο έμβρυο), οδήγησε στην πραγματικότητα σε σχεδόν πλήρη απαγόρευση των αμβλώσεων. Η απόφαση αυτή θεωρήθηκε ως το οριακό εκείνο σημείο, στο οποίο το νομικό και διαδικαστικό πλαίσιο για την πρόσβαση σε ασφαλή νόμιμη έκτρωση στην Πολωνία καθίσταται εξαιρετικά αυστηρό, και φαίνεται να έχει επιβλαβείς συνέπειες στην υγεία των γυναικών. Μάλιστα, εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο δυσχέρανσης των σεξουαλικών και αναπαραγωγικών δικαιωμάτων των γυναικών στη χώρα. Η Επίτροπος καταλήγει στις παρατηρήσεις της ότι η απόφαση αυτή απομακρύνει ακόμα περισσότερο την Πολωνία από τις διεθνείς υποχρεώσεις της που απορρέουν από Συμβάσεις ΔΤΑ, ιδίως τα άρθρα 3 και 8 ΕυρΣΔΑ. Υπενθυμίζει ότι η κατοχύρωση του δικαιώματος πρόσβασης σε ασφαλή και αποτελεσματική έκτρωση, αλλά και η υιοθέτηση αποτελεσματικών, προσβάσιμων και πρακτικά εφαρμόσιμων μέτρων, αποτελεί μία από τις βασικές παραμέτρους των δικαιωμάτων των γυναικών. Δημιουργείται δε και μία προφανής αντίφαση με τις νομοθετικές πρωτοβουλίες άλλων κρατών-μελών του ΣοΕ.

20 Νοεμβρίου 2021:

Δήλωση
επ'ευκαιρία της
Διεθνούς Ημέρας
Παιδιών

Με την ευκαιρία της Διεθνούς Ημέρας για τα Παιδιά, η Επίτροπος, με Δήλωσή της, κάλεσε τα κράτη-μέλη του ΣοΕ να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα, προκειμένου να διασφαλίσουν την πληρέστερη προστασία των παιδιών, γεγονός που σημαίνει στην ουσιαστική επένδυση ήδη από την πρώτη ηλικία, πάντοτε με γνώμονα το βέλτιστο συμφέρον των παιδιών. Εν μέσω πανδημίας, οι Κυβερνήσεις εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν δυσκολίες και προκλήσεις. Τα προϋπάρχοντα υψηλά επίπεδα φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού των παιδιών συνεχίζουν αμείωτα, δυσκολεύοντας την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγιεινότητας, περιθάλψης και κοινωνικής πρόνοιας, ειδικά σε έκτακτες και επείγουσες περιπτώσεις. Το ψηφιακό χάσμα μεταξύ παιδιών προερχόμενων από διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά περιβάλλοντα, περιορίζει την πρόσβαση στην γνώση και την πληροφορία, οξύνοντας τις ανισότητες. Η Επίτροπος καταλήγει στην ανάγκη ύπαρξης πολιτικής βούλησης και υιοθέτησης στιβαρής πολιτικής δράσης για την πληρέστερη προστασία των παιδιών.

23 Νοεμβρίου 2021:

Επιστολή στον
Γενικό Εισαγγελέα
της Αρμενίας

Με [επιστολή](#) της στον Γενικό Εισαγγελέα της Αρμενίας, η Επίτροπος Dunja Mijatović, ζήτησε πληροφορίες σε σχέση με τις εκκρεμείς ποινικές διαδικασίες σε βάρος του υπερασπιστή ΔτΑ Sashik Sultanyan, Διευθυντή του Yezidi Κέντρου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, προσπαθώντας να διακρίνει τυχόν διασυνδέσεις της δίωξής του με την ανθρωπιστική του δράση. Δεδομένων των έντονων διεθνών και εθνικών αντιδράσεων για την δίωξή του, η Επίτροπος υπενθυμίζει στις αρμενικές αρχές την υποχρέωσή τους να διασφαλίζουν ένα ασφαλές περιβάλλον δράσης των υπερασπιστών ΔτΑ (μεταξύ άλλων, διασφάλιση της ελευθερίας έκφρασης).

25 Νοεμβρίου 2021:

Δήλωση για την
δίωξη των Τατάρων
της Κριμαίας

Η σύλληψη και κράτηση ομάδων Τατάρων της Κριμαίας, συμπεριλαμβανομένων και δημοσιογράφων, που είχαν διαδηλώσει ειρηνικά κατά την απελευθέρωση του δικηγόρου ΔτΑ Edem Semediyev, αποτελεί έναν ακόμα δείκτη της κατάστασης των ΔτΑ της εν λόγω κοινότητας. Το περιστατικό αυτό, απλά έρχεται

να προστεθεί σε μία συστηματική στόχευση των υπερασπιστών ΔτΑ ταταρικής καταγωγής στην Κριμαία (αυθαίρετες συλλήψεις και κρατήσεις, επιθέσεις σε σπίτια και τζαμιά, ποινικές διαδικασίες χωρίς τα εχέγγυα της δίκαιης δίκης, υπερβολικά αυστηρές ποινές, καταγγελίες για κακομεταχείριση, κακές συνθήκες κράτησης κ.ά.), αλλά και πολιτικών προσωπικοτήτων. Δεδομένης της κατάστασης, η Επίτροπος ζητεί τον πλήρη σεβασμό των δικαιωμάτων των Τατάρων της Κριμαίας, σύμφωνα με τις προβλέψεις της ΕυρΣΔΑ. Οι ως άνω καταγγελλόμενες και καταγραφόμενες πρακτικές πρέπει να παύσουν άμεσα και όσοι έχουν υποβληθεί σε αυτές, πρέπει άμεσα να απαλλαγούν. Οι νομικοί που δραστηριοποιούνται στην προστασία των δικαιωμάτων της κοινότητας πρέπει να εργάζονται σε ένα ασφαλές περιβάλλον, ενώ τα ταταρικά μέσα ενημέρωσης πρέπει να συνεχίσουν να λειτουργούν χωρίς παρεμβάσεις και περιορισμούς.

1 Δεκεμβρίου 2021:

Δήλωση για τη
νέα νομοθεσία
στην Πολωνία

Μετά την τροποποίηση του πολωνικού νόμου για την προστασία των συνόρων, που καθιερώνει αρκετά από τα αυστηρά μέτρα που είχε λάβει η χώρα σε κατάσταση ανάγκης και φαίνεται να έχουν [δυσμενείς συνέπειες](#) στις ελευθερίες μετακινήσεων, συναθροίσεων και έκφρασης στα ανατολικά σύνορα της Πολωνίας (ειδικά σε σχέση με την ανθρωπιστική βοήθεια, την πρόσβαση των δημοσιογράφων, την ασφάλεια των τοπικών πληθυσμών κ.ά.), η Επίτροπος, με Δήλωσή της, εκφράζει την έντονη ανησυχία της για την ολοένα επιδεινούμενη κατάσταση. Και αυτό, διότι η θέση σε ισχύ του αναθεωρημένου νόμου μάλλον υπονομεύει την δράση των παραγόντων εκείνων που συμμετέχουν στην διαχείριση των αυξανόμενων ροών προσφύγων και μεταναστών στην περιοχή.

8 Δεκεμβρίου 2021:

Επιστολή σχετικά
με τις μετακινήσεις
πληθυσμών στο
στενό της Μάγχης

Μετά το συμβάν της 24ης Νοεμβρίου 2021, στο οποίο τουλάχιστον 27 άτομα έχασαν την ζωή τους στην προσπάθειά τους να διασχίσουν το στενό της Μάγχης, με Επιστολές σε [Ην. Βασίλειο](#) και [Γαλλία](#), η Επίτροπος ΔτΑ του ΣοΕ υπογράμμισε την ανάγκη συνεργασίας των δύο πλευρών, προκειμένου να διασφαλίσουν τα δικαιώματα των μετακινούμενων προσώπων. Ενέμεινε ιδιαίτερα στην απουσία νομικού πλαισίου για

τα άτομα που αιτούνται άσυλο στην Γαλλία και πρόβλεψης για το δικαίωμα διαμονής στο Ην. Βασίλειο. Παράλληλα, υπογράμμισε την ανάγκη ενίσχυσης των μηχανισμών ασφαλείας από αμφότερες τις χώρες, που ωθούν σε επιστροφές μέσω επικίνδυνων οδών (χαρακτηριστική η αναφορά σε “redirecting people”, ενώ στην περίπτωση της Ελλάδας για ανάλογες περιπτώσεις, χρησιμοποιείται ο μη νομικός όρος “pushback”). Στις Επιστολές της, η Επιτροπή θέτει ορισμένα σημεία συνεργασίας των δύο πλευρών για την προστασία των δικαιωμάτων των μετακινούμενων προσώπων, αποτελεσματικού συντονισμού για την δι-άσωση στη θάλασσα, αλλά και αξιοπρεπούς διαχείρισης, ανεξάρτητα από το μεταναστευτικό status καθε-νός, όπως απορρέουν από την ΕυρΣΔΑ, την Σύμβαση της Γενεύης του 1951 και άλλα διεθνή προστατευτικά κείμενα, που δεσμεύουν και τα δύο κράτη. Τέλος, τα κάλεσε να αποφύγουν πολιτικοποίηση του ζητήματος.

Κογκρέσο Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών

28 Οκτωβρίου 2021:

Απονομή Βραβείο Dosta!

Οι Δήμοι Torres Vedras (Πορτογαλία), Αργοστολίου (Ελλάδα) και Salford (Ηνωμένο Βασίλειο) τιμήθηκαν από τον Εισηγητή του Κογκρέσου για θέματα Ρομά και Ταξιδευτών John Warmisham (Ην. Βασίλειο, Soc/G/PD), με το Βραβείο Dosta!, στη διάρκεια της 41ης Συνόδου του Κογκρέσου Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών, για τις πρωτοβουλίες και δράσεις τους με στόχο την προώθηση της ένταξης των Ρομά και Ταξιδευτών. Ο ελληνικός Δήμος διεκδίκησε το δεύτερο Βραβείο για την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των μελών της κοινότητας Ρομά, την επίτευξη αυξημένης συμμετοχής και παρουσίας ανηλίκων στα σχολεία, αλλά και για την παροχή υπηρεσιών στέγασης και υγειονομικής στήριξης στην Κεφαλονιά. Ο Πρόεδρος του Κογκρέσου Leendert Verbeek επαίνεσε την δέσμευση των βραβευθέντων στην ομαλότερη ένταξη των μελών των κοινοτήτων Ρομά και Ταξιδευτών στις τοπικές κοινωνίες, και υπογράμμισε την συνεχή δράση του Κογκρέσου στην προσπάθεια καταπολέμησης διακρίσεων και προκαταλήψεων σε βάρος των συγκεκριμένων ομάδων ατόμων. Ακόμα, τόνισε ότι το Κογκρέσο θα συνεχίσει να στηρίζει την αξιόλογη παρουσία των κοινοτήτων αυτών και στο πλαίσιο contribution της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI)

5 Οκτωβρίου 2021:

Συμπεράσματα για τη Ρωσία

Η ECRI δημοσίευσε τα [Συμπεράσματά](#) της για την εφαρμογή των Συστάσεων που υπέβαλε το 2019 στη Ρωσία. Εκφράζει την έντονη ανησυχία για την μη εφαρμογή της σύστασης για την δημιουργία ενός ανεξάρτητου οργάνου, χωρίς καμία εξάρτηση από την αστυνομία και τις εισαγγελικές αρχές, προκειμένου να διερευνήσει όλες τις καταγγελίες και αναφορές σε βάρος αστυνομικών. Παράλληλα, σημειώνει με ανησυχία την διατήρηση της νομικής απαγόρευσης ενημέρωσης των ανηλίκων για την ομοφυλοφιλία, μην εφαρμόζοντας την απόφαση της Ευρείας Σύνο-σης του ΕυρΔΔΑ στην υπόθεση [Bayev and others v. Russia](#) (2017).

Ας σημειωθεί ότι τα Συμπεράσματα αφορούν αποκλειστικά δύο στοιχεία από τις Συστάσεις του 2019. Το σύνολο αυτών θα αποτελέσει αντικείμενο μεταγενέστερης περιοδικής εξέτασης της Ρωσίας από την Επιτροπή.

5 Οκτωβρίου 2021:

Συμπεράσματα για τη Λετονία

Η ECRI δημοσίευσε, επίσης, τα [Συμπεράσματά](#) της για την εφαρμογή των Συστάσεων που υπέβαλε το 2019 στη Λετονία. Η Επιτροπή διαπίστωσε ότι η Λετονία έχει εφαρμόσει πράγματι μία Σύστασή της, που αφορά στην αυτόματη αναγνώριση της λετονικής ιθαγένειας σε παιδιά που έχουν γεννηθεί από γονείς που δεν φέρουν την λετονική ιθαγένεια (“non-citizens”). Από την άλλη πλευρά, η ECRI παρατηρεί ότι τα μέτρα που λαμβάνονται για την αντιμετώπιση των εγκλημάτων μίσους δεν είναι επαρκή. Για παράδειγμα, η τοπική αστυνόμευση δεν κρίνεται ως μηχανισμός ικανός να υποκαταστήσει την ανάγκη δημιουργίας μίας εξειδικευμένης μονάδας της λετονικής αστυνομίας, όπως προτάθηκε στην Έκθεση του 2019. Μία τέτοια πρακτική μπορεί να αποτελέσει ένα χρήσιμο επικουρικό προς την προτεινόμενη ειδική μονάδα, προκειμένου να τυγχάνουν ορθής διαχείρισης υποθέσεις ρατσιστικών ή/και ομοφοβικών/τρανσφοβικών εγκλημάτων, με την προϋπόθεση ότι θα εφαρμοσθεί αποτελεσματικά και σύμφωνα με τα πρότυπα της ECRI.

Όπως και στην περίπτωση της Ρωσίας, έτσι και εν προκειμένω, ας σημειωθεί ότι τα Συμπεράσματα αφορούν αποκλειστικά δύο στοιχεία από τις Συστάσεις του 2019. Το σύνολο αυτών θα αποτελέσει αντικείμενο μεταγενέστερης περιοδικής εξέτασης της Λετονίας από την Επιτροπή.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή Πρόληψης των Βασανιστηρίων (CPT)

4 Νοεμβρίου 2021:

Δήλωση για τη Βουλγαρία

Η CPT δημοσίευσε [Δήλωση](#) κατά της Βουλγαρίας, ασκώντας πολύ έντονη κριτική στην συνεχιζόμενη αποτυχία των εθνικών αρχών να αντιμετωπίσουν τα σοβαρά προβλήματα σε θεσμούς κοινωνικής πρόνοιας και ψυχιατρικά νοσοκομεία. Παράλληλα, τις καλεί να λάβουν επείγοντως μέτρα για την βελτίωση της κατάστασης και την αλλαγή προσέγγισης των ζητημάτων προστασίας της ψυχικής υγείας. Ήδη από το 1995, η Επιτροπή έχει επισκεφθεί αρκετά κρατικά ψυχιατρικά νοσοκομεία και κέντρα κοινωνικής πρόνοιας, εκφράζοντας για περισσότερα από 25 χρόνια την ανησυχία της για την μεταχείριση, τις συνθήκες διαβίωσης και τα νομικά εκέγγυα των τροφίμων και ασθενών με ψυχιατρικές παθήσεις. Ωστόσο, επισημαίνει ότι στις επισκέψεις των τελευταίων ετών, υποβαθμίστηκε αρκετά η σχεδόν ανύπαρκτη πρόοδος των εθνικών αρχών στον τομέα. Φαινόμενα σωματικής κακομεταχείρισης τροφίμων/ασθενών από το προσωπικό εξακολουθούν να λαμβάνουν χώρα, με τις αποστολές της CPT να καταγράφουν σειρά παραπόνων. Παρά τις σχετικές Συστάσεις της Επιτροπής, οι αρχές δεν έπραξαν τα δέοντα, προκειμένου να εξαιρεθεί αυτή η πρακτική. Ακόμα, η CPT έχει επανειλημμένα θίξει το ζήτημα της κακής υγιεινής σε ορισμένα κέντρα. Κατά την τελευταία επίσκεψή της, διαπίστωσε η κατάσταση αυτή συνεχιζόταν και σε ορισμένες περιπτώσεις συνδυαζόταν με παραμέληση των προσώπων, γεγονός που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση.

3 Δεκεμβρίου 2021:

Έκθεση για την Κροατία

Μετά την ad hoc επίσκεψη στην Κροατία, στις 10-14 Αυγούστου 2020, η CPT δημοσίευσε την σχετική Έκθεσή της. Η Επιτροπή, για πρώτη φορά, εντοπίζει δυ-

σκολίες στη συνεργασία με τις κροατικές αρχές (π.χ. ελλείψεις πληροφορίες για πιθανά σημεία κράτησης μεταναστών, παρεμπόδιση πρόσβασης σε έγγραφα). Καταγράφει αρκετές περιπτώσεις μεταναστών που υπέμειναν την σκληρή μεταχείριση των αστυνομικών, κατά μήκος των συνόρων με την Βοσνία-Ερζεγοβίνη, αρκετοί από τους οποίους κατήγγειλαν ότι εκδιώχθηκαν πίσω στην Βοσνία-Ερζεγοβίνη, ακόμα και χωρίς ρούχα, ενώ άλλοι ότι κατά τη σύλληψή τους οι αστυνομικοί τοποθετούσαν τα όπλα τους πολύ κοντά στο πρόσωπό τους. Δεδομένης της προφανούς δυσκολίας της Κροατίας να διαχειρισθεί τις συνεχώς αυξανόμενες ροές στα σύνορά της, η Επιτροπή καλεί τις εθνικές αρχές να αναλάβουν αποφασιστικά δράση κατά της κακομεταχείρισης μεταναστών από αστυνομικούς και να διασφαλίσουν την αποτελεσματική διερεύνηση τέτοιων καταγγελλόμενων περιστατικών, αλλά και σε μια πιο συντονισμένη ευρωπαϊκή δράση, επισημαίνοντας ταυτόχρονα ότι εξακολουθούν υφιστάμενες οι υποχρεώσεις ΔΤΑ της Κροατίας.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης (CEPEJ)

13 Δεκεμβρίου 2021:

Σχέδιο Δράσης για την ψηφιοποίηση της δικαιοσύνης (2022-2025)

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης (CEPEJ) του ΣοΕ υιοθέτησε το εν λόγω Σχέδιο Δράσης, στοχεύοντας στην σύμπλευση νέων τεχνολογιών και προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Βασικοί πυλώνες είναι η διαφάνεια, η συνεργασία, ο ανθρωποκεντρισμός, η προσβασιμότητα και η αποτελεσματικότητα της δικαιοσύνης, πάντοτε με γνώμονα την προστασία του εκάστοτε επωφελούμενου, ακόμα και σε ένα (πλήρως, μερικώς ή σταδιακά) ψηφιοποιημένο περιβάλλον. Επιπλέον, υιοθετήθηκε και ένας Αναθεωρημένος Χάρτης (Roadmap) για την διασφάλιση της εφαρμογής του Ευρωπαϊκού Χάρτη Ηθικής (European Ethical Charter) σχετικά με την χρήση της τεχνητής νοημοσύνης στα νομικά συστήματα. Τέλος, υιοθετήθηκαν και ορισμένες Κατευθυντήριες Γραμμές αναφορικά με την ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων (e-filing) και την ψηφιοποίηση των δικαστηρίων (Revised SATURN Guidelines for judicial time management and its activity programme), για την περίοδο 2022 και 2023.

Ομάδα Εμπειρογνομόνων για την Δράση κατά της Βίας σε βάρος των Γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας (GREVIO)

12 Οκτωβρίου 2021:

Έκθεση Σλοβενίας Στην πρώτη [Έκθεσή](#) της για την εφαρμογή της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης από την Σλοβενία, η GREVIO υπογραμμίζει τα διάφορα θετικά -νομικά και πολιτικά- μέτρα που έχουν υιοθετηθεί, αλλά επισημαίνει ότι δεν έχει δοθεί ιδιαίτερη προσοχή σε μορφές βίας σε βάρος των γυναικών, που δεν εντάσσονται στο πλαίσιο της ενδοοικογενειακής βίας. Έτσι, γυναίκες από κοινωνικά ευάλωτες ομάδες δεν τυχάνουν της ίδιας προστασίας, κατάσταση που πρέπει να διορθωθεί. Επιπλέον, θα πρέπει να ενισχυθούν αφενός οι μέθοδοι συλλογής πληροφοριών, αφετέρου οι ποινικές διαδικασίες που κάθε φορά πρέπει να ενεργοποιούνται. Η GREVIO χαιρετίζει την σημαντική πρόοδο της χώρας στην προσπάθεια ενίσχυσης του πλαισίου πρόληψης της ενδοοικογενειακής βίας, μετά την κύρωση της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης το 2015 (βλ. ευρύς ορισμός της ενδοοικογενειακής βίας στον σλοβενικό Ποινικό Κώδικα, διεύρυνση των ορισμών του βιασμού και της σεξουαλικής βίας), ρυθμίσεις που αναμένεται να συμβάλλουν στην αύξηση των καταγγελιών, την καλύτερη καταγραφή των περιστατικών, αλλά και δίωξη των ποινικοποιούμενων πράξεων.

Συμβουλευτική Επιτροπή της Σύμβασης Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων

6 Οκτωβρίου 2021:

Γνώμη της Επιτροπής για την Τσεχία Στην τελευταία -5η- [Γνώμη](#) της Συμβουλευτικής Επιτροπής της Σύμβασης Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων, μολοντί αναγνωρίζονται τα βήματα προόδου στον τομέα της καταπολέμησης των διακρίσεων, εφιστάται η προσοχή των εθνικών αρχών στην ανάγκη ενίσχυσης των προσπαθειών εξάλειψης στερεοτύπων και προκαταλήψεων σε βάρος μειονοτικών ομάδων, περισσότερο εκτεθειμένων σε ρητορική μίσους. Στις προσπάθειες αυτές, εντάσσεται και η ποινική δίωξη των περιστατικών αυτών. Παράλληλα, η Επιτροπή κάλεσε τις εθνικές αρχές να εφαρμό-

σουν την Στρατηγική για την Ένταξη των Ρομά, που καλύπτει την περίοδο 2021-2030, και να αποζημιώσει γυναίκες Ρομά που έχουν υπάρξει θύματα αναγκαστικών στερήσεων.

Επιτροπή Εμπειρογνομόνων του Ευρωπαϊκού Χάρτη Περιφερειακών και Μειονοτικών Γλωσσών

16 Δεκεμβρίου 2021:

Έκθεση Κύπρου Στην 6η [Έκθεση](#) της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων του Χάρτη Περιφερειακών και Μειονοτικών Γλωσσών για την Κύπρο, σημειώνεται η συνεχής προσπάθεια των Αρχών να ενισχύσουν τους χρήστες των προστατευόμενων γλωσσών, μέσω χρηματοδότησης των ήδη υπάρχοντων πολιτιστικών θεσμών και με την δημιουργία νέων αθλητικών εγκαταστάσεων. Τα Αρμενικά διδάσκονται σε πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση (η τελευταία από τον Σεπτέμβριο 2021). Σύμφωνα με την Επιτροπή, η Εθνική Εταιρεία Αναμετάδοσης (Cyprus Broadcasting Corporation (CyBC) αναμεταδίδει ραδιοπρογράμματα στα αρμενικά σε καθημερινή βάση. Δεν υπάρχει, βέβαια, αντίστοιχη παρουσία σε έντυπα Μέσα. Στο μεταξύ, τα Μαρωνίτικα διδάσκονται μόνο στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, με την Επιτροπή να ζητεί την επέκτασή τους και σε άλλες εκπαιδευτικές βαθμίδες, ώστε να είναι προσβάσιμες σε περισσότερα παιδιά και να διασφαλιστεί η μελλοντική χρήση τους. Η γλώσσα αυτή σχεδόν απουσιάζει από όλα τα κανάλια, με εξαίρεση σειρά μικρών ντοκιμαντέρ, που προβάλλονται από τον Σεπτέμβριο 2021, για αμφότερες τις ομάδες και τις γλώσσες τους. Τέλος, η Επιτροπή επισημαίνει ότι, παρά το γεγονός ότι η διανομή σχολικού και εκπαιδευτικού υλικού στις προστατευόμενες γλώσσες έχει βελτιωθεί σε σχέση με το παρελθόν, η ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης πρέπει να ενισχυθεί.

17 Δεκεμβρίου 2021:

Έκθεση Πολωνίας Στην νέα [Έκθεση](#) για την Πολωνία της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων του Ευρωπαϊκού Χάρτη για τις Περιφερειακές και Μειονοτικές Γλώσσες κατόπιν επίσκεψης στη χώρα, τον Ιούνιο 2021, σημειώνει ότι η κατάσταση των αναγνωρισμένων από την Πολωνία γλωσσών παρουσιάζει ανομοιομορφίες και η επιλογή της πολωνικής Κυβέρνησης να τις διαχειρισθεί όλες

ομοιόμορφα υπονομεύει το σύστημα του Χάρτη. Σύμφωνα με την Έκθεση, παρά το γεγονός ότι υπάρχει ένα κάποιο νομικό πλαίσιο και οι εθνικές αρχές ενισχύουν οικονομικά ορισμένες δραστηριότητες (π.χ. εκπαίδευση και πολιτισμός), απαιτείται μια πιο συντονισμένη προσέγγιση, προκειμένου να διασφαλισθεί η πλήρης εφαρμογή των συμβατικών δεσμεύσεων σε καθεμία από τις προστατευόμενες γλώσσες, πάντοτε με την συνεργασία των χρηστών τους. Ελλείμματα παρουσιάζονται σε επίπεδο εκπαίδευσης των εν λόγω γλωσσών, καθώς συχνά διδάσκονται ως επιλεγόμενα μαθήματα, μολονότι υπάρχει ένα σύστημα ενίσχυσης από τις τοπικές αρχές των δομών διδασκαλίας. Και αυτό διότι απαιτείται αναδιαμόρφωση και μεγαλύτερη διαφάνεια στην διαχείριση των πόρων. Επιπλέον, αλλαγές θα πρέπει να γίνουν και σε επίπεδο ΜΜΕ. Η Επιτροπή, πάντως, αναγνωρίζει ότι αποτελεί μεγάλη πρόκληση η δημιουργία δημόσιου ραδιοφώνου και τηλεοπτικού σταθμού για καθεμία από τις προστατευόμενες γλώσσες. Ενδιάμεσο μέσο αποτελεί η προβολή κάποιων προγραμμάτων. Θα έπρεπε, ωστόσο, να επεκταθεί σε όλες τις γλώσσες.

Ομάδα Εμπειρογνομόνων κατά της Διακίνησης και Εμπορίας Ανθρώπων (GRETA)

10 Νοεμβρίου 2021:

Εξέταση της Μάλτας

Στην τελευταία [εξέταση](#) της Μάλτας, η GRETA κάλεσε τις αρχές να εγγυηθούν την αποτελεσματική πρόσβαση σε επανορθώσεις για τα θύματα εμπορίας ανθρώπων, αλλά και να λάβουν μέτρα, προκειμένου να διασφαλισθεί η διερεύνηση και τιμώρηση των περιστατικών αυτών. Η Ομάδα Εμπειρογνομόνων διαπίστωσε ότι, από την προηγούμενη Έκθεση της χώρας, υπήρξε πράγματι πρόοδος. Νομοθετικές αλλαγές συνέβαλαν στην ενίσχυση των ποινών που επιβάλλονται για την διακίνηση και εμπορία ανθρώπων, αλλά και της παροχής βοήθειας στα θύματα (και νομικής, καθώς μέχρι στιγμής εκπροσωπούνται μόνο από ΜΚΟ). Σημείωσε, επίσης, ως θετική εξέλιξη και την υιοθέτηση νέου Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Καταπολέμηση της Διακίνησης και Εμπορίας Ανθρώπων για την περίοδο 2020-2023.

Η Ομάδα Εμπειρογνομόνων διαπιστώνει, ακόμα, ότι η Μάλτα παραμένει ένας από τους κατεξοχήν προορισμούς για θύματα εμπορίας, καταγράφοντας ότι κατά

την περίοδο 2017-2020, 44 άτομα επίσημα ταυτοποιήθηκαν ως θύματα, κυρίως στον εργασιακό τομέα, αλλά και σε επίπεδο σεξουαλικής εκμετάλλευσης.

Βουλή των Ελλήνων

21 Οκτωβρίου 2021:

Ευρωπαϊκή Διάσκεψη των Προέδρων των Κοινοβουλίων στην Αθήνα

Ο Πρόεδρος του Ελληνικού Κοινοβουλίου Κ. Τασσούλας, στην εναρκτήρια ομιλία του κατά την Ευρωπαϊκή Διάσκεψη των Προέδρων των Κοινοβουλίων, που έλαβε χώρα στην Αθήνα, έθεσε τρία βασικά σημεία συζήτησης (δημοκρατίες και πανδημία COVID-19, εθνικά Κοινοβούλια και το δικαίωμα σε ένα υγιές και βιώσιμο περιβάλλον, κοινό μέλλον των Ευρωπαίων πολιτών), ενώ τόνισε τη συμβολική, αλλά και πρακτική σημασία της Διάσκεψης, καθώς προσφέρει μία ευκαιρία προώθησης του διαλόγου με τις Κυβερνήσεις, αλλά και δράσεων από τις τελευταίες, προκειμένου να ανταποκριθούν οι ευρωπαϊκές κοινωνίες αποτελεσματικότερα στις τρέχουσες εξελίξεις.

8 Οκτωβρίου 2021:

Γενικός Εισηγητής
ΚΣ/ΣοΕ για την
θανατική ποινή

Ενόψει της Διεθνούς Ημέρας κατά της Θανατικής Ποινής (10 Οκτωβρίου), ο Γενικός Εισηγητής της ΚΣ/ΣοΕ για την κατάργηση της θανατικής ποινής (Armenia, EPP/CD), τόνισε σε Δήλωσή του ότι, για το 2021, η ημέρα είναι αφιερωμένη στις γυναίκες, που διατρέχουν τον κίνδυνο να καταδικασθούν σε θάνατο, ή που έχουν ήδη καταδικασθεί ή/και εκτελεσθεί, ακόμα και σε εκείνες που ενδεχομένως να έχουν απαλλαγεί ή έχουν λάβει χάρη. Παρατηρεί ότι, παρά το γεγονός ότι διεθνή κείμενα αποκλείουν την εφαρμογή της θανατικής ποινής σε γυναίκες εγκυμονούσες ή που θηλάζουν, συχνά στη διάρκεια των ποινικών διαδικασιών καθίστανται θύματα πάσης φύσεως προκαταλήψεων. Ακόμα και στις περιπτώσεις που κράτη συνεχίζουν και εφαρμόζουν την ποινή του θανάτου, θα πρέπει να σέβονται τις διεθνείς τους υποχρεώσεις, κυρίως την αρχή της μη διάκρισης και την ισότητα απέναντι στο νόμο, ακόμα περισσότερο όταν πρόκειται περί γυναικών. Υπογραμμίζει τις εξελίξεις σε διεθνές επίπεδο (κατάργηση στη Σιέρα Λεόνε και στην Πολιτεία της Βιρτζίνια στις ΗΠΑ, καθώς και την επικύρωση του 2ου Προαιρετικού Πρωτοκόλλου του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα από Αρμενία και Καζακστάν). Επιπλέον, εκφράζει την θλίψη του για τη διατήρηση της ποινής αυτή από κράτη που έχουν την ιδιότητα του παρατηρητή στο ΣοΕ (ΗΠΑ, Ιαπωνία, Ιορδανία, Μαρόκο, Παλαιστίνη), αλλά και από την Λευκορωσία. Καλεί δε όλα τα κράτη να την καταργήσουν και δη τα κράτη-μέλη του ΣοΕ να προσχωρήσουν στα Πρωτόκολλα Νο 6 και 13, καθώς η θανατική ποινή παραμένει μία βάναυση και απάνθρωπη ποινή, ανεξάρτητα από το τελεσθέν έγκλημα.

10 Οκτωβρίου 2021:

Δήλωση ΕΕ-ΣοΕ
για την Ευρωπαϊκή
και Παγκόσμια
Ημέρα κατά της
Θανατικής Ποινής

Με την ευκαιρία της Ευρωπαϊκής και Παγκόσμιας Ημέρας κατά της Θανατικής Ποινής, η Ευρωπαϊκή Ένωση και το Συμβούλιο της Ευρώπης, με Κοινή Δήλωση, επιβεβαίωσαν την απόλυτη αντίθεσή τους στην θανατική ποινή, την οποία θεωρούν βάναυση, απάνθρωπη και εξευτελιστική τιμωρία, που αντιστρατεύεται το δικαίωμα στη ζωή. Η Διεθνής Ημέρα είναι αφιερωμένη επιπλέον στις γυναίκες. Μολονότι -κατά κανόνα- αντιπροσωπεύουν ένα μόνο μικρό ποσοστό των θανατικών καταδικών, οι έμφυλες διακρίσεις συνεχίζουν να επηρεάζουν τις γυναίκες σε κάθε επίπεδο, ακόμα και στο πλαίσιο των ποινικών διαδικασιών. Σε ορισμένες, πάντως, χώρες (ενδεχομένως και λόγω διαφορετικού πολιτισμικού υποβάθρου), οι γυναίκες καταδικάζονται συχνότερα σε θάνατο για παραπτώματα, όπως π.χ. η μοιχεία.

Η κατάργηση της θανατικής ποινής αποτελεί πράγματι ένα ζήτημα πολιτικής βούλησης, όπως αποδεικνύει και η κατάργησή της πρόσφατα στη Σιέρα Λεόνε, την 8η Οκτωβρίου 2021, αλλά και στην Πολιτεία της Βιρτζίνια στις ΗΠΑ¹. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η δέσμευση του Προέδρου Biden να την καταργήσει σε ομοσπονδιακό επίπεδο, αλλά και το moratorium των εκτελέσεων που έχει επιβάλει ο Γενικός Εισαγγελέας των ΗΠΑ. Θετικά βήματα παρατηρούνται, επίσης, στην Αρμενία και στο Καζακστάν. Καλούνται δε κράτη, όπως η Λευκορωσία, που ακόμα την διατηρούν, να την καταργήσουν το συντομότερο δυνατόν.

Επιπρόσθετα, τονίζεται ότι σε συνάρτηση και με τον Ευρωπαϊκό Κανονισμό κατά των Βασανιστηρίων, η Επιτροπή Υπουργών του ΣοΕ υιοθέτησε το 2021 την Σύσταση CM/Rec(2021)2 “on measures against the trade in goods used for the death penalty, torture and other cruel, inhuman and degrading treatment or punishment”, προκειμένου να θέσει τέλος -ή έστω να περιορίσει- το εμπόριο αγαθών που χρησιμοποιούνται στις εκτελέσεις θανατικών καταδικών. Καλούνται, μάλιστα, όλα τα κράτη-μέλη του ΣοΕ να τον εφαρμόσουν. Τέλος, οι δύο ευρωπαϊκοί Οργανισμοί δεσμεύονται να συνεχίσουν την προώθηση του θέματος σε επίπεδο δημοσίου λόγου, αλλά και την συνεργασία με ΜΚΟ.

1. Υπενθυμίζεται ότι το ζήτημα έχει έντονο ελληνικό ενδιαφέρον, λόγω της υπόθεσης Κ. Φωτόπουλου, ελληνοαμερικανού θανατοποινίτη στις φυλακές της Florida, που βρίσκεται σχεδόν επί εικοσαετίας σε «διάδρομο θανάτου» (death row).

21 Οκτωβρίου 2021:

Κοινοβουλευτικό
συνέδριο κατά
του ρατσισμού

Στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων της No Hate Parliamentary Alliance, το Κοινοβούλιο της Σουηδίας σε συνεργασία με την Επιτροπή Ισότητας και Μη διάκρισης της ΚΣ/ΣοΕ διοργάνωσαν συνέδριο με θέμα “Ποικολομορφία, συμπερίληψη και μη διάκριση κατά του ρατσισμού και της μη ανεκτικότητας στην Ευρώπη” (“Diversity, inclusiveness and non-discrimination against racism and intolerance in Europe”, στις 25 Οκτωβρίου στο Παρίσι. Τα τρία βασικά θέματα που απασχόλησαν είναι το ζήτημα της καθιέρωσης του ρατσισμού και της ριζοσπαστικής ρητορικής στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή και την εδραίωση μέτρων αντιμετώπισης, η ανάγκη μίας πολυεπίπεδης προσέγγισης για την καταπολέμηση του φαινομένου, αλλά και ο ρατσισμός στο επίπεδο της συλλογικής συνείδησης και στις βιομηχανίες που προάγουν πολιτισμό για την καταπολέμηση των στερεοτύπων. Συμμετείχαν κοινοβουλευτικοί παράγοντες, εκπρόσωποι των Ηνωμένων Εθνών, της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ECRI, Σουηδικοί Φορείς Ισότητας, μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας κ.ά.

Επιτροπές Συμβάσεων Δικαιωμάτων του Ανθρώπου**7 Οκτωβρίου 2021:**

Παρέμβαση της
Προέδρου της
Επιτροπής για τα
Δικαιώματα του
Παιδιού στην 76η
Σύνοδο της Γενικής
Συνέλευσης ΗΕ

Σε Δήλωσή της στη ΓΣ/ΗΕ, η Πρόεδρος της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού αναφέρθηκε στις πολλές και πολλαπλές επιπτώσεις της πανδημίας στην απόλαυση των δικαιωμάτων του παιδιού, ειδικά λόγω της αναστολής των σχολείων και της περιορισμένης πρόσβασης σε βασικά είδη, ενώ η παιδική φτώχεια εξακολουθεί να καταγράφει ανοδική πορεία. Εξέφρασε, επίσης, την έντονη ανησυχία για τις αρνητικές συνέπειες της κλιματικής αλλαγής στην απόλαυση των δικαιωμάτων των παιδιών, ειδικά όσων βρίσκονται σε ιδιαίτερα ευάλωτη κατάσταση, όπως π.χ. τα παιδιά με αναπηρίες ή τα ασυνόδευτα ανήλικα. Ακριβώς γι' αυτό, η Επιτροπή αποφάσισε να αφιερώσει το επόμενο Γενικό Σχόλιό της (General Comment), που αναμένεται να δημοσιευθεί εντός του 2023, στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής υπό το πρίσμα των ΔΤΑ. Επιπλέον, έθιξε το ζήτημα της προσχώρησης/επικύρωσης της Σύμβασης και των Προαιρετικών Πρωτοκόλλων της και παρατήρη-

σε ότι, μολονότι η Σύμβαση δεσμεύει όλα τα κράτη, πλην των ΗΠΑ, ο ρυθμός προσχώρησης στα Πρωτόκολλα είναι πιο αργός.

Ακόμα, οι νέες συνθήκες που επέβαλε η πανδημία και οι αναπόφευκτες τεχνολογικές δυσχέρειες, εμπόδισαν την εξέταση αρκετών Εκθέσεων κρατών μερών, ενώ και η επάνοδος των Ταλιμπάν στην εξουσία του Αφγανιστάν οδήγησε στην αναβολή των Εκθέσεων τόσο υπό την Σύμβαση, όσο και υπό το Προαιρετικό Πρωτόκολλο για την συμμετοχή των παιδιών στις ένοπλες συρράξεις. Από την άλλη πλευρά, η Επιτροπή μπόρεσε να δημοσιεύσει τις γνώμες της σε 80 υποθέσεις που υποβλήθηκαν ενώπιόν της, οι περισσότερες εκ των οποίων αφορούσαν σε παραβίαση της αρχής της μη επαναπροώθησης και των εκπαιδευτικών δικαιωμάτων αλλοδαπών. Παράλληλα, εξέτασε την πρώτη υπόθεση περιβαλλοντικού χαρακτήρα, ενώ μέχρι στιγμής έχουν καταγραφεί τουλάχιστον 159 εκκρεμείς υποθέσεις κατά 24 κρατών μερών.

Η Επιτροπή, κατά την 86η Σύνοδό της, υιοθέτησε (το 25ο) Γενικό Σχόλιο για τα δικαιώματα των παιδιών στο ψηφιακό περιβάλλον, προσφέροντας οδηγίες στα κράτη για την διασφάλιση της πρόσβασης των παιδιών στις ψηφιακές τεχνολογίες ως μέσου πραγμάτωσης όλου του φάσματος των δικαιωμάτων τους, τηρουμένης πάντοτε μίας ισορροπίας με την προστασία από τυχόν κινδύνους που εγκυμονούν τα ψηφιακά μέσα. Διεξήχθη, κατά την 88η Σύνοδό της, και η πρώτη Γενική Συζήτηση για τα δικαιώματα του παιδιού και τις εναλλακτικές μορφές φροντίδας. Συμμετείχαν πλείονες μη κρατικοί δρώντες (π.χ. μέλη της κοινωνίας των πολιτών, Εθνικές Επιτροπές ΔΤΑ, επιχειρήσεις, μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας κ.ά.), ενώ οι συζητήσεις που ακολούθησαν εστίαζαν σε συγκεκριμένα θέματα, όπως η αποφυγή του χωρισμού των παιδιών από τις οικογένειές τους, η διευθέτηση των αναγκών των ασυνόδευτων παιδιών, η πρόσβαση στη δικαιοσύνη και η απόδοση ευθυνών για την κακοποίηση παιδιών. Ας σημειωθεί ότι συζητήθηκε και η Παγκόσμια Μελέτη για τα Παιδιά που στερούνται της ελευθερίας τους (Global Study on Children Deprived of Liberty), που υποβλήθηκε στη ΓΣ/ΗΕ το 2019. Για πρώτη φορά παρουσιάστηκε η έκταση του ζητήματος, ενώ υπογραμμίσθηκε η επιτακτική ανάγκη της αποϊδρυματοποίησης, αλλά και της -ει δυνατόν- εξάλειψης της κράτησης μετακινούμενων παιδιών.

12 Οκτωβρίου 2021:

Δήλωση του
Προέδρου της
Επιτροπής κατά
των Βασανιστηρίων

Εκκινώντας με τις δυσκολίες που αντιμετώπισε η Επιτροπή λόγω της πανδημίας και των συνακόλουθων τεχνολογικών δυσχερειών, ο Πρόεδρος της Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων ανέφερε το θετικό βήμα της εξέτασης, τον Ιούλιο 2021, της Έκθεσης του Βελγίου, κατόπιν σχετικού αιτήματος του Βελγίου στο ΣΔΤΑ. Βέβαια, υπογραμμίζεται ότι δεν αποτελεί προηγούμενο ούτε, φυσικά, αποκλείει μελλοντικές επιτόπιες έρευνες, παρά αποτέλεσε ένα έκτακτο μέτρο λόγω της ιδιαίτερης υγειονομικής κατάστασης. Στην ίδια Σύνοδο, η Επιτροπή εξέτασε και ορισμένες ατομικές αναφορές, ώστε να αποσυμφορήσει τον φόρτο εργασίας που προέκυψε λόγω πανδημίας. Προς τούτο, μάλιστα, όρισε και πρόσθετη ημερομηνία εργασιών. Αποφάνθηκε για 37 υποθέσεις, μεταξύ αυτών με 22 αποφάσεις επί της ουσίας (6 εκ των οποίων για παραβιάσεις προβλέψεων της Σύμβασης) και 2 αποφάσεις επί του παραδεκτού.

12 Οκτωβρίου 2021:

Δήλωση της
Προέδρου της
Υπο-Επιτροπής για
την Πρόληψη των
Βασανιστηρίων
(SPT) κατά την
παρουσίαση της
14ης Ετήσιας
Έκθεσης

Αναγνωρίζοντας την πανδημία ως την μεγαλύτερη πρόκληση των τελευταίων δύο ετών, η Πρόεδρος της SPT διευκρίνισε ότι ναι μεν επηρεάστηκε ο τρόπος λειτουργίας του Μηχανισμού, αφού αρκετές επισκέψεις αναβλήθηκαν (π.χ. Αργεντινής), πλην όμως δεν αποτελεί ικανό λόγο να αποθαρρύνει από την εκπλήρωση του έργου της Υπο-Επιτροπής. Προς τούτο, κρίθηκε αναγκαίος ο εμβολιασμός όλων των μελών και η ανάπτυξη ενός αυστηρού πρωτοκόλλου, προκειμένου να συνεχίσουν τις επιτόπιες έρευνες. Άλλωστε, τα άτομα που στερούνται της ελευθερίας τους έχουν επηρεασθεί ιδιαίτερα από την υγειονομική κρίση. Σε πολλές περιπτώσεις, βρίσκονται κλεισμένοι σε άθλιες συνθήκες (π.χ. υπερπληθυσμός, κακή υγιεινή κ.λπ.), συχνά και χωρίς πρόσβαση σε υγειονομικές υπηρεσίες, γεγονός που αποτελεί και μία πρόσθετη αιτία για την ταχεία διασπορά του ιού. Στην προσπάθεια περιορισμού του ρυθμού μετάδοσης, τα κράτη υιοθέτησαν έκτακτα μέτρα, τα οποία -κατά περίπτωση- χαιρέτισθηκαν ακόμα και από τα ΗΕ (π.χ. προσπάθειες αποσυμφόρησης των φυλακών και άλλων κέντρων κράτησης, ενίσχυση της πρόσβασης σε υγειονομική περίθαλψη, ειδικά σε ομάδες αυξημένου κινδύνου).

Βέβαια, η Υπο-Επιτροπή εντόπισε και μία αξιοσημείωτη έλλειψη ψυχικής υποστήριξης, αλλά και ενίοτε δυσανάλογα μέτρα περιορισμού των μετακινήσεων, υπέρμετρη χρήση μέτρων απομόνωσης, ακατάλληλα εναλλακτικά μέτρα σε αντιστάθμισμα του περιορισμού των επαφών με τους εκτός των εγκαταστάσεων. Παράλληλα, ιδιαίτερα ανησυχητικοί οι περιορισμοί στο επίπεδο των Εθνικών Μηχανισμών Πρόληψης κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Από την άλλη πλευρά, παρά τις δυσχέριες, η SPT συνέχισε να προσφέρει την τεχνική υποστήριξη σε όλους τους εμπλεκόμενους στον τομέα της πρόληψης των βασανιστηρίων, διατηρώντας ανοικτούς διαύλους επικοινωνίας. Αναγνωρίζοντας ότι οι κρίσεις/εντάσεις σε χώρους κράτησης δεν είναι νέο φαινόμενο, αλλά επιτείνεται λόγω της πανδημίας, τονίζοντας ότι παρά τον κώδωνα του κινδύνου που έκρουσε η COVID-19 η κατάσταση δεν έχει εν πολλοίς αλλάξει. Σε καμία, όμως, περίπτωση, η πανδημία δεν μπορεί να αποτελέσει δικαιολογία επιδείνωσης της ήδη βεβαρυμένης κατάστασης. Η απαγόρευση των βασανιστηρίων είναι απόλυτη.

25 Οκτωβρίου 2021:

Δήλωση
Εμπειρογνώμωνων
ΗΕ για την
αναγωγή σε
τρομοκρατικές
οργανώσεις
παλαιστινίων
ομάδων της
κοινωνίας των
πολιτών

Μία σειρά από Εμπειρογνώμονες και Ειδικούς Εντολοδόχους των ΗΕ σπηλίτευσαν την απόφαση του Ισραηλινού Υπουργού Άμυνας, Benny Gantz, να υποδείξει και να αναγάγει σε τρομοκρατικές οργανώσεις 6 παλαιστινιακές ενώσεις της κοινωνίας των πολιτών (Addameer, Al-Haq, Defense for Children International - Palestine, Union of Agricultural Work Committees, Bisan Center for Research and Development, και Union of Palestinian Women Committees), κίνηση που χαρακτήρισαν ως “μετωπική επίθεση” τόσο στα κινήματα προστασίας των δικαιωμάτων των Παλαιστινίων, όσο και ευρύτερα. Το να φιμώνονται οι οργανώσεις αυτές δεν αποτελεί δείγμα μιας υγιούς δημοκρατίας, που ακολουθεί πιστά τις προσταγές του ΔΔΔΤΑ, καλώντας την διεθνή κοινότητα να υπερασπισθεί τους υπερασπιστές ΔΤΑ. Οι αντιτρομοκρατικές νομοθεσίες σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να στοχεύουν στον αδικαιολόγητο περιορισμό των δικαιωμάτων και ελευθεριών του ατόμου, θέση που παγίως επιβεβαιώνεται από πλείονα όργανα των ΗΕ (μ.ά. ΣΑ/ΗΕ, ΓΣ/ΗΕ, ΣΔΤΑ κ.ά.). Ας σημειωθεί ότι ανάμεσα στις εν λόγω ομάδες και οργανώσεις, εντοπίζονται και ορισμένες που προστατεύουν και προωθούν τα δικαιώματα ευ-

άλωτων ομάδων προσώπων (π.χ. γυναίκες/κορίτσια, παιδιά, άτομα που στερούνται της ελευθερίας τους κ.λπ.). Οι Εμπειρογνώμονες φοβούνται ότι κάποιες από αυτές τις ομάδες έχουν βρεθεί στο στόχαστρο των ισραηλινών αρχών λόγω της συνεργασίας τους με τα ΗΕ και τις υπηρεσίες τους, δεδομένης μάλιστα και της έντασης του βαθμού κατοχής, σε πλήρη παραβίαση του Διεθνούς Δικαίου. Προς τούτο, καλούν ολόκληρη τη διεθνή κοινότητα να αξιοποιήσει κάθε (νομικό και πολιτικό) μέσο, προκειμένου να αντιταχθεί και να καταδικάσει την εν λόγω πολιτική, ή και να ασκήσει πίεση, προκειμένου το Ισραήλ να την αναστρέψει.

27 Οκτωβρίου 2021:

Δήλωση Ειδικής
Εισηγήτριας κατά
της εμπορίας
ανθρώπων

Ενώπιον της ΓΣ/ΗΕ, η Siobhán Mullally, Ειδική Εισηγήτρια για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων δήλωσε ότι τα κράτη φέρουν την υποχρέωση να ταυτοποιούν και να προστατεύουν θύματα εμπορίας ανθρώπων, αλλά και να συντονιστούν στην αντιμετώπιση και καλύτερη ανταπόκριση στις ανάγκες τέτοιων θυμάτων, ειδικά από τρομοκρατικές οργανώσεις και διαρκούς μιας σύρραξης. Όπως παρατήρησε κατά την παρουσίαση συναφούς Έκθεσής της στην ΓΣ/ΗΕ, συχνά τα θύματα αυτά αντί να απολαύουν ενός κάποιου επιπέδου προστασίας, τιμωρούνται και στιγματίζονται. Η εμπορία με σκοπό τον εξαναγκαστικό γάμο, την σεξουαλική εκμετάλλευση, την καταναγκαστική εργασία κ.ά. αποτελεί μία πάγια στρατηγική των τρομοκρατικών οργανώσεων και λόγω των ως άνω συστημικών ελλείψεων των κρατών στο επίπεδο της αναγνώρισης των θυμάτων, παραμένουν ατιμώρητες. Μεταξύ άλλων προειδοποίησε ότι αρκετά ευάλωτα παιδιά εξαφανίζονται από camps προσφύγων/μεταναστών/εσωτερικά εκτοπισμένων, αναδεικνύοντας και την συστηματική θυματοποίησή τους από την πλευρά των τρομοκρατικών οργανώσεων, προκειμένου να συστρατευθούν (φαινόμενο που εντάθηκε εν μέσω πανδημίας). Γι'αυτό υπενθυμίζονται οι υποχρεώσεις των κρατών υπό το Πρωτόκολλο του Παλέρμο, που αποσκοπεί στην πρόληψη, καταστολή και δίωξη της εμπορίας ανθρώπων, αλλά και σε επίπεδο ΔΔΔΤΑ, η χρεία άμεσης αναγνώρισης και ταυτοποίησης θυμάτων εμπορίας, προκειμένου να τους παρασχεθεί χωρίς χρονотριβή ιατρική/ψυχολογική/νομική υποστήριξη. Μάλιστα, καλεσε ακόμα και τις Ειρηνευ-

τικές Αποστολές και Επιχειρήσεις ΗΕ να συνδράμουν σε αυτό το έργο, ειδικά σε χώρες που βρίσκονται σε μία μεταβατική φάση, από συρράξεις σε περιόδους ειρήνης.

28 Οκτωβρίου 2021:

Εμπειρογνώμονες
των ΗΕ για την
αυξανόμενη
πρακτική των
μισθοφορικών
δραστηριοτήτων
στον κυβερνοχώρο

Η Ομάδα Εργασίας κατά της χρήσης των μισθοφόρων, κατά την παρουσίαση της σχετικής Έκθεσής της στην ΓΣ/ΗΕ, εξέφρασε την έντονη ανησυχία της για την ενίσχυση ανάλογων πρακτικών στον κυβερνοχώρο, υποστηρίζοντας ότι πολλοί ιδιωτικοί δρώντες παρέχουν πολλαπλές υπηρεσίες στρατιωτικές και ασφαλείας, όπως π.χ. συλλογή προσωπικών δεδομένων και επιτήρηση. Προκειμένου να προληφθούν ή έστω να μετριασθούν οι αρνητικές συνέπειες σε επίπεδο ΔΤΑ (π.χ. δικαίωμα στην ζωή, οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα, ελευθερία της έκφρασης, ιδιωτικότητα, δικαίωμα αυτοδιάθεσης/αυτοπροσδιορισμού) είτε λαμβάνουν χώρα εν καιρώ ειρήνης είτε εν καιρώ πολέμου, τα κράτη θα έπρεπε να απέχουν από την χρήση, χρηματοδότηση, εκπαίδευση, αλλά και αξιοποίηση τέτοιων πρακτικών. Άλλωστε, σε αρκετές περιπτώσεις παρατηρείται ότι ειδικές κατηγορίες προσώπων (π.χ. υπερασπιστές δικαιωμάτων του ανθρώπου, δημοσιογράφοι, μέλη της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας κ.λπ.) επηρεάζονται σε διαφορετικό βαθμό από τέτοιου είδους δραστηριότητες. Επιπλέον, υπογραμμίζεται ότι η χρήση ιδιωτικών δρώντων θέτει σοβαρές προκλήσεις στο επίπεδο της απόδοσης ευθυνών για συναφείς χρήσεις και καταχρήσεις, που εντείνονται, όταν συντρέχουν πλείονες ποινικές δικαιοδοσίες. Γι'αυτό, άλλωστε, τα κράτη θα πρέπει να έχουν μεριμνήσει και σε επίπεδο εθνικής νομοθεσίας, προκειμένου να ρυθμίσουν το συγκεκριμένο πεδίο δραστηριοποίησης, ακολουθώντας πάντοτε τα διεθνή πρότυπα.

22 Νοεμβρίου 2021:

Επίσκεψη στις
ΗΠΑ του Ειδικού
Εισηγητή για τα
μειονοτικά θέματα

Ο Ειδικός Εισηγητής για τα μειονοτικά θέματα, Fernand de Varennes, κάλεσε τις ΗΠΑ να εκσυγχρονίσουν και να ενισχύσουν την εθνική νομοθεσία για την πρόληψη φαινομένων αποκλεισμού, διακρίσεων, ρητορικής μίσους και εγκλημάτων σε βάρος των μειονοτήτων. Μετά την 14ήμερη επίσκεψή του στις ΗΠΑ, ο Ειδικός Εισηγητής υποστήριξε ότι οι ΗΠΑ εμφανίζουν αρκετά παράδοξα σε επίπεδο προστασίας μει-

ονοτικών δικαιωμάτων, από την μια προβάλλοντας την εικόνα της φιλόξενης χώρας, από την άλλη αποδεικνύοντας ιστορικά και διαχρονικά τα ελλείμματα στο νομικό προστατευτικό πλαίσιο, παραμένοντας σε αυτές τις “δυσκίνητες” δυτικές κοινωνίες να προσαρμοσθούν στα νέα δεδομένα. Τα τελευταία χρόνια παρατηρούνται αρκετές οπισθοχωρήσεις σε επίπεδο προστασίας ΔτΑ, άνοδος της ρητορικής μίσους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ανισότητες, δημιουργώντας συχνά τοξικές συνθήκες και συμπεριφορές. Παρά τις σημαντικές και ευπρόσδεκτες αλλαγές που επέφεραν οι ομοσπονδιακές εκλογές, ο Ειδικός Εισηγητής υποστήριξε ότι η ανυπαρξία στις ΗΠΑ μίας συντονισμένης εθνικής νομοθεσίας για την προάσπιση των ΔτΑ, σε πλήρη συμμόρφωση και ευθυγράμμιση με τα διεθνή πρότυπα, αφήνει πολλά κενά που πρέπει να θεραπευθούν. Επιπλέον, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην κατάσταση των δικαιωμάτων Αφροαμερικανών, στον απόηχο πολύκροτων υποθέσεων (π.χ. George Floyd), καθώς αποτελούν ένα από τα πλέον περιορισμένα στρώματα στην αμερικανική κοινωνία, αρκετά συχνά στερούνται ακόμα και των εκλογικών τους δικαιωμάτων, φυλακίζονται, αποτελούν εύκολο στόχο ρητορικής μίσους. Ακόμα, υπογραμμίστηκε η υποχρηματοδότηση αρκετών δημοσίων σχολείων, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την κατάσταση των δικαιωμάτων των παιδιών μειονοτικών ομάδων στη χώρα. Ελλείμματα στη εθνική ποινική δικαιοσύνη, αλλά και η συνολική κατάσταση συχνά δημιουργούν ένα κύκλο φτώχειας, από τον οποίο άτομα διαφορετικής εθνικής/εθνοτικής καταγωγής δύσκολα μπορούν να απεμπλακούν.

Ο Ειδικός Εισηγητής θα παρουσιάσει την τελική Έκθεσή του στο ΣΔτΑ, τον Μάρτιο 2022.

25 Νοεμβρίου 2021:

Η Ειδική Εισηγήτρια για την ελευθερία έκφρασης επ’αυκαιρία της Παγκόσμιας Ημέρας κατά της Βίας σε βάρος των Γυναικών

Με την ευκαιρία της Παγκόσμιας Ημέρας κατά της Βίας σε βάρος των Γυναικών, η Ειδική Εισηγήτρια για την ελευθερία γνώμης και έκφρασης, Irene Khan, τόνισε ότι οι γυναίκες δημοσιογράφοι πέφτουν πολύ συχνά θύματα βιασμών, σεξουαλικών και μη παρενοχλήσεων και κακοποιήσεων, αλλά και έμφυλης ρητορικής μίσους, απειλών κατά οικείων τους, κυρίως λόγω της δημοσιογραφικής τους ιδιότητας, μολονότι γυναίκες και άνδρες του επαγγέλματος εκτίθενται σε κινδύνους λόγω της φύσεως της δουλειάς τους. Η

Ειδική Εισηγήτρια παρατηρεί, ειδικότερα, ότι στις περιπτώσεις των γυναικών, στόχος είναι ο εκφοβισμός και η φήμωση, προκειμένου να αποκλεισθούν από τον δημόσιο λόγο.

Μάλιστα, επ’ευκαρία και της δράσης “16 Days of Activism Against Gender-Based Violence” του 2021 και με την υποστήριξη της UNESCO, η Ειδική Εισηγήτρια εγκαινίασε την έκδοση #JournalistsToo – Women Journalists Speak Out, που περιλαμβάνει τις μαρτυρίες 11 γυναικών δημοσιογράφων ανά τον κόσμο. Πρόκειται για πρόσωπα, που μοιράζονται προσωπικές εμπειρίες κατά την άσκηση του επαγγέλματός τους, υπογραμμίζοντας την ανάγκη άμεσης δράσης σε όλα τα επίπεδα, προκειμένου έκνομες πράξεις σε βάρος τους να μην μένουν ατιμώρητες. Η Ειδική Εισηγήτρια κάλεσε, μεταξύ άλλων, τις Κυβερνήσεις να αναπτύξουν αποτελεσματικούς μηχανισμούς πρόληψης, προστασίας και εποπτείας για την διαδικτυακή και μη προστασία των γυναικών δημοσιογράφων, την δημιουργία και διατήρηση ασφαλών ψηφιακών χώρων, την υιοθέτηση πολιτικών μηδενικής ανοχής σε συναφείς πράξεις, την πολιτική στηλίτευση επιθέσεων σε βάρος γυναικών δημοσιογράφων και την αποχή από σχόλια και τοποθετήσεις που ενδεχομένως θα τις έθεταν σε κίνδυνο.

1 Δεκεμβρίου 2021:

Δήλωση
Εμπειρογνομόνων
ΔτΑ για την Διεθνή
Ημέρα Εξάλειψης
της Δουλείας

Με Δήλωσή τους, μία σειρά Εμπειρογνομόνων και Ειδικών Εντολοδόχων των ΗΕ για τα ΔτΑ έθιξαν το ζήτημα των επιπτώσεων των παγκοσμίων προκλήσεων (π.χ. πανδημία, οικονομική κρίση, κλιματική αλλαγή, ένοπλες συρράξεις) στον άνθρωπο και την επίταση του φαινομένου της δουλείας, με ιδιαίτερη έμφαση στις γυναίκες και τα παιδιά θύματα, που υφίστανται παράλληλα παραβιάσεις του συνόλου των ΔτΑ, αφού συχνά αντιμετωπίζονται (ή και είναι) σε μια πιο ευάλωτη θέση. Καλούν, λοιπόν, τα κράτη να δημιουργήσουν ασφαλείς μεταναστευτικές οδούς, να διευκολύνουν την πρόσβαση στην αξιοπρεπή εργασία, πάντοτε σε συνεργασία με τις επιχειρήσεις, τον ιδιωτικό τομέα και την κοινωνία των πολιτών, να ενισχύσουν κάθε προσπάθεια αντιμετώπισης διακρίσεων και ανισοτήτων, αλλά και να μεριμνήσουν για την δίωξη και τιμωρία όλων των υπευθύνων για σύγχρονες μορφές δουλείας. Στην 30ή Επέτειο του Εθελοντικού Ταμείου των ΗΕ για τις Σύγχρονες Μορφές Δουλείας, κατα-

γράφονται 18.000 θύματα, που μπόρεσαν να λάβουν ζωτικής σημασίας βοήθεια από οργανισμούς που ενισχύονται από το Ταμείο. Οι Εμπειρογνώμονες, λοιπόν, κάλεσαν όλα τα κράτη-μέλη να ενισχύσουν και την ατομική συνεισφορά τους.

3 Δεκεμβρίου 2021:

Εμπειρογνώμονες
ΔΤΑ για την COP26

Μετά την COP26, μία σειρά Εμπειρογνομένων και Ειδικών Εντολοδόχων των ΗΕ, σε δήλωσή τους την ημέρα της 35ης Επετείου από την Διακήρυξη για το Δικαίωμα στην Ανάπτυξη, χαιρέτισαν την επανάληψη των περιβαλλοντικών δεσμεύσεων των κρατών, παρά την προφανή αποτυχία των μεγαλύτερων και πλουσιότερων οικονομιών να δεσμευθούν επαρκώς και αποτελεσματικά στους ήδη συμφωνημένους πράσινους στόχους. Τόσο η Συμφωνία των Παρισίων, όσο και η Σύμβαση Πλαίσιο των ΗΕ για την Κλιματική Αλλαγή (UN Framework Convention on Climate Change/ UNFCCC) τονίζουν την ανάγκη συνεργασίας μεταξύ Βορρά και Νότου, καλούν τα κράτη μέρη να αναλάβουν το μερίδιο ευθύνης που τους αναλογεί και να αντιμετωπίσουν την κλιματική αλλαγή σύμφωνα και με τις ικανότητές τους. Αναγνωρίζουν, επίσης, ότι η οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, η μείωση της φτώχειας και η εξασφάλιση τροφής αποτελούν κάποιες από τις προτεραιότητες των αναπτυσσόμενων χωρών και θα πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη κατά την διαμόρφωση των πολιτικών τους. Ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει, φυσικά, να δίνεται στην προστασία των δικαιωμάτων ευάλωτων ατόμων και ομάδων. Προκειμένου να αντιμετωπισθεί η διπλή παγκόσμια απειλή, της κλιματικής αλλαγής και της πανδημίας, αλλά και να ενισχυθεί η ετοιμότητα και ανθεκτικότητα του συστήματος σε τέτοιου είδους μελλοντικές απειλές, είναι αναγκαίο τα κράτη να διαμορφώσουν τις δράσεις τους με γνώμονα το δικαίωμα στην ανάπτυξη. Προκειμένου οι δεσμεύσεις που εξαγγέλθηκαν στην COP26 να μην μείνουν κενό γράμμα, τα κράτη πρέπει να διασφαλίσουν την τάχιστα follow up ανταπόκρισή τους, με την κατάρτιση και δημοσίευση συγκεκριμένων και στοχευμένων Σχεδίων Δράσης, που να θέτουν σαφή χρονικά πλαίσια, οικονομικούς πόρους, υπευθύνους, αλλά και μηχανισμούς διαφανούς ελέγχου της πρόόδου στον τομέα αυτό.

10 Δεκεμβρίου 2021:

Δήλωση Επιτροπών
ΔΤΑ την Ημέρα
Δικαιωμάτων του
Ανθρώπου

Οι Επιτροπές των Οικουμενικών Συμβάσεων ΔΤΑ προχώρησαν σε [Κοινή Δήλωση](#) την Παγκόσμια Ημέρα Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Με βασική στόχευση την αντιμετώπιση της πανδημίας, οι Επιτροπές καλούν τα κράτη να υιοθετήσουν άμεσα συμπεριληπτικές, οικουμενικές πολιτικές για την αντιμετώπιση των άνευ προηγουμένου κοινωνικοοικονομικών και υγειονομικών επιπτώσεων της πανδημίας σε καθέναν χωριστά, αλλά και να άρουν τις σοβαρές παραβιάσεις ΔΤΑ, που έχουν λάβει χώρα τα 2 τελευταία έτη. Ήδη από το ξέσπασμα της COVID-19, οι Επιτροπές των ΗΕ εποπτεύουν την κατάσταση, ιδιαίτερα ως προς τις επιπτώσεις των παρατεταμένων περιοριστικών μέτρων για την καταστολή του ιού στην ψυχική και σωματική υγεία των πολιτών, αλλά και στον τομέα της εργασίας. Παρατηρούν τις δυσκολίες ατομικής και συλλογικής απόλαυσης των ΔΤΑ, αλλά και επιδείνωση της προϋπάρχουσας ευαλωτότητας ατόμων και κοινοτήτων σε κάθε επίπεδο. Ειδικά η εμφάνιση του νεότερου στελέχους του κορονοϊού, εκλαμβάνεται και ως ένα σημείο έλλειψης αλληλεγγύης και συνεργασίας στο επίπεδο της διανομής και πρόσβασης στα εμβόλια, τα οποία θα έπρεπε να θεωρούνται παγκόσμια δημόσια αγαθά. Επιπλέον, τα κράτη θα πρέπει να αναπτύξουν πιο συμπαγείς στρατηγικές και να αποδίδουν ευθύνες για τυχόν παραβιάσεις ΔΤΑ, ακόμα και σε ιδιώτες που εμπλέκονται στην διαχείριση της πανδημίας. Ακόμα, επισημαίνουν ότι η τρέχουσα συγκυρία θα πρέπει να αντιμετωπισθεί και ως μία ευκαιρία, προκειμένου τα κράτη να προωθήσουν πολιτικές για την αναβάθμιση των εθνικών συστημάτων υγείας, προκειμένου να αντιμετωπισθούν κάθε είδους προκλήσεις σε επίπεδο σωματικής, ψυχικής, αλλά και σεξουαλικής/αναπαραγωγικής υγείας.

17 Δεκεμβρίου 2021:

Δήλωση
Εμπειρογνομένων
για την κράτηση
μεταναστών

Επ'ευκαιρία της Διεθνούς Ημέρας Μετανάστευσης, ο Πρόεδρος της Επιτροπής για την Προστασία των Δικαιωμάτων των Εργαζομένων Μεταναστών και των Οικογενειών τους, και ο Ειδικός Εισηγητής για τα Δικαιώματα των Μεταναστών, προχώρησαν σε [Κοινή Δήλωση](#), με την οποία αφενός χαιρετίζουν τις προσπάθειες των Κυβερνήσεων να εφαρμόσουν εναλλακτικές μορφές κράτησης, ειδικά εν μέσω μιας

υγειονομικής κρίσης, τονίζοντας, όμως, και τις εναλλακτικές για τις οποίες τα κράτη δεσμεύθηκαν με το Παγκόσμιο Σύμφωνο του 2018. Κατά τους Εμπειρογνώμονες, τα κράτη θα πρέπει να δρουν με σχετική μετριοπάθεια, χωρίς να θεωρούν αυτοδικαίως εγκληματίες όσους παράτυπα περνούν τα σύνορα και, σε κάθε περίπτωση, η μαζική κράτηση των εν λόγω προσώπων δεν μπορεί να θεωρείται ως ένα επαρκές και αποκλειστικό μέσο άσκησης συνοριακού ελέγχου. Άλλωστε, η κράτηση, κατά το ΔΔΔΤΑ, πρέπει πάντοτε να διενεργείται χωρίς καμία υπόνοια διάκρισης και να αποτελεί πάντοτε την έσχατη λύση. Επιπλέον, τα κράτη καλούνται να σταματήσουν αμέσως την σύλληψη και κράτηση ανηλίκων και την θέση σε εφαρμογή εναλλακτικών μέτρων (μη προσδιοριζόμενων, πάντως...), καθώς τα μέτρα σωφρονισμού έχουν πολύ συχνά αρνητική επίδραση στην υγεία, στην ακεραιότητα και στην πνευματική υγεία των μεταναστών, και μόνο επιδεινώνονται λόγω της πανδημίας. Οι “Εμπειρογνώμονες” υποστηρίζουν ότι οι εναλλακτικές που προβλέπουν τα εθνικά συστήματα ποινικής καταστολής (π.χ. κατ’οίκον κράτηση, ηλεκτρονική επιτήρηση κ.λπ.) δε θα έπρεπε να χρησιμοποιούνται σε αυτό το context.

Διεθνές Δικαστήριο (ICJ)

1 Οκτωβρίου 2021:

Νικαράγουα
κατά Κολομβίας

Το [ΔΔΧ](#) ολοκλήρωσε την ακροαματική διαδικασία στην υπόθεση *Νικαράγουα κατά Κολομβίας*. Η υπόθεση αφορά φερόμενες παραβιάσεις κυριαρχικών δικαιωμάτων και θαλασσίων ζωνών στην Καραϊβική. Η Νικαράγουα επανέλαβε τους ισχυρισμούς της, όπως παρουσιάσθηκαν στην γραπτή και προφορική διαδικασία, και ζήτησε επιπλέον από το Δικαστήριο να αναγνωρίσει ότι η Κολομβία παραβίασε τις διεθνείς υποχρεώσεις της σε σχέση με τη θαλάσσια ζώνη της Νικαράγουα, που το ίδιο το Δικαστήριο οριοθέτησε το 2012.

Από την άλλη πλευρά, η Κολομβία, ήδη στις 29 Σεπτεμβρίου 2021, είχε παρουσιάσει τις τελικές της προτάσεις και είχε απορρίψει τους ισχυρισμούς της Νικαράγουα, ενώ με ανταίτηση ζήτησε από το Δικαστήριο να ορίσει ότι οι κάτοικοι στο Αρχιπέλαγος San Andres, και κυρίως οι Raizales, απολαύουν των αλιευτικών δικαιωμάτων τους στις παραδοσιακές αλιευτικές περιοχές πέραν της αιγιαλίτιδας ζώνης, αναγνωρίζοντας και σχετική παραβίαση της Νικαράγουα. Η απόφαση του Δικαστηρίου θα δημοσιοποιηθεί σε μεταγενέστερο χρόνο.

Διεθνής Ποινική Δικαιοσύνη

7 Οκτωβρίου 2021:

Ειδικά Τμήματα
για το Κόσοβο:
κατηγορίες
για σκόπιμη
αποκάλυψη
απόρρητου υλικού

Στις 7 Οκτωβρίου 2021, ο αρχηγός της Οργάνωσης των Βετεράνων του Kosovo Liberation Army, Hysni Gucati και ο αναπληρωτής Nasim Haradinaj, [εμφανίστηκαν](#) ενώπιον του Ειδικού Τμήματος για το Κόσοβο στην Χάγη. Κατηγορούνταν για παρεμπόδιση της δικαιοσύνης και εκφοβισμό μαρτύρων. Σύμφωνα με τον Εισαγγελέα, οι κατηγορούμενοι, προκειμένου να

αμαυρώσουν την εικόνα του Τμήματος, διέρρευσαν -σε τρεις συνεντεύξεις Τύπου- έγγραφα υποθέσεων εγκλημάτων πολέμου και παρακίνησαν ΜΜΕ να δημοσιεύσουν απόρρητες πληροφορίες. Τα έγγραφα περιείχαν ονόματα μαρτύρων και προσωπικά στοιχεία άλλων πιθανών μαρτύρων. Σε βίντεο που παρουσιάστηκε στο Δικαστήριο από τον Εισαγγελέα, ακούγεται ο Haradinaj να υπερηφανεύεται για την ικανότητά τους να καταλύσουν το Δικαστήριο. Κανένα μέσο ενημέρωσης στο Κόσοβο δεν δημοσίευσε το υλικό. Οι κατηγορούμενοι συνελήφθησαν και κρατούνται στην Χάγη, εν αναμονή της δικασίμου, δηλώνοντας αθώοι.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

R.A. κ.ά. κατά
Πολωνίας

27 Σεπτεμβρίου 2021:

Το ΕυρΔΔΑ ενημέρωσε την Κυβέρνηση της Πολωνίας για την προσφυγή *R.A. κ.ά. κατά Πολωνίας* (no. 42120/21) και ζήτησε την υποβολή των παρατηρήσεων της αναφορικά με το παραδεκτό και την ουσία. Το Δικαστήριο αποφάσισε την επέκταση της ισχύος των προσωρινών μέτρων, που είχαν ήδη διαταχθεί. Η υπόθεση αφορά σε 32 Αφγανούς που περιορίστηκαν για 7 εβδομάδες περίπου σε camp στα σύνορα Λευκορωσίας και Πολωνίας. Σύμφωνα με τους ίδιους τους πρόσφυγες, συνελήφθησαν λίγο αφότου πέρασαν τα σύνορα σε ένα δάσος. Ισχυρίζονται ότι διέφυγαν από το Αφγανιστάν μετά την επάνοδο των Ταλιμπάν στην εξουσία και φοβούνται να επιστρέψουν και σε κάθε περίπτωση συντρέχει στην περίπτωση τους δικαιολογημένος φόβος δίωξης. Η πολωνική Κυβέρνηση, από την άλλη πλευρά, αρνήθηκε να τους χορηγήσει άσυλο και, σύμφωνα με τους προσφεύγοντες, απέτυχε να εφαρμόσει τα προσωρινά μέτρα που είχε προηγουμένως διατάξει το ΕυρΔΔΑ.

29 Σεπτεμβρίου 2021:

H.F. & M.F. κατά
Γαλλίας - J.D. &
A.D. κατά Γαλλίας

Το ΕυρΔΔΑ ξεκίνησε την ακροαματική διαδικασία στις υποθέσεις *H.F. & M.F. κατά Γαλλίας* και *J.D. & A.D. κατά Γαλλίας*, που αφορούν στο ατελέσφορο αίτημα των προσφευγόντων για τον επαναπατρισμό από τις γαλλικές αρχές των θυγατέρων και εγγονιών (αντίστοιχα), που κρατούνταν, ήδη από το 2019, στο camp al-Hol στην Βορειο-Ανατολική Συρία, από τις Συριακές Δημοκρατικές Δυνάμεις, και στις οποίες προβάλ-

λονταν ισχυρισμοί παραβιάσεων των άρθρων 3 ΕυρΣΔΑ, αλλά και του άρθρου 3 παρ. 2 του 4ου Προσθέτου Πρωτοκόλλου (αυτοτελώς ή σε συνδυασμό με το άρθρο 13 ΕυρΣΔΑ). Σε εθνικό επίπεδο, οι σχετικές αιτήσεις επαναπατρισμού είχαν απορριφθεί και τα ένδικα μέσα αποτύχει. Κατά συνέπεια, οι προσφεύγοντες προσέφυγαν ενώπιον του Δικαστηρίου του Στρασβούργου. Είναι αξιοσημείωτο και καταδεικνύει το ενδιαφέρον της υπόθεσης ότι στη διαδικασία παρένεβσαν αρκετά συμβαλλόμενα στην ΕυρΣΔΑ κράτη (Νορβηγία, Δανία, Ην. Βασίλειο, Ολλανδία, Βέλγιο, Ελβετία, Ισπανία και Σουηδία), η Επίτροπος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, καθώς και αρκετές ΜΚΟ.

7 Οκτωβρίου 2021:

Zambrano
κατά Γαλλίας

Το ΕυρΔΔΑ έκρινε απαράδεκτη την προσφυγή *Zambrano κατά Γαλλίας*, επειδή ο προσφεύγων δεν είχε εξαντλήσει τα διαθέσιμα εσωτερικά ένδικα μέσα. Επιπλέον, το Δικαστήριο εξέλαβε την εν λόγω προσφυγή ως μία κατάχρηση του δικαιώματος ατομικής προσφυγής, ενώ σε κάθε περίπτωση δεν τηρήθηκαν οι προβλεπόμενες διαδικασίες για την εισαγωγή του ενώπιον του ΕυρΔΔΑ. Η υπόθεση αφορά την περίπτωση ενός Καθηγητή γαλλικού Πανεπιστημίου, που διαμαρτυρόμενος για το υγειονομικό πιστοποιητικό που τέθηκε σε ισχύ από τις γαλλικές αρχές για τις διεθνείς μεταφορές, ισχυρίστηκε ότι οι Νόμοι no. 2021-689 and no. 2021-1040 στην πραγματικότητα αποσκοπούσαν στην άρση της άρνησης των ατόμων να εμβολιαστούν. Πιο συγκεκριμένα, ισχυρίστηκε ότι η έκδοση ενός τέτοιου πιστοποιητικού και η εισαγωγή ανάλογων νομοθετημάτων, αποτελούσε μία παρέμβαση στο δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής, εισάγοντας, μάλιστα, και το στοιχείο της διάκρισης.

7 Οκτωβρίου 2021:

Thevenon
κατά Γαλλίας

Το ΕυρΔΔΑ κοινοποίησε στην γαλλική Κυβέρνηση για την προσφυγή *Thevenon κατά Γαλλίας*, με την οποία ο προσφεύγων, Pierrick Thevenon, αμφισβήτησε τη νομιμότητα του υποχρεωτικού εμβολιασμού του λόγω επαγγέλματος (πυροσβέστης), που εισήχθη με νόμο στις 5 Αυγούστου 2021 και ο οποίος έθετε τους μη εμβολιασμένους σε αργία, αφού δεν τους χορηγούνταν το απαραίτητο πιστοποιητικό εμβολιασμού. Το Δικαστήριο έθεσε 4 ερωτήματα στα αντίδικα μέρη, ζητώντας

μεταξύ άλλων από τη γαλλική Κυβέρνηση να παρουσιάσει τις θέσεις της για το παραδεκτό και την ουσία.

Εκτέλεση αποφάσεων ΕυρΔΔΑ

Κατά την 1419η Συνεδρίαση της Επιτροπής Υπουργών σε Σύνοψη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (CM-DH), για την εκτέλεση αποφάσεων του ΕυρΔΔΑ, στο διάστημα 30 Νοεμβρίου-2 Δεκεμβρίου 2021, εξετάστηκε η πορεία εκτέλεσης -μεταξύ άλλων- των ακόλουθων (ομάδων) υποθέσεων:

- *Ομάδα υποθέσεων Mushegh Saghatelyan κατά Αρμενίας*, στις οποίες το ΕυρΔΔΑ διαπίστωσε παραβιάσεις των άρθρων 3, 5, 6, 11 και 13 ΕυρΣΔΑ λόγω μη αναγκαίων και δυσανάλογα βίαιων απομακρύνσεων διαδηλωτών της αντιπολίτευσης μετά τα αποτελέσματα των προεδρικών εκλογών του 2008: με το Ψήφισμα [CM/Del/Dec\(2021\)1419/H46-1](#), η Επιτροπή Υπουργών διαπίστωσε ότι δεν υφίσταται λόγος λήψης περαιτέρω ατομικών μέτρων των προσφευγόντων άλλων συνεξεταζόμενων υποθέσεων (υιοθετώντας το τελικό Ψήφισμα CM/ResDH(2021)420), κάλεσε τις αρχές να παράσχουν περαιτέρω πληροφορίες για την πορεία της υπόθεσης του πρώτου προσφεύγοντος Mushegh Saghatelyan, αλλά και για την καταβολή των αποζημιώσεων που επιδικάστηκαν. Ως προς τα γενικά μέτρα, η Επιτροπή Υπουργών ζήτησε να συνεχίσουν οι εθνικές αρχές να την ενημερώνουν για την πορεία της δημιουργίας νέων φυλακών, για τα μεταβατικά μέτρα που αποσκοπούν στην βελτίωση των συνθηκών κράτησης στο κατάστημα Nubarashen prison, αλλά και για την ποιότητα της εξέτασης των παραπόνων που υποβάλλονται σε βάρος των σωφρονιστικών υπαλλήλων. Σημείωσε ότι ζητήματα κακομεταχείρισης από αστυνομικούς και εξέτασης συναφών ζητημάτων εξετάζονται στο πλαίσιο της *Ομάδας υποθέσεων Virabyan*. Χαιρέτισε την υιοθέτηση νέου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, που στοχεύει στην ενίσχυση των εγγυήσεων κατά της παράνομης κράτησης, αλλά και της δίκαιης δίκης, ενώ ζήτησε πληροφορίες για την εφαρμογή του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας σε ανάλογες περιπτώσεις. Τέλος, έθεσε προθεσμία μέχρι τις 30 Σεπτεμβρίου 2022 για την υποβολή των πληροφοριών αυτών. Η ομάδα υποθέσεων θα συζητηθεί εκ νέου το 2023.

- *Ομάδα υποθέσεων Gafgaz Mammadov κατά Αζερ-*

μπαϊτζάν, στις οποίες το ΕυρΔΔΑ διαπίστωσε παραβιάσεις των άρθρων 11, 5 και 6 ΕυρΣΔΑ, λόγω απομακρύνσεων και συλλήψεων ατόμων που διαδήλωναν ειρηνικά: η ΕΥ/ΣοΕ υιοθέτησε το Ενδιάμεσο Ψήφισμα [CM/ResDH\(2021\)421](#), με το οποίο καλεί τις εθνικές αρχές της χώρας να λάβουν όλα τα απαραίτητα νομοθετικά και άλλα μέτρα, προκειμένου να διασφαλίσουν την συμβατότητα της εθνικής νομοθεσίας και πρακτικής με τα πρότυπα της ΕυρΣΔΑ, αλλά και να υποβάλλουν χωρίς χρονοτριβή ένα Σχέδιο Δράσης (Action Plan/Report) για τα ειλημμένα μέτρα.

- *Ομάδα υποθέσεων Mammadli κατά Αζερμπαϊτζάν*, στις οποίες το ΕυρΔΔΑ έχει διαγνώσει, το 2018, παραβίαση του άρθρου 18 σε συνδυασμό με το άρθρο 5 ΕυρΣΔΑ, λόγω αυθαίρετων συλλήψεων και κρατήσεων αντιπάλων της Κυβέρνησης, μελών της κοινωνίας των πολιτών και υπερασπιστών ΔτΑ, που καταστρατηγούν το κράτος δικαίου: με το Ψήφισμα [CM/Del/Dec\(2021\)1419/H46-4](#), η Επιτροπή Υπουργών αρχικά καλωσορίζει την συμμετοχή των αζερικών αρχών σε διάλογο υψηλού επιπέδου με το ΣοΕ σε σχέση με την πορεία εκτέλεσης των εν λόγω αποφάσεων. Ειδικότερα, σε σχέση με τα ατομικά μέτρα, χαιρέτισε την απόφαση της Ολομέλειας του Ανωτάτου Δικαστηρίου, της 19ης Νοεμβρίου 2021, με την οποία ήρθαν οι καταδίκες τεσσάρων προσώπων στην *υπόθεση Rashad Hasanov και άλλοι* και τους καταβλήθηκε αποζημίωση για παράνομη σύλληψη και φυλάκιση. Κατά συνέπεια, έκρινε ότι δεν απαιτείται η λήψη περαιτέρω προσωρινών μέτρων και υιοθέτησε το Τελικό Ψήφισμα CM/ResDH(2021)426. Αναφορικά με τα γενικά μέτρα, η Επιτροπή Υπουργών υπογράμμισε τη σημασία της προαναφερθείσας απόφασης του Ανωτάτου Δικαστηρίου, καθώς αποτελεί ένα καλό δείγμα πρακτικής στον απόηχο του νομολογιακού προηγούμενου στις υποθέσεις *Ilgar Mammadov and Rasul Jafarov*. Υπενθύμισε παλαιότερη σύστασή της περί εφαρμογής των Συστάσεων της GRECO, ιδίως σε σχέση με την σύνοψη του Δικαστικού Νομικού Συμβουλίου (Judicial Legal Council) και του ρόλου του στην ενίσχυση της δικαστικής ανεξαρτησίας. Το θέμα θα συζητηθεί εκ νέου 1428η Συνάντηση της Επιτροπής Υπουργών, τον Μάρτιο 2022.

- Ως προς την *Ομάδα υποθέσεων Sejdici and Finci κατά Βοσνίας-Ερζεγοβίνης*, που αφορούν διακρίσεις σε βάρος ατόμων που δεν πρόσκεινται στις συνιστώσες

του κράτους ή δεν πληρούν τα κριτήρια της εθνικής καταγωγής και του τόπου κατοικίας για τη συμμετοχή τους στις βουλευτικές και προεδρικές εκλογές, η Επιτροπή Υπουργών υιοθέτησε το Ενδιάμεσο Ψήφισμα [CM/ResDH\(2021\)427](#). Υπενθυμίζοντας την συμβατική υποχρέωση του καθ' ου κράτους να συμμορφωθεί με την απόφαση του ΕυρΔΔΑ, εκφράζοντας την έντονη ανησυχία για την αδυναμία επίτευξης ομοφωνίας ως προς το περιεχόμενο των τροποποιήσεων στο Σύνταγμα και την εκλογική νομοθεσία της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, αλλά και την αδράνεια της Ομάδας Εργασίας που συγκροτήθηκε σε εθνικό επίπεδο προς το σκοπό αυτό, ζητεί την επίτευξη της επιδιωκόμενης ομοφωνίας, προκειμένου οι εκλογές του Οκτωβρίου 2022 να διεξαχθούν στο πλαίσιο ενός πολιτικού περιβάλλοντος σύμφωνου με τα πρότυπα της ΕυρΣΔΑ και της νομολογίας του ΕυρΔΔΑ. Αποφάσισε, επίσης, την επανεξέταση των υποθέσεων κατά την 1428η Συνεδρίαση, το Μάρτιο 2022.

- Για την *Ομάδα υποθέσεων Velikova κατά Βουλγαρίας*, σχετικά με θανάτους, κακομεταχείριση ή έλλειψη έγκαιρης ιατρικής περίθαλψης στη διάρκεια σύλληψης, αλλά και μη αποτελεσματικής διερεύνησης της υπόθεσης, η Επιτροπή Υπουργών υιοθέτησε το Ψήφισμα [CM/Del/Dec\(2021\)1419/H46-10](#). Σχετικά εξέφρασε την ανησυχία της για την αδράνεια των αρχών σε σχέση με τον βασανισμό του κατηγορουμένου στην υπόθεση *Myumyun*, και κάλεσε τις εθνικές αρχές να διευκρινίσουν ποια τα εναλλακτικά μέτρα, σύμφωνα με την νομολογία ΕυρΔΔΑ, για την απομάκρυνση υπαλλήλων που έχουν καταδικασθεί για κακομεταχείριση. Επιπλέον, ανησυχία εκφράσθηκε και για την απόφαση από το Supreme Court of Cassation, του Μαρτίου 2021, στην υπόθεση *Dimitrov και άλλοι*. Οι κατηγορούμενοι αστυνομικοί κατηγορήθηκαν και καταδικάσθηκαν για ανθρωποκτονία εξ αμελείας. Το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν μπορούσαν να επιβληθούν ποινικές κυρώσεις λόγω παραγραφής. Η ΕΥ κάλεσε, ακόμα, τις βουλγαρικές αρχές να υποβάλουν πληροφορίες για την εξέταση της υπόθεσης *Stoykov*, για τα τυχόν ατομικά μέτρα που ελήφθησαν στις υποθέσεις *Palfreeman και Ribcheva και άλλοι*, όπως και σε σχέση με το αίτημα επανεξέτασης της υπόθεσης *Yanchovichin*. Τέλος, αποφάσισε ότι λόγω παραγραφής δεν είναι δυνατή η λήψη περαιτέρω ατομικών μέτρων στην υπόθεση *Mihaylova and Malinova* και υιοθέτησε γι' αυτήν το τε-

λικό Ψήφισμα [CM/ResDH\(2021\)422](#). Ως προς τα γενικά μέτρα, ζήτησε από τις αρχές να εξηγήσουν την αύξηση των παραπόνων/καταγγελιών για κακομεταχείριση εντός σωφρονιστικών εγκαταστάσεων, να την ενημερώσουν για τυχόν μέτρα που έχουν ληφθεί για τον περιορισμό των περιστατικών και τις ποινές που επιβάλλονται σε τέτοιες περιπτώσεις, αλλά και να στηρίξουν τις προσπάθειες εποπτείας του Συνηγόρου του Πολίτη και των ΜΚΟ. Στην ίδια κατεύθυνση και οι συστάσεις για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των κρατουμένων -πρωτίστως- σε νομική αρωγή και το αίτημα για ενημέρωση για ενδεχόμενα περαιτέρω μέτρα σε σχέση με την εξέταση των κρατουμένων από γιατρούς, προκειμένου να συλλεγούν οι απαραίτητες αποδείξεις για την συμπλήρωση των φακέλων των καταγγελιών.. Επιπλέον, ζήτησε την επιτάχυνση των διαδικασιών για την παρουσίαση ενός Οδικού Χάρτη για την εκτέλεση των αποφάσεων του ΕυρΔΔΑ.

- Η *Ομάδα υποθέσεων Identoba και άλλοι κατά Γεωργίας*, αφορά την μη καθιέρωση προστατευτικών μέτρων σε σχέση με επιθέσεις με ομοφοβικά και θρησκευτικά κίνητρα από ιδιώτες, αστυνομικής βίας, αλλά και απουσία αποτελεσματικής διερεύνησης των υποθέσεων αυτών. Με το Ψήφισμα [CM/Del/Dec\(2021\)1419/H46-14](#), η Επιτροπή Υπουργών, σε σχέση με τα ατομικά μέτρα στην υπόθεση *Aghdgomelashvili and Japaridze*, καλεί τις αρχές να ενισχύσουν τις προσπάθειες και να διασφαλίσουν την ολοκλήρωση των διαδικασιών και την τιμωρία των υπευθύνων, σύμφωνα με την νομολογία του ΕυρΔΔΑ. Ως προς τα γενικά μέτρα, κάλεσε τις αρχές να εμμείνουν στην καταπολέμηση των εγκλημάτων μίσους (ιδιαίτερα σε βάρος μελών της κοινότητας ΛΟΑΤΚΙ) και να προστατεύσουν την ελευθερία του συνέρχεσθαι, καθώς και να προωθήσουν την αποτελεσματική διερεύνηση και τιμωρία τέτοιων περιστατικών (στον απόηχο και των επεισοδίων του Ιουλίου 2021, στη διάρκεια του March of Dignity), ακόμα και με την δημιουργία εξειδικευμένων προς τούτο μονάδων. Ενθάρρυνε την εισαγωγή ενός συστήματος συλλογής πληροφοριών και στατιστικών δεδομένων για τα εγκλήματα μίσους και υποδέχθηκε τις πληροφορίες για την προσπάθεια κατάρτισης Εθνικής Στρατηγικής και Εθνικού Σχεδίου Δράσης, που αναμένεται να προσεγγίζουν ολιστικά το ζήτημα της καταπολέμησης των διακρίσεων και της καταπολέμησης των ρατσιστικών εγκλημάτων. Το

θέμα θα συζητηθεί εκ νέου στην 1451η Συνεδρίαση, τον Δεκέμβριο 2022.

- Η περίπτωση της υπόθεσης *Khlaifia και άλλοι κατά Ιταλίας*, που αφορά στην σύλληψη σε κέντρο υποδοχής και ύστερα σε πλοίο τριών παράτυπων μεταναστών, που εντοπίστηκαν στις ιταλικές ακτές το 2011, μετά τα γεγονότα που σχετίζονται με την Αραβική Άνοιξη στην Τυνησία, και στην οποία το ΕυρΔΔΑ διέκρινε μεταξύ άλλων παραβίαση των άρθρων 5 §§ 1, 2 και 4, αλλά και 13 σε συνδυασμό με το άρθρο 3 (υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική για το περιεχόμενο των άρθρων και των αιτιάσεων [...]): στο Ψήφισμα [CM/Notes/1419/H46-19](#), η Επιτροπή Υπουργών καλωσορίζει την Έκθεση που υπέβαλαν οι εθνικές αρχές, τον Οκτώβριο 2021, λαμβάνοντας περαιτέρω αναφορές από ομάδες της κοινωνίας των πολιτών (Κανόνας 9.2 του [Κανονισμού](#) της ΕΥ για τον έλεγχο της εκτέλεσης των αποφάσεων του Δικαστηρίου), αλλά και απαντήσεις από την ιταλική πλευρά, που αφορούσαν στις νομοθετικές αλλαγές που έλαβαν χώρα από την προηγούμενη εξέταση (βλ. νομική βάση και εχέγγυα διοικητικής κράτησης, έλλειψη αποτελεσματικού ενδίκου μέσου για τις συνθήκες διοικητικής κράτησης). Μετά από εκτενή παρουσίαση των μέτρων που έλαβαν οι ιταλικές αρχές σε συμμόρφωση προς την απόφαση, η ΕΥ αποφάσισε να κλείσει την διαδικασία επίβλεψης της εκτέλεσής της.

- Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει και η *Ομάδα υποθέσεων Catan και άλλοι κατά Ρωσίας*, που αφορούν σε παραβιάσεις των δικαιωμάτων των παιδιών, γονέων και μελών λατινόγλωσσων σχολείων στην Υπερδνειστερία, τις περιόδους 2002-2004 και 2013-2014. Υπενθυμίζεται ότι, μολονότι δεν υπήρχαν αποδείξεις που συνέδεαν ευθέως τις παραβιάσεις με ρωσικούς παράγοντες και δρώντες στην περιοχή, το ΕυρΔΔΑ έκρινε ότι η συνεχιζόμενη ρωσική παρουσία, όπως και η στρατιωτική, οικονομική και πολιτική στήριξη στην Υπερδνειστερία, καθιστά την Ρωσία ευθέως υπεύθυνη για παραβιάσεις του άρθρου 2 Πρώτου Πρωτοκόλλου. Η ΕΥ, με το Ψήφισμα [CM/Del/Dec\(2021\)1419/H46-29](#), εξέφρασε την ανησυχία της για την αποτυχία της ρωσικής πλευράς να ενημερώσει για μέτρα που έχουν ληφθεί για την εκτέλεση των εξεταζόμενων αποφάσεων, καλώντας στην υποβολή σχεδίου δράσης με συγκεκριμένα μέτρα, αλλά και στην καταβολή της επιδικασθείσας δίκαιης ικανοποίησης και των τόκων.

Η Επιτροπή Υπουργών θα εξετάσει εκ νέου την πορεία εκτέλεσης των αποφάσεων κατά την 1428η Συνεδρίασή της, τον Μάρτιο 2022.

- Τέλος, ως προς την διακρατική προσφυγή *Γεωργία κατά Ρωσίας (I)*, με το Ψήφισμα [CM/Del/Dec\(2021\)1419/H46-30](#), η ΕΥ καλωσόρισε την υπογραφή Μνημονίου Συνεργασίας μεταξύ Γεωργίας και ΓΓ/ΣοΕ, προσμένοντας σε αντίστοιχη εξέλιξη από ρωσικής πλευράς, αλλά και σε άμεση καταβολή (σε κάθε περίπτωση πριν τη λήξη του 2021) της δίκαιης ικανοποίησης στην Τράπεζα ΣοΕ. Κάλεσε τις ρωσικές αρχές να παράσχουν περισσότερες πληροφορίες σε σχέση με τα γενικά μέτρα που πρότεινε σε προηγούμενο Ψήφισμά της (κατά την 1250ή Συνεδρίαση, Μάρτιος 2016). Θα επανεξετάσει την πορεία εκτέλεσης κατά την 1428η Συνεδρίαση (Μάρτιος 2022).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων του ΣοΕ (ΕΕΚΔ)

18-22 Οκτωβρίου 2021:

323η Συνεδρίαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ)

Η 60ή Επέτειος από την υπογραφή του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη το 1961, καθώς και η 25η Επέτειος από τον Αναθεωρημένο Κοινωνικό Χάρτη, αποτέλεσαν το πρώτο θέμα για τη Συνεδρίαση του Οκτωβρίου 2021, με τη διοργάνωση ενός Πάνελ Υψηλού Επιπέδου και σχετικού webinar. Στο πάνελ συζητήθηκε μεταξύ αξιωματούχων του ΣοΕ και της ΕΕ, η πορεία του Χάρτη, η οπισθοδρόμηση της προόδου που είχε σημειωθεί και εξαιτίας της οικονομικής και υγειονομικής κρίσης και που καλείται να αντιμετωπίσει. Ακόμη, η Επιτροπή εξέτασε τις Εκθέσεις ορισμένων κρατών και υιοθέτησε Συμπεράσματα για 33 κράτη (μεταξύ αυτών και η Ελλάδα, ενώ δεν περιλαμβάνονται η Γερμανία και η Ισλανδία, που παρέδωσαν εκπρόθεσμα τις Εκθέσεις τους) αναφορικά με τις προβλέψεις για την “*υγεία, την κοινωνική πρόνοια και την κοινωνική προστασία*”. Τα ευρήματα της Επιτροπής για τη γενική κατάσταση των εν λόγω δικαιωμάτων, κάθε άλλο παρά ενθαρρυντικά θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν, με τα εργασιακά ατυχήματα να βρίσκονται σε αύξηση και τα ληφθέντα από τα κράτη μέτρα να κρίνονται ως ανεπαρκή, με ελλιπή μέτρα για την παιδική και μητρική θνησιμότητα, με την απουσία προγραμμάτων (επιδημιολογικών και άλλων) για την αντιμετώπιση

επιδημιών, ενδημιών και άλλων ασθενειών. Σχετικά με το πεδίο της κοινωνικής πρόνοιας και προστασίας, τονίζεται πως το κοινωνικό βοήθημα στα άτομα άνευ πόρων βρίσκεται κάτω από τα όρια της φτώχειας, η οποία και σε αρκετές χώρες είναι πολύ υψηλή. Ακόμη, παρά την αναγνώριση από τα κράτη της ευαλωτότητας των ηλικιωμένων ατόμων στην πανδημία, η έλλειψη επαρκών πόρων για μία αξιοπρεπή διαβίωση διαπιστώθηκε από την Επιτροπή σε αρκετές περιπτώσεις. Πέραν των Συμπερασμάτων, δημοσιεύθηκαν για οκτώ κράτη, μεταξύ και αυτών και η Ελλάδα, Διαπιστώσεις για την εφαρμογή των Αποφάσεων της Επιτροπής. Συνολικά, η Επιτροπή εξέτασε επτά Αποφάσεις κατά της Ελλάδος, καταλήγοντας πως η χώρα δεν έχει συμμορφωθεί σε έξι. Συγκεκριμένα εξέτασε τις εξής Αποφάσεις:

- *European Roma Rights Centre* του 2004 και *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS)* του 2009

Οι υποθέσεις αφορούσαν την ανεπάρκεια σε μόνιμες κατοικίες, τις εξαναγκαστικές εξώσεις και την έλλειψη σε προσωρινούς σταθμούς ανάπαυσης, καθώς και τις συνθήκες ζωής στους καταυλισμούς των Ρομά και τις συνεχιζόμενες εξώσεις που επέφεραν την παραβίαση του άρθρου 16 (δικαίωμα της οικογένειας κοινωνική, νομική και οικονομική προστασία).

- *Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου* του 2005

Σύμφωνα με την Απόφαση αυτή, η Ελλάδα παραβίασε το άρθρο 11 του ΕΚΧ (δικαίωμα στην υγεία), εξαιτίας των αποτυχιών του θεσμικού πλαισίου περιβαλλοντικών ελέγχων σε κατοικημένη περιοχή εξόρυξης λιγνίτη. Ακόμη, η απουσία καταγραφής ατυχημάτων των εργατών, καθώς και η απουσία πρόβλεψης για την αποζημίωση των εργατών υπό τη μορφή χρόνου ανάπαυλας, συνιστούσαν παραβιάσεις των άρθρων 3 παράγραφος 2 και 2 παράγραφος 4.

- *Γενική Ομοσπονδία Προσωπικού ΔΕΗ (ΓΕΝΟΠ/ΔΕΗ) και Ανώτατη Διοίκηση Ενώσεων Δημοσίων Υπαλλήλων* του 2012

Στην υπόθεση της ΓΕΝΟΠ/ΔΕΗ και της ΑΔΕΔΥ, η Επιτροπή έκρινε πως η απουσία προβλέψεων για τις περιόδους ειδοποίησης απόλυσης και αποζημιώσεων λόγω απόλυσης στις περιπτώσεις που ένα συμβόλαιο

τερματίστηκε στη διάρκεια της δοκιμαστικής περιόδου, αποτελούσε παραβίαση του άρθρου 4 παράγραφος 4 (αναγνώριση από το κράτος του δικαιώματος ενός εύλογου χρονικού διαστήματος ειδοποίησης πριν την απόλυση εργαζομένου).

- *Γενική Ομοσπονδία Προσωπικού ΔΕΗ (ΓΕΝΟΠ/ΔΕΗ) και Ανώτατη Διοίκηση Ενώσεων Δημοσίων Υπαλλήλων* του 2012

Η υπόθεση αφορούσε σύμβαση μαθητείας που απέκλειε τους ιδιώτες από την εργασιακή νομοθεσία και συγκεκριμένα από την προβλεπόμενη ετήσια διακοπές μετ'αποδοχών (άρθρο 7 παράγραφος 7 του ΕΚΧ), παρέχοντας ταυτόχρονα *περιορισμένη προστασία* απέναντι σε οικονομικούς και κοινωνικούς κινδύνους (παραβίαση άρθρου 12 παράγραφος 4 για τη διασφάλιση της κοινωνικής ασφάλισης όλων των εργαζομένων).

- *Fédération internationale des ligues des droits de l'homme (FIDH)* του 2013

Η μόλυνση του ποταμού Ασωπού και οι συνεπαγόμενες σε αυτές αρνητικές συνέπειες στους κατοίκους της περιοχής επέφεραν σύμφωνα με την Επιτροπή την παραβίαση του άρθρου 11 του ΕΚΧ για το δικαίωμα στην προστασία της υγείας.

- *Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων - Ενιαίο Ταμείο Ασφάλισης Μισθωτών (ΙΚΑ-ΕΤΑΜ)* του 2012, *Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτικών Συνταξιούχων (ΠΟΠΣ)* του 2012, *Σωματείο Συνταξιούχων ΗΣΑΠ* του 2012, *Πανελλήνια Ομοσπονδία Συνταξιούχων ΔΕΗ* του 2012, *Ομοσπονδία Συνταξιούχων της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος* του 2012

Στις διαδοχικές αυτές Αποφάσεις η Επιτροπή εντόπισε την παραβίαση του άρθρου 12 παράγραφος 3 του ΕΚΧ σχετικά με την σταδιακή βελτίωση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης εξαιτίας των *περιοριστικών* -όπως χαρακτηρίζονται- μέτρων και διαδικασιών που δεν εξασφάλιζαν ένα επαρκές επίπεδο προστασίας των συνταξιούχων.

- *Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος (ΓΣΕΕ)* του 2017

Το 2014 η ΓΣΕΕ κατήγγειλε την Ελλάδα ενώπιον της Επιτροπής για τις αρνητικές συνέπειες που θα είχε στους εργαζόμενους η εργασιακή νομοθεσία που υι-

οθετήθηκε για την εφαρμογή των μέτρων λιτότητας. Η Επιτροπή κατέληξε πως υπήρχε όντως παραβίαση των άρθρων: 2 παράγραφος 1 (ο καθορισμός μίας λογικής διάρκειας ημερήσιας και εβδομαδιαίας εργασίας κι η σταδιακή μείωσή της εφόσον το επιτρέπουν οι συνθήκες), 4 παράγραφος 1 (δικαίωμα σε μία αμοιβή που εξασφαλίζει μία αξιοπρεπή διαβίωση) και παράγραφος 4 (δικαίωμα σε μία λογική προθεσμία προειδοποίησης σε περίπτωση τερματισμού της απασχόλησης), άρθρο 7 παράγραφος 5 (αναγνώριση δικαιώματος των νεαρών εργαζομένων και των μαθητευομένων σε μία δίκαιη αμοιβή) και παράγραφος 7 (για τον καθορισμό διάρκειας κανονικής άδειας με αποδοχές για άτομα κάτω των 18 ετών σε τρεις εβδομάδες τουλάχιστον) άρθρο 3 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1988 (δικαίωμα συμμετοχής στον καθορισμό και στη βελτίωση των εργασιακών συνθηκών και του εργασιακού περιβάλλοντος).

10 Νοεμβρίου 2021:

Δημοσίευση της Απόφασης της ΕΕΚΔ στην υπόθεση *Unione Nazionale Dirigenti dello Stato (Complain No.147/2017)*

Η καταγγελία της UNADIS κατά της Ιταλίας στην Επιτροπή το 2017, αφορούσε περίπου 800 υπαλλήλους φορολογικών υπηρεσιών με συμβάσεις περιορισμένου χρόνου, που σύμφωνα με την UNADIS δεν έχαιραν της ίδια προστασίας με τους εργαζομένους στον αντίστοιχο ιδιωτικό κλάδο, ενώ δεν προσμετρώνταν η εμπειρία τους στις θέσεις αυτές σε δημόσιους διαγωνισμούς. Η Ένωση υποστήριξε πως εξαιτίας αυτής της κατάστασης υφίστατο παραβίαση των άρθρων 1 (δικαίωμα στην εργασία), 4 (δικαίωμα στη δίκαιη αμοιβή), 6 (δικαίωμα συλλογικής διαπραγμάτευσης), 24(δικαίωμα στην προστασία σε περίπτωση λύσης της σχέσης εργασίας), και Ε (αρχή μη διάκρισης) του Αναθεωρημένου ΕΚΧ. Η Επιτροπή διαπίστωσε από το στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης πως η υπόθεση εμπίπτει στο άρθρο 1 παράγραφος 2 σχετικά με την υποχρέωση των κρατών να προστατεύσουν αποτελεσματικά το δικαίωμα του εργαζόμενου να κερδίζει τη ζωή του με εργασία που αναλαμβάνει ελεύθερα και την απαγόρευση κάθε πρακτικής που μπορεί να παρεμποδίζει την εφαρμογή του, όπως συμπληρώνει η Επιτροπή. Το Όργανο του ΕΚΧ εξετάζοντας τα δεδομένα, κατέληξε πως δεν υπήρξε παραβίαση του εν λόγω άρθρου, επισημαίνοντας πως η κατάσταση των εργαζομένων δεν μπορεί να συγκριθεί με αυτήν των ιδιωτικών υπαλλήλων.

10 Νοεμβρίου 2021:

Δημοσίευση της Απόφασης στην υπόθεση *Confédération générale du travail (CGT) και Confédération française de l'encadrement-CGC (CFE-CGC) v. France, Complaint No. 149/2017*

Ο “Εργασιακός Νόμος”, όπως αποκαλείτο εν συντομία, του 2016 αποτέλεσε το αντικείμενο της καταγγελίας του 2017 των CGT και CFE-CGC, που υποστήριξαν πως ήταν αντίθετος με τα άρθρα 2 (δικαίωμα σε αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας), 4 (δικαίωμα σε μία δίκαιη αμοιβή) του Αναθεωρημένου ΕΚΧ. Η Επιτροπή στην Απόφασή της, που δημοσιεύθηκε το Νοέμβριο του 2021 κατέληξε πως όντως υπήρξε παραβίαση των προαναφερθέντων άρθρων εξαιτίας της εξομίσωσης των *on call periods* (δηλαδή της περιόδου που οι εργαζόμενοι είναι υποχρεωμένοι να είναι διαθέσιμοι να εργαστούν) με τις περιόδους ανάπαυσης, καθώς και λόγω του συστήματος των εργάσιμων ημερών που εφαρμόζεται, το οποίο δεν περιλαμβάνει θεσμικούς περιορισμούς στις *maximum* εβδομαδιαίες ώρες εργασίας, εγγυήσεις για ένα εύλογο ωράριο.

6-10 Δεκεμβρίου 2021:

Αποφάσεις της Επιτροπής στην 324η Συνεδρίαση του Οργάνου

Κατά την 324η Συνεδρίαση της ΕΕΚΔ, υιοθετήθηκαν -μεταξύ άλλων- και δύο αποφάσεις σε εκκρεμείς υποθέσεις:

Η πρώτη αφορούσε την καταγγελία των *European Trade Union Confederation (ETUC)*, *Netherlands Trade Union Confederation (FNV)* και *National Federation of Christian Trade Unions (CNV)* κατά της Ολλανδίας του 2021. Οι αιτιάσεις τους σχετιζόνταν με τα άρθρα 6 παράγραφος 4 (δικαίωμα στη συλλογική διαπραγμάτευση) καθώς και G (περιορισμοί των δικαιωμάτων) του Αναθεωρημένου ΕΚΧ, εξαιτίας του τρόπου αντιμετώπισης των συλλογικών δράσεων από τα δικαστήρια της Ολλανδίας, επισημαίνοντας μάλιστα πως η ολλανδική πρακτική εξαρτάται από τη νομολογία, εφόσον το δικαίωμα δεν ρυθμίζεται από τη νομοθεσία. Η Επιτροπή με την Απόφασή της που υιοθετήθηκε στη Συνεδρίαση του Δεκεμβρίου έκρινε ως παραδεκτή την καταγγελία, εφόσον με βάση τα στοιχεία η Ολλανδία δεν εφάρμοζε ικανοποιητικά τις σχετικές προβλέψεις του Χάρτη.

Η δεύτερη είναι η Απόφαση επί της ουσίας στην υπόθεση *Unione sindacale di base-settore pubblico impiego (USB) κατά Ιταλίας (Complaint No. 153/2017)*, η οποία, ωστόσο, δε θα δημοσιευθεί, έως ότου υιοθετηθεί σχετικό Ψήφισμα (Resolution) από το Όργανο. Η εν λόγω Απόφαση παρουσιάζει ιδιαίτερο

ενδιαφέρον εφόσον αφορά τη διαδοχική ανανέωση συμβασιούχων ορισμένου χρόνου στην Σικελία, με αποτέλεσμα να μην προστατεύονται και οι ίδιοι οι εργαζόμενοι ικανοποιητικά. Η Συνδικαλιστική Ένωση ειδικότερα αναφέρθηκε σε παραβίαση των άρθρων 1 (δικαίωμα στην εργασία), 4 (δικαίωμα σε μία δίκαιη αμοιβή), 5 (συνδικαλιστικό δικαίωμα), 6 παράγραφος 4 (δικαίωμα στη συλλογική διαπραγμάτευση και δράση), 24 (δικαίωμα στην προστασία σε περίπτωση λύσης της σχέσης εργασίας), και Ε (αρχή μη διάκρισης) του Αναθεωρημένου ΕΚΧ.

Διαμερικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔΙΑΕΔΑ)

14 Οκτωβρίου 2021:

Η υπόθεση της ρύπανσης της πόλης La Oroya, στο κεντρικό Περού απασχολεί τη Διαμερικανική Επιτροπή από το 2007, όποτε και αποφάσισε την λήψη προσωρινών μέτρων για εξήντα πέντε κατοίκους της πόλης που αντιμετώπιζαν μία σειρά από προβλήματα υγείας. Συγκεκριμένα οι Οργανώσεις AIDA, CEDHA, SPDA και η Earthjustice, το 2006, προσέφυγαν στην Επιτροπή υποστηρίζοντας πως η λειτουργία της μεταλλουργικής επιχείρησης στην περιοχή έχει προκαλέσει -εξαιτίας των εκπομπών βαρέων μετάλλων- σωρεία προβλημάτων υγείας (π.χ. προβλήματα του αναπνευστικού, καρκίνο) στους κατοίκους, μεταξύ των οποίων και παιδιά. Το 2009, η Επιτροπή έκρινε υπέρ του παραδεκτού της προσφυγής που αφορούσε την ευθύνη του κράτους για την αδυναμία ελέγχου, εποπτείας και περιορισμού των αρνητικών συνεπειών της δραστηριότητας της επιχείρησης με τους ενάγοντες να επικαλούνται τα άρθρα 4 (δικαίωμα στη ζωή), 5 (δικαίωμα σε αξιοπρεπή μεταχείριση), 8 (δικαίωμα σε δίκαιη δίκη), 13 (ελευθερία σκέψης και έκφρασης), 19 (δικαιώματα του παιδιού), 23 (δικαίωμα συμμετοχής στην κυβέρνηση), 25 (δικαίωμα δικαστικής προστασίας) και 26 (δικαίωμα στη βαθμιαία ανάπτυξη) της Αμερικανικής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΑΣΔΑ) σε συνδυασμό με τις υποχρεώσεις των άρθρων 1.1 και 2, ενώ απέρριψε την προσφυγή ως προς το άρθρο 11 της Σύμβασης. Σύμφωνα με την επί της ουσίας εξέταση της υπόθεσης, η Επιτροπή κατέληξε πως το Περού είναι υπεύθυνο για τις παραβιάσεις των

Πρώτηση υπόθεσης στο Διαμερικανικό Δικαστήριο για την Ρύπανση στην κοινότητα La Oroya

προαναφερθέντων άρθρων, προωθώντας την υπόθεση στο Διαμερικανικό Δικαστήριο και ζητώντας να επιβάλλει μία σειρά από μέτρα επανόρθωσης (όπως η διερεύνηση της περιβαλλοντικής ρύπανσης, καθώς και των περιστατικών εκφοβισμού των κατοίκων, καθώς και μέτρων που θα βοηθήσουν στην ανάρρωση των θυμάτων).

20 Οκτωβρίου 2021:

Κοινή Δήλωση για την Ελευθερία της Έκφρασης

Η Κοινή Δήλωση των Ειδικών Εισηγητών για την Ελευθερία της Έκφρασης των ΗΕ, του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών, της Αφρικανικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών και του Εκπροσώπου του ΟΑΣΕ για την Ελευθερία των Μέσων του 2021 επικεντρώνεται στη δράση των πολιτικών και των κρατικών αξιωματούχων, κάνοντας Συστάσεις σε μία σειρά από κρατικούς και μη δρώντες για τη διασφάλιση της ελευθερίας της έκφρασης. Οι εν λόγω Συστάσεις αφορούν τόσο την προστασία του πολιτικού λόγου καθώς και ζητημάτων δημοσίου συμφέροντος, όσο και την προστασία της ανεξαρτησίας των ΜΜΕ, τη διαφάνεια καθώς και την αντιμετώπιση της ρητορικής μίσους.

8 Νοεμβρίου 2021:

Ολοκλήρωση 181ης περιοδική Σύνοδος

Οι εργασίες της ΔΙΑΔΔΑ στην 181η Σύνοδο, που ολοκληρώθηκε στις 8 Νοεμβρίου, περιελάμβανε δεκάξι δημόσιες ακροάσεις, τέσσερις συναντήσεις με εκπροσώπους αποστολών στον ΟΑΚ, επόπτευσε την εφαρμογή προσωρινών μέτρων προστασίας και εξέτασε οκτώ Εκθέσεις. Οι θεματικές που συζητήθηκαν αφορούσαν ζητήματα που επανειλημμένως απασχολούν την Επιτροπή κατά τον τελευταίο χρόνο. Συγκεκριμένα, έγινε λόγος για τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν συγκεκριμένες ομάδες της ηπείρου (όπως οι πολίτες Αφρικανικής καταγωγής, τα ΑμεΑ, οι γυναίκες, οι αυτόχθονες κ.λπ.), γεγονός που έχει εξεταστεί και αναλυθεί και σε θεματικές Εκθέσεις της Επιτροπής. Ακόμη, από κοινού με τον Ειδικό Εισηγητή για την Ελευθερία της Έκφρασης εξέφρασαν ανησυχία για τη χρήση τεχνολογιών παρακολούθησης τόσο από τα κράτη, όσο και από ιδιωτικές επιχειρήσεις. Επίσης, η κλιματική αλλαγή και οι περιβαλλοντικές -κυρίως- επιπτώσεις των δραστηριοτήτων των εξορυκτικών βιομηχανιών με ειδική αναφορά στην πε-

ριοχή της Καραϊβικής αποτέλεσαν θέματα συζήτησης μεταξύ της Επιτροπής, των ΜΚΟ και του Εισηγητή για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά δικαιώματα. Τέλος, εγκρίθηκε το Ψήφισμα για την “Ανθρώπινη Κινητικότητα και την Ανθρωπιστική Προστασία στην Αϊτή: Η Διαμερικανική Αλληλεγγύη”, που περιλαμβάνει τις αρχές και τις υποχρεώσεις προστασίας μεταναστών, εκτοπισμένων, προσφύγων και τους απάτριδες, και σε αυτό το σημείο υπενθυμίζεται η ανθρωπιστική κρίση στην Αϊτή που έχει ως αποτέλεσμα την μετακίνηση του πληθυσμού.

24 Νοεμβρίου 2021:

Δήλωση για την
δομική βία στην
Κολομβία

Το ζήτημα της βίας στην Κολομβία και των συνεπειών της έχει απασχολήσει την Επιτροπή τα τελευταία δύο χρόνια. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, παρατηρείται αύξηση των ανθρωποκτονιών κατά 15%, ενώ κατά 20% εκείνων με θύματα γυναίκες, η οποία και μεταξύ άλλων προέρχεται από ένοπλες ομάδες που δρουν σε συγκεκριμένες περιοχές της χώρας. Η Επιτροπή, παράλληλα, τονίζει την συνεχιζόμενη και αυξανόμενη βία κατά των υπερασπιστών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και κατά αυτοχθόνων. Η Επιτροπή εξέφρασε την ανησυχία της για το φαινόμενο που έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις, ζητώντας την εφαρμογή των μέτρων που είχε προαναγγείλει η κυβέρνηση.

7 Δεκεμβρίου 2021:

Δημοσίευση
Οδηγού με τις
Καλές Πρακτικές
και τις Βασικές
Οδηγίες για την
Εφαρμογή των
Αποφάσεων της
ΔιαΔΔΑ

Στην 182η περιοδική Σύνοδο της ΔιαΔΔΑ του Δεκεμβρίου 2021, δημοσιεύθηκε Οδηγός με τις καλές πρακτικές και οδηγίες για την εφαρμογή των Αποφάσεων της Επιτροπής με βάση μέτρα και πρακτικές κρατών (Αργεντινής, Βολιβίας, Βραζιλίας, Κολομβίας, Εκουαδόρ, Γουατεμάλας, Ονδούρας, Μεξικό, Παραγουάης και Περού), καθώς και πληροφορίες που παρείχαν οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών. Βασικά χαρακτηριστικά μίας καλής πρακτικής, όπως διευκρινίζει ο Οδηγός, είναι η ακεραιότητα, η προσαρμοστικότητα, η θεσμικότητα και η καταλληλότητα των μέτρων. Ο εν λόγω Οδηγός πέραν του γεγονότος ότι περιέχει συγκεκριμένα παραδείγματα από τις προαναφερθείσες χώρες, καταγράφει εμπειριστάωμένα τις βασικές αρχές για τα μέτρα ικανοποίησης των θυμάτων παραβιάσεων, τα γενικά μέτρα επανόρθωσης,

αποκατάστασης, τα μέτρα για την αλήθεια και την δικαιοσύνη καθώς και τα μέτρα μη επανάληψης.

9 Δεκεμβρίου 2021:

Διακήρυξη Αρχών
για την Ακαδημαϊκή
Ελευθερία και την
Πανεπιστημιακή
Αυτονομία της
ΔιαΔΔΑ

Οι δεκαέξι αρχές που περιλαμβάνει η Διακήρυξη της ΔιαΔΔΑ, του Ειδικού Εισηγητή για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, καθώς και του Ειδικού Εισηγητή για την ελευθερία της έκφρασης, αποσκοπούν στο να διασφαλίσουν την επιστήμη, τη γνώση και την ανώτατη εκπαίδευση ως δημόσια αγαθά, σε μία περίοδο με αρκετές καταγγελίες για καταστολή και βία σε βάρος φοιτητών σε διάφορες χώρες της αμερικανικής ηπείρου. Η πρόσβαση στην πληροφορία, η εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα, οι περιορισμοί και τα όρια στην ακαδημαϊκή ελευθερία, η προστασία από παρεμβάσεις του κράτους και από πράξεις βίας, είναι μερικές από τις αρχές που διακηρύσσει το κείμενο. Κατά την 16η αρχή, τα κράτη οφείλουν να λάβουν μέτρα, για να διασφαλίσουν την πρακτική εφαρμογή αυτών των αρχών.

20 Δεκεμβρίου 2021:

Έκκληση για
Διεθνή Αλληλεγγύη
για τα άτομα που
αναγκάζονται να
εγκαταλείψουν τη
Νικαράγουα

Η κρίση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που ξεκίνησε τον Απρίλιο 2018, μετά τη βίαιη καταστολή νέων, κυρίως διαδηλωτών, και τις μετέπειτα “επιχειρήσεις εκκαθάρισης” στη Νικαράγουα, αποτέλεσε την απαρχή της πολιτικής και κοινωνικής κρίσης που διανύει η χώρα αυτήν την περίοδο. Η ΔιαΔΔΑ, εξ αρχής, επισκεπτόμενη τη χώρα, επόπτευσε την κρίση και κατέγραψε τα θύματά της (που σύμφωνα με στοιχεία του Νοεμβρίου 2021 ήταν περί τα 355 άτομα, εκ των οποίων 27 ήταν παιδιά ή έφηβοι), ενώ μόνο για το 2021 εξέδωσε 32 Αποφάσεις προσωρινών μέτρων (με τελευταία αυτή του Danelia Valenzuela Castro και 10 άλλων ιδιωτών της 5ης Νοεμβρίου 2021). Ακόμη, η Επιτροπή δημοσίευσε στις 28 Οκτωβρίου, Έκθεση για τη *Συγκέντρωση της Δύναμης στην Νικαράγουα και την Αποδυνάμωση του Κράτους Δικαίου*, που περιγράφει την πολιτική κρίση ως αποτέλεσμα δύο δεκαετιών και με το Σύμφωνο Alemán-Ortega να είναι καίριο για την σημερινή κατάσταση. Η Έκθεση τονίζει τη μετατροπή της Νικαράγουα σε αστυνομικό κράτος με την αποδυνάμωση κρατικών θεσμών, την ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας που θέτει εν αμφιβολώ τη διάκριση των εξουσιών. Οι εκλογές του Νοεμβρίου 2021 επήλθαν έπειτα από τη στέ-

ρηση της ελευθερίας υποψηφίων και την θέση εκτός νόμου τριών κομμάτων, ενώ έγιναν καταγγελίες, όπως αναφέρει η Επιτροπή, και χρήσης βίας και εξαναγκασμού. Μάλιστα, στην Ολομέλεια, του Κοινοβουλίου συζητήθηκε το ενδεχόμενο λήψης επιπλέον κυρώσεων (που υφίστανται από τον Ιανουάριο 2019 και πρόκειται για στοχευμένες κυρώσεις κατά προσώπων), ενώ με το Ψήφισμα το Κοινοβούλιο δεν αποδέχεται τα αποτελέσματα της εκλογικής διαδικασίας. Τέλος, η ΔΙΑΕΔΑ έπειτα από στοιχεία που έλαβε από τον Ειδικό Εποπτικό Μηχανισμό για τη Νικαράγουα κάλεσε τα κράτη μέλη να επιδείξουν αλληλεγγύη στα άτομα που εγκαταλείπουν τη χώρα και που σε κάποιες περιπτώσεις έχουν απειληθεί από τις αρχές.

27 Δεκεμβρίου 2021:

Δήλωση για την επαναφορά των Πρωτοκόλλων για την Προστασία Μεταναστών (“Remain in Mexico”)

Το αμερικανικό πρόγραμμα των Πρωτοκόλλων για την Προστασία Μεταναστών (MPP) ξεκίνησε τον Ιανουάριο 2019, με το οποίο προβλεπόταν η επιστροφή στο Μεξικό (Remain in Mexico) ατόμων που προέρχονταν από εκεί, ενώ οι διαδικασίες μπορεί να εκκρεμούσαν ενώπιον των αμερικανικών αρχών. Το εν λόγω πρόγραμμα κρίθηκε πως δεν εξυπηρετούσε το αμερικανικό συμφέρον από το Υπουργείο Εθνικής Ασφάλειας (Homeland Security Department) και αποφασίστηκε ο τερματισμός του τον Ιούνιο 2021. Ωστόσο, το ίδιο διάστημα, με την Απόφαση *Texas v. Biden*, το Δικαστήριο του Βόρειου Τομέα του Τέξας, διέταξε την επαναφορά του προγράμματος, εφόσον δεν είχε εφαρμοστεί όπως θα έπρεπε. Η ΔΙΑΕΔΑ, στη Δήλωσή της, εξέφρασε την ανησυχία της (όπως, άλλωστε, είχαν κάνει και εξειδικευμένες οργανώσεις των ΗΕ) για αυτήν την εξέλιξη, επισημαίνοντας τη βία που συχνά αντιμετωπίζουν αυτοί οι άνθρωποι κυρίως από το οργανωμένο έγκλημα (άλλωστε, υπήρξαν καταγγελίες για υπερβολική χρήση βίας και από συνοριοφύλακες στο Τέξας), ενόσω αναμένουν την ολοκλήρωση των διαδικασιών των MPP. Το Υπουργείο Εθνικής Ασφάλειας, με νέο Memorandum του Οκτωβρίου, και έπειτα από ενδελεχή έλεγχο, αποφάσισε να τερματίσει το πρόγραμμα.

30 Δεκεμβρίου 2021:

Έκθεση για το Δικαίωμα στην Αυτοδιάθεση των Αυτόχθονων Λαών και των Φυλών

Η Έκθεση της Διαμερικανικής Επιτροπής για το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση των αυτόχθονων λαών εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Στρατηγικού Πλαισίου της Εισηγήτριας για τα δικαιώματα των αυτόχθονων λαών, Antonia Urrejola Noguera. Η επιλογή του αναγνωρισμένου δικαιώματος, από Διακηρύξεις και την νομολογία των περιφερειακών δικαιοδοτικών οργάνων και όχι μόνο, δεν είναι τυχαία, αλλά έγκειται στη σημασία για τη διαβίωση και την ανάπτυξη αυτών των ομάδων. Η Έκθεση σημειώνει πως, παρά τις θετικές εξελίξεις στο πεδίο της διεθνούς προστασίας της εν λόγω ομάδας (υιοθέτηση σχετικής Διαμερικανικής Διακήρυξης το 2016, καθώς και εκείνης των ΗΕ του 2007), η εφαρμογή του στην πράξη δεν είναι πάντα εύκολη. Έχοντας υπόψη τούτο, η Έκθεση επεξηγεί τις βασικές πτυχές του δικαιώματος με βάση τη νομολογία, τα διεθνή πρότυπα συνυπολογίζοντας τις απόψεις των ίδιων των αυτόχθονων λαών και φυλών. Η Επιτροπή τονίζει πως η εφαρμογή του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης εξαρτάται και από τις ειδικές περιστάσεις στην κάθε περιοχή, εντοπίζοντας, ωστόσο, κάποια βασικά στοιχεία. Ακόμη, για την επιτυχή εφαρμογή του απαιτείται κατά την Επιτροπή μία διαπολιτισμική, έμφυλη και διαγενεακή προσέγγιση.

29 Σεπτεμβρίου 2021:

Σερβία: έφεση κατά απαλλακτικής απόφασης στην υπόθεση του Milenko Gojgolic

Σε υπόθεση που αφορούσε τον -τότε- Βόσνιο στρατιώτη, Milenko Gojgolic, ο Εισαγγελέας άσκησε [έφεση](#) στο Ανώτατο Δικαστήριο της χώρας. Η έφεση βάλλει κατά της απόφασης του Δικαστηρίου του Ανατολικού Σαράγεβο (District Court in East Sarajevo), που απάλλαξε τον Milenko Gojgolic από τις κατηγορίες βιασμού στο στρατόπεδο κράτησης Susica, στο Vlasenica, στη διάρκεια του πολέμου του 1992. Ο Milenko Gojgolic ήταν μέλος των δυνάμεων της περιοχής. Το 2019, καταδικάστηκε για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, και ειδικότερα για βιασμό. Το πρωτοβάθμιο Δικαστήριο τον είχε απαλλάξει αρχές Σεπτεμβρίου 2021.

30 Σεπτεμβρίου 2021:

Βοσνία-Ερζεγοβίνη: καταδίκη πρώην στρατιώτη Cvijan Tomanic

Το Ανώτατο Δικαστήριο (Bosnian State Court) [έκρινε ένοχο](#) των πρώην στρατιώτη Cvijan Tomanic για εγκλήματα που διαπράχθηκαν στη διάρκεια του πολέμου του 1992. Συγκεκριμένα, κρίθηκε ότι ενέχετο σε μία ανθρωποκτονία και στην απάνθρωπη μεταχείριση άλλων ατόμων. Το πλέον σκληρό έγκλημα του Tomanic έλαβε χώρα στα τέλη Μαΐου, αρχές Ιουνίου 1992, όταν μαζί με άλλα άτομα πήγαν σε χωριό, όπου κρύβονταν Βόσνιοι και βασάνισαν τρεις άνδρες, δύο εκ των οποίων θανατώθηκαν. Το Δικαστήριο καταδίκασε τον Cvijan Tomanic σε 7 χρόνια κάθειρξης. Η ερημοδικία του Tomanic δεν επηρέασε την λήψη της απόφασης, κατά της οποίας, σε κάθε περίπτωση, μπορεί να ασκήσει έφεση.

1 Οκτωβρίου 2021:

Κόσοβο: αίτημα καταδίκης του κατηγορούμενου Goran Stanisic

Ο Εισαγγελέας στην υπόθεση του κατηγορούμενου Goran Stanisic [ζήτησε](#) από το Δικαστήριο την καταδίκη του για την συμμετοχή του σε ανθρωποκτονίες 13 Αλβανών, που τελέστηκαν κατά την επίθεση στο χωριό Sllonj/Slovinje, στη διάρκεια του πολέμου στο Κόσοβο, το 1999. Ο Εισαγγελέας παρουσίασε αρκετούς μάρτυρες που επιβεβαίωσαν την ενοχή του Stanisic. Ο κατηγορούμενος ισχυρίστηκε ότι απουσίαζε κατά την τέλεση των καταγγελλόμενων πράξεων. Ο συνήγορος υπεράσπισης αμφισβήτησε την αξιοπιστία των μαρτύρων, χωρίς όμως να αρνηθεί ότι πράγματι άμαχοι σκοτώθηκαν εκείνες τις ημέρες στα αναφερόμενα χωριά. Ωστόσο, επειδή δεν μπορούσε να αποδειχθεί η ενοχή του εντολέα του, θα έπρεπε να αφεθεί ελεύθερος.

5 Οκτωβρίου 2021:

Κόσοβο: καταδίκη Σέρβου σε 20 χρόνια κάθειρξης για εγκλήματα πολέμου

Δικαστήριο στην Πρίστινα [καταδίκασε](#) έναν Σέρβο σε 20 χρόνια κάθειρξης για τέλεση εγκλημάτων πολέμου. Ο G.S. βρέθηκε ένοχος λόγω συμμετοχής σε σφαγή στην διάρκεια του πολέμου στο Κόσοβο. Εντοπίστηκε ανάμεσα σε μέλη ενόπλων ομάδων, που εκτέλεσαν 12 αλβανικής καταγωγής άνδρες κατά τη διάρκεια επιθέσεων στα χωριά Sllonj και Terbonj της επαρχίας Lirjan, το 1990, αλλά και σε άλλες επιθέσεις σε βάρος ατόμων αλβανικής καταγωγής επίσης. Ο G.S. συνελήφθη το 2019 και βρέθηκε ένοχος για τα ως άνω εγκλήματα.

6 Οκτωβρίου 2021:

ΗΠΑ: υπόθεση κρατουμένου στο Guantánamo

Στις 6 Οκτωβρίου 2021, [εκκίνησε](#) η ακροαματική διαδικασία ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου των ΗΠΑ, στην υπόθεση *Abu Zubaydah*, κρατούμενου στις φυλακές του Guantánamo, ο οποίος ζήτησε δύο μέλη της CIA να καταθέσουν για τα φερόμενα βασανιστήρια που ισχυρίζεται ότι υποβλήθηκε στην Πολωνία. Ο Zubaydah, τυπικά ανιθαγενής μεν, αλλά παλαιστίνιος σαουδαραβικής καταγωγής δε, αιχμαλωτίστηκε στο Πακιστάν, το 2002, λόγω υποψιών για διασυνδέσεις του με την al-Qaeda. Κρατήθηκε στις φυλακές των ΗΠΑ στην Κούβα, ήδη από το 2006. Ορισμένοι δικαστές έθεσαν το ερώτημα γιατί ο κρατούμενος δεν εμφανίζεται μόνος τους. Οι συνήγοροί του έχουν ήδη

εκκινήσει νομικές διαδικασίες ενώπιον πολωνικών και ευρωπαϊκών δικαστηρίων, προκειμένου να διαλευκανθεί το ζήτημα της σκληρής μεταχείρισης που ζητήθηκε από την CIA, όσο βρισκόταν κρατούμενος στην Πολωνία. Ο Zubaydah αναζήτησε ακόμα τις μαρτυρίες των James Elmer Mitchell και John Jessen, που θεωρούνται οι δημιουργοί των προγραμμάτων ανάκρισης της CIA. Οι ΗΠΑ προσπαθούν να εμποδίσουν την ευόδωση του συγκεκριμένου αιτήματος, καθώς η εξέταση των εν λόγω προσώπων θα οδηγούσε σε αποκάλυψη κρατικών μυστικών. Οι δικηγόροι του Zubaydah ισχυρίζονται ότι η Κυβέρνηση των ΗΠΑ τον εμποδίζει να παρουσιασθεί αυτοπροσώπως και να στηρίξει την υπεράσπισή του, ενώ παράλληλα ισχυρίζονται ότι έχει βασανισθεί σε μυστικές τοποθεσίες της CIA, χρόνια μετά την σύλληψή του και πριν την μεταφορά του στο Guantánamo. Σε αίτημα προς το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ, η Οργάνωση American Civil Liberties Union (ACLU) κάλεσε τους Δικαστές να καταγνώσουν ποινές στα πρώην μέλη της CIA, ισχυριζόμενη ότι είναι ήδη γνωστό το πρόγραμμα ανακρίσεων μέσω βασανιστηρίων.

7 Οκτωβρίου 2021:

Γερμανία: δίκη του εκατοντάχρονου Joseph S. για εγκλήματα στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου

Άρχισε η [δίκη](#) του εκατοντάχρονου Joseph S., πρώην φύλακα σε στρατόπεδο συγκέντρωσης των Ναζί. Ο κατηγορούμενος αντιμετωπίζει κατηγορίες για το θάνατο 3.518 ατόμων. Επιπλέον, κατηγορείται για συμμετοχή σε ανθρωποκτονίες κατά την διάρκεια της θητείας του, στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Sachsenhausen, κοντά στο Βερολίνο στην διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Υποστηρίζεται ότι εργάστηκε εκεί την περίοδο 1942-1945 ως μέλος του κόμματος. Σύμφωνα με το κατηγορητήριο, δεκάδες χιλιάδες ανθρώπων πέθαναν στο στρατόπεδο συγκέντρωσης λόγω πείνας, ασθενειών, καταναγκαστικής εργασίας και άλλων αιτίων, καθώς επίσης και λόγω ιατρικών πειραμάτων. Ο Εισαγγελέας υποστήριξε ενώπιον του Δικαστηρίου ότι ο κατηγορούμενος εν γνώση του και με πρόθεση συμμετείχε σε όλα τα καταγγελλόμενα εγκλήματα.

Κοινοβουλευτική Διπλωματία

5

Χρονολόγιο Σημαντικών Δράσεων Ελληνικής Κοινοβουλευτικής Διπλωματίας κατά το 2021 (Νοέμβριος-Δεκέμβριος)

1 Νοεμβρίου 2021:

Συνάντηση του Προέδρου της Βουλής των Ελλήνων με αντιπροσωπεία γυναικών από το Αφγανιστάν, που αποτελούνταν από βουλευτές, δικαστικούς και μέλη γυναικείων οργανώσεων.

7 Νοεμβρίου 2021:

Συμμετοχή στην Κοινοβουλευτική Συνάντηση στο πλαίσιο της 26^{ης} Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (COP26)

9 Νοεμβρίου 2021:

Συμμετοχή στη διακοινοβουλευτική συζήτηση με θέμα τις προσδοκίες των εθνικών κοινοβουλίων από τη Διάσκεψη για το Μέλλον της Ευρώπης, που διοργάνωσε η Επιτροπή Συνταγματικών Υποθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

16 Νοεμβρίου 2021:

Συμμετοχή στην 11^η συνάντηση Κοινοβουλευτικής Συνεργασίας Ευρώπης - Ασίας με θέμα «Ενίσχυση της κοινοβουλευτικής συνεργασίας για

την ειρήνη και τη βιώσιμη ανάπτυξη στην εποχή της πανδημίας COVID-19 και μετά από αυτή», υπό την προεδρία του Κοινοβουλίου της Καμπότζης

22 Νοεμβρίου 2021:

Συμμετοχή στις εργασίες της 58^{ης} Ολομέλειας της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης της Οικονομικής Συνεργασίας Ευξείνου Πόντου (PABSEC)

22 Νοεμβρίου 2021:

Διεξαγωγή της 1^{ης} Συνεδρίασης της Μόνιμης Επιτροπής της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης της Διαδικασίας Συνεργασίας Χωρών ΝΑ Ευρώπης (SEECF PA), υπό Ελληνική Προεδρία

28-30 Νοεμβρίου 2021:

Συμμετοχή στην 143^η Ολομέλεια της Διακοινοβουλευτικής Ένωσης (IPU)

29-30 Νοεμβρίου 2021:

Συμμετοχή στις εργασίες της 66^{ης} Ολομέλειας της Διάσκεψης των Επιτροπών Ευρωπαϊκών Υποθέσεων των Κοινοβουλίων της Ε.Ε. (COSAC)

**29 Νοεμβρίου -
2 Δεκεμβρίου 2021:**

Επίσκεψη της αντιπροσωπείας της Βουλής των Ελλήνων στο Κοινοβούλιο της Αρμενίας στο πλαίσιο της προγράμματος αδελφοποίησης (twinning) των δύο Κοινοβουλίων μέσω της εφαρμογής της Συμφωνίας Συνεργασίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση (CEPA)

3 Δεκεμβρίου 2021:

Συμμετοχή στην 7η Διάσκεψη Προέδρων Κοινοβουλίων της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης της Ένωσης για τη Μεσόγειο (UfM), που διοργανώθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και συμμετείχαν εκπρόσωποι των Κοινοβουλίων της Ε.Ε. και του Μεσογειακού Νότου

4 Δεκεμβρίου 2021:

Συμμετοχή στην 16^η Ολομέλεια της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης της Ένωσης για τη Μεσόγειο

6 Δεκεμβρίου 2021:

Συνάντηση του Προέδρου της Βουλής των Ελλήνων με τον Προκαθήμενο της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας Πάπα Φραγκίσκο

9-12 Δεκεμβρίου 2021:

Διεξαγωγή της Χειμερινής Συνεδρίασης της Διεθνούς Γραμματείας, των Προέδρων και των Εισηγητών των Επιτροπών της Διακοινοβουλευτικής Συνέλευσης Ορθοδοξίας (Δ.Σ.Ο.) στην Κέρκυρα

Πηγή: *Ιστοσελίδα της Βουλής των Ελλήνων*

Εκλογές Ελλήνων/Ελληνίδων
σε διεθνή όργανα την περίοδο
Νοέμβριος-Οκτώβριος 2021

12 Νοεμβρίου 2021:

Η ΓΣ/ΗΕ εξέλεξε 34 μέλη στην Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου, μεταξύ των οποίων και τον Κύπριο Ανδρέα Μαυρογιάννη. Η θητεία τους διαρκεί 5 έτη και θα εκκινήσει από την 1η Ιανουαρίου 2023.

25 Νοεμβρίου 2021:

Εκλογή Καθηγητή Σ. Φλογαΐτη στην Επιτροπή Διεθνούς Υπαλληλίας του ΟΗΕ

Ο Καθηγητής της Νομικής Σχολής Αθηνών Σπύρος Φλογαΐτης εξελέγη μέλος της Επιτροπής Διεθνούς Υπαλληλίας του ΟΗΕ στη θέση του μέλους της Επιτροπής Διεθνούς Υπαλληλίας του ΟΗΕ (International Civil Service Commission), κατόπιν πρότασης του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών στη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού.

7 Δεκεμβρίου 2021:

Ανανέωση θητείας Επίκουρης Καθηγήτριας Μ.Ν. Μαρούδα στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας

Η Επίκουρη Καθηγήτρια του Παντείου Πανεπιστημίου, Μ.Ν. Μαρούδα, επανεξελέγη Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας του Συμβουλίου της Ευρώπης (ECRI), με την θητεία να εκκινεί από τον Ιανουάριο 2022.

12 Δεκεμβρίου 2021:

Επαναδιορισμός Κυπρίων Δικαστών στο
Γενικό Δικαστήριο της ΕΕ

Στο πλαίσιο της μερικής ανανέωσης της σύνθεσης του Γενικού Δικαστηρίου της ΕΕ, η κυρία Άννα Μαρκουλλή και ο κύριος Σάββας Παπα-
σάββας από την Κύπρο επαναδιορίστηκαν, για την περίοδο από την
1^η Σεπτεμβρίου 2022 μέχρι 31 Αυγούστου 2028.

12 Δεκεμβρίου 2021:

Διορισμός Ιωάννη Δημητρακόπουλου στο
Γενικό Δικαστήριο της ΕΕ

Στις 12 Δεκεμβρίου 2021, διορίστηκε Δικαστής στο Γενικό Δικαστήριο
της ΕΕ ο Ιωάννης Δημητρακόπουλος, μέχρι τις 31 Αυγούστου 2022,
σε πλήρωση του κενού που δημιουργήθηκε από την μετακίνηση του
Δημήτρη Γρατσία στη θέση του Δικαστή στο Δικαστήριο της ΕΕ, στις
7 Οκτωβρίου 2021.

VI. Νομοθεσία και Νομοθετική Πολιτική

Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία 2021-2030

1

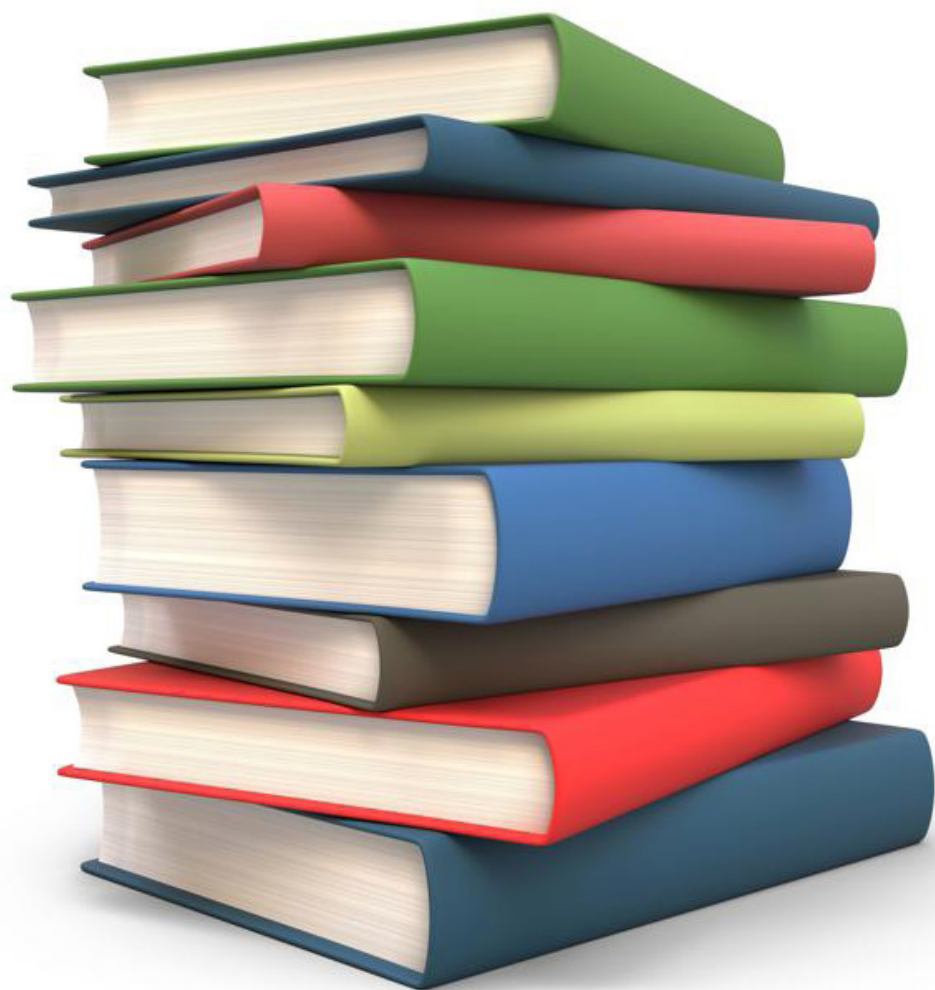
Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε πρόσφατα την εν λόγω Στρατηγική, αποσκοπώντας στην διασφάλιση της πλήρους συμμετοχής των ατόμων με αναπηρίες (ΑμεΑ) στην κοινωνία, σε ισότιμη βάση προς τους άλλους πολίτες, τόσο σε επίπεδο ΕΕ, όσο και γενικότερα. Στηρίζεται στην [προγενέστερη](#) πρωτοβουλία για την περίοδο 2010-2020, και συμβάλλει στην υλοποίηση του Ευρωπαϊκού Πυλών Κοινωνικών Δικαιωμάτων. Η Στρατηγική αυτή έρχεται σε συνέχεια της προσχώρησης της ΕΕ στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (CRPD).

Οι κύριες πρωτοβουλίες που αναλαμβάνονται, αγγίζουν τρεις βασικές θεματικές:

1. τη διασφάλιση της ισότιμης απόλαυσης των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει το ενωσιακό δίκαιο (μεταξύ άλλων, επιδιώκεται η προώθηση μιας ευρωπαϊκής κάρτας αναπηρίας για όλα τα κράτη-μέλη της ΕΕ, μέχρι το τέλος του 2023, προς επιδίωξη της πλήρους απόλαυσης της ελευθερίας κυκλοφορίας σε ενωσιακό χώρο, αλλά και των εκλογικών δικαιωμάτων στις προσεχείς εκλογές του 2023),
2. την ανεξάρτητη διαβίωση και αυτονομία των ΑμεΑ, αλλά και
3. την μη διάκριση και τις ίσες ευκαιρίες.

Η Στρατηγική αυτή, σε συνδυασμό με το ήδη υφιστάμενο ενωσιακό νομικό πλαίσιο (βλ. [Ευρωπαϊκή Πράξη για την Προσβασιμότητα, Οδηγία για την προσβασιμότητα στον παγκόσμιο ιστό](#)), αναμένεται να βελτιστοποιήσει την προσβασιμότητα των ΑμεΑ και να ικανοποιήσει τους ως άνω στόχους. Προς τούτο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επιδιώκει να δημιουργήσει ένα Ευρωπαϊκό Κέντρο Πόρων με την ονομασία «AccessibleEU» («Προσβάσιμη ΕΕ»), με σκοπό τη δημιουργία γνωσιακής βάσης πληροφοριών και ορθών πρακτικών σχετικά με την προσβασιμότητα σε διατομεακό επίπεδο. Η δέ συνεργασία με τα κράτη-μέλη της ΕΕ μεμονωμένα κρίνεται αναγκαία.

VII. Η Βιβλιοθήκη των Τετραδίων

Βιβλιοπαρουσιάσεις/
Βιβλιοκριτικές

1

του Καθηγητή
Στέλιου Περράκη

Δ. Αναγνωστοπούλου (επιμ.), *Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση: ευκαιρίες για την Νεολαία-Δικαστική Προστασία και Θεμελιώδη Δικαιώματα*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου στη μνήμη Κρατερού Ιωάννου (Θεσσαλονίκη, 20-21 Φεβρουαρίου 2014), Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας και Έδρας Jean Monnet Πανεπιστημίου Μακεδονίας, 2015, σελ. 510.

Η “καθυστερημένη” έκδοση και κυκλοφορία των “Πρακτικών” μιας σημαντικής εκδήλωσης, που έλαβε χώρα στη Θεσσαλονίκη το 2014, δεν στερεί από την εν λόγω έκδοση το ενδιαφέρον και τη σημασία της. Πρωταρχικά, γιατί η εκδήλωση ήταν αφιερωμένη στη Μνήμη του Καθηγητή Κρατερού Ιωάννου, Δικαστή στο Δικαστήριο ΕΚ/ΕΕ, που

έφυγε πρόωρα από τη ζωή το 1999. Κατά δεύτερον, γιατί ο ογκώδης Τόμος, που επιμελήθηκε η Δέσποινα Αναγνωστοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, μαθήτρια και συνεργάτις του Κ. Ιωάννου, περιλαμβάνει σημαντικές συμβολές φίλων/συναδέλφων/μαθητών του τιμώμενου, που κινούνται γύρω από αγαπημένα θέματα του Καθηγητή της Νομικής Θράκης, πολλά από τα οποία αποτέλεσαν και προτεραιότητες-επιλογές στα αντικείμενα της διδασκαλίας και πολύπλευρης συγγραφικής δράσης του (περισσότερες από 100 δημοσιεύσεις): δικαιώματα του ανθρώπου, δικαστική προστασία, ευρωπαϊκός νομικός χώρος κ.λπ.

Σε ένα πρώτο Μέρος του Τόμου (σελ. 71 επ.), σκιαγραφείται η ζωή και το έργο του Καθηγητή και Δικαστή Κρατερού Ιωάννου, με αναφορές ευαισθησίας, εκτίμησης και αγάπης των: Β. Σκουρή, Λ. Ευαγγελίδη, Σ. Νέστορα, Δ. Δημητριάδη, Ε. Ρούκουνα, C.Hr. Gulmann, Γ. Βαληνάκη, Γ. Βούλγαρη, Α. Γραμματικάκη-Αλεξίου,

Π. Νάσκου-Περράκη και Μ. Χρυσομάλλη. Σε ένα δεύτερο Μέρος (σελ. 129 επ.), περιλαμβάνονται οι συμβολές εισηγητών και παρεμβαινόντων στο Συνέδριο του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, οι περισσότεροι εκ των οποίων προέρχονται από την πανεπιστημιακή κοινότητα του Κρατερού Ιωάννου, τη Νομική Κομοτηνής: Μ. Χρυσομάλλης, Δ. Αναγνωστοπούλου, Ντ. Κωστακοπούλου, Γ. Κουκιάδης, Ε. Λόραμ, Κ. Σγουρίδου, Ε. Μουαμελετζή, Β. Βαλασίδης, Κ. Σαμώνη, Κ. Γώγος, Σ. Περράκης, Α. Στρατή, Χ. Ροζάκης, Γ. Βούλγαρης, Α. Γραμματικάκη-Αλεξίου, Κ. Τσιτσελίκης, Κ. Αντωνόπουλος, Γ. Πανούσης, Π. Νάσκου-Περράκη.

Ένας Τόμος κατάθεσης της εκτίμησης και αγάπης για ένα δημιουργικό, μαχητικό Διεθνολόγο, με πίστη στις οικουμενικές Αρχές και Αξίες του Διεθνούς Δικαίου και της διεθνούς δικαιοταξίας και ο οποίος υπηρέτησε την νομική επιστήμη και την ελληνική εξωτερική πολιτική με πάθος και όνειρο.

Α. Κρητικός, Η πολιτική συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η εξέλιξη της στις μεγάλες στιγμές της ευρωπαϊκής ενοποίησης, Αθήνα, Εκδόσεις Επίμετρο, 2021, σελ. 248.

Η *συνοχή* ως έννοια, αντίληψη, πολιτική και όχημα αποτελεί συστατικό της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, συνάμα και προωθητικό της μέσον.

Η πολιτική συνοχής, συνυφασμένη με την ίδια την υπόσταση της ΕΕ, την εξέλιξη της και, κυρίως, αντιμετώπισης των σύγχρονων προκλήσεων της ευρωπαϊκής ενοποιητικής διαδικασίας, απαιτεί συλλειτουργία γύρω από αρχές, και κοινή διάθεση άμβλυνσης των ανισοτήτων, που εμφανίζονται αφετηριακά, αλλά και στη συνέχεια στην οικοδόμηση της “Συμπολιτείας κρατών και λαών”.

Η τυπική πρώτη εμφάνιση στην κοινοτική ορολογία της «συνοχής» ανατρέχει στο 1986 και στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, και με αναφορές στην ανάγκη σύγκλισης κοινωνιών, περιφερειών, αλλά και ευρύτερα στο δημόσιο χώρο, με εθνική ή ευρωπαϊκή διάσταση.

Η διαπραγματεύση αυτής της πολυσήμαντης πολιτικής της ΕΕ στην παρούσα έκδοση, ανήκει στον Αλέκο Κρητικό, μια εξαιρετική, ξεχωριστή περίπτωση δημόσιου λειτουργού, ειδικού εμπειρογνώμονα, αλλά και πολιτικού, που υπηρέτησε/συνεισέφερε αποτελεσματικά στην ελληνική Διοίκηση/Κυβέρνηση, αλλά και την ΕΕ στις Βρυξέλλες.

Ο συγγραφέας, με δεξιότητα και γνώση διατρέχει πρακτικά την ιστορία της ευρωπαϊκής ενοποίησης από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα των “Δώδεκα” στην Ευρωπαϊκή Ένωση των “Δεκαπέντε” και μετά των “Είκοσι οκτώ”, που έγιναν είκοσι επτά. Καταγράφει την εξελικτική πορεία και αναφέρει τις μεγάλες στιγμές αυτού του σημαντικού βηματισμού της Ευρώπης, την οποία παρακολούθησε εκ του σύνεγγυς και με προσωπική, βιωματική σχέση. Εδώ ο αναγνώστης θα βρει ενδιαφέρουσες αναφορές για ζητήματα τεχνικά, αλλά και με πολιτικά στοιχεία,

κρίσιμα στην τρέχουσα περίοδο, όπως για το Ταμείο Ανάκαμψης, αφού η *συνοχή* -διαρκώς εξελισσόμενη διαδικασία- αποτελεί, βέβαια, ένα ζητούμενο. Ιδίως όταν η επίκληση της συνοχής γίνεται ή πρέπει να γίνεται με την αίσθηση “του ανήκειν” («appartenance»), που οδηγεί και στην αντίστοιχη απαίτηση, με ό,τι αυτό μπορεί να συνεπάγεται.

Πρωτότυπη μελέτη, που εμπλουτίζει πραγματικά την ελληνική εργογραφία στο συγκεκριμένο πεδίο, αλλά και ένα ενδιαφέρον ταξίδι σε πρόσωπα, πράγματα και καταστάσεις στην εξελισσόμενη ευρωπαϊκή ενοποιητική διαδικασία, στην οποία η εθνική παρουσία και συμμετοχή -για ευνόητους λόγους και πέραν των περιόδων άσκησης ελληνικής Προεδρίας- αποδείχθηκε και αποδεικνύεται εξαιρετικά ενδιαφέρουσα.

Δ. Κούρκουλας, Μην πυροβολείτε την Ευρώπη. Γιατί είναι απαραίτητη η Ευρώπη, Αθήνα, Εκδόσεις Επίμετρο, 2021, σελ. 125.

Όπως σημειώνει, προλογίζοντας αυτό το βιβλίο, ο Ε. Βενιζέλος, “είναι πλέον τόσες πολλές οι κριτικού ή επικριτικού περιεχομένου αναλύσεις για την Ευρωπαϊκή Ένωση, που απαιτείται για λόγους ιστορικής δικαιοσύνης και ακρίβειας, αλλά και για λόγους διανοητικής ισορροπίας να θυμόμαστε τα θεμελιώδη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Την έκταση και την συνεισφορά του ευρωπαϊκού κεκτημένου...”.

Τούτο επιχειρεί ο συγγραφέας, στο σύντομο αλλά περιεκτικό πόνημά του, προσφέροντας αξιολογικές ματιές στην πορεία και ανάπτυξη του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, όπως ορίζεται από τη σημερινή ΕΕ. Ο Δημήτρης Κούρκουλας, από τα στελέχη

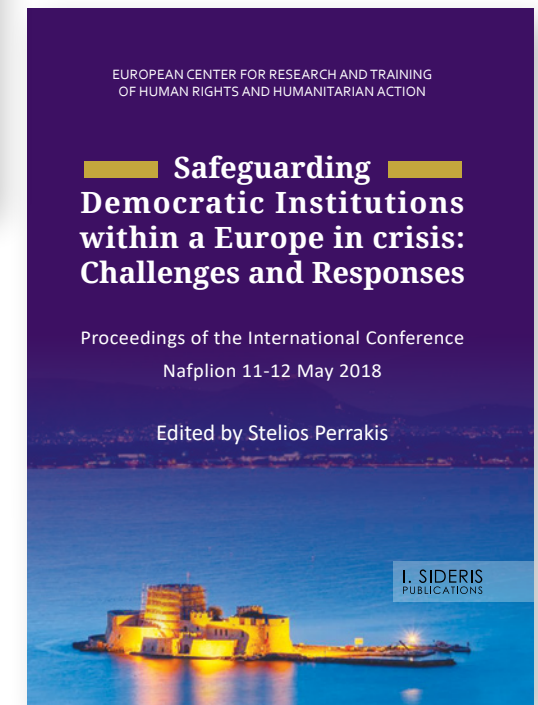
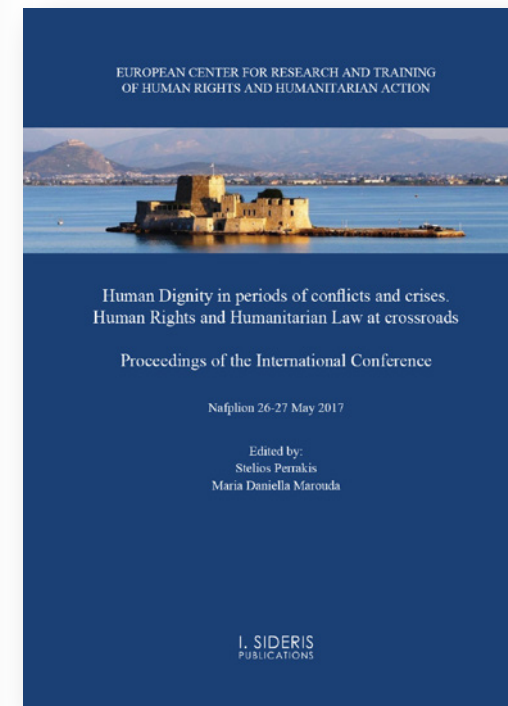
της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ήδη από την επαύριο της ελληνικής προσχώρησης στις τότε Ευρωπαϊκές Κοινότητες, αναφέρεται στις διαστάσεις της ευρωπαϊκής ενοποιητικής διαδικασίας και κυρίως στο πεδίο των εξωτερικών σχέσεων της ΕΕ, αφού ο σύνθετος αυτός χώρος υπήρξε το προνομιακό πεδίο δραστηριοποίησης και συμμετοχής του σε δρώμενα της εποχής: διαπραγματεύσεις διεύρυνσης της ΕΚ και σχέσεις με τις χώρες ΚΑΕ, ενώ διετέλεσε επικεφαλής της Αντιπροσωπείας της ΕΕ στο Λίβανο, στη Βουλγαρία, αλλά και στη Βοσνία Ερζεγοβίνη, δηλαδή σε περιοχές και χώρες με ιδιαίτερο ενδιαφέρον και σημασία για την Ευρώπη. Πέρα από αυτή την εμπειρία του ως Πρέσβυς, συμμετείχε και στην ελληνική ευρωπαϊκή πολιτική, την οποία υπηρέτησε ως Υφυπουργός αρμόδιος για ευρωπαϊκά θέματα στο ΥΠΕΞ (Ιούνιος 2012-Ιανουάριος 2015), σημαντική δράση στην οποία καταγράφεται και η διοργάνωση της ελληνικής Προεδρίας του Συμβουλίου ΕΕ το 2014.

Ο συγγραφέας συνθέτει ή -καλύτερα- ανασυνθέτει, με τη δική του κριτική ματιά, τις θετικές συνέπειες από την οικοδόμηση της Ευρώπης και τη δύσκολη

μετάβαση από την ΕΚ στην μεγάλη ΕΕ της δημοκρατικής ταυτότητας, του ευρωπαϊκού πολίτη και του κράτους δικαίου, όπου ευρωπαϊκή ταυτότητα και εθνική ιθαγένεια κινούνται σε μια αρμονική όσμωση σε αυτή την “Συμπολιτεία κρατών και λαών”, όπως διαπίστωνε ο έξοχος Δημήτρης Τσάτσος. Στις προσεγγίσεις του, ο συγγραφέας απαντάει σε ερωτήματα και κρίσιμα ζητήματα από το “δημοκρατικό έλλειμμα”, μέχρι θέματα του “Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης”, στα οποία εντάσσει με έμφαση τις προκλήσεις στα ζητήματα της μετανάστευσης.

Ο Δ. Κούρκουλας δηλώνει -χωρίς κανέναν ενδοιασμό και αδιαπραγμάτευτα- πεπεισμένος φιλοευρωπαίος, χωρίς, όμως, να παραγνωρίζει τις αδυναμίες του “συστήματος”, αλλά και τις πολλές “απαράδεκτες κοινωνικές καταστάσεις”, που καταγράφονται, ωστόσο, με βάση τη βιωματική εμπειρία του, προσβλέπει χωρίς ψευδαισθήσεις να στηρίζεται στα θετικά επιτεύγματα της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Πρακτικά Διεθνολογικών Συναντήσεων Ναυπλίου

Επιλογή Βιβλιογραφίας & Αρθρογραφίας

2

- Arman J., “State responsibility for community defence groups gone rogue”, *IRRC No 915*, January 2022, pp. 1099-1124.
- Bradley M., “Additional Protocol II: Elevating the minimum threshold of intensity?”, *IRRC No 915*, January 2022, pp. 1125-1152.
- Bruun L., Les systèmes d’armes autonomes: ce que le droit dit – et ne dit pas – sur le rôle de l’être humain dans l’usage de la force, *ICRC Blog*, 18 January 2022, Available [here](#).
- Çakmak C. & Güneysu G., “Exploring foundational convergence between the Islamic law of armed conflict and modern international humanitarian law: Evidence from al-Shaybani’s Siyar al-Kabir”, *IRRC No 915*, pp. 1153-1178.
- Council of Europe, Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI) - Study prepared for the CDADI by: Stéphanie Cramer Marsal (lead author), Christian Ahlund and Robin Wilson, *COVID-19: an analysis of the anti-discrimination, diversity and inclusion dimensions in Council of Europe member States*, Council of Europe Publishing, November 2020.
- Council of Europe, Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI), *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on upholding equality and protecting against discrimination and hate during the Covid-19 pandemic and similar crises in the future*, Council of Europe Publishing, 2021.
- Crikemans D., *Geopolitics and International Relations. Grounding World Politics Anew*, Series: Geopolitics and International Relations, Volume: 1, Boston, Leiden, Brill|Nijhoff, 2022.
- Drew P., Oswald B., McLaughlin R. & Farrall J. (eds), *Rwanda Revisited. Genocide, Civil War, and the Transformation of International Law*, Boston, Leiden, Brill|Nijhoff, 2021.
- Hakki L., Stover E. & Haar R.J., “Breaking the silence: Advocacy and accountability for attacks on hospitals in armed conflict”, *IRRC No 915*, January 2022, pp. 1201-1226.
- Herbet I. & Drevon J., “Engaging armed groups at the International Committee of the Red Cross: Challenges, opportunities and COVID-19”, *IRRC No 915*, January 2022, pp. 1021-1032.

- Herman O., “Beyond the state of play: Establishing a duty of non-State armed groups to provide reparations”, *IRRC No 915*, January 2022, pp. 1033-1056.
- International Committee of the Red Cross, *The Forensic Human Identification Process: An Integrated Approach*, Geneva, January 2022.
- International Committee of the Red Cross, *Guiding Principles for Dignified Management of the Dead in Humanitarian Emergencies and to Prevent them Becoming Missing Persons*, Geneva, January 2022.
- International Committee of the Red Cross, *Core Dataset for the Search for Missing Migrants*, Geneva, January 2022.
- International Committee of the Red Cross, *Guidelines on Coordination and Information-Exchange Mechanisms for the Search for Missing Migrants*, Geneva, January 2022.
- International Committee of the Red Cross, *Guiding Principles on Interaction with Families of Missing Migrants*, Geneva, January 2022.
- International Committee of the Red Cross, *Reducing Civilian Harm in Urban Warfare: A Commander’s Handbook*, Geneva, October 2021.
- Ishii Y., *Japanese Maritime Security and Law of the Sea*, Series: International Law in Japanese Perspective, Volume: 14, Boston, Leiden, Brill|Nijhoff, 2022.
- Kassoti E. & Idriz N.(eds), *The Informalisation of the EU’s External Action in the Field of Migration and Asylum*, The Hague, T.M.C. Asser Press, 2022.
- Moffett L., “Violence and repair: The practice and challenges of non-State armed groups engaging in reparations”, *IRRC No 915*, January 2022, pp. 1057-1086.
- Nuzban Y., “For private or personal use”: The meaning of the special intent requirement in the war crime of pillage under the Rome Statute of the International Criminal Court”, *IRRC No 915*, January 2022, pp. 1249-1273.
- Rodenhäuser T., “The legal protection of persons living under the control of non-State armed groups”, *IRRC No. 915*, January 2022, pp. 991-1020.
- Schneider A., Keen E., De Witte L., Gomes R. & Rutai Z., *Compassito - Manual for human rights education with children*, 3rd edition, Council of Europe Publishing, 2021.
- Suhr V., *Rainbow Jurisdiction at the International Criminal Court - Protection of Sexual and Gender Minorities under the Rome Statute*, The Hague, T.M.C. Asser Press, December 2021.
- Tarif K., “Four pathways of climate insecurity: a guide for humanitarians”, *ICRC Blog*, 13 January 2022, Available [here](#).
- Zarra G., *Imperativeness in Private International Law - A View from Europe*, The Hague, T.M.C. Asser Press, 2022.

VIII. Νέα από την Επιστημονική Κίνηση Συνέδρια /εκδηλώσεις

Venice School for Human Rights Defenders Summer School

1

Application deadline
22 May 2022

[APPLY NOW](#)

Human rights defenders play an essential role in the realisation of **rights** and promotion of equality. Not only do they fight for human rights in situations of oppression and abuse, they also act as monitors, drawing attention both to their respective communities and to the international community to otherwise neglected violations and threats.

The [Venice School for Human Rights Defenders](#) is devoted to developing human rights defenders' **advocacy skills and expertise** and exploring today's challenges in the field of human rights or other topical issues, allowing participants to examine their causes and possible solutions.

The training programme is organised by the Global Campus in cooperation with the **European Parliament** and it hosts the [2022 selected Sakharov Fellows](#).

The initiatives to celebrate the 40th anniversary of the University of Padua's Centre for Human Rights, founded by Professor Antonio Papisca in 1982, continue.

Friday 20 May, 3-6 p.m., Aula Nievo, Palazzo Bo, University of Padova

Human rights, PFAS and health: a transdisciplinary issue. Thoughts

The theme of per and polyfluoroalkyl substances (PFAS), known for their negative effect on the environment and health, will be dealt with in a transdisciplinary approach and from a human rights perspective.

Programme and information: https://bit.ly/conference_may20

Friday 20 May, 9 p.m., Centro Culturale San Gaetano | San Gaetano

Performance "Dirsi tutto. Sinfonia di corpi in movimento"

The difference between abstract concepts and reality lies in the concrete emotions we feel, in our lived lives. Dirsi tutto - Sinfonia di corpi in movimento has this purpose: to transform the ideals of freedom, peace, solidarity and the protection of human rights into an engaging performance, capable of conveying its message directly, without veils, to the hearts and minds of the audience. Ideation, direction and choreography by Laura Pulin.

Programme and information: https://bit.ly/ballet_may20

Saturday 28 May, 10 a.m.-5 p.m., University Centre for Human Rights
"Antonio Papisca"

After PerugiAssisi - 28 May Study Seminar in Padua - The duty to make peace
This seminar aims to deepen the reflections and comparisons that matured during the meeting "The way of peace" held in Assisi on 23 April and during the extraordinary PerugiAssisi March on 24 April. The event will be held in Italian.
For information: https://bit.ly/ildoveredifarelapace_28maggio22

5th edition of the Padova Model UPR

The application for the 5th edition of the Padova Model UPR is open! The UPR will be held on November 22th-25th. The application is open from 16 May to 1 October 2022. Join the Information session on 30 May 2022, at 4 pm (CEST)

Info and registration: <https://bit.ly/padovamodelupr2022>

Check the Facebook event: <https://fb.me/e/3nOk5MI5j>

Summer School on EU Immigration and Asylum Law & Policy 04 - 15 July 2022 in Brussels onsite & online

The summer school has trained more than 2000 persons and is well known among employers considering it as an asset for job seekers. The objective is to give the participants a global understanding of the European immigration and asylum policies from a legal perspective, including the latest developments in 2022. The course provides also an excellent opportunity to spend an intellectually stimulating fortnight and to network among a group of around one hundred fellow participants specialised in the area of migration and asylum.

[The closing date for applications is 15 May 2022.](#)

In a nutshell

[A program made of three parts](#)

- Introductory courses
- Migration including visas and borders
- Asylum
- Interesting for students and professionals

[To acquire an in-depth knowledge of EU Migration and Asylum Law](#)

- Courses including theory and practical elements
- Including evening debates on last developments on New Migration and Asylum Pact, the crisis at the border with Belarus, temporary protection for Ukrainians
- Controversal issues such as accountability of Frontex, scope of application of human rights

[Professors among best specialists from all EU Member States](#)

- Including practitioners from EU institutions: Commission, Council, Parliament & EU agencies

All courses on-site but also entirely on-line

- All courses on-site given separately in English and in French (online only in English)
- A program legally oriented but also accessible to non-jurists
- Including [PhD seminar with four grants](#)
- And a [crowdfunding campaign to help refugee-students to participate](#), in particular Ukrainians and Afghans

The right place to discover the capital of Europe

- And to meet a group of one hundred persons interested by EU Migration and Asylum Law
- And to build a professional network!

Apply now!

[Download the brochure](#)

**Executive Master in European law on Migration & Asylum
September 2022 - July 2023 only online**

The Odysseus Academic Network announces the revival of its [Executive Master in European Law on Migration and Asylum](#), a unique program entirely devoted to EU Law and Policy on Migration and Asylum taking place online from September 2022 till July 2023.

The 2022 Odysseus Summer School is accessible for free to the participants who register to the Executive Master program!

In a nutshell

- All courses online, including some gatherings in Brussels with the professors
- To acquire in-depth knowledge of EU migration & asylum law, including the latest and most controversial developments
- A program legally oriented but also accessible to non-jurists
- Accessible to students but also professionals (courses on Friday evenings & Saturday mornings)
- Professors from all Member States among the top specialists in this field, including practitioners from European Commission, Parliament and Council
- Small group with interactive courses
- The right place to build a professional network
- Three modules: Introduction, Migration (including visas & borders), Asylum
- Courses including theory and practical elements, including writing a blog post to be published on the Odysseus blog
- Traineeship and research opportunities

The closing date for applications has been set for 1 July 2022.

Apply now!

[Download the brochure](#)

Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου
Rencontres de Droit International de Nauplie
Nafplion International Law Conference

17η Περίοδος - 23 - 25 Σεπτεμβρίου 2022

Συμβολές*

Alexopoulos Aristotelis B.

*Dr., Marine Environmentalist,
Municipality of Paleo Faliro,
Directorate of Environment*

Ανεψιού Γιώργος

*Σμχος (Ι) ΠΑ,
Δρ. Διεθνούς Δικαίου, Ερευνητής
ΕΚΕΚΔΑΑΔ/Πάντειο Πανεπιστήμιο
Διδάσκων Σχολής Ικάρων*

Βασιλειάδης Παναγιώτης

*Λοχαγός Κοινού Νομικού Σώματος
Ενόπλων Δυνάμεων, Τμηματάρχης
Διεθνούς Δικαίου Γενικού
Επιτελείου Αεροπορίας,
Διδάκτωρ Νομικής Σχολής ΑΠΘ.*

Γαλάνη Σοφία

*Επίκουρη Καθηγήτρια Διεθνούς
Δικαίου, Πάντειο Πανεπιστήμιο*

Γεωργής Γιώργος

*Καθηγητής, Αναπληρωτής Κοσμήτο-
ρας Φιλοσοφικής Σχολής
Νεάπολης Πάφου*

Ευρυβιάδης Μάριος Λ.

*Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων και
Ασφάλειας, Πανεπιστήμιο Νεάπολης
Πάφος
Μέλος, Board of Directors,
ERPIC:European Rim Policy and
Investment Council*

Ζάικος Νίκος

*Αναπληρωτής Καθηγητής,
Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών
και Ανατολικών Σπουδών
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας*

Κεντρωτής Κυριάκος Δ.

*Καθηγητής, Τμήμα Βαλκανικών,
Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών,
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας*

Κεφαλά Βιβή

*Καθηγήτρια Διεθνών Σχέσεων στην
ευρύτερη Μέση Ανατολή και την
Βόρεια Αφρική,
Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών,
Πανεπιστήμιο Αιγαίου*

* Παράθεση με αλφαβητική σειρά

Κιμουρτζής Παναγιώτης

Καθηγητής Τμήματος Μεσογειακών
Σπουδών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Κρητικός Αλέκος

Ειδικός Σύμβουλος
του ΕΛΙΑΜΕΠ,
πρώην στέλεχος της ΕΕ, πρώην
Γενικός Γραμματέας στα υπουργεία
Εσωτερικών και Ανάπτυξης

Μέρκου Χριστίνα

ΜΔΕ Διεθνούς Δικαίου &
Διπλωματικών Σπουδών
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Μεταξάς Α.-Ι.

Vice-Président de l'Académie
Européenne Interdisciplinaire
des Sciences
Επίτιμος Καθηγητής
Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων

Μπρεδήμας Αντώνης

Ομότιμος Καθηγητής
Πανεπιστημίου Αθηνών

Πανούσης Γιάννης

Ομότιμος Καθηγητής ΕΚΠΑ,
πρώην Υπουργός
πρώην Πρύτανης ΔΠΘ

Παρράς Ευάγγελος

ΜΔΑ Διεθνούς Δικαίου &
Διπλωματικών Σπουδών Πάντειο
Πανεπιστήμιο
Υποψήφιος Διδάκτωρ ΕΚΠΑ

Περράκης Στέλιος

Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου,
Κοσμήτορας Νομικής Σχολής
Νεάπολις Πάφου.
Ομοτ. Καθηγητής και πρώην
Αντιπρύτανης Παντείου
Πανεπιστημίου.
Πρώην Πρέσβης της Ελλάδας
στο Συμβούλιο της Ευρώπης
Πρόεδρος Ελληνικής Εταιρείας
Διεθνούς Δικαίου &
Διεθνών Σχέσεων

Πισιμίσση Κέλλυ

Ασκούμενη Δικηγόρος, ΜΔΕ
Διεθνές Δίκαιο & Διπλωματικές
Σπουδές Πάντειο Πανεπιστήμιο

Sitaropoulos Nikolaos

Head of Division, Department for
the Execution of ECtHR Judgments,
DGI, Council of Europe.
All views expressed herein are
strictly personal

Στριμπής Ιωάννης

Επίκουρος καθηγητής Διεθνών
Θεσμών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Χρυσομάλλης Μιχάλης Δ.

Καθηγητής, Νομική Σχολή ΔΠΘ

